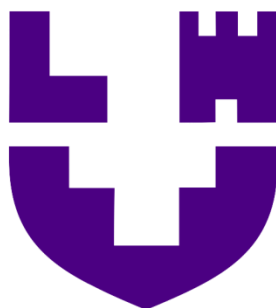

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ІСТОРІЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ

Курс лекцій

для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
освітньої програми «Середня освіта (Фізична культура)»
галузі знань А Освіта,
спеціальності А4.11 Середня освіта (Фізична культура)
денної та заочної форм навчання

Луцьк 2026

УДК 796 (07)

I 90

До друку

Голова вченої ради факультету цифрових, освітніх та соціальних технологій ЛНТУ _____ Галина ГЕРАСИМЧУК

Затверджено вченою радою факультету цифрових, освітніх та соціальних технологій ЛНТУ, протокол № _____ від « ____ » _____ 2026 року.

Електронна копія друкованого видання передана для внесення в репозитарій ЛНТУ.

Директор бібліотеки _____ Наталія ПОЛЩУК

Рекомендовано до видання на засіданні кафедри фізичної культури, спорту та здоров'я ЛНТУ, протокол № _____ від « ____ » _____ 2026 року.

Завідувач кафедри ФКСЗ _____ Володимир КОВАЛЬЧУК

Укладач: _____ Володимир ФАЙДЕВИЧ, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичної культури, спорту та здоров'я ЛНТУ.

Рецензент: _____ Віталій ДМИТРУК, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичної культури, спорту та здоров'я ЛНТУ.

Відповідальний за випуск: _____ Володимир КОВАЛЬЧУК, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри фізичної культури, спорту та здоров'я ЛНТУ.

Історія фізичної культури та спорту [Текст] : Курс лекцій для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Фізична культура)» галузі знань А Освіта, спеціальності А4.11 Середня освіта (Фізична культура) денної та заочної форм навчання/уклад В.В. Файдевич – Луцьк: ЛНТУ, 2026. – 64 с.

ЗМІСТ

Лекція 1. Тема: Вступ. Значення, зміст та завдання предмету. Витоки фізичної культури. Фізична культура в первісному суспільстві.....	4
Лекція 2. Тема: Фізична культура стародавнього світу	17
Лекція 3. Тема: Фізична культура епохи середньовіччя	38
Лекція 4. Тема: Фізична культура нового часу.....	52
Лекція 5. Тема:Особливості розвитку спорту нового часу.	65
Лекція 6. Тема:Особливості розвитку міжнародного спортивного руху сучасності.	78
Лекція 7. Тема: Витоки фізичної культури в Україні.	91
Лекція 8. Тема:Фізична культура та спорт в Україні у XIX-XX ст.	105
Лекція 9. Тема:Олімпійські ігри Стародавньої Греції.	123
Лекція 10. Тема: Відродження Олімпійських ігор сучасності. Діяльність П'єра де Кубертена.	136
Лекція 11. Тема: Ігри олімпіад. Періоди розвитку, характеристика і хронологія. Зимові Олімпійські ігри. Загальна характеристика МОК, функції МОК, НОК, МСФ, Олімпійська хартія, її структура та зміст.....	142
Лекція 12. Тема: Організація та проведення Олімпійських ігор. Соціально-політичні та правові аспекти олімпійського спорту.	156
Лекція 13. Тема: Участь спортсменів України в Олімпійських іграх.	165
Лекція 14. Тема: Історія розвитку професійного спорту.	173
Лекція 15. Тема: Особливості розвитку професійного спорту в Україні.	194

Лекція 1. Тема: Вступ. Значення, зміст та завдання предмету. Витоки фізичної культури. Фізична культура в первісному суспільстві

План:

1 Структура дисципліни, її зв'язок з іншими предметами, основні терміни і поняття, еволюція їх розвитку.

2. Періодизація та джерела вивчення історії фізичної культури.

3. Передумови виникнення і розвитку фізичних вправ та ігор у первісному суспільстві.

4 Теорії походження фізичної культури.

1 Структура дисципліни, основні терміни і поняття, еволюція їх розвитку.

«Історія фізичної культури та спорту» є нормативним освітнім компонентом навчального плану ЛНТУ, які готують фахівців за освітньою програмою «Середня освіта (Фізична культура і спорт)».

Історія фізичної культури і спорту – цікава і захоплююча наука. За час свого існування вона накопичила величезну кількість матеріалів, що наочно показують поступальний розвиток фізичної культури і спорту від нижчих форм до сучасного їхнього стану. Історія простежує еволюцію виникнення і розвитку фізичної культури і спорту з найдавніших часів і до наших днів. Вона знайомить читача з походженням і поширенням у світі засобів, форм, методів, ідей, теорій і систем фізичного виховання і спорту, що існували в різні періоди людського суспільства. Історія розглядає фізичну культуру і спорт як органічну частину всієї людської культури, виховання й освіти людей, підготовки їх до трудової і військової діяльності. На стан і розвиток фізичної культури та спорту в суспільстві впливають виробничі відносини людей, економіка, політика й ідеологія, досягнення науки, філософії, естетичні, релігійні й інші погляди людей на ту або іншу суспільно-економічну формацію. У той же час фізична культура і спорт чинять зворотний вплив на багато сторін життя товариства: медицину, педагогіку, науку, військову справу, мистецтво.

Метою вивчення дисципліни є:

- формування системи знань щодо виникнення й розвитку засобів, форм, методів, ідей та теорій фізичного виховання та спорту;

- розвиток професійної самосвідомості майбутніх фахівців;

- виховання морально-етичних та ідейно-патріотичних переконань фахівця, причетності до світової історичної спадщини та традицій в галузі фізичної культури

- прищеплення фахівцям навичок наукового аналізу, спрямованих на забезпечення самостійного осмислення закономірностей історичного розвитку фізичної культури та спорту

- навчання практичних навичок роботи з історичною та науковою літературою, критичного осмислення документів та першоджерел

- вироблення умінь застосовувати набуті знання у професійній діяльності, для орієнтації в сучасних тенденціях розвитку фізичної культури та спорту, оцінки спортивних явищ та подій.

«Історія фізичної культури, олімпійського та професійного спорту» ознайомлює із формами змагань, системами фізичної культури, спортивними ідеалами різних епох, досягненнями, яких добивалося людство у різні періоди.

При розгляді історичного процесу ми виділяємо ті цілеспрямовані і планомірні зусилля, які прикладали люди різних епох в області фізичної культури. Сюди відносяться фізичне виховання дітей, військова підготовка, гігієнічні та лікувальні рухові вправи, ігри та традиційні змагання.

У історії суспільного розвитку фізичній культурі і спорту завжди належала важлива роль у формуванні фізичних і психічних якостей людського роду. Вони сприяли при вмілому підході вихованню фізичної, розумової і психічної гармонії людської особистості.

У сучасному світі видано і видається величезна кількість літератури, у якій розглядаються різні історичні аспекти фізичної культури і спорту. Багато праць присвячено загальній історії фізичної культури і спорту, історії древніх і сучасних Олімпійських ігор, розвитку в різних регіонах земної кулі окремих видів спорту.

В цілому, при вивченні історії фізичної культури важливим є розуміння загальних тенденцій у розвитку тіловиховання; причин створення тієї чи іншої форми фізичного виховання, її внеску до загальної скарбниці галузі тіловиховання, її значення для розвитку фізичної культури сьогодення; зміни впродовж віків поглядів цивілізацій на ідеальну людину та вплив цих суджень на розвиток фізичної культури у суспільстві.

Кожна дисципліна оперує певними поняттями та термінами. При вивченні «Історії фізичної культури, олімпійського та професійного спорту» доцільно розуміти походження та значення понять «фізична культура»,

«фізичне виховання», «спорт», «гімнастика», «олімпійський рух», «професійний спорт», «спортсмен-професіонал».

«*Фізична культура*» складний термін включає в себе два поняття «культура» плюс «тілесність». Слово «культура» з грецької мови означає вирощування, обробіток і стосувалося, в основному, землеробських робіт. З часом поняття розширюється. На сьогодні це сукупність матеріальних і духовних цінностей, які виробило людство у ході свого розвитку. Це історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини у їх взаємовідносинах, а також у матеріальних та духовних цінностях, що створюються ними.

Отже, *фізична культура* – це частина загальної культури людства, історія та досвід, які накопило суспільство в галузі виховання свого тіла, це вироблені людством у процесі свого розвитку духовні та матеріальні цінності у сфері оздоровлення засобами фізичних вправ та розвитку фізичних якостей.

Поняття «*фізична культура*» з'явилося відносно недавно, в кінці XVIII-на початку XIX століть, у слов'янських народів, до сьогодні використовується лише у слов'янських країнах. В інших країнах оперують лише поняттями «фізичне виховання» та «спорт».

Фізичне виховання – органічна частина загального виховання; соціально-педагогічний процес, спрямований на зміцнення здоров'я, гармонійний розвиток форм і функцій організму людини.

Поняття «*спорт*» з'явилося недавно, у кінці XIX століття. Походить із французької мови (*de sportale*) і спочатку означало гра, розвага, марна витрата часу на дозвіллі. На сьогодні «спорт» має більш вузьке значення. Його системоутворюючим фактором є змагання.

Спорт – складова частина фізичної культури, засіб і метод фізичного виховання, система організації, підготовки та проведення змагань із різних комплексів фізичних вправ.

Важливим також є термін «*гімнастика*», який можливо є одним із найдревніших, і зазнав найбільших змін впродовж розвитку людства.

Поняття «*гімнастика*» з'явилося у Стародавній Греції і походить від слова «*гюгнос*» – оголений, оскільки давньогрецькі атлети займалися фізичними вправами у роздягнутому вигляді. В Елладі термін «гімнастика» був широким і включав три основні розділи: палестрику (власне спортивні вправи - пентатлон, кулачний бій, плавання тощо), орхестрику (вправляння в акробатиці, рухи обрядових, ритуальних та бойових танців), ігри (рухливі, з м'ячем тощо). Тобто, фактично, давньогрецький термін «гімнастика» приблизно дорівнювалося сучасному поняттю «фізична культура».

На сьогодні *гімнастика* – це система спеціально підібраних фізичних вправ і методичних прийомів, що застосовуються для зміцнення здоров'я, гармонійного фізичного розвитку.

Ще одне поняття, яке необхідно розуміти в ході вивчення «Історії фізичної культури, олімпійського та професійного спорту» – це «*олімпійський рух*». Цей термін виник відносно недавно, в кінці XIX-на початку XX століття, із відродженням сучасних Олімпійських ігор.

Олімпійський рух спирається на концепцію олімпізму – це величезний соціальний рух сучасної епохи, що охоплює світове співтовариство в душі взаємного визнання і співробітництва, чесною то відкритої конкуренції, де вище за все стоїть людська особистість, її здібності та досягнення без дискримінації за расовими, національними, політичними та економічними ознаками.

Професійний спорт – різновид підприємницької діяльності спортивних функціонерів та спортсменів-професіоналів, метою якої є виробництво спортивного видовища, що набуває форми товару. До спортивних функціонерів можна віднести власників команд, адміністративних працівників професійних клубів, ліг і асоціацій, тренерів та інших працівників. Це люди різних професій які здійснюють вивчення споживчого ринку в галузі надання спортивних послуг, ведуть пошук найбільш ефективних форм функціонування того чи іншого виду професійного спорту, здійснюють зв'язки з громадськістю, рекламну діяльність тощо.

Спортсмен-професіонал – це кваліфікований спортсмен, що визнає спорт своєю основною професією і підписав трудову угоду (контракт) з відповідною організацією чи приватною особою (клуб, команда, менеджер).

2. Періодизація та джерела вивчення історії фізичної культури.

Історія фізичної культури як частина історичної науки підпорядковується загальним історичним принципам. Саме тому періодизація історії фізичної культури відповідає загальноприйнятій в історичній науці та включає чотири періоди:

1. Фізична культура стародавнього світу (часу) – від появи людини до V ст. н.е.
2. Фізична культура епохи середніх віків – з V ст. по XVII-XVIII ст.
3. Фізична культури нового часу – XVIII-XIX ст.
4. Фізична культура новітнього часу – з початку XX ст. до сьогодні.

Якщо звернути увагу на тривалість історичних періодів, то можна зауважити їх нерівномірність у часі: чим ближчий період до сьогодення, тим

він коротший. При цьому недопустимою є думка, що причина такого явища полягає у кращому розвитку людства в останніх епохах. Адже розвиток кожного наступного історичного періоду базується на досягненнях минулих поколінь і, таким чином, зрозуміло, що з часом простежується відповідний прогрес у винайденні нового. Таким чином, некоректним буде твердження, що сучасне покоління людства розвивається краще, аніж, наприклад, у середні віки. Науково-технічний прогрес кожного періоду є неповторним і відповідає розвитку людства на цьому етапі.

Матеріали та дані, з яких дослідники черпають інформацію про розвиток історії фізичної культури називають історичними джерелами.

Джерела вивчення історії фізичної культури поділяються на чотири групи:

1. *Письмові джерела* – все, що було коли-небудь написано людиною (підручники, книжки, журнали, газети, рукописи, літописи, наскельні написи, папіруси і т.п.);

2. *Етнографічні джерела* – все, що пов'язано із життєдіяльністю кожного народу (елементи народної творчості, легенди, танцювальна культура, культура харчування, культура одягу, архітектура і т.п.);

3. *Археологічні джерела* – предмети добуті за допомогою археологічних розкопок (спортивні споруди, атлетичні знаряддя, твори мистецтва із зображенням сюжетів спортивного життя і т.п.). Археологічні джерела найбільше сприяють дослідженню історії фізичної культури найдавніших часів.

4. *Дотичні або суміжні джерела* – інформація, яка надається нам засобами сучасної техніки (фотографії, кінозйомки, відеозйомки, магнітофонні записи, комп'ютерні технології і т.п.).

3. Передумови виникнення і розвитку фізичних вправ та ігор у первісному суспільстві.

Передісторія фізичної культури іде коренями в той період, коли уся фізична і розумова діяльність людини обмежувалася безпосереднім забезпеченням умов існування. Питання полягає у тому, які фактори в цих умовах, у боротьбі, що не припиняється, із природою, спонукали наших предків розробити комплекс фізичних вправ, що служив формуванню людини.

Завдяки знайденим при розкопках предметам древньої культури ми можемо простежити за розвитком людини з 150 000-го року до н.е. У цей період на арену історії вийшов неандерталець. Його кістяк, будова тіла, розміри черепа і риси обличчя, відтворені вченими, майже не відрізнялися від

сучасної людини. Він міг виготовляти і використовувати знаряддя з дерева, каменю, кістки. У суспільному смислі він міг розробляти моделі дій. У ході цього при добуванні їжі за допомогою вогню зростає роль полювання. Відбувся початковий поділ праці між чоловіками і жінками. Почало складатися матриархальне суспільство.

Створення фізичної культури як специфічної сфери суспільної діяльності, відособленої від добування матеріальних благ, необхідних для існування, відбулося в більш пізній період древньої історії (80 000-8 000 р. до н. е.). У цей час з'явилася металеві зброя з кістяним наконечником і зубцюваті остроги. Головним джерелом існування стало полювання на великих тварин.

Однак мамонти, печерні ведмеді і тури виявилися небезпечними супротивниками. Вдале полювання на них можна було забезпечити тільки за допомогою заздалегідь виготовлених і випробуваних засобів, організованих спільних дій усіх членів клану. У процесі цього древня людина навчилася найбільш раціонально використовувати як металеву зброю різноманітні предмети: ціпок, пращу, острогу, спис. Вона відкрила для себе спосіб метання, що значно збільшує дальність польоту. У процесі застосування металеві зброї вона, володіючи своїми м'язами, могла розраховувати затрачувану енергію в залежності від віддаленості цілі, координувала власні рухи.

Від інстинктивних атакуючих і оборонних рухів до скоординованих акцій, до придбання досвіду найбільш ефективного володіння зброєю вона протягом багатьох тисячоліть пройшла шлях, сповнений численних трагедій. На основі перемінних успіхів і невдач людина виявила, що одні дії призводять до успішних результатів, а інші – до невдач. У той же час вона усвідомила значення можливості навчити найбільш раціонального володіння зброєю, атакуючим і оборонним рухам і можливості запозичувати ці способи в інших. Оволодіння життєво необхідними навичками руху відбувалося, мабуть, шляхом спостереження і копіювання, але усе більшого значення набував розвиток абстрактного мислення, що виражався в магичній діяльності, членороздільній мові і зображенні знаків. З цією ж метою малювали поранених списом чи стрілою зубрів. Стародавня людина все частіше спостерігала і застосовувала ті закономірності в рухах, за допомогою яких можна було перебороти водяні перешкоди, пухкий сніг, багністі, болотисті місця. Запас м'яса убитої тварини, що у холодний час року могло зберігатися протягом тривалого часу, створював можливість для діяльності соціального характеру, що не була безпосередньо пов'язана з добуванням їжі чи збереженням життя. Зрештою виникли умови для того, щоб процес навчання і передачі досвіду організаційно відокремився від безпосередньої роботи. Біг і стрибки через перешкоди, що застосовувалися при полюванні на дичину чи при порятунку втечею від супротивника, в рамках магичних дій почали

самостійний розвиток. З'явилися синтезовані форми бігу на відстань, стрибків, танцювальних і металевих рухів.

Суттєве значення у походженні тих чи інших видів фізичних вправ та ігор мають географічне середовище і кліматичні умови, в яких жили первісні люди. У народів півночі з давніх часів у праці і побуті застосовувались лижі. Племена, які проживали на берегах водоймищ, широко практикували плавання, греблю, а в зимовий час пересування по льоді на кістяних ковзанах, виготовлених з довгих трубчатих кісток тварин. Кочові племена, що жили в степових районах, з ранніх років привчали дітей до верхової їзди.

Стрибок у розвитку людства, що наступив у кінці цієї епохи, був викликаний винаходом луку приблизно в 12 000 р. до н.е. Очевидно, у застосуванні луку велику роль відіграла також та обставина, що скоротилася кількість тварин, на яких можна було полювати за допомогою метальної зброї і пасток. Стріла, випущена з нової механічної «стрілецької зброї», давала можливість добувати багато дрібної дичини, птахів і риби. Тепер уже не потрібно було бродити слідами тварин, що кочують. У способі життя племен, що володіли луком, наступили значні зміни. У багатих дичиною низинах і долинах рік виникали відносно постійні поселення. У той же час на печерних малюнках, що раніше зображували тільки сцени полювання, стали з'являтися зображення людей, що борються між собою. В арсенал рухів, яким навчалася молодь, стала входити військова підготовка. Імовірно, у зв'язку зі зрослими в цій області задачами одержали розвиток форми підготовки до вступу в зрілий вік, а точніше, у її заключний акт – обряд посвячення. Формувалися організовані форми виховання і початкові форми виховної діяльності.

Однак наведений тут процес зародження фізичної культури не міг бути позбавлений протиріч людського пізнання. Свідоме подолання труднощів повсякденного життя перепліталася з придбанням такого досвіду, що надавав реальним навичкам, що забезпечували існування суспільства ірреальні форми. На основі археологічних знахідок, що відносяться приблизно до періоду до 40 000 р. до н.е., а також на основі співставлення зібраних протягом останніх півтора століть етнографічних даних можна констатувати, що фізичний розвиток людини більш пізньої древньої епохи теж супроводжувався своєрідними магічними діями.

Магію стародавніх часів ще не можна вважати релігією в сучасному розумінні цього слова. У ній не було молитви. Вона не виражала поклоніння святому престолу чи віру в потойбічних духів. Всі ознаки вказують на те, що вона виконувала винятково економічну, самозахисну функцію, а також функцію суспільного регулятора, тобто в більш широкому смислі символізувала собою пізнання окремих явищ природи, компенсувала залежність людини від природи. З погляду фізичної культури суевірний смисл

тут полягав у тому, що якщо людина на малюнку чи в барельєфі, що зображує «сутичку», «зв'язала» і «перемогла» тварину чи свого ворога, яких переслідувала, то, це означає, що вона нібито в дійсності одержала над ними гору. Це означало, що якщо навколо зображення тварини здійснювалися танцювальні рухи, що імітували полювання, кидалися списи, пускалися стріли, то, «перемігши» особистість, яка втілювала супротивника, досягалася справжня ціль. Отже, тут мова йшла не про символічні функції, що заміщають, а про реальні цілеспрямовані дії. Не ідея, не віра творить чудеса, а реальний поступок, те, що на сьогоднішній професійній мові спорту тлумачиться як вправа, «що виконується в стресі реального змагання». Усе це вірно відбивають знахідки в альтамірській, тюкдодуберській і монтеспанській печерах.

На наступних етапах розвитку – в епоху мезоліту і неоліту (8000-3000 р. до н.е.) – головними джерелами існування стали землеробство і тваринництво. Окремі групи племен перейшли до осілого способу життя. Починаючи з VII тисячоріччя до н.е. стали з'являтися розрізнені центри патріархального родового суспільства. Почався розпад первіснообщинного ладу.

У фізичній культурі народів, що займалися випасанням худоби, втратили свою життєву важливість біг, стрибки, метання і переслідування дичини. На передній план висунулися верхова їзда й облавне полювання верхи на конях, інтерес землеробських громад до боротьби і підняття важких предметів, а також до танців і медитацій типу йоги, що ґрунтувався на віруваннях, пов'язаних з родючістю. Перехід до осілості загострив боротьбу за кращі землі і території, більш багаті. Це викликало необхідність ускладнення процесу підготовки юнацтва до самостійного життя. Центр уваги церемонії присвяти, що пристосовувала до нових умов випробування, став усе більш зосереджуватися на формах руху, характерних для бойової підготовки. Переслідування дичини й облавне полювання, у яких брав участь практично весь чоловічий склад племені, придбали характер військових маневрів. Проведення поєдинків, що передували сутичкам і були покликані служити «пробою сил» чи «передбаченням», організовувалося таким чином, щоб вони символізували непереможність тих, хто веде боротьбу і втілює собою силу співтовариства героїв. Точно таку ж ціль – «примиритися» і «заякати» – переслідував і виклик, кинутий супротивнику перед битвою, згадки про який є в міфології майже всіх народів.

У ході подальшого розвитку патріархально-родове суспільство через порівняно короткий термін почало розпадатися. З'явилася приватна власність. У результаті покорення більшої частини свого племені і пограбування інших народів представники пануючої племінної верхівки перестали займатися деякими формами роботи. В інтересах захисту власності і привілеїв набуває

все більш важливого значення військова підготовка. Вимоги такої підготовки для частини племені, що відокремилася, в умовах військової демократії стають усе більш значними й одночасно набувають демонстративний характер. Підготовка до церемоній присвяти у воїни стала загальноприйнятною. У рамках же самого акту посвяти, що зберіг у значній мірі види церемоній, які існували раніше, на передній план висунулося суперництво типу змагань. Виникли постійні ритуальні центри проведення церемоній присвяти (Карнак, Марас, Пампас, Олімпія, Рьогьой, Куфферн, Вас, Стоунхендж). Виокремилися особи відповідальні за проведення церемоній присвят, а в деяких місцях і тотемістичні родові співтовариства, що проводили випробування, пов'язані з виборами вождів племен.

Практично це означало, що у найрозвинутіших центрах світу відбувався процес диференціації випробувань посвяти. Продемонстровані тут поведінка і перемога не раз призводили до вирішення питання про вибір вождів. Спільно ж проведені змагання символізували крєвну приналежність один до одного.

В епоху переходу від первіснообщинного ладу до класового суспільства виник естетичний ідеал наділеного надприродними тілесними і духовними здібностями легендарного героя, що насмілюється вступати в боротьбу з потойбічними силами і здобуває для людства таємниці, ретельно сховані від нього, і які охороняються цими силами. Гільгамес у вавілонян, Озіріс у єгиптян, Великий Ю у китайців, Геракл, Прометей і Ахіллес у греків, Зігфрід у германців, Кешар у тибетців, Рустем у персів – усі вони були непереможними майстрами боротьби. Немає мисливців, бігунів, металників диска, каменю чи спису більш спритних, кращих, аніж вони. Людство, у якого прокинулася самосвідомість, звеличуючи себе до героїв своєї фантазії, почало кидати виклик силам природи. З'явився майбутній ідеал фізичної культури рабовласницької епохи, що народжувалася – якого ще не зламала соціальна несправедливість – сильний, гордий і переможний титан.

Процес розпаду фізичної культури первіснообщинного ладу, що відбувався з VII тисячоріччя до н.е. і до епохи розквіту Римської імперії, охоплював порівняно невелику частину заселеної території Землі. Її залишки збереглися аж до поширення сучасної цивілізації на Півночі, у тропічній і субтропічній Африці, на архіпелагах Ост-Індії і Тихого океану, а також у більшій частині Північної і Південної Америки.

За словами норвезького мандрівника Карла Лумхольца, тарахумари – індіанці, що живуть на схилах гірського ланцюга Сьєрра Мадре, що простирається по північній границі Мексики, – здатні проводити змагання з бігу на дистанції довжиною в декілька сот кілометрів. Ці здібності пов'язані, очевидно, з переслідуванням дичини і суворими природними умовами. Мексиканці намагалися використовувати дані якості тарахумарів у

марафонському бігу на Олімпіаді 1928 року, однак індіанці, що стартували без серйозного тренування, викликали розчарування, оскільки прийшли до фінішу з результатами нижче середніх, але без будь-яких ознак втоми.

Первісна фізична культура гармонійно поєднала в собі особисту фізичну підготовку кожного члена племені і виховання в одноплемінників почуття спільноти. Між іншим, саме це розвинуло ту стійкість і тверду волю, яку народи колоній протягом сторіччя протиставляли, і часто небезуспішно, своїм завойовникам, озброєним сучасною вогнепальною зброєю.

У розвитку фізичної культури первіснообщинного ладу двічі відбувався якісний стрибок. У ході першого – полювання на великих тварин викликало до життя систему рухів, що відокремилася від процесу праці і поступово удосконалювалася, і її перенос на інші області життя. У рамках виниклої нової сфери діяльності (фізичне виховання) почалася диференціація безпосередньо корисних тілесних вправ, танцювальних рухів і ігрових елементів. У ході ж другого стрибка – в епоху розпаду первіснообщинного ладу виникли ті інституційовані норми підготовки і відбору, що стали засобами суспільного підпорядкування. Від основних елементів форм рухів, що склалися в рамках первісної магії, через суперечливі умови класових суспільств людство прийшло до високого ступеню систем рухів фізичної культури наших днів. У ході цього процесу матеріал рухів фізичної культури постійно піддавався стилізації, диференціації й інтеграції. Але навіть у найбільш розвинутих видах фізкультурної і спортивної діяльності приховані елементи, що відображають прагнення людини до підкорення природи, що або порізно, або у поєднанні один з одним вросли в сьогоденну фізичну культуру. Так, наприклад:

а) за іграми з м'ячем, важкою атлетикою, штовханням ядра і полюванням стоять виробничі процеси;

б) за кінним спортом, бігом, стрибками, автоперегонами, лижним і ковзанярським спортом, змаганнями човнів – види діяльності, пов'язані з пересуванням і подоланням перешкод, і відповідно засоби досягнення цього;

в) за плаванням і польотами – рухи, помічені в природі;

г) за лікувальною гімнастикою і масажем – досвід лікування;

д) за змаганнями зі стрільби, метання спису і диску, боротьбою і масовими виступами фізкультурників видно окремі бойові дії чи їхні елементи.

4 Теорії походження фізичної культури.

На сьогодні існують декілька теорій (гіпотез) походження фізичних вправ в ході розвитку суспільства:

- теорія трудової діяльності (марксистська теорія);
- теорія гри, ігрової діяльності (належить Шіллеру);
- теорія магії, культу, релігійних уявлень (уперше викладена Рейнаком);
- теорія зайвої енергії (сформульована Спенсером).

Теорія трудової діяльності.

Фізична культура, як і культура в цілому, є результатом суспільно-історичної практики людей. В процесі праці люди, впливаючи на оточуючу їх природу, в той же час змінюють і свою власну природу, розвиваючи при цьому свої фізичні і духовні сили. Необхідність підготовки людей до життя, і перш за все до праці, історично обумовила виникнення і подальший розвиток фізичної культури.

У стародавньої людини на відміну від тварин існував соціальний спосіб передачі досвіду (люди зберігали знаряддя і передавали із покоління в покоління навички їх виготовлення і використання). Саме це привело древню людину до того, що вона звернула увагу на явище вправління в процесі праці. Фізичні вправи були не тільки засобом підготовки до майбутньої діяльності, але і служили для передачі досвіду, були спрямовані на узгодження рухових актів, співробітництво, вироблення плану спільних дій. Досвід застосування фізичних справ фіксувався і закріплювався у наочних образах первісного мистецтва.

Здатність до мислення дозволила людині встановити, зокрема, зв'язок між попередньою підготовкою і результатами полювання. З цього моменту і починається поступове відділення ряду рухових актів від виробничої основи і перетворення їх у початкові фізичні вправи. Вказані дії протікали поза прямим виробничим процесом (навчання стрільбі на точність попадань у різні зображення тварин відоме за археологічними джерелами). При цьому мисливець усвідомлював дійсність, а правильність своїх дій порівнював із справжнім полюванням, бачачи безсумнівну користь попередньої підготовки.

Теорія гри, ігрової діяльності.

Діти, наслідуючи дорослих, відтворювали основні форми їх трудових рухів і тим несвідомо готували себе до праці. Поступово люди усвідомили залежність між вмінням користуватися знаряддями праці і результатами праці. Усвідомлення цього привело їх до свідомого ігрового відтворення трудових процесів як засобу удосконалення своїх трудових навичок.

З удосконаленням знарядь праці (спис, лук і стріла, сокира і т.п.) відбувся природний поділ праці (за статевою і віковою ознакою), виникло первісне господарство, а разом з ним і родова організація суспільства. На початковому

ступені первіснообщинного ладу всі члени роду брали участь в ігрових змагальних діях, що відображали основні трудові процеси. Ігрові дії були важливим засобом трудового виховання й одночасно з цим – засобом фізичного виховання. Ніяких спеціальних пристосувань для ігор не було. Гравці користувалися тими ж предметами (знаряддями), що використовували в праці. У деяких народів до XIX ст. збереглися багато ігор, що зародилися в умовах раннього первіснообщинного ладу. Наприклад, у мансі, ханте і нанайців збереглася гра у ведмедя; у ній учасники бігають, стріляють з луків, борються з ведмедем і т.д. У слов'ян же довгий час існували такі ігри, як «льон», «просо», «город», «мак», «капуста», «ріпа», «гуси-лебеді», «кішки-мишки», «шуліка» і т.д.

У колективній праці і побуті удосконалювалися мова і мислення людей. В іграх люди стали вже переходити від простого копіювання технічних прийомів трудових процесів до творчого узагальнення реальної дійсності. Поступово абстрагувалася тематика ігор і рухів граючих. З'явилися штучні предмети (знаряддя) для ігор (м'ячі, бабки, кулі, цурки, ключки, ракетки і т.п.). Стали обладнуватися і спеціальні площадки для змагальних ігор. Абстрагування тематики змагальних ігор, поява штучних ігрових знарядь і спеціальних майданчиків для ігор уже свідчать про виділення змагальних ігор у відносно самостійну галузь суспільно корисної діяльності – фізичну культуру. У цей час виникають регулярні загальнонародні свята з визначеним у кожного народу ритуалом їхнього проведення. Основним змістом свят були танці, колективні змагальні ігри, єдиноборства. Останні стали засобом підготовки людей не тільки до трудового, але і до бойової діяльності. Збільшення народонаселення і розвиток скотарства іноді приводили родово-племінні групи до боротьби за пасовища і місця для полювання. Потрібно було вміти не тільки працювати, по й боротися за кращі природні угіддя.

Теорія магії, культу, релігійних уявлень

Із виникненням релігійних вірувань елементи фізичних вправ пов'язувались із релігійними обрядами. Так появились культові танці, ігри. Важливу роль у цьому питанні відігравала також свідомість древньої людини, її духовний світ. Полювання й інші життєво важливі заняття вимагали уважного, свідомого до себе відношення, а також певного рівня розвитку цілого ряду вмінь і навичок. Нерідко, перед тим як відправитися на полювання, людина зображала на скалі чи землі ту тварину, на яку вона передбачала полювати, і наносила по зображенню удари чи стріляла по ньому з луку. Здійснюючи магичні дії, людина в той же час загартовувала свою волю, виробляла точність ока і влучність руки, набувала навички, необхідні в реальному полюванні. Розвиток мислення, свідомості первісної людини стало суб'єктивною передумовою виникнення фізичного виховання в суспільстві.

Теорія зайвої енергії.

Людина – це істота не лише соціальна, але і природно-біологічна з властивою їй руховою активністю. Вона не успадковує види діяльності, але біологічні можливості їх засвоєння можуть передаватися у спадок. Людина з народження наділена у виді задатків природними життєвими силами, які можуть бути розвинуті за допомогою фізичних вправ. Саме тому біологічною передумовою, природною основою появи фізичних вправ вважається природна потреба у вправлянні органів, необхідному для їх повноцінної життєдіяльності.

Таким чином, у первісному суспільстві фізичні вправи стають невід'ємною складовою ритуалів та культових святкувань. Міжплеменний обмін обрядами допоміг розповсюдити досвід, примножити кращі елементи, щоб ефективно застосовувати їх в майбутньому.

Контрольні питання

1. Вкажіть якісні стрибки, які сприяли розвитку фізичної культури первіснообщинного ладу?
2. Назвіть основоположника теорії магії, культу, релігійних уявлень та наведіть основну тезу теорії магії.
3. Назвіть основоположника теорії гри, ігрової діяльності та наведіть основну тезу теорії гри.
4. Назвіть основоположника теорії зайвої енергії та наведіть основну тезу теорії зайвої енергії.
5. Назвіть основоположника теорії трудової діяльності та наведіть основну тезу теорії трудової діяльності.

Література.

1. Йопа Т.В. Методичні вказівки до практичних занять із навчальної дисципліни «Історія фізичної культури і спорту» для студентів спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» освітнього рівня бакалавр. Полтава: Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2021. 56 с.
2. Йопа Т.В. Історія фізичної культури і спорту: курс лекцій для студентів дистанційної форми навчання спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» першого 7 (бакалаврського) рівня вищої освіти. Полтава: Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2020. 126 с.
3. Конспект лекцій з дисципліни «Історія фізичної культури» для здобувачів вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Фізична

культура і спорт» першого (бакалаврського) рівня спеціальності: 017 «Фізична культура і спорт» очної форми навчання / Укладач: к.т.н., професор Губарєв І.В. - Кам'янське, ДДТУ, 2022.- 174 с.

4. Кошева Л.В. Історія фізичної культури: Курс лекцій для студентів спеціальності 017 Фізична культура і спорт. Краматорськ: ДДМА, 2021. 224с.

Лекція 2. Тема: Фізична культура стародавнього світу

План:

1. Особливості, провідні форми та суспільне значення фізичної культури стародавнього світу.
2. Значення фізичного виховання в житті Стародавньої Греції. Зміст античної гімнастики.
3. Особливості фізичної культури Стародавнього Риму.
4. Особливості фізичної культури у країнах стародавнього Сходу та Америки.

1. Особливості, провідні форми та суспільне значення фізичної культури стародавнього світу.

На територіях розташованих безпосередньо на схід від Середземного моря, на рівнині між Тигром і Євфратом, вздовж Нілу і далі в долинах Інду і Хуанхе протягом V і VI тисячоліть до н.е. почали відбуватися такі зміни, які викликали корінний поворот в історії людства. Окремі народи, створивши землеробські і тваринницькі поселення, досягли рівня урбанізації. В результаті інтенсивного розвитку їх громад у напрямку приватної власності і класових відносин там вперше виникли державні утворення. В процесі виробництва із більшою чи меншою мірою участі було включено працю рабів.

У відповідності із зміною умов життя ключовим завданням фізичної культури, яка почала носити класовий характер, стало виховання типу людини готової для утримання влади і завоювань. Види фізичної культури, які зберегли трудові мотиви, в середовищі панівних прошарків, які відокремилися від народу, поступово перетворилися в практичний додаток до військової підготовки.

Загальновідомо, що древнє військо мистецтво характеризувалося розташованими в лінію бойовими порядками і серією примітивних маневрів. Долю битв, які велися холодною зброєю, яка легко виходила з ладу і деформувалася, врешті-решт вирішували сила м'язів окремих воїнів, їх витривалість, спритність, досвідченість, вольова і моральна стійкість. Відповідно цьому введено замість підготовки до ритуальних випробувань посвячень обов'язкове фізичне виховання юнацтва майже у всіх державах

базувалося на атлетиці, стрільбі із луку, перегонах колісниць, перегонах на конях, плаванні, полюванні, контактних фізичних поєдинках і танцях зі зброєю, ціллю яких було підняття бойового духу. Підвищенню ж ефективності навчання служили різні змагання, які організовувалися в більшості з урочистими зовнішніми атрибутами.

Заслуговує уваги одна помітна закономірність у співвідношенні розвитку стародавньої фізичної культури і військового мистецтва. Там, де у фізичній культурі аристократії атлетичні форми рухів відходять на задній план і починають панувати репрезентативне полювання, культ лазень, гра у м'яч, розваги, які не потребують великої рухливості, а бойові танці перетворюються у театральні видовища, мова вже йде або про використання армії найманців, або про занепад самої держави.

Вивчення форм змагань, які регулюються різного роду нормами, дозволяє виявити другий ключовий фактор суспільної саморегуляції ролі фізичної культури стародавнього світу – надмірна кількість магічно-містичних обмежень. Мотиви рухів, що несли на собі відбиток різних релігійних ідеологічних течій та одночасно виконували функції виховного, лікувального, військово-прикладного і виразного характеру в межах своїх зв'язків із магією – особливо в епоху становлення фізичної культури – що перепліталися настільки тісно, що, відокремивши їх один від одного, навряд чи можна зрозуміти що-небудь. В умовах, які існували в державах Стародавнього Сходу, фізична культура також постає в якості уявних засобів розвитку. Свою роль посередника між людством і природою вона може здійснювати, лише будучи підкореною усталеним, відчуженим від людини уявленням. Творча діяльність людини з формування і удосконалення культури рухів виявляється примушеною обслуговувати культ.

Третій ключовий фактор особливостей фізичної культури стародавнього світу захований в обмежуючих межі суспільного розвитку відмінностях визначаючого характеру між двома основними способами виробництва і їх відтінках. Наперед скажемо тільки те, що у характерних для Стародавнього Сходу способах виробництва праця окремого індивідуума носила не громадський, а всього лише побічний характер. Згідно системи цінностей, які сформувалися у цих умовах, із досягнень індивідуума в рамках фізичної культури також приймалися тільки ті взяті із минулого і раз і назавжди закріплені основні норми, які знаходилися в суворій відповідності до уявлень громадськості, а точніше, деспотичного режиму влади, який утілював її. На противагу цьому із появою способу виробництва, який вимагав взаємозв'язок індивідуальної та суспільної праці, фізична культура народів Середземномор'я звільнилась від характерних для Стародавнього Сходу культових обмежень. Тут могла сформуватися така еластична

гуманоцентристська система канонів, при якій фізична культура не тільки відокремилася від безпосередніх практичних умовностей, але й зуміла створити самостійні естетичні і етичні категорії.

2. Значення фізичного виховання в житті Стародавньої Греції. Зміст античної гімнастики.

Ще древні греки зрозуміли та усвідомили користь занять фізичними вправами для людини. Заради виховання гармонійної особистості та громадянина у Стародавній Греції була створена унікальна для того часу система виховання, яка включала розумову, естетичну та фізичну освіту. При чому фізичній культурі відводилося неабияке значення: греки вважали однаково неосвіченим, як того хто не вмів читати, так і того, хто не вмів плавати, а давньогрецький філософ Платон приймав за кульгавого кожного, хто був непропорційно розвинутий духовно та фізично.

Все тогочасне грецьке суспільство пронизувала ідея калокагатії (від грецьких слів «красота» та «доброта»). Калокагатія – ще одночасне благородство особистості плюс краса та фізична досконалість тіла людини.

Давньогрецька цивілізація тому і зайняла своє виключне місце в історії, що виділялась серед країн і народів і раніше, і пізніше саме пріоритетом та повагою до фізичної досконалості людини. Досконалістю, яка була життєвою якістю кожного вільного громадянина з дитинства до старості. Через фізичну досконалість, як основу буття, вважали греки, можуть досягатися і особисті цілі і цілі служіння місту-державі.

В той же час фізична досконалість не була самоціллю, готовністю проявити грубу силу. Вона поєднувалась з іншими якостями людини. Громадянин грецького полісу повинен був займатися фізичними вправами, якщо він сподівався в подальшому відігравати яку-небудь роль у державі. Видатний політик Перікл говорив, що не може довірити навіть другорядну державну посаду людині, яка не підкріпить інтелект фізичною підготовкою.

Після загибелі Мікенського світу, в Стародавній Греції утворилася велика кількість міст-держав з різноманітними соціальними структурами та політичними системами. В цих полісах були не лише створені, але і сотні років процвітали виховні системи ля розвитку тіла та розуму молоді, які мали за основу згадані нами принципи та ідеї створення досконалого громадянина.

Відомості про організацію виховання в Стародавній Греції є бідними, особливо щодо найдавніших періодів. Найбільш ймовірно, що обов'язок виховання лежав на главі сімейства. У певних випадках закони робили виховання молоді обов'язковим. Спираючись на літературні та археологічні свідчення висвітлюються деякі головні життєві аспекти виховання молоді у

двох містах, які були опірними стовпами в античному світі і які представляли дві протилежні позиції цього світу: Спарті та Афінах.

Виховання у Спарті

Загальновідомо, що з раннього архаїчного періоду спартанське виховання мало на меті підготовку досконалого воїна. З цієї точки зору спартанська система була досконалою. Спарта ніколи не налічувала більш ніж 10 тисяч чоловік, які тримали у покорі ілотів, число яких нерідко коливалося від 200 до 300 тисяч. Саме це показує досконалість їхнього військового вдосконалення, які дозволяли їм не лише вижити, але й бути провідною військовою державою у грецькому світі. Хоча цей тип виховання не зустрів схвалення в сучасності, так само, як і в інших греків, але він був оцінений в історичному контексті держави, яка його прийняла. Особисте життя спартанців належало державі. Молодий спартанець виховувався буквально під наглядом всієї держави: тут контролювали дитину майже з перших днів її існування. За легендою, слабких дітей скидали з урвища, оскільки вважалось, що життя такого малюка не потрібне ані йому самому, ані державі. Таким жорстоким (з погляду сьогодення) чином спартанці прагнули не допускати у своє середовище слабких і хворобливих людей.

Новонароджених не пеленали, а уже з 7 років хлопчики виховувалися в громадських школах. Першу групу складали хлопчики 7-12 років. Педоном слідкував за іграми дітей спостерігаючи, чи сміливий хлопчик, чи наполегливий у бійках. Навчанню ж грамоті приділявся мінімум часу. Головні зусилля спрямовувались на досягнення фізичного загартування.

З 12-14 років режим хлопчиків будувався так, щоб привчити їх до невибагливості та витривалості. Тут вже вибирався серед хлопчиків старший – ірен, – який цілком розпоряджався своїм загonom. Їжу юні спартанці зобов'язані були здобувати крадіжкою: так виховувалась спритність. За найменшу провину жорстоко карали: так виховувалось терпіння. Одежа зводилась до мінімуму навіть взимку. А з 18 років юнак ставав ефебом, отримував озброєння воїна та займався лише військовими вправами. З цього часу молоді спартанці приймали участь у криптіях – нічних походах у пошуках ілотів. На їх думку, кожен ілот, який знаходився вночі поза домівкою, був змовником і його слід було вбити.

За давнім звичаєм, кожні 10 днів ефеби повинні були без одягу проходити перед ефорами – чиновниками, які слідкували за виконанням громадянами Спарті всіх законів і постанов. З приводу цього щодакного контролю за ефебами Павсаній повідомляє: «Якщо вони були міцними і сильними, ніби викарбуваними із каменю, завдяки тілесним вправам, то їх заохочували

загальним схваленням. Якщо ж ефори помічали у них сліди кволості та крихкотілості або ж зайвого жиру (результат недостатніх тренувань), юнака піддавали тілесному покаранню».

Розумове виховання державою не заохочувалось. Це було особистою справою кожного спартанця. Основними ж елементами навчання молоді були полювання, релігійні та військові танці, яким присвячувалась більша частина дня хлопчиків та юнаків. Головними видами фізичних вправ були: біг, стрибки, метання, боротьба, кулачний бій, ігри.

Дівчата спартанки також одержували фізичне виховання. Для зміцнення тіла вони мусили бігати, боротися, метати диск, спис. Закони забороняли їм ніжитися, сидіти вдома. Головна ціль їх фізичної підготовки пов'язувалася із посиленням військової могутності Спарти. Молоді спартанки, міцні та загартовані готувалися стати матерями таких же міцних і загартованих воїнів.

Кінцевою метою спартанської системи фізичного виховання було виховання досконалого воїна, без зважання на обмеженість і некультурність основної маси спартанців. Фізичне виховання зробило з них добрих атлетів. Завдяки йому саме вони домінують на ранніх Олімпійських іграх. В цьому ракурсі важливого значення набувають судження Фукіда, що спартанці першими ввели новачії в ігри та тренування атлетів. Вони створили фундаментальні риси грецького атлетизму: змагання оголених атлетів у іграх і звичка натирати тіло атлета оливковою олією.

Хоча історичний факт обмеженості горизонту спартанського життя є безперечним, добре відомо, що Спарта була видатним культурним центром і виробляла незрівнянні витвори мистецтва, вона приваблювала до себе велику кількість артистів і поетів.

Виховання в Афінах

Афінська виховна система істотно відрізнялась від спартанської. На противагу міцному військовому тренуванню спартанців, лідери афінської демократії створили у своїй країні гармонійне виховання, метою якого було створення добрих громадян здатних добре оборонятися. Це виховання було в загальній гармонії з цілою системою афінського життя, в якій воно було невід'ємним і неодмінним елементом. Контраст між виховними системами обумовлений контрастом у політичній і соціальній структурі обох міст.

Афінська виховна система, як і виховні системи всіх інших грецьких міст, складалася з гімнастики, музики та граматики. Суть розбіжності між афінською та спартанською системами полягала у меті виховання молоді та характері фізичних вправ і музичного тренування

В Афінах виховання молоді протягом архаїчного періоду мало виключно аристократичний характер. Метою афінського виховання на початок класичного періоду стає калокагатія.

Перший етап виховання дітей складали різноманітні ігри. А з 7 років починалось шкільне життя афінського хлопчика. На відміну від Спарти, дитину тут і в учбовий період не відривали від сім'ї. До 14-16 років хлопчик під наглядом раба відвідував приватні школи, де навчався музиці, читанню, письму і, зрозуміло, фізичним вправам.

В Афінах існувало три види шкіл, які могли відвідуватися одночасно: граматична, музична і гімнастична (палестра). В палестрі хлопчик афінянин знаходився значну частину дня. Тут, під керівництвом педономів і гімнастів, він проводив час в безперервних вправляннях і дружніх змаганнях із своїми ровесниками. Але уже з 14-16 років виховання афінянина відбувалося у громадських гімнасіях. Тепер ними керували гімнасіархи, педотриби і все ті ж гімнасти. Значно збільшувалось фізичне навантаження. Одночасно вводились елементи громадського виховання (бесіди із дорослими, відвідування театрів, судів, народних зібрань, музичних змагань та змагань атлетів).

Хлопчика послідовно привчали не лише до елементарної товариськості, але й до активної соціальної позиції. Виховання в гімнасіях було підготовкою до військового навчання. Вісімнадцятирічний юнак міг бути прийнятим до числа вільних громадян і після принесення присяги на вірність державі він вступав у ряди ефебів. Дворічне навчання ефебів спочатку проходило у таборах, де вони засвоювали техніку тактику ведення бою. Другий рік ефеби проводили вже у віддалених гарнізонах. Вони вели життя регулярних солдатів, несли охорону на кордоні держави.

Не дивлячись на спільність кінцевої мети (захист рабовласницької держави від зовнішніх та внутрішніх ворогів), між вихованням молоді в Афінах і Спарті є суттєві відмінності. Афінська система відкривала більше можливостей для різнобічного удосконалення особистості. Військова фізична підготовка не заважала тут розвитку широкого культурного процесу. В Спарті ж було нормою не лише вузько військово виховання, але й безперечне принесення інтересів окремої особистості рабовласницькому колективу.

Однак, при цьому не можна забувати, що й Афінська держава справу розумового виховання не рідко надавала приватній ініціативі. Багато тут залежало і від фінансових можливостей батьків. У Спарті ж весь педагогічний процес не лише контролювався, але й здійснювався державою. А в Афінах така опіка поширювалась на виховання лише частково. Перші громадські гімнасії тут з'явилися у VI ст. до н.е., а у V ст. до н.е. їх планування та архітектура досягли максимальної досконалості.

З часом гармонійне виховання стало майже нормою не лише в Афінах, але й у багатьох інших містах та містечках, де жили вільні елліни.

Зміст античної гімнастики. Слово «гімнастика», точніше, гюмнастика, походить від грецького «оголений». Греки, вірячи у магію, вважали, що одяг може ослабити фізичні здатності людини.

Антична гімнастика у тому, що стосується її цілі навчання і вправ, складалася із трьох основних частин: із рухливих ігор, в яких під спостереженням батьків чи вихователів приймали участь діти від 1 до 7 років, а також із навчання палестриці і орхестриці:

1. Вправи дитячих ігор, які проводилися у рамках фізичного виховання, вправи із м'ячем, обручем, біг, метання спису, диску та інші вправи, які розвивали спритність;

2. Назва палестра пов'язана із першопочатковими залами для боротьби, які були побудовані у VIII ст. до н.е. замість турнірних майданчиків під відкритим небом. У рамках системи вправ основу загальної фізичної підготовки складало комплексне випробування, пентатлон. Воно включало у відповідності зі традиціями біг (приблизно 192-196 м), стрибки у довжину з гальтерами, метання спису, диску і боротьбу. Із числа інших вправ, які відносяться до палестри, найбільше значення мали рукопашний поєдинок, кулачний бій, боротьба вільним стилем, боротьба і метання каменів. В цій школі навчали також бігу зі зброєю, верховій їзді, стрільбі зі луку, плаванню і навіть, за виключенням Спарти, веслуванню.

3. Орхестрика, яка сформувалася із ритуальних танців, тісно пов'язаних з древніми обрядами посвячення, включала у себе мистецтво рухатися і вправи, що вважалися необхідними для розвитку спритності. Одночасно вона служила ввідним і додатковим до палестри навчанням. До неї зараховували ігри із м'ячем і для розвитку спритності, акробатичні вправи, обрядові, театральні і бойові танці.

Фізичне виховання Стародавньої Греції через десятки століть було використане у багатьох країнах при формуванні національних систем фізичного виховання дітей і молоді.

Атлетика Стародавньої Греції за багатьма показниками, такими як: масовість, поголовне фізичне виховання та захоплення спортом, усвідомлення корисності занять фізичними вправами та збільшення обороноздатності держави, естетикою і кодексом честі атлета тощо, - дорівнюється, а можливо в чомусь і перевищує сучасну систему фізичного виховання.

3. Особливості фізичної культури Стародавнього Риму

Найвищого розвитку рабовласницький лад досяг у Стародавньому Римі. На відміну від Стародавньої Греції Рим виник і розвивався як держава централізована, що робило його значно більш сильним, аніж Греція, і суттєвим чином вплинуло на розвиток різних сторін суспільного життя і культури, у тому числі і культури фізичної.

Історія Стародавнього Риму нараховує три основних періоди: царський період, період республіки і період імперії.

Так званий царський період (VIII-VI ст. до н.е.) – це епоха розпаду родового ладу і освіти Римської держави. Фізична культура цього періоду мало чим відрізнялася від фізичної культури інших народів. Носила вона переважно військовий характер. Поширені були змагання вершників, перегони колісниць, вправи в метанні спису, боротьба, кулачний бій та ін.

В період республіки (VI-I ст. до н.е.) Римська держава вела численні й успішні війни, розширюючи свою територію спочатку в Італії, а згодом і за її межами. Це привело до того, що фізична культура, як і багато інших сторін загальної культури, набула яскраво вираженого військового характеру. Але на відміну від Греції у Римі не було обов'язкової державної системи фізичного виховання. До того ж на великій території Римської держави не було можливості слідкувати за вихованням кожного хлопчика, та й не було необхідності у цьому. Із великої кількості громадян завжди набиралося достатньо воїнів. Питання про фізичне виховання у сім'ї вирішувалося з волі батька. Кожен римлянин повинен був бути готовим до несення військової служби, яка для більшості була єдиною можливістю зайняти більш високе положення у суспільстві. Крім того, завойовницькі війни, які супроводжувалися грабежами, приносили багатства навіть рядовим легіонерам. Тому кожна сім'я була зацікавлена у хорошій фізичній підготовці юнаків.

У Римі існували приватні школи, у яких хлопчики із багатих і знатних сімей одержували добру фізичну підготовку. Підлітки бігали, боролися, метали списи, навчалися їздити верхи, фехтували. Крім того, вони грали у м'яч та інші ігри. Час від часу в Римі влаштовувалися змагання, на яких юнаки змагалися у верховій їзді, фехтуванні та інших вправах військово-прикладного характеру (троянські ігри, римські ігри, плебейські, тобто народні, ігри, а також змагання з нагоди урочистих дат та ін.). Були й спроби проводити у Римі змагання подібні до Олімпійських. Одного разу консул Сулла навіть заставив провести Олімпійські змагання у Римі (80 р. до н.е.), але вони не мали успіху. В той же час вплив грецької культури в Римі, особливо після завоювання Греції посилюється. Римська молодь стала широко використовувати фізичні вправи греків. Змагання римських юнаків спочатку влаштовувалися на

майдані, присвяченому богу війни Марсу (Марсове поле), а згодом для них почали будуватися спеціальні споруди, подібні до сучасних стадіонів, - цирки.

Таким чином, у Стародавньому Римі не склалася така струнка система фізичного виховання, як у Греції. Зате система військово-фізичної підготовки воїнів досягла тут досконалості. Про це багато писали військові історики. Навчання воїна тут було дуже суворим і було розраховане на розвиток у ньому всіма можливими способами фізичної сили. Окрім регулярного навчання володінню зброєю і різним рухам широко практикувалися біг, стрибки, стрибки із шестом, скелелазіння, боротьба, плавання – спочатку без одяжі, потім у повному спорядженні. Тривалі марші у повних похідних обладунках, коли кожен воїн ніс на собі від 40 до 60 фунтів, здійснювалися зі швидкістю 4 милі на годину. І не тільки новобранці, але й ветерани-легіонери повинні були робити всі ці вправи, щоб зберегти фізичну бадьорість і спритність і бути звичними до втомливих занять і позбавлень.

У римській армії широко застосовувалися спеціальні приладдя для фізичних вправ: дерев'яний кінь, штурмові драбини, опудала для нанесення ударів і уколів.

В кінці II ст. до н.е. у Римі створюється постійна, професійна армія. Це звільняє основну масу населення від військових обов'язків, і значення військово-фізичної підготовки молоді поступово зменшується. Разом із тим все більше зростає інтерес до різного роду циркових видовищ, які влаштовувалися представниками римської знаті у цілях завоювання популярності у народу для досягнення своїх цілей (вибори на вигідні посади та ін.).

Звільнення від військових обов'язків і фізичної праці, яка тепер цілком лягла на плечі рабів, римські громадяни в більшості своїй перетворюються у декласований натовп, який має масу вільного часу. Кількість видовищ для неї безперервно зростає. Якщо спочатку глядачі задовольнялися лише співом, музикою, боротьбою і кулачним боєм, то тепер появляються битви із дикими тваринами або навіть страти, коли на арені цирків беззбройних людей віддають на розтерзання тваринам, появляються і бої гладіаторів. Спочатку це був звичай, коли на могилах знатних людей після похоронів влаштовували битву гладіаторів, яка була відголосом людських жертвопринесень, але із II ст. до н.е. ці битви стали влаштовуватися в цирках спеціально для розваги глядачів. Підготовка гладіаторів відбувалася в спеціальних школах, куди відбиралися фізично найсильніші раби. Їх навчали володінню найрізноманітнішою зброєю і складним прийомам ведення бою. Пізніше на арену цирків випускали цілі загони гладіаторів, а згодом стали влаштовувати між ними на спеціальних водоймах морські бої. Іноді гладіатори, які добре билися, в якості нагороди одержували свободу, але більшість із них гинула.

Хороша військова і фізична підготовка гладіаторів створювала небезпеку для Риму, особливо під час повстання рабів. Гладіатори завжди були передовим, найбоездатнішим загоном повсталих. Добре відоме в історії повстання Спартака (73-71 рр. до н.е.) ледве не повергло Римську державу.

Незадовго до початку нашої ери в Римі відбувалися громадянські війни, викликані загостренням протиріч рабовласницького суспільства – повстаннями і масовою втечею рабів, боротьбою за владу між різними угрупованнями аристократії. У прагненні стабілізувати своє становище верхівка римського суспільства все більш схилилася до встановлення диктатури. У Римі утверджується одноосібна влада імператорів. Володіючи державними коштами, імператори тепер мали можливість влаштовувати значно більш пишні і навіть багатоденні видовища для римського натовпу. Не дивлячись на те, що влада імператорів була, по суті, військовою диктатурою, популярність у народу, його підтримка мали для імператорів велике значення. Кількість святкових днів у році до кінця існування Римської імперії досягала 175-ти. Поряд із змаганнями атлетів, гладіаторськими боями та іншими вступами у цирках широкий розвиток одержали перегони колісниць.

Для проведення змагань були побудовані грандіозні споруди. Найвідоміші із них терми імператора Каракалли (приміщення для плавання і купання) і Колізей.

Римські імператори засновували різні змагання і для вільної молоді. Так, імператор Август неодноразово влаштовував атлетичні змагання на марсовому полі, свята із змаганнями атлетів на честь перемог. Деякі із них проводилися регулярно раз у чотири роки, подібно до грецьких Олімпійських змагань. Багато змагань влаштовував імператор Нерон, який навіть сам приймав участь у перегонах колісниць. Імператор Доміціан заснував так звані капітолійські ігри. Для проведення цих ігор на Марсовому полі було побудовано спеціальний стадіон, які вмщував до 15 тис. глядачів. Так само поступали й інші імператори.

Як і в Греції, серед атлетів з'являються професіонали, які навіть створюють професіональні об'єднання. Про одне із них, очевидно найбільше, відомо, що воно мало своє розкішне приміщення і носило назву «Товариство атлетів, увінчаних перемогою на священних іграх».

З IV ст. до н.е. із приходом у Рим християнської релігії проведення свят поступово припиняється. Християнська церква вела боротьбу із цими видовищами, так як вони відволікали людей від церкви, особливо у святкові дні. Змагання, присвячені язичницьким богам, заборонялися, як такі, що суперечать новій релігії. В 394 р. до н.е. імператором Феодосієм було заборонено язичницькі святкування, в тому числі й Олімпійські змагання в

Греції. Останніми були 293-ті агони. В 404 р. до н.е. було заборонено бої гладіаторів, які тепер замінялися змаганнями атлетів і виступами акробатів. У східній частині Римської імперії, у Візантії, циркові видовища і особливо перегони колісниць зберігалися ще дуже довго. Однак у цілому, фізична культура рабовласницького ладу приходить до занепаду, уступаючи місце культурі нового суспільства.

4. Особливості фізичної культури у країнах стародавнього Сходу та Америки

Перші відомі нам сліди фізичної культури стародавнього світу були виявлені у районі, що прилягає зі сходу до Середземного моря, а точніше в Месопотамії. В IV тисячолітті до н.е. тут склалися суспільні системи, в умовах примітивного войовничого деспотизму яких військові і культурні функції політичної влади були поділені між світськими та релігійними колами пануючих класів.

Зона Стародавньої Месопотамії

Стародавню Месопотамію та прилеглий до неї регіон правомірно вважають колыскою людської культури та цивілізації. Саме тут вперше на службу державної організації були поставлені мистецтво, писемність, календар, а також фізична культура.

Збереглися тільки окремі відомості про фізичну культуру державних утворень, які змінювали один одного на території Месопотамії з IV тисячоліття до н.е. Одними із них були шумери, які проживали п'ять тисяч років назад в долинах річок Тигр і Євфрат. В період формування та зміцнення окремих держав активну участь у підтримці й розвитку фізичної культури приймало, зокрема, вільне сільське населення, із якого набирался у рекрути прошарок простих воїнів. Однак на більш пізніх етапах розвитку цих держав участь у демонстративних заходах змагального характеру і ритуальних танцях, які пред'являли високі вимоги до фізичних даних учасників, із багаточисельними акробатичними елементами (оскільки вони служили військовим і культовим цілям), поступово ставало привілеєм замкнених груп пануючого класу. Наймана ж армія, яка виникала зазвичай у періоди занепаду (її формували із представників сусідніх народів), збагачувала фізичну культуру елементами військово-прикладної підготовки.

Вирішальну роль в революціонізації фізичної культури Месопотамії, а згодом і Близького Сходу і всього стародавнього світу відіграла та обставина, що на початку II тисячоліття до н.е. була винайдена легкий (із застосування осі) і швидкий бойовий візок (колісницю) на кінній тязі. Масове використання коней не тільки привело до перетворення військового мистецтва і фізичної

культури, але також покращило транспортне з'єднання між країнами і тим самим прискорило обмін культурними цінностями та досвідом.

На основі різних письмових і неписьмових джерел, а також деяких аналогій можна встановити, що саме тут палка, виготовлена із очищеного стержня фінікової пальми, стала застосовуватися для гри в так званій м'яч із битою, а згодом і в кінному поло. Найдревніший пам'ятник культури боротьби на поясах, в основі якої лежали бойові прийоми полонення суперника, - бронзова статуя, виготовлена приблизно в 2800 р. до н.е. (Виставлена в Багдадському музеї.) Ритуальні змагання, які проводилися в новорічній світа на честь бога Мардука, більш ніж на тисячу років випередили Олімпіади античних греків.

Про розвиток фізичної культури Вавилону свідчать теракотові зображення полювання, загону тварин, стрільби із луку, кулачного бою і змагань на колісницях, а також висічені на камені тексти Законів Хаммурапі, які датуються 1800-1750 рр. до н.е.

Від асирійської держави до нас дійшло рельєфне зображення воїнів, що пливають, рухи яких нагадують стиль «кроль» (приблизно 1200 р. до н.е.), а з пізніших часів – зображення володарів і знаті, які полюють на колісницях. Згідно інших знахідок, асирійці організували навчання фехтуванню на мечех і метанню спису.

Стосовно персів, окрім свідчень пам'ятників матеріальної культури, до нас дійшли також записки давньогрецьких історіографів Геродота і Ксенофонта, із яких зрозуміло, що вони навчали своїх дітей у віці 7-16 років у «виховних будинках», які діяли при дворах сатрапів, боротьбі, бігу, верховій їзді, метанню спису, стрільбі із луку і правдивості. (Пізніше із цих закладів утворилися так звані будинки розвитку сили, які майже до поширення сучасного шкільного фізичного виховання і спортивних організацій залишалися центрами фізичної культури Персії.) Подальшій підготовці юнаків служили обов'язкові мисливські випробування на сміливість, змагання з кінного поло (чауган), які виникли на основі «гри в м'яч із битою», і які розвивали швидкість і спритність, і, накінець, гра індійського походження, яка стала відомою під назвою «шатранг шахматнах», яка виховувала здатність до стратегічного мислення.

Стародавній Єгипет

Із запізненням приблизно на півтисячі років в долині Нілу розвернувся такий же процес розвитку, як і у Месопотамії. В кінці IV тисячоліття до н.е. в місцях проживання крупних племен Північного і Південного Єгипту утворилося декілька відносно невеликих центрів політичної влади. За переказами – приблизно в 3000 р. до н.е. – міфічний цар Менес заснував першу

єдину імперію. Найдревніший із відомих рельєфів на спортивну тематику зображує перемогу Джосера (2778-2723 рр. до н.е.) у культовому змаганні з бігу. Біг давньоєгипетського царя-бога найочевидніше пояснюється тими ж мотивами, що і випробування героїв грецької міфології і сучасних вождів окремих африканських племен, в ході яких кандидати фізичними досягненнями підтверджують, що вони достойні бути вибраними.

Пізніше випробування у бігу при вибранні царя-бога були витіснені боротьбою, яка краще виражає перевагу в силі та спритності, прийоми якої нагадують сучасну вільну боротьбу, акробатики і полювання на стіні гробниці Фіоххотена в Саккарі (середина III тисячоліття до н.е.). Найбільш ранній пам'ятник, пов'язаний із цією боротьбою, – зображення серії рухів, яке добуто із гробниці Фіоххотена (середина III тисячоліття до н.е.) в Саккарі. Вимога, щоб властители володіли всебічною фізичною підготовкою, відповідало суті примітивної класової держави Стародавнього Єгипту, в якому фараони будучи царями-богами, володіли майже необмеженою централізованою владою. В той же час на інших зображеннях помітні риси, характерні для фізичної культури Месопотамії. А саме ознаки процесу, в результаті якого у період правління V-VI династій пануючі класи вже привласнили собі військову підготовку, яка сприяла культу владі, полювання, боротьбу, фехтування на палицях і ритуальні танці.

Заслугове уваги обставина, що серед зображень танцюючих можна зображено також і жінок, фігури яких такі ж пласкі і худі як і чоловічі, рухи які вони виконують більш близькі до гімнастики.

Із поширенням рабовласництва відбувалися зміни. Магічний обряд відтіснявся на задній план, все більшого значення набував естетичний аспект публічного видовища. В період Середнього царства (2040-1730 рр. до н.е.) в результаті різних реформ освіти фізичне виховання, початково поширене тільки в сім'ях родової знаті, стало практикуватися і в засіданнях, які готували чиновників і жерців. Утворювалися училища для підготовки і відбору храмових танцівниць для містерій Ізиса – Озириса – Гороса.

До періоду Середнього царства відносяться і найдревніші написи, які містять детальний опис парних ігор із м'ячем. Заслугове уваги, що різні рельєфи, малюнки і скульптурні групи зображують тільки гравців, які кидають м'яч чи б'ють по ньому – в основному в жіночій одежі, - які ніколи не борються за м'яч. Тому можна зробити висновок, що фізичній культурі Стародавнього Єгипту були не відомі командні ігри. З іншого боку, це свідчить про те, що в іграх з м'ячем, які культивувалися для естетичного виховання і веселого проведення часу жінок із пануючих прошарків суспільства. Аналогічна ситуація була характерна і для танців.

Фізична культура Нового та Пізнього царства (1562-332 рр. до н.е.), яке наступило після повернення гіксосів, із самого початку стала збагачуватися новими рисами. На створених за правління Аменхотепа II (1447-1420 рр. до н.е.) знаменитих зображеннях сфінксів зафіксовано вже змагання веслярів і воїни, що біжать за колісницями. В період правління спадкоємців цього фараона появились перші документи, які свідчать про поширення змагань лучників і кулачних бійців. На храмових святкуваннях Рамзеса II (1290-1223 рр. до н.е.) стали вже проводитися змагання з боротьби та фехтування на палицях із представниками Нубії, Лівії та інших народів, якими у відповідності із встановленими правилами керували судді. Все частіше увічнювалися бої на човнах, які відображали боротьбу за воду, що дає життя, але згодом вони перетворилися в традиційні видовищні змагання.

Стародавня Індія

Розвиток фізичної культури Індії в стародавній період відрізнявся від традицій розглянутих вище культур. Як свідчить характерний пам'ятник 2000-1200 рр. до н.е. написаний на санскриті корінне населення Стародавньої Індії мало найцінніші відомості в області ритуальної оздоровчої гімнастики, танцю та самооборони без зброї. У той же час поради із зняття болі в різних частинах тіла зі допомогою натискань і розтирань свідчать про розвинуте мистецтво масажу.

В стародавніх індійських описах вперше зустрічаються згадки і про такі форми поєдинку і одноборства, стиль яких характеризується нанесенням ударів рукою чи ногою по чутливих щодо болю частинах тіла суперника, а також проведенням прийомів на удушення. Що стосується помічених під час медитацій і екстазу шаманських танців органічних і психічних змін в організмі, які викликаються шляхом регулювання дихання, то ці спостереження лягли в основу створення системи йоги. В ході розкопок в околицях Гараппи в Пенджабі було знайдено кам'яну пластину – печатку, виготовлену в III тисячолітті до н.е., в центральній частині якої зображено фігуру людини, яка сидить у позі «лотос». Про високу культуру кінних змагань в Стародавній Індії на основі вживаної санскритської термінології свідчить «підручник з тренінгу», який уже згадувався, коли мова йшла про Месопотамію. Характерний ритуал виразних рухів, який бере свій початок від магії родючості, одержав класичну форму в рамках інституту танцівниць в храмах.

Із приходом з півночі племен індо-арійців (1200-600 рр. до н.е.) відбуваються корінні суспільні зміни. З'являється поділ суспільства на касты. Тим не менше збереглися характерні магичні обряди, ритуали і міфологічні уявлення. Серед іншого – різні вчення тантризму і практика йоги. Відповідно до кастової приналежності зарання нав'язувалися уявлення про те, хто, чим і

в якій мірі може займатися. Так, для неарійських каст вважалися «недоторканими» верхова їзда, всі вправи зі зброєю, які забезпечували бойову підготовку, а також йога. У той же час кшатрії вважали зовсім неприйнятним для себе займатися поширеними серед шудрів танцювальними вправами, а також вправами із чучелами, кубиками чи обручами й іншими видами змагань.

В той же час арійська каста завойовників та їх озброєна челядь одержували фізичну підготовку високого рівня. Згідно законів Ману, записаних у I столітті до н.е., вони були здатні успішно битися навіть із більш чисельним ворогом на рівнинах – на бойових колісницях і верхи, на ділянках місцевості, залитих водою, - на слонах і човнах, на лісистій і зайнятій кущами місцевості – застосовуючи лук, на гористій місцевості – із мечем і щитом. Вони також признавали за поединками зі зброєю і навіть голими руками роль фактора, який вирішує долю битви. Змагання у силі і спритності, окрім військової підготовки у вузькому розумінні, мали також велике значення для святкових заходів давньоіндійських міст. Атлетичні змагання, змагання із самооборони зі зброєю і без зброї, перегони і змагання на колісницях, так само як і конкурси в танцях, які влаштовувалися на честь посідання трону новим властителем, традиційних релігійних святкувань і повернення із переможних походів, відіграли важливу роль у справі об'єднання всієї общини. Гру в м'яч із битою «катхі-ценду» месопотамського походження, яка, подібно аналогічній персидській грі. Розвивала спритність, принесли сюди завойовники-арійці. Згідно санскритським рукописам, уже в VII столітті до н.е. в Індії повсюдно існував культ ігор на дошках, які вимагали зібраності і роздумів. Серед них виділялася попередниця сучасних шахів чатуранга, яка виховувала стратегічне мислення.

Фізична культура інших пануючих каст була пристосована перш за все до складових системи канонів емоційно насичених танцювальними рухами та вправами із метою зміцнення здоров'я.

Навчання вищому рівню індійського танцювального стилю, художній мові його форм здійснювалося в закритих учбових закладах, які готували танцівниць для храмів. Матеріал вправ із ціллю зміцнення здоров'я (йога), який базувався на традиціях раціональної магії, був розвинутий в таку містифіковану систему рухів, що вищі її ступені були доступні тільки для посвячених. Засвоїти практику йоги можна було у вчителя (гуру).

В тисячорічній «застиглості» сільських каст у формі таємних обрядів (субкультура) продовжували жити вправи пов'язані із самообороною без зброї, які збереглися з часу первіснообщинного ладу. Інші форми руху – такі як біг, стрибки у висоту, танці та ритуальні омивання, - так само як і публічні масові заходи були підкорені потребам релігійного світу Індії. Стрибки у висоту, наприклад, здійснювалися для підвищення родючості поля, а різні

види оббігання предметів і змієподібні рухи в танцях підготовлювали шлях до переселення душі.

Стародавній Китай

В китайських хроніках, які відносяться до періоду VIII-VI ст. до н.е., повідомляється, що перші паростки фізичної культури, яка одержала розвиток в долині Хуанхе і Янцзи, появилися на початку III тисячоліття до н.е. Поруч із стародавніми святами і пов'язаними із ними звичаями і обрядами в хроніках часто посилаються на написану очевидно в 2698 році до н.е. книгу під назвою «Кунфу», в якій вперше були систематизовані кваліфіковані описи поширених серед народу різних вправ лікувальної гімнастики, болевтолюючого масажу, ритуальних танців, які лікували від хворіб, безпліддя, а також бойових танців. Як свідчать записи у хроніках, і в той період хлопчиків виховували в спеціальних закладах.

В Стародавньому Китаї велику роль у фізичній підготовці відігравали бойові танці, як і у всіх народів, які мали легке озброєння, і де кіннота не відігравала домінуючої ролі у веденні військових дій. Тут також склались форми рухів типу пантоміми, які, окрім розвитку спритності і стійкості воїнів, служили також зображенню героїчних подвигів.

В Стародавньому Китаї не відбувається різкий поділ суспільства на касты. Тут залишається можливість для простолюдина добитися кращого положення у громаді завдяки фізичним і розумовим здібностям.

Сильно вплинули на суспільну роль фізичної культури прагматичні природно-філософські погляди і медичні знання, одержані на основі експериментів. За допомогою методів лікування із використанням рухів було одержано можливість впливати на функціонування людського організму, це явище було найрозвинутішим у порівнянні із іншими центрами стародавнього світу. У той же час чиновники, які займали монопольне положення в області просвіти і в державному апараті, не були зацікавлені висувати на перший план фізичні, спортивні досягнення в колах військових. Таким чином, закостеніле товкмачення пануючих в стародавній китайській фізичній культурі громадських обов'язків закривало дорогу таким нормам особистих досягнень, які були однією із найхарактерніших рушійних сил у досягненні успіху античним європейцем, фізично значно менш міцним.

Під час панування першої династії – Шан (що підтверджується і історичними джерелами) були систематизовані лікувально-терапевтичні рухи і військова підготовка. У цей період основу військової підготовки складали змагання на колісницях, стрільба із луку, полювання, метання спису і рукопашний поєдинок без зброї. В рамках танцювальної культури почалося виділення танців, які виліковували безпліддя, так званих танців померлих, які

зображували подвиги предків, а також бойових танців, тобто, по суті, трьох головних джерел, із яких сформувалися більш пізні обряди.

За письмовими пам'ятниками і результатами розкопок, можна зробити висновок, що древня китайська фізична культура досягла розквіту під час панування династії Чжоу (XI-III ст. до н.е.). Відносно самостійні центри поселень феодальних правителів об'єднаної імперії створювали сприятливі для розвитку умови, аналогічні тим, що були в античних грецьких полісах. Два зі шести предметів вищого ступеню школи – змагання на колісницях і стрільба із луку – носили яскраво виражений характер фізичного виховання.

Серед народу, за винятком рабів, одержав поширення попередник сучасного футболу – «чжу ке». Ця гра використовувалася як додаткові рухи, які служили розвитку швидкості, спритності і винахідливості, у підготовці піших воїнів. В центрі ігрового майданчика певного розміру на відстані 4 метрів один від одного в землю закопувалися 2 бамбукові палиці висотою близько 4 метрів, між якими натягували сітку. У верхній частині сітки вирізали отвір діаметром 60 см. Це були «ворота». М'яч передавали один одному із двох сторін сітки, для чого били по ньому ногами і руками. Можна було торкатися м'яча головою, спиною, грудьми, і лише не можна було допускати торкання його відкритою долонею. Гру «чжу ке» спостерігали не пасивні глядачі. Гравців, які одержували очки, преміювали вином, квітами, фруктами, а з випадку свят вручали які-небудь прикрашені посудини. Тих, хто потерпів поразку висміювали. Тим часом на площадку виходили дві інші команди, і матчі продовжувалися до тих пір, поки не зіграють всі команди. Східне тлумачення «гри» не знало поняття абсолютного переможця, тому не потрібно було проводити матчі по такій схемі, коли ті, хто потерпів поразку виходили із гри. Однак правила гри були суворими. Розрізняли майже 10 порушень правил при використанні 70 різних видів ударів по м'ячу ногами і руками. В основному на основі таких же принципів проходили змагання з боротьби, кулачного бою, підняття тягарів, перетягування канату, танцям і змагання на воді.

Подібно до калокагатії стародавніх греків, у Стародавньому Китаї також склалася своя система ідеалів в області фізичної культури яка знайшла вираження в принципі «сань мей». У цьому принципі, як в у різних жанрах мистецтва, знайшли відображення вимоги принесення користі для суспільства, володіння волею, яка сприяє моральному вихованню, і розвинутим смаком. У відповідності із принципом «цзинь і цзянь» «сань» виражав внутрішню, а «мей» – зовнішню досконалість. Особлива увага зверталася на формування волі і характеру. Якщо учасник гри в м'яч чи борець грубили, суддя і глядачі клеймили його як «сяо цзянь», що означало високий ступінь громадського презирства. Під час кулачного бою, який носив характер

боротьби тіней, високо цінувалося не саме попадання в суперника (цзянь), а спритне ухиляння від ударів суперника з тим, щоб викликати у нього внутрішній неспокій (цзинь).

В подальшому перетворенні міського способу життя, веденні військових дій і мислення, танцювальні форми, які зародилися в V ст. до н.е. в рамках раціональної магії, все більше губили значення фізичних вправ, а згодом і військової підготовки і продовжували існувати як обрядові рухи.

Але навіть у цей «період розквіту» Стародавнього Китаю жінки не відігравали ніякої ролі у тому, що торкалося фізичної культури суспільства. Однак на виконаних на шовку зображеннях дитячих ігор можна часто побачити фігури дівчаток. У відношенні дівчат-підлітків існувала думка, що їм достатньо навчитися прясти, шити, готувати їжу, танцювати, достойно вести себе і граційно ходити (дріботати). А «панські дівчата із кращих домів», поклоняючись моді нівечення ніг, самі позбавляли себе більшості фізичних вправ і ігор.

В період бюрократичного, диктаторського правління династій Цинь і Хань (III ст. до н.е.-III ст. н.е.) почався перехід до феодалізму. Під впливом серії поразок від кочівників-гунів, які володіли численними мобільними кінними загонами, Великий Жовтий імператор Цинь (Цинь Ши-хуанди) і його спадкоємці провели корінну військову реформу. За допомогою різних виплат вони створили новий дворянський прошарок, зобов'язаний служити в кінноті. У військових школах припинили їзду на колісницях. Були введені верхова їзда, стрільба із луку з коня, що скаче («за методом гунів»), застосування незамінних у ближньому бою поясів і необхідних для ловлі солдатів суперника методів боротьби із використанням арканів. Історія військового мистецтва приписує цій військовій реформі те, що на початку I ст. до н.е. китайська армія змогла вигнати із території сучасної Зовнішньої Монголії дуже маневрену кінноту гунів.

Спираючись на нових воїнів-дворян, централізована влада знищила центри влади місцевих деспотів. Була ліквідована спадкова аристократія, яка в попередні століття перетворилася у рабовласників. Природно, були знищені і місця проведення представницьких турнірів. У той же час централізована влада прагнула також ослабити народні рухи, переслідуючи змагання у фізичній силі, які організовувалися у нижчих прошарків. Цим прагненням сприяло конфуціанство, яке проповідувало ідеологію центризму. Конфуціанство протиставляло «сань», які означали мудрість, достоїнства внутрішнього змісту людини, його фізичним достоїнствам. На противагу цьому буддистські монахи і даосистський таємний союз, який організував народний рух «жовтих тюрбанів», заохочували фізичні вправи, пов'язані із самообороною простих людей (II ст. до н.е.).

Лікувальна гімнастика Кун-цзи, відносно не пов'язана із суспільно-політичною боротьбою, тим часом розпалася на декілька напрямків, які різко відрізнялися один від одного. Основу нових, більш практичних напрямків складала так звана система «би цзинь чжи», яку розробив даосиський лікар Хуа-де, який жив в III ст. до н.е., базуючись на спостереженнях за різними тваринами: ведмедами, мавпами, птахами, тиграми й оленями (у сучасному розумінні «цзинь» відповідає вправам, що розслаблюють, а «цзянь» – вправам, що розтягують). За допомогою цих вправ хотіли перш за все вилікувати викривлення постави, захворювання органів травлення, дихальних органів і кровообігу. На основі принципів врівноваження пари протилежних «цзинь» і «цзянь» у якості предмету навчання лікарів було введено також розслаблюючий і тонізуючий лікувальний масаж.

Фізична культура народів Америки у період до європейської колонізації

Про фізичну культуру народів Америки ми черпаємо відомості із археологічних знахідок, етнографічних колекцій та з іспанських хронік XVI-XVIII століть. На думку дослідників, у часи Колумба більша частина корінного населення Америки жила у соціальних умовах первіснообщинного ладу. Тільки у племен, які населяли західний берег південної півкулі, а також у мексиканських і центральноамериканських племен склалися своєрідні класові відносини.

Рівень розвитку виробничих сил тут набагато відставав від більш розвинутих країн Європи й Азії. Тварини у якості тяглової сили чи для верхової їзди тут не використовувалися, не було і колісних візків. Тут не знали навіть заліза. Зброя виготовлялася із каменю чи з бронзи. Племена, які промишляли полюванням, кочові і осілі племена часто воювали між собою за більш багаті території, за долини рік, за соляні копальні, через рабів і навіть деколи через каучук, який служив вихідним матеріалом для виготовлення м'ячів. Для тренування сили волі їх воїни застосовували форсовані марші, біг, веслування, боротьбу, силові змагання, ігри із м'ячем та збройні ігри, а також методи ще більш безпощадні, аніж у спартанців. Правом називатися дорослим користувався тільки той, хто із честю витримував ці випробування. При відсутності інших засобів пересувань серед різних видів фізичних випробувань значного розвитку одержав біг. Для бігунів того часу (перуанців, тарахумарів) характерна була не швидкість бігу, а в першу чергу витривалість і настирливість бігуна, які досягали незвичних для середньовічної Європи масштабів. Вправи у самозаглибленні представників духовного стану привели до виникнення системи оздоровчої гімнастики, подібної до індійської.

В місцях, населених колись ольмеками, на берегах затоки Гольф і в Ла Венті, вчені знаходять пам'ятники, вже починаючи з XIV ст. до н.е., які зображують ритуальні ігри в м'яч, типові для фізичної культури того часу. На

думку окремих авторів, величезні камінні голови в околицях Ла Венти є пам'ятниками тим знатним ольмекам, які були обезголовлені після видатних досягнень, продемонстрованих ними у ході ігор. У великій кількості збереглися рельєфні і настінні малюнки. Які зображували класичні ігри епохи теотиуаканської культури (II-IX ст. н.е.). Іспанські джерела XIV століття недвозначно вказують на те, що техніка володіння м'ячем у корінних жителів перевершувала навіть рівень італійських і французьких віртуозів. Вони володіли мистецтвом індивідуальної і командної гри. Мужчини грали проти мужчин, а жінки – проти жінок, але виступали і змішаними парами. По набитому або надувному м'ячу вдаряли ключкою чи різними частинами тіла.

У світі індійських релігійних уявлень, які базувалися на культі полювання і родючості, гра виявилася необхідною. М'яч там можна було зустріти серед засобів, покликаних впливати на природу точно так, як у змаганнях і іграх богів, які утілювали сили природи. В Європі гра, яку витіснили із релігійних і виховних закладів, а також зі сфери громадського життя і діяльності, уже своїм існуванням означала порушення порядку і церковних устоїв, рух у вільній атмосфері, протест проти заповіді середньовічного католицизму. Однак у Новому Світі вона задовольняла офіційні суспільні потреби, була тісно пов'язана із обрядами і новим літочисленням.

Суспільна роль індійських ігор у м'яч розрізнялася у залежності від ступеню розвитку різних племен. Ігри в рокетт племен ірокезів, тольтеків, дакотів і маскогів, які вели надзвичайно дикий спосіб життя, близько нагадували їх військові дії і проходили за участю сотень людей. Ці ігри протягом тривалого часу вирішували питання про авторитет племен, за їх допомогою вирішувалися і спірні питання. Часто і переселенці пропонували гру у м'яч чи фехтування на палках у якості засобу припинення розбратів і чвар, не дивлячись на те що у них функція гри була швидше пов'язана із культом сонця і обрядом родючості. Численність команд зменшилась д семи людей, а умови гри стали більш складними.

Записи стосовно техніки гри не містять у собі яких-небудь моментів, які торкаються винесення рішень про оцінку результатів і досягнень і мотивів таких рішень. Це надзвичайно ускладнює вивчення дійсної ролі звичаїв. Так, наприклад, на питання про те, чому в ході ритуальних ігор не використовувалися кисті рук і ступня ноги, спортивна історіографія досі не може дати задовільної відповіді. Деякі схильні шукати пояснення у тезисі про «неохайності кисті рук». Однак це повір'я не було поширене серед корінних жителів, які населяли Америку. Більш вірогідно, що у ході битв. Які проводилися за допомогою примітивних засобів, і у першу чергу тих битв, у ході яких прагнули захопити полонених, головну роль відігравали панкратіонівські захвати, удари і поштовхи. А у процесі ігор, які у них були

пов'язані із прагненням до мирного вирішення спірних питань, невикористання кисті рук зарання виключало можливість того, що змагання буде носити грубий характер.

Отже, рабовласницьке суспільство зробило значний крок у розвитку фізичної культури. В цей період вже виникли такі системи фізичного виховання як: спартанська, афінська, римська. А їхні етичні норми лягли в основу сучасних європейських.

Контрольні питання

1. Перерахуйте елементи фізичної культури, що проявилися у цивілізації Стародавньої Шумерії.
2. Назвіть елементи фізичної культури, характерні для цивілізації Стародавнього Єгипту.
3. Наведіть елементи фізичної культури цивілізації Стародавньої Індії.
4. Перерахуйте елементи фізичної культури, що проявилися у цивілізації Стародавнього Китаю.
5. Перерахуйте елементи фізичної культури, характерні для Давньої Минойської культури.
6. Вкажіть, які вправи входили до змісту військово-фізичного виховання у Спарті.
7. Опишіть військово-фізичну підготовку ефебів в Афінах.
8. Назвіть причини і рік розпаду Західної Римської імперії.

Література.

5. Йопа Т.В. Методичні вказівки до практичних занять із навчальної дисципліни «Історія фізичної культури і спорту» для студентів спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» освітнього рівня бакалавр. Полтава: Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2021. 56 с.

6. Йопа Т.В. Історія фізичної культури і спорту: курс лекцій для студентів дистанційної форми навчання спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» першого 7 (бакалаврського) рівня вищої освіти. Полтава: Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2020. 126 с.

7. Конспект лекцій з дисципліни «Історія фізичної культури» для здобувачів вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Фізична культура і спорт» першого (бакалаврського) рівня спеціальності: 017 «Фізична культура і спорт» очної форми навчання / Укладач: к.т.н., професор Губарєв І.В. - Кам'янське, ДДТУ, 2022.- 174 с.

8. Кошева Л.В. Історія фізичної культури: Курс лекцій для студентів спеціальності 017 Фізична культура і спорт. Краматорськ: ДДМА, 2021. 224с.

Лекція 3. Тема: Фізична культура епохи середньовіччя

План:

1. Особливості європейської фізичної культури в Середні віки.
2. Особливості фізичного виховання у Середні віки в країнах Сходу, Америки та Африки.
3. Лицарська система фізичного виховання.
4. Розвиток фізичної культури серед селян та ремісників-міщан європейських країн.
5. Вплив християнської релігії на розвиток фізичного виховання.
6. Зародження науково-методичної думки в галузі фізичного виховання.

Сучасна історична наука використовує термін «середні віки» стосовно до періоду суспільного розвитку з кінця V до другої половини XVII століття, а в деяких країнах і довше, коли в найрозвинутіших районах світу визначальну роль відіграв феодализм, феодальний устрій. Феодальне суспільство поділялося на два основних класи: феодала і підлеглі їм васала, селяни та ремісники. Пануючими станами при феодализмі були світські феодала (лицарі) і духівництво.

З урахуванням головних тенденцій розвитку фізичної культури можна говорити про фізичну культуру раннього середньовіччя, іншими словами, періоду становлення феодализму (V-X ст.), фізичну культуру розквіту середньовіччя, тобто періоду розвинутого феодализму (XI-XV ст.), і про фізичну культуру періоду заходу феодализму (XV-XVII ст.). Впродовж останніх двох періодів в Європі одержує розвиток фізична культура епохи Відродження (XIV-XVI ст.).

В остаточному підсумку різні суспільні потреби, умови, місцеві звичаї і їхній взаємний вплив створили в середні віки різноманіття феодальних форм фізичної культури. Однак у рамках такої удаваної різноманітності усе більше відокремлювалися відповідно до характеру суспільного ладу норми ігор і «спортивних» занять з фізичного виховання правлячих класів і різних прошарків, пов'язаних з ними васальними й іншими відносинами, а також селян і міського населення.

З появою феодального ладу змінюється характер праці, трудових відносин, починається інтенсивніший розвиток виробництва. Впроваджені в трудовий процес нові технології вимагали нових підходів до фізичного розвитку людини.

На розвиток фізичної культури в середні віки впливає також тісно пов'язана із нею військова справа. В цей період з'являються нові види зброї, нова тактика ведення бою, регулярні армії.

Велику роль у створенні феодальних форм фізичної культури відіграли

різні світові релігії, а також виниклі в їхніх рамках релігійні напрямки. Буддизм, християнство й іслам, тісно пов'язані з утворенням феодальних держав, вибирали і використовували у своїх інтересах місцеві звичаї або ж самі пристосовувалися до них.

1. Особливості європейської фізичної культури в Середні віки.

Одночасно з розпадом Західної Римської імперії порушився досить розвинений суспільний поділ праці в античному світі, були знищені відносини, пов'язані з виробництвом товарів і їх обміном. Основою нових державних утворень, що включили в себе прийшлих варварів і корінне населення, стало натуральне господарство. Колишні класичні області культури поступово відмирили, а традиції варварів у видозміненій формі виявилися пристосованими до нових суспільних відносин.

На території колишньої Римської імперії внаслідок протиріч, що загострилися у результаті завоювань варварів, перетворення рабовласницької формації супроводжувалося катастрофічними потрясіннями. Хоча в східній частині імперії самі варвари тимчасово асимілювалися, існуючі там найбільш характерні інститути античної фізичної культури вступили в протиріччя з інтересами правлячого класу. Інша справа, що у Візантії в міру посилення імператорської влади були відновлені деякі видовищні заходи, що одержали новий зміст, у тому числі атлетичні змагання і змагання на колісницях, і, крім того, спостерігалось сильне захоплення кінним поло, запозиченим у персів.

Слов'яни й угорці, що утворили пізніше свої держави, створили свою феодальну фізичну культуру відповідно до їх специфічних рис. На перетворенні їхньої фізичної культури позначився вплив народів, що стояли вже на більш високому ступені феодальної форми фізичної підготовки. У цьому, природно, вирішальну роль відіграли також економічні і політичні зв'язки. Так, на фізичній культурі руських князівств позначався вплив Візантії, а на фізичній культурі угорців і поляків – вплив німецького лицарського ордену.

Ідеалом людини в античному полісі була багатосторонньо розвинута людина. Значне місце серед рис гармонійно розвинутої, активної особистості приділялося фізичним даним. Норми оцінки фізичного загартування, видовищність і емоційні потреби відіграли таку важливу роль у суспільстві, що їх не могла ігнорувати і політика. Однак ідеал середньовічної людини, що складався одночасно з формуванням феодальних відносин, був нескінченно далекий від античного ідеалу. Якщо говорити взагалі про ідеал людини у фізичному сенсі, що відноситься до середньовічного періоду християнства, то в цьому випадку варто виходити з ідеалу тіла розп'ятого Христа, змученого стражданнями в ім'я порятунку людського роду. Таким чином, ідеалом людини середньовічного світу став святий образ аскетичного ченця, що ніс на своєму чолі відображення страждань в ім'я порятунку душі. Мабуть, ніщо не вказує яскравіше на контраст між двома світоглядами, як зміна поняття «аскетизм». Грецьке слово «аскетизм» означало насамперед фізичні вправи, а

«аскет» – переможця змагань. У період середньовічного християнства слово «аскет» вже означало людину, що знехтувала тіло, мучить його і загартовує лише дух. Фігура святого аскета, що заперечує фізичну культуру, була загальним ідеалом для всіх соціальних прошарків. Правда, склалися і власні ідеали в орденів, що створювалися, і прошарків феодального суспільства. Таким, наприклад, був ідеал лицаря. Однак в остаточному підсумку цей ідеал також вписувався в загальний ідеал аскета. У лицарі поважали і вважали гідними наслідування не тільки фізичну силу, бойовий дух, свідомість орденської честі і поведіння відповідно до запропонованих норм кодексу поведінки, але і те, що ці якості лицар підкоряв службі Господу Богу і церкві.

Відродження – період в історії культури XIV-XVI століть, тоді визначальними у прискореному розвитку природознавства, філософії, літератури, мистецтва, педагогічної думки і фізичної культури стали суспільний вплив і антифеодальний світогляд міської буржуазії, що піднімається. Його основу склав розвиток економіки, у якому сполучалися прогрес ремесел, торгівлі, транспорту, географічні відкриття. У Північній Італії й інших найбільш розвинених пунктах Європи виникали зародки капіталізму. В окремих місцях починалися перші спроби переходу до буржуазного суспільного устрою. Пов'язаний із цими явищами новий світогляд служив потребам і інтересам буржуазії. Його ідеалом був «гомо універсали» (усебічно розвита людина), продукт того «історичного моменту», коли засновані на поділі праці матеріальні умови сприяли появі особистості в сучасному змісті слова, широкому розвитку її здібностей і зв'язків між людьми. Новий канон фізичної культури, відкидаючи карикатурний аскетизм середньовіччя, спирався на ідеї античності. Однак звернення до цього періоду стало початком нового шляху і на новому ґрунті.

У формуванні сформованої під впливом цих суспільно-економічних факторів фізичної культури епохи Відродження брали участь два тісно взаємозалежних ідейних плинні: гуманізм і Реформація.

Гуманізм замість теологічної культури середньовіччя орієнтувався на культуру, педагогіку, систему цінностей і норми поведінки, у центрі яких знаходилася людина. Сюди відносилися навчання дворянської і буржуазної молоді класичному мистецтву, музиці, літературі; засвоєння модних природничонаукових знань; знання військової справи; захоплення красотою природи; визначені навички в полюванні, іграх, танцях, змаганнях – тобто, формування таких потреб і такого підходу, коли для підростаючого покоління «ніщо людське не чуже».

Реформація протиставляла ієрархічній, авторитарній вірі релігійність, засновану на індивідуальних сприйняттях і спонукальних мотивах, створюючи відповідні їй систему виховання і спосіб життя. Культура гуманізму, у центрі якої знаходилася людина, у чималій мірі підготувала появу релігійної культури, покликаної до життя Реформацією. Хоча Реформація протистояла світському погляду гуманістів на життя, однак у вимозі відновити

колишню чистоту релігії вона заперечувала головний інститут ідеології феодалізму – папство.

Культурно-історичне сполучення гуманізму і Реформації виникало з єдності рушійних сил, що стояли за соціальними битвами епохи.

Завдяки новому класу буржуазії, що створював свої власні закономірності у світі ігор і інших заходів, обмежених ритуалами змагань, що нерідко таїли в собі небезпеку для життя, виділилася особлива область, розвиток якої привів, з одного боку, через джентльменську спортивну діяльність до формування системи ідей сучасного спорту, суспільного за своїм характером; з іншого боку – до виникнення зв'язаного з визначеними інститутами фізичного виховання.

2. Особливості фізичного виховання у Середні віки в країнах Сходу, Америки та Африки.

Особливою своєрідністю відрізнявся в епоху середньовіччя розвиток фізичної культури в народів Азії, Америки й Африки. Це було зумовлено особливостями соціально-економічного укладу, культури, побуту і народних звичаїв. Феодальні відносини в даних регіонах склалися більш повільно і з меншими потрясіннями, аніж у Європі. Тут більш міцно зберігалися і поступово збагачувалися новим змістом древні традиції фізичної культури.

Так, древня практика розвитку фізичної культури середньовічної **Індії** розширювалася за рахунок вправ у боротьбі, стрільбі з луку, кінних ігор. Поряд з національними танцями великою популярністю стала користуватися хатха-йога, в основі якої лежали норми руху тіла, ритуальні вправи, пов'язані з бігом та іграми. У середньовічному **Китаї** після масового повстання селян «Жовті пов'язки» для запобігання подібних виступів протягом декількох сторіч (III-V ст.) діяв указ про здачу населенням усякої зброї. У цей час серед селян і в монастирях стали формуватися різні способи самооборони без зброї. Починаючи з VI ст. швидко розвивалася техніка своєрідної гімнастики, що носила назву ушу. Її основним змістом були захвати голими руками, удари кулаком і долонею в поєднанні з ударами ногами. В епоху правління династії Мін (XIV- XVII ст.) ушу досягло високого розвитку. У ті часи воно містило в собі до двох десятків вправ без зброї, а також велику кількість вправ зі списом і ціпком. З появою вогнепальної зброї бойове значення ушу зменшилося, але при цьому зростала його оздоровча спрямованість. У Китаї також одержали поширення гра в кінне поло, змагання з бігу і запозичена з Індії хатха-йога.

Розвиток фізичної культури в середньовічній **Японії** пов'язаний із встановленням інституту лицарства – самураїв. Система фізичного виховання самураїв (бусидо) включала різноманітні види боротьби (сумо, елементи джиу-джицу і карате), мистецтво фехтування з одним чи двома мечами (кендо), володіння списом (нагіната), стрільбу з луку в пішому і кінному строю, усілякі ритуальні змагання, різновиди ігор у м'яч.

В **Америці** перед її колонізацією до числа найбільш розвинених цивілізацій відносилися держави інків, майя й ацтеків. У XII-XV ст. у цих народів склалися визначені системи фізичного виховання, що включали в себе

сімейні і державні форми. Ці системи придбали класову спрямованість. У школах, що існували, учні займалися іграми й іншими фізичними вправами. Багато уваги приділялося військово-фізичній підготовці: стрільбі з луку і метанню праці, умінню користуватися мечем і щитом, боротьбі, що нагадує карате. Особливо слід зазначити підготовку бігунів-кур'єрів в інків і ацтеків, що було зумовлено їх життєвою необхідністю. Багато ігор і вправ у цих народів було пов'язано з релігійними ритуальними обрядами. Проводилися також міжплеменні ігри, священні церемонії, атлетичні змагання. Усі системи фізичного виховання займали важливе місце в трудовому, військовому житті та побуті аборигенів Американського континенту. Вторгнення європейських колонізаторів, що супроводжувалося грабежами, убивствами і насильством, на багато років загальмувало подальший розвиток самобутньої фізичної культури в народів цього регіону.

У середні віки також безпосередньо працею, військовою справою і побутом визначалися форми фізичного виховання й у народів *Африканського континенту*. Виховання здійснювалося в сім'ї, будинках мисливців і вождів племені і громади. Більшість фізичних вправ африканці виконували в змагальній формі, наприклад стріляли з луку і метали палки в ціль, лазили по стовпі на результат. Разом із танцями були розвинуті вправи, пов'язані з воєнними діями. Часто в племенах біля будинків вождів чи родових старійшин проводилися свята, що служили своєрідною формою перевірки фізичної і військової підготовки молоді. Змагання проходили з боротьби, бігу, метання спису і диску. У систему підготовки юнаків і дівчат входили ритуальні танці, різні рухливі ігри, акробатичні вправи і танці під звуки тамтама. Жоден обряд (різні присвяти, коронації вождів та ін.) не обходився без змагань у силі, витривалості, спритності, сміливості, красі танцювальних рухів. Різноманітні ігри і фізичні вправи у формі змагань у той час були єдиним засобом мирного спілкування між різними племенами і громадами Африки. З проникненням в Африку колонізаторів національна культура в цілому і фізична культура зокрема занепали.

3. Лицарська система фізичного виховання.

Протягом XI-XII століть на всю Західну Європу поширився інститут лицарів. Подаровані королем маєтки могли передаватися в спадщину, і лицарське походження стало необхідною умовою приналежності до лицарського ордену. Тих, хто не мав лицарського походження, могли присвятити в лицарі тільки королі. Один із перших лицарських орденів було засновано у Німеччині у 1198 році. Очолював кожен лицарський орден обраний ним головний магістр. Лицарство складало замкнуту феодальну військову систему усередині дворянства.

Норми фізичного виховання в лицарських закладах визначалися високими фізичними вимогами, необхідними для повного міжусобиць життя феодалів і воєнних дій того часу. Загальновідомо, що аж до кінця XIV ст. найважливішим елементом ведення бойових дій у Західній і Центральній Європі був двобій із

застосуванням холодної зброї. А боєздатність визначалася насамперед фізичною силою і стійкістю лицаря в латах. У той же час володіння зброєю у важких обладунках підвищувало роль почуття рівноваги, що стало в остаточному підсумку необхідною умовою того, щоб вершник удержався в сідлі, а піший – на ногах. Мало цінувалися високі результати у швидкості і спритності, досягнуті не верхи, і тим більше без лат. Не випадково, що з лицарських турнірів були цілком виключені ігри з м'ячем і навіть такі форми, як біг зі зброєю чи бойові танці, що відігравали головну роль в античному вишколі. Правда, із середини XIV століття, коли стрільба із луку і бої піших воїнів знову вийшли на перший план, змінилися методи бойової підготовки. Однак це не торкнулося основ лицарської фізичної культури.

Фізичне виховання лицарів носило класовий та військово-прикладний характер. Вважаючи гідними для себе лише заняття військовою справою, лицарі нехтували фізичну працю, вели довільний спосіб життя, були неосвічені, а часом і неписьменні. Багато часу проводили у військових походах, грабували чужі землі. Виховання лицарів зводилося до оволодіння ними семи «лицарськими доблестями». Їх навчали: 1) їздити верхи, 2) плавати, 3) полювати, 4) стріляти з луку, 5) боротися, 6) розважальним іграм на площадках і грі з м'ячем для служби при дворі, а також 7) мистецтву читання віршів, необхідному для придворного з гарними манерами, і основним танцювальним рухам.

Найважливішою і найскладнішою вправою у верховій їзді лицаря, закованого в лати, було вироблення почуття рівноваги. Основи цього вміння відпрацьовувалися на дерев'яному коні, а потім у підлітковому віці переходили до верхової їзди на місцевості. Плавання означало практично плавання на коні, під час якого вершники використовували бурдюки і в'язки хмизу, щоб не потонути. Головною формою полювання в період феодалізму вважався двобій з великими звірами: зубрами, ведмедами, оленями, кабанями, під час якого лицарі використовували зброю. Соколине полювання і полювання з луком на дрібну дичину влаштовувалися заради великосвітських дам і як колективні розваги. У ході стрільби з луку вчилися користуватися арбалетом.

У поетичному творі XV століття «Лицарське дзеркало» відзначалося, що, поряд із сьома фізичними навичками, лицарі повинні засвоїти також сім лицарських чеснот. До числа лицарських чеснот відносили безумовну вірність церкви і сюзерену, особисту хоробрість, дотримання правил двобоїв, святість даного слова, великодушність стосовно переможеного і більш слабкого, а також обов'язкове при дворі шляхетне відношення до аристократичних дам. Словом, усе, що суспільна свідомість у період феодалізму вкладала в поняття ідеалу лицаря. Прояв лицарських достоїнств тлумачили відповідно до феодальної моралі. Ступінь «безумовної покори і покірності» звичайно визначався положенням сюзерена. Стільки разів оспіване «поклоніння жінкам» не поширювалося на фортечних селянок і жінок з міських станів.

Однак духовні знання лицарів тлумачилися дуже широко. «Високоосвічений» лицар знав пісні трубадурів. Він прекрасно читав вірші, що

прославляли подвиги предків і його власні, дещо знав про астрономію і магію. У разі потреби він міг спритно прислужувати за столом сюзерена, але не завжди міг читати і писати.

Вправність, потрібну для військової служби і придворного життя, лицар здобував ще в юності. Феодали посилали своїх синів, що досягли семирічного віку один до одного чи до короля в «навчання». Там хлопчики одночасно були як заручники. З 7 до 14 років майбутній лицар був у служінні господарки будинку, виконував роль пажа при дамі знатного феодала. Після досягнення 14-річного віку пажі ставали зброєносцями. У 21 рік зброєносців посвячували в лицарі. До цього часу вони повинні були цілком опанувати «лицарськими доблестями», навчитися лицарському обходженню, осягти придворний етикет. Готуючись стати лицарем, юнаки багато займалися фізичними вправами, виробляли в собі витривалість і силу. Велике значення у фізичному вихованні лицарів мали ігри і спорт. Ігри поділялися на рухливі, спортивні і військові. Серед спортивних ігор популярними вважалися французька же де пом - прообраз тенісу, англійська суль – прототип футболу, голландська гольф. Військові ігри склалися зі штурму міських стін, облоги замків чи інших штучно споруджених укріплених місць.

З видів спорту найбільший розвиток одержали фехтування, верхова їзда, боротьба, метання (молота, спису), стрибки в довжину, стрільба з луку. Для навчання прийомам фехтування запрошувалися фейхтмейстери – вчителі фехтування, мистецтву верхової їзди навчали берейтори. Розвагою і спортом для лицарів було полювання: соколине, собаче, кінне, піше. Методичні прийоми навчання фізичним вправам носили емпіричний характер.

З метою перевірки військово-фізичної підготовленості лицарів проводилися лицарські турніри, що були своєрідною формою спортивних змагань. Турніри підрозділялися на масові бої (бухурди) і одиночні (жут чи тьост). Масові проходили на великих площадках і відтворювали картину воєнних дій. Одиночні були двобоєм двох лицарів на списках. Турніри проводилися з різних приводів: народження сина, перемога в бою, одруження лицаря, день народження великого феодала і т.п. Перед початком одиночного турніру лицар давав клятву, що він готовий віддати «життя королю, серце дамі, а честь собі». Найбільшого розвитку турніри досягали в часи хрестових походів. Найбільше подібних змагань проводилося в Німеччині, Франції, Англії, Іспанії. Останні турніри відбулися наприкінці XV ст. (Німеччина) і на початку XVI ст. (Франція). До цього часу лицарство як стан занепав. У надрах феодалізму зароджувалися нові буржуазні відносини. Лицарська культура і система виховання вступили в період свого розпаду. Винахід же пороху і вогнепальної зброї, поява найманого війська (ландскнехтів) привели до того, що лицарська система фізичного виховання стала непотрібною і вижила себе.

4. Розвиток фізичної культури серед селян та ремісників-міщан європейських країн.

Феодальне суспільство було більш прогресивним, ніж рабовласницьке. Кріпосний селянин чи ремісник, маючи своє господарство і свої знаряддя виробництва, виявляв деяку зацікавленість у праці, чого не було в рабів. Народні маси при феодалізмі піддавалися жорстокій експлуатації, але її форми не носили такого грубого характеру, як у рабовласницькому суспільстві. Кріпосні селяни і ремісники, на відміну від рабів, мали хоча й обмежений, але особистий вільний час.

Феодали і духовництво негативно відносилися до занять фізичними вправами й ігор народних мас. Вони побоювалися того, що селяни і міщани можуть використовувати уміння і навички, придбані в стрільбі з луку, верховій їзді, кулачному бою у боротьбі за свої класові інтереси проти феодальних порядків. Але усупереч усім гонінням і заборонам народні маси продовжували зберігати і розвивати традиційні форми ігор і фізичних вправ.

У цілому фізичне виховання народних мас у період феодалізму проходило стихійно. Однак у ряді випадків воно приймало деякі організовані форми. Так, у кантонах Швейцарії (XIV ст.) для юнаків 16-18 років проводилися систематичні заняття з бігу, стрибків, боротьби, метання спису, фехтування на ціпках. Їхня фізична підготовленість перевірялася в спеціально організованих змаганнях. У період повстань і народних воєн селяни і ремісники широко застосовували фізичні вправи в якості одного з засобів бойової підготовки своїх військ. Показовою в цьому відношенні є боротьба чеських селян і міщан проти римо-католицької церкви і феодальних повинностей у XV ст. У період гуситських воєн під керівництвом Яна Жижки (1360-1424) таборити (революційне антифеодальне крило гуситів) організовували постійні заняття фізичними вправами. Вони тренувалися в стрільбі з луку, метанні каменів, займалися боротьбою, стрибками, училися плавати, фехтувати на мечех і списах у пішому і кінному ладі.

З ростом середньовічних міст (XI-XIV ст.) відкрилася нова можливість для подальшого розвитку народних форм фізичного виховання. Міщани, в основному ремісники, з метою самооборони міст від феодалів організовували фехтувальні і стрілецькі «братства». Найбільше поширення вони одержали у Франції, Італії, Німеччині, Бельгії, Швейцарії. Крім цього, у містах практикувалися ігри і розваги. На площах і вулицях Англії грали в суль, що нагадував сучасний футбол. На міських гуляннях виступали акробати, борці, кулачні бійці.

У період пізнього феодалізму (XV-XVII ст.) міцніюча міська буржуазія перетворювала стрілецькі і фехтувальні «братства» у замкнуті аристократичні клуби. Фізичне виховання міської знаті усе більше відокремлювалося. Заможні шари міста стали будувати спеціальні приміщення для своїх занять фізичними вправами й іграми. У трудящих же мас, задавлених нестатком і безправ'ям, усе більш скорочувалися можливості для подібних занять.

5. Вплив християнської релігії на розвиток фізичного виховання.

Величезну роль у житті середньовічного суспільства протягом декількох

сторіч відіграла католицька церква, що нанесла великий збиток не тільки розумовому, але і фізичному вихованню народних мас. Християнська релігія встановила своє панування в області виховання й освіти. Вона проповідувала аскетизм, гріховність турботи про тіло, називаючи тіло «притулком диявола», закликала піклуватися тільки про порятунок душі і підготовку до загробного життя.

Під впливом релігії в середньовічних школах і університетах зовсім не піклувалися про фізичне виховання молоді. У той же час церква, сприяючи зміцненню феодального ладу, усіяко заохочувала систему військово-фізичної підготовки лицарів, особливо в періоди раннього і розвинутого феодалізму (V-XIV ст.).

Теологічне вчення середньовічної християнської церкви, що визначало європейську освіту (відповідно до описаного вище ідеалу людини), проголошувало презирство фізичних потягів і зосереджувало увагу на загробному щасті. Наслідком цього стало те, що в педагогічних установах, які діяли під безпосереднім керівництвом християнської церкви, були скасовані заняття фізичною культурою, відсунуто на задній план гігієнічне виховання. Це вчення відмовилося від обрядів, що існували в примітивному суспільстві, пов'язаних з віковими категоріями, надало забуттю античні принципи виховання і протягом довгого часу не враховувало дитячий і перехідний вік. Воно розглядало дітей як маленьких дорослих, не усвідомлювало роль дитячих рухливих ігор, необхідних для розвитку особистості, більш того, вважало їх джерелом гріха, що відволікає від міркувань. Посилаючись на церковника Тертуліана, це навчання оголосило фізичні вправи й ігри діями диявола.

Однак ідеал людини, що став пануючим у період становлення феодалізму, не розкриває з усією глибиною історію практичного розвитку фізичної культури. Різним було відношення до фізичної культури і батьків православної і католицької церкви, що розробляли основні церковні догмати. Батьки православної церкви в меншому ступені симпатизували аскетизму. Про цей напрямок свідчать не тільки послання апостола Павла до коринф'ян, що багаті критеріями оцінки фізичних даних людини, але і такі заяви, як, наприклад, зроблені Єврапіусом (345-414 р.), що називав брудними собаками своїх друзів, які не вирізнялися охайністю.

Середньовічна церква у своїй політиці й у інших відношеннях повинна була рахуватися з народами, яких вона вже навернула чи ще наvertsала в християнство. Так, багато укорінених традицій цих народів, як, наприклад, турніри, що організовувалися германцями під час весняного свята, двобої, що проводилися норманами в різний час року, чи, наприклад, ірландські ігри, що безперешкодно проходили з 632 до 1169 року, ніде не піддавалися анафемі. У нас немає також даних і про те, щоб засуджувалися форми фізичних вправ, які супроводжували умови бойової підготовки, що змінилися, і все ще відігравали велику роль. У період переселення народів досвід і засоби боротьби кочівників Сходу з'єдналися воедино з досягненнями народів Середземномор'я в області

виготовлення виробів з металу. Ціною поступового підпорядкування більшості населення новий правлячий прошарок, що зайняв місце римської аристократії зміг забезпечити себе і своє особисте оточення важким озброєнням підвищеної боєздатності і більш високим рівнем підготовки. В пам'ятниках VIII століття є записи про учнів, що виховувалися в палацах, в яких недвозначно говориться про те, що при дворах Франкської держави й англійського королівства фізична підготовка дітей знаті проходила в організованих рамках.

З рухів, які зображують щось, церква послідовно переслідувала лише пантоміму, у той час як «танці ангелів», що проголошують радість спокути, дозволялося виконувати навіть у церквах. На початку середніх століть у танцях, що організовувалися з нагоди передодня якого-небудь церковного свята, брали участь навіть мирські брати нижчого духовництва. У повчаннях св. Георгія, адресованих імператору Юліанові, теж засуджувалися лише рухи, що наслідують танцю Саломеї. «Утім же, – підкреслює святий, – якщо тобі дуже хочеться танцювати... то танцюй... наслідуючи гідному танцю пануючого Давида. Це шляхетна, невойовнича вправа гідна правителя, і християни воздають йому славу». Лише в VIII і IX століттях на засіданнях синоду стали виступати проти виконання танців з нагоди різних релігійних свят у церквах, під час хресного ходу і похорону, коли вони здобували шалений характер і загрожували порядку релігійних обрядів, а також порушували ритм виробничої роботи. Аналогічний підхід був і стосовно рухливих ігор і полювання.

Багато в чому цьому заважала і релігія. Але в XVI ст. у багатьох країнах Європи, що вступили на шлях капіталістичного розвитку, відбулася реформа церкви, так звана реформація, у результаті якої в них був прийнято новий напрямок християнської віри – протестантство. Відношення деяких церковників до фізичного виховання змінилося. Реформатори церкви Мартін Лютер (Німеччина), Ульріх Цвінглі (Швейцарія) і їхні послідовники вважали фізичне виховання потрібною справою, тому що воно зміцнювало фізичні сили людини і відволікало молодих від дурних звичок. Вони пристосували своє навчання до потреб нової буржуазії. Католицька церква за допомогою чернечого ордену єзуїтів (заснований у 1540 р.) прагнула готувати сильних духом і тілом своїх захисників. У школах єзуїтів (у Німеччині, Польщі, Литві) заохочувалося фізичне виховання, яке супроводжувалося впровадженням у душі учнів єзуїтської моралі, за якою ціль виправдує будь-які засоби (безцеремонність, шпигунство, доноси, обман і ін.). Єзуїтам не вдалося широко розповсюдити свою ідеологію. Згодом служителям культу (католики, протестанти й ін.) стали більш широко використовувати фізичне виховання і спорт із метою надання свого впливу на молодь.

б. Зародження науково-методичної думки в галузі фізичного виховання.

У середньовічній Європі, за винятком лицарських фортець, тільки у швейцарських кантонах, у гуситів, а також у цехових і корпоративних школах вільних міст приділялася увага фізичній підготовці молоді. Але і вона в основному складалася з воєнізованих іспитів, що проводилися від випадку до випадку, й ігор. У переважній більшості шкіл вважали, виходячи з догми первородного гріха, що в цих іспитах і іграх укладена «справа диявола», дитяче легкодумство, роздратування дорослих і зло. У кінцевому рахунку бажання й емоції дітей протиставили їхнім життєвим потребам. Доти поки над педагогікою безроздільно панували ідеї аскетизму середніх століть, це протиріччя виявлялося тільки в житті дітей чи їхніх взаєминах з педагогами, а для придушення дитячої тяги до ігор і руху досить було тілесних покарань. Однак в епоху Відродження все це придбало суспільне звучання. Під впливом Великих географічних відкриттів, виникнення нових ідей на історичну сцену виступив ідеал формування всебічно розвинутої особистості, яку прогресивні представники тієї епохи не мислили поза боротьбою за ослаблення цехових, станових і церковних пут. Нові методи ведення війни вимагали і солдатів нового типу, більш стійких і маневрених. Поразка тактики лицарських боїв означала одночасно і крах ідеалу лицарського виховання. Лікарі знайшли, що людина, яка вільно рухається є здоровішою за ремісника прикутого до свого стільця чи ченця, що переписує кодекси. Видатна просвітительська роль у цьому плані випала на частку італійського лікаря Ієроніма Меркуріаліса, що писав у вступі до своєї головної праці про мистецтво гімнастики: «...найбільше помиляються ті, хто стверджує, начебто фізичні вправи не сприяють підтримці здоров'я... На відміну від них правильно і розумно поводитися Гіппократ, Платон, Гален і Абіценна, що залишили нащадкам вчення, відповідно до якого найефективніший спосіб зберегти здоров'я – правильне харчування і відповідні фізичні вправи».

Згадані вище обставини дозволили організованій системі фізичної підготовки знову завоювати право громадянства в педагогіці. Очевидно, не можна вважати випадковим і той факт, що вперше питання про це було підняте педагогами-гуманістами, лікарями і священиками італійських міст. Розвиток науки дав у руки вчених багато нових наукових фактів. Так, італійський учений, інженер, живописець і поет Леонардо да Вінчі (1452-1519) вивчив пропорції тіла людини і механіку його рухів. Він висловив свої наукові думки, у яких передбачив створення літальних апаратів, велосипеда, акваланга. Англієць Вільям Гарвей (1578-1657) відкрив закони кровообігу і поклав початок вивченню фізіології людини. Голландець Андреас Везалій (1514-1564) досліджував анатомічну будову людського тіла.

Поряд з розвитком природознавства великий внесок був зроблений і в педагогічну науку. Діячами, що прокладали нову дорогу у вихованні, стали гуманісти (від слова «гуманус» – людяний). Вони в центрі виховання поставили

людину і виступили проти характерного для середньовіччя покріпачення особистості, у захист її достоїнств і прав. Гуманісти прагнули виховувати здорових, життєрадісних людей, практично пристосованих до життя. Але висунуті ними прогресивні положення стосувалися лише соціальної верхівки суспільства. Педагогічні ідеї фізичного виховання гуманістів знаходили своє відображення в практиці окремих шкіл, де навчалися діти знатних батьків.

Гуманізм зародився в Італії, а потім існував у Франції, Англії, Чехії і деяких інших країнах. Вітторіно да Фельтре (1378-1446) – представник раннього італійського гуманізму. На кошти герцога Гонзаги в Мантуї він організував школу і назвав її «Будинок радості». На противагу похмурим середньовічним школам, «Будинок радості» був відкритий на лоні природи, у прекрасному палаці, де було багато світла і повітря. У школі, де вчилися діти герцога і його наближених, Вітторіно да Фельтре застосовував нові методи виховання, засновані на принципах гуманістичної педагогіки. Велике значення тут надавалось поєднанню розумового, естетичного і фізичного виховання. Учні займалися верховою їздою, боротьбою, різноманітними іграми і танцями. Ці заняття були спрямовані на розвиток гнучкості, спритності, краси і витонченості рухів. Педагогічна діяльність Вітторіно да Фельтре сприяла поширенню ідей фізичного виховання в подальші роки.

Франсуа Рабле (1494-1553) - значний французький гуманіст, видатний вчений і письменник, автор знаменитого роману «Гаргантюа і Пантагрюель». У своєму романі Рабле дав гостру сатиру на схоластичне середньовічне виховання. Він захищав ідеї гуманістичного виховання, в якому передбачалися різностороння освіта, розвиток творчості й активності, строгий режим дня дитини. Рабле відводив важливе місце фізичному вихованню. Так, Гаргантюа багато часу приділяє фізичним вправам. Він вправляється зі списом і сокирою, полює на оленів, грає в м'яч, стрибає і бігає, плаває на боці і грудях, метасє спис і дротик, займається на перекладині, шестах, канатах і драбинах. У цих рекомендаціях Рабле вправи античності поєднуються з народними вправами його часу. Він висловив ряд цінних думок і за методикою застосування фізичних вправ. Рабле був прихильником наочності навчання, рекомендував поступове підвищення складності вправ. Він добивався виховного навчання, формування моральних якостей і високих чеснот.

Ієронім Меркуріаліс (1530-1606) – представник пізнього італійського гуманізму, доктор філософії і медицини, автор шести книг про мистецтво гімнастики. У перших трьох книгах він описав історію гімнастики, а три наступні присвятив аналізу фізичних вправ з погляду охоронної медицини. Меркуріаліс поділяв усі фізичні вправи на три групи: істинні (лікувальні), військові (необхідні) і помилкові (атлетичні). Він віддавав перевагу тим вправам, що мали оздоровчо-гігієнічне значення і сприяли виконанню

військових обов'язків. Меркуріаліс засуджував атлетичні вправи, що вимагали «надмірного напруження сил». Він рекомендував не плавання, а купання, не кулачний бій, а бій з «тінню», що не викликають сильного напруження і втоми. Своєю діяльністю і працями І. Меркуріаліс сприяв поширенню фізичних вправ як одного із засобів лікувально-профілактичного напруження в медицині.

Ян Амос Коменський (1592-1670) - найбільший слов'янський мислитель і педагог-гуманіст, народився в родині мірошника, що належала до протестантської громади «Чеські брати». У своїх педагогічних творах «Велика дидактика», «Світ чуттєвих речей у картинках» поряд з питаннями розумового і морального виховання він багато уваги приділяв фізичному вихованню дітей. У «Материнській школі», складеній Коменським, були закладені основи фізичного розвитку дитини. Він радив батькам, особливо матерям, піклуватися про здоров'я дітей, їхній їжі, одягу, режим. Заняття іграми і фізичними вправами, на думку Коменського, покликані готувати дітей до праці, до практики життя. Педагогічні погляди Яна Амоса Коменського, що склалися в період переходу від феодалізму до капіталізму, дуже вплинули на формування світової демократичної педагогічної думки.

Цінні ідеї про фізичне виховання молодого покоління висловили ранні соціалісти-утопісти. Томас Мор (1478-1535) і Томмазо Кампанелла (1568-1639) у своїх творах («Утопія» і «Місто Сонця») гостро критикували не тільки феодальне суспільство і його систему виховання, але й нові буржуазні відносини. Вони мріяли про суспільство, де всі стануть рівні, не буде приватної власності, де виховання буде носити всебічний характер. Т.Мор і Т.Кампанелла вважали, що фізичне виховання є необхідним елементом гармонійного розвитку людини і турбота про здоров'я і фізичне виховання всіх членів суспільства повинна бути державною справою. Вони стверджували, що шляхом занять гімнастикою і військовими вправами можна підготувати людину до праці, виховати в ній здоров'я, силу і красу. Педагогічні ідеї Т.Мора і Т.Кампанелли мали велике значення для розвитку педагогічної думки в області фізичного виховання. Вони далеко випередили практику фізичного виховання епохи Відродження. Незважаючи на незрілість і обмеженість педагогічних ідей ранніх соціалістів-утопістів, їхня заслуга полягає в тому, що вони вперше проголосили принципи загального фізичного виховання як для чоловіків, так і для жінок, підкреслили роль фізичного виховання у всебічному розвитку особистості.

Однак в епоху Відродження практика розвитку фізичної культури і спорту набагато відставала від передової педагогічної теорії. Соціально-економічні і культурні умови життя в містах і сільській місцевості того часу обмежували можливості розвитку фізичного виховання і спорту. Багато в чому цьому заважала і релігія.

Отже, епоху середніх віків характеризують такі риси:

- 1) класовий характер;
- 2) воєнізований характер;
- 3) народні форми (поява ігрової культури).

Контрольні питання

1. Назвіть змагання, ідентичні для міського та сільського населення середньовічної Європи.

2. Дайте характеристику I етапу становлення розваг міського та сільського населення в Середні віки.

3. Дайте характеристику II етапу становлення розваг міського та сільського населення в Середні віки.

4. Кого відносять до піонерів фізичного виховання Італії епохи Відродження?

5. Які засоби фізичного виховання пропонували гуманісти епохи Відродження?

6. Які недоліки ідей гуманістів епохи Відродження?

Література.

1. Йопа Т.В. Методичні вказівки до практичних занять із навчальної дисципліни «Історія фізичної культури і спорту» для студентів спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» освітнього рівня бакалавр. Полтава: Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2021. 56 с.

2. Йопа Т.В. Історія фізичної культури і спорту: курс лекцій для студентів дистанційної форми навчання спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» першого 7 (бакалаврського) рівня вищої освіти. Полтава: Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2020. 126 с.

3. Конспект лекцій з дисципліни «Історія фізичної культури» для здобувачів вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Фізична культура і спорт» першого (бакалаврського) рівня спеціальності: 017 «Фізична культура і спорт» очної форми навчання / Укладач: к.т.н., професор Губарєв І.В. - Кам'янське, ДДТУ, 2022.- 174 с.

4. Кошева Л.В. Історія фізичної культури: Курс лекцій для студентів спеціальності 017 Фізична культура і спорт. Краматорськ: ДДМА, 2021. 224с.

Лекція 4. Тема: Фізична культура нового часу.

План:

1. Передумови формування національних систем фізичного виховання у XVIII- XIXст.
2. Особливості німецької, шведської, французької та сокільської систем фізичного виховання.
3. Утворення нових форм та структур фізичного виховання: релігійних, жіночих, робітничих.
4. Скаутський рух.

1. Передумови формування національних систем фізичного виховання у XVIII- XIXст.

Під впливом педагогічних ідей Локка, Руссо, Песталоцці з другої половини XVIII в. у деяких країнах створюються школи нового напрямку (філантропії), з'являються товариства і гуртки гімнастики.

Одночасно зі школами нового типу в деяких країнах (наприклад, у Німеччині) до середини XIX в. існували ще й спеціальні навчальні заклади для аристократичної молоді – так звані лицарські академії, що виникли в XVII сторіччі. У цих школах готували молодих людей до військової і державної служби і, надаючи велике значення фізичному вихованню, навчали фехтуванню, верховій їзді, стрільбі, танцям, деяким іграм і ін.

Проте, незважаючи на розвиток фізичного виховання, системи фізичного виховання загальнодержавного значення (національні системи) не виникали аж до закінчення наполеонівських воєн.

Переломним моментом стали наполеонівські війни початку XIX ст. Відразу після них майже у всіх країнах стали створюватися національні системи фізичного виховання. Викликано це було наступним: поразку Наполеона в Росії пояснювали не тільки і не стільки перевагою російської армії, скільки фізичною невідповідністю військ Наполеона, що не встояли перед довгими і важкими дорогами, холодом, голодом і іншими

позбавленнями, з якими зустрілися ці війська в Росії. Пояснювалася ця невідповідність тим, що Наполеон відмовився від старої системи комплектування армії. Замість постійної нечисленної армії з тривалим терміном служби (25 років і більш) Наполеон створив армію, яка безупинно поповнювалася і перевершувала за силою добре навчені, але нечисленні війська інших європейських країн. Було очевидним, що в майбутньому тільки масові армії можуть розраховувати на перемогу, однак для них потрібно було заздалегідь готувати резерви. Особливо важлива була фізична підготовка (навчити стрільбі і стройовим прийомам у більш короткий термін). Таким чином, виникла необхідність у фізичній підготовці не тільки військ, але і підлітків, тобто майбутніх солдатів, ще до призову їх в армію.

Цим і пояснюється той факт, що у всіх великих країнах майже одночасно створюються національні системи фізичного виховання. У першу чергу вони були створені в Пруссії (німецька система фізичного виховання), Швеції і Франції.

Усі ці системи були гімнастичними, оскільки саме гімнастика давала можливість тренувати різні частини тіла, навчала конкретним рухам і навичкам, а також більш за все відповідала способу ведення бою в ті роки. Як відомо, у воєнних діях у ці роки переважала так звана лінійна тактика. Солдати йшли в атаку і вели вогонь строєм. Так було легше керувати військами, тим більше що слабка інтенсивність рушничного й артилерійського вогню не наносила великого збитку. Гімнастика краще за інші засоби фізичного виховання готувала людей до чіткого виконання команд, синхронності й одночасних дій.

У самій гімнастиці з'явилися різні напрямки. Перший було спрямовано на те, щоб розвинути в людини здатність орієнтуватися при будь-яких положеннях тіла. Інакше кажучи, розвинути здатність швидко опановувати будь-які складні рухи, те, що тепер називається розвитком загальної координації рухів. Цей напрямок переважав у Пруссії.

Прихильники другого напрямку виступали лише за загальний фізичний розвиток, не турбуючи про придбання яких-небудь навичок. Фізично розвинена людина, вважали вони, легко зможе опанувати потрібними рухами в потрібний час. Така точка зору переважала серед авторів шведської системи фізичного виховання і їхніх прихильників.

Третій напрямок, представлений головним чином авторами французької системи, мав своєю метою підготовку майбутніх солдатів, витривалих і загартованих. Цей напрямок носив військово-прикладний характер.

Цілком очевидна користь усіх трьох напрямків, і вигравали ті країни, що користувалися одночасно всіма способами.

2. Особливості німецької, шведської, французької та сокільської систем фізичного виховання.

Німецька система фізичного виховання. Найбільш відомими серед представників цієї системи були Г.Фіт (1763-1836 р.) і І.Х.Гутс-Мутс (1759-1839 р.). Обоє вони працювали в філантропіях у Німеччині і своїми працями створили базу для подальшого розвитку німецької національної системи фізичного виховання.

Заслуга Фіта полягала в тому, що він піддав теоретичному аналізу усі фізичні вправи. Засобами фізичного виховання Фіт вважав:

- 1) загартовування проти непогоди і низької температури. Сюди ж він відносив уміння переносити біль, голод, спрагу і навіть відсутність сну;
- 2) вправи для розвитку органів чуття, переважно під час спеціальних ігор
- 3) усі вправи, відомі йому з грецької гімнастики, а також біг на ковзанах, перенесення важких предметів і т.п.;
- 4) ігри і розваги;
- 5) вправи у верховій їзді, фехтуванні, танцях. Серед цих вправ були вправи на дерев'яному коні і деяких інших снарядах;
- 6) найпростіші рухи окремих частин тіла;
- 7) ручна праця.

Фіт не створив закінченої системи гімнастики, але підготував матеріал для неї. Найбільшу цінність у його працях становлять опис техніки гімнастичних вправ і методичні вказівки до них.

І.Х.Гутс-Мутс працював майже одночасно з Г.Фітом. У вправах Гутс-Мутс велику увагу приділяв формі руху. Він, як і Фіт, розробив техніку багатьох гімнастичних вправ, у тому числі вправ на снарядах. У своїй книзі «Гімнастика для юнацтва», що вийшла в 1793 р., Гутс-Мутс писав, що головна мета гімнастики – зміцнення здоров'я молоді «у більш освічених рідинах». Пізніше він переробив свою книгу, довівши необхідність занять гімнастикою для всіх прошарків населення.

Гутс-Мутс широко застосовував різні снаряди для лазіння (шести, канати, сходи, поперечини, колоди, балансові щогли, дошки), метання (кам'яні і залізні кулі, диски, списи). Багато вправ виконувалися за командою всією групою. Велике значення надавалось гімнастичним іграм і стройовим вправам. Таким чином, головна заслуга його полягає в розробці техніки багатьох гімнастичних вправ, у тому числі вправ на снарядах.

У ході завойовницьких війн Наполеона в Західній Європі на території Німеччини виник суспільно-політичний рух серед гімнастичних організацій. Несподівана поразка Пруссії, що вважалася найсильнішою державою у військовому відношенні, викликала велике обурення її населення. Молодь прагнула якомога швидше опанувати військовою справою, щоб виступити на боротьбу за визволення країни.

Очолив цей суспільний рух Фрідріх Ян (1778-1852 р.). За допомогою своїх однодумців він обладнав гімнастичними снарядами площадку в Берліні, на якій збиралася молодь для занять гімнастикою. По неділях він проводив з

молодими людьми воєнізовані ігри і походи. Усі ці заняття супроводжувалися проведенням бесід патріотичного характеру, що вселяли німецькій молоді ідеї про необхідність боротьби за волю і єдність Німеччини, яка у той час складалася з декількох політично не зв'язаних між собою князівств.

Організувавши заняття в Берліні, Ян за допомогою своїх учнів став створювати подібні площадки і в інших містах. Так з розрізнених гуртків гімнастики в Німеччині виник гімнастичний рух, що відіграв велику роль в подальшому розвитку фізичної культури в цій країні.

Після поразки Наполеона і відновлення пруської монархії деяка частина учнів Яна стала виступати з вимогою проведення в Пруссії демократичних реформ. Злякавшись цього, уряд у 1820 р. заборонив гімнастичні організації Яна, які він називав турненськими (від слова «турнен» – обертатися). Діяльність гімнастичних організацій відновилася лише через кілька років. У 40-х роках ХІХ ст. гімнастика (турнен) вводиться як предмет у навчальні заклади Німеччини.

Діяльність Яна і його найближчого помічника Ейзелена відіграла велику роль у створенні німецької системи фізичного виховання. Ними була розроблена техніка багатьох гімнастичних вправ на поперечині (турніку), рівнобіжних брусах і деяких інших гімнастичних снарядах. Вони широко застосовували вправи на дерев'яному коні, так добре описані Фітом у своїх книгах, вправи на лазіння, стрибки та ін. Однак ні сам Ян, ані його найближчі учні не виробили схеми уроку і методики його проведення, внаслідок чого їх турнен не був пристосований для школи. Цю роботу виконав Адольф Шпісс (1810-1853 рр.).

Шпісс побудував схему уроку гімнастики і тим самим завершив створення системи німецької національної гімнастики. Основні її положення Шпісс опублікував в 1840 р. в книзі «Вчення про турненське мистецтво». Ця система проіснувала в Німеччині без особливих змін декілька десятків років. З невеликими удосконаленнями і змінами вона застосовувалася майже до другої світової війни.

Особливістю німецької системи було те, що в ній не надавалося великого значення так званій чистоті виконання вправ на приладах, тобто гімнасти не слідували за правильним положенням рук, ніг, голови. Важливо було виконати сам рух, зробити підйом, який-небудь переворот і т.п. Гімнастичні вправи на приладах повторювались декілька разів, іноді навіть декілька десятків разів. Комбінації, тобто перехід від одних рухів до інших, не застосовувались. Проте приладова гімнастика поклала початок спортивним видам гімнастики, розвинутим уже керівниками сокільських організацій у Чехії в 60-х роках ХІХ ст. Якщо німці вважали розумним усе, що можна проробити на гімнастичному приладі, чехи допускали лише те, що було красивим.

Шведська система фізичного виховання. Шведська система фізичного виховання створювалася з ініціативи самого уряду країни, що доручив цю справу професору Перу Лінгу. Пер Лінг (1776-1839 р.), а потім його син Ялмар

Лінг (1820-1886р.) є засновниками цієї системи. Пізніше в її розвитку взяли участь й інші фахівці.

Пер Лінг почав вивчати гімнастику в 1803 р. у Данії. Працюючи над складанням посібника для армії, він незабаром прийшов до висновку про необхідність починати фізичне виховання з дитячого віку. Щоб краще познайомитися з цим питанням, Пер Лінг вивчив анатомію і фізіологію людини. У 1813 р. з його ініціативи в Стокгольмі був відкритий спеціальний інститут, у якому Пер Лінг на практиці застосовував свої засоби і методи фізичного виховання. Пер Лінг вважав, що для фізичного виховання потрібно застосовувати такі вправи, які зміцнюють і розвивають тіло людини. Придбання ж навичок і прагнення до перемоги над супротивником він вважав сторонньою справою для гімнастики. Іншими словами, оздоровлення і зміцнення організму, на його думку, є єдиною задачею гімнастики (чіткі вихідні положення – гімнастика поз). В основу класифікації фізичних вправ П. Лінг поклав анатомічну ознаку. Кожна вправа призначалася для якої-небудь частини тіла: рук, ніг, черевного преса, спини, плечей і ін. Були, щоправда, вправи для поліпшення серцевої діяльності і дихання. Застосовувалися і заспокійливі вправи, головним чином вправи «на рівновагу».

Усі види гімнастики П.Лінг розбив на чотири групи: військову, педагогічну, лікарську і естетичну. Сам П.Лінг займався описом принципів головним чином військової гімнастики. Інші види він вважав лише підготовчими до неї чи додатковими.

Розробкою педагогічної гімнастики зайнявся Ялмар Лінг та ін. Я.Лінг розробив схему уроку, підібрав і систематизував вправи, запровадив для занять спеціальні прилади і висунув ряд методичних положень. Загальні принципи і задачі гімнастики, встановлені батьком, Я.Лінг зберіг без змін.

До 60-х років минулого сторіччя склалася схема уроку шведської гімнастики. За цією схемою урок складався з 14-16 частин, що слідували одна за іншою в строгому порядку. Частина вправ уроку різко підвищувала загальну фізичну напругу (наприклад, вправи в підтягуванні, ходьба з підстрибуванням, стрибки), інша частина – заспокоювала організм (вправи на рівновагу, відволікаючі і дихальні вправи). У результаті схема уроку перенесена на креслення, виглядала кривою лінією у формі подвійної хвилі, вища з яких припадала ближче до кінця уроку. Хоча така схема уроку сильно зв'язувала ініціативу викладача, шведська гімнастика мала чимало позитивних сторін. Вона була доступна кожному, безпечна, в ній легко дозувалося фізичне навантаження, можна було точно спрямовувати рухи на обрану частину тіла. Крім того, ця гімнастика пропонувала великий вибір вправ і цінні методичні вказівки, що стало однією з причин поширення шведської системи в багатьох країнах світу. Навіть у Німеччині було чимало прихильників шведської гімнастики, які прагнули замінити ними турнен.

Довгий час вважаючись справді науковою системою, шведська гімнастика наприкінці XIX ст. стала зазнавати критики з боку фахівців фізичного виховання. У Стокгольмському інституті продовжувалася робота з

удосконалення гімнастики. В шкільний урок були введені рухливі ігри, схема уроку спростилася, були додані деякі вправи. Проте загальні принципи системи все-таки були збережені.

З метою подальшого удосконалення вправ Я.Лінг запровадив нові прилади. Вони одержали широке поширення і зараз застосовуються у всіх країнах (шведська стінка, шведська лавка, подвійний бум та ін.). Застосовувалися і відомі снаряди (кінь, канати, драбини).

Істотною ознакою вправ шведської гімнастики була їхня симетричність і прямолінійність. Точному положенню рук, ніг і тулуба приділялася виняткова увага. Під час виконання вправи робилося багато пауз. Супротивники шведської гімнастики називали її гімнастикою поз, а не рухів.

Перед початком вправ учні повинні були приймати «вихідне положення», що найкраще забезпечує точну виборчу дію вправ, правильність і результат руху. У шведській гімнастиці вихідним положенням приділялася виняткова увага, і в цьому велика заслуга її авторів.

Шведська гімнастика поклала початок розвитку різних видів загально-розвиваючої гімнастики, включаючи індивідуальні системи. Вправи шведської гімнастики широко застосовуються у школі і в даний час.

Французька система фізичного виховання. У період революційно-визвольних воєн, коли реакційні сили Європи загрожували існуванню Французької республіки, у країні виник рух молоді, метою якого було оволодіння військовим мистецтвом і досягнення необхідної для цього фізичної підготовки. З 1791 р. почали створюватися так названі юнацькі команди, що стали праобразом самодіяльного спортивно-гімнастичного руху у Франції. Члени юнацьких команд займалися фізичною і стрійовою підготовкою, брали участь у воєнізованих іграх і туристських походах. При Наполеоні юнацькі команди були перетворені в шкільні батальйони, які користувалися підтримкою з боку уряду. Після поразки Наполеона всі громадські організації, створені в ході революції, були розпущені. Нові гімнастичні організації створюються вже в середині ХІХ сторіччя. Тоді ж фізичне виховання починає вводитися й у деяких навчальних закладах.

Велика заслуга в створенні системи фізичного виховання у Франції належить полковнику Франциско Аморосу (1770-1848 р.) і його послідовникам. Ними була складена система гімнастичних вправ військово-прикладного характеру. Ця система мала велике практичне значення для підготовки солдатів і офіцерів. Хоча автори її і намагалися враховувати вплив вправ на організм, проте вони вважали це справою другорядною. Кращі гімнастичні вправи, на думку Амороса, ті, котрі формують навички, необхідні в житті, особливо у військових умовах. Це переважно військово-прикладні вправи: ходьба і біг по місцевості з перешкодами і без перешкод, різні стрибки (у тому числі за допомогою рушниці чи ціпка, зі зброєю і без неї), вправи «на рівновагу», лазіння, перенесення вантажу чи пораненого, плавання і пірнання

(в одязі, зі зброєю), боротьба, метання, стрільба, фехтування. Крім того, він включав у свою гімнастику підготовчі вправи, танці і ручну працю, але ці вправи не були основними. Для деяких вправ Аморосу застосовував прилади, які відіграють роль перешкод, які потрібно перебороти з найбільшою швидкістю й економією сил. Головними приладами були драбини, канати, шести, забори і т.п. Іноді вправи супроводжувалися піснями – Аморосу вважав це корисним для розвитку дихання і для порушення патріотичних почуттів. Це була перша спроба ввести своєрідний музичний супровід.

У проведенні уроку Аморосу не дотримувалася якої-небудь схеми. Він лише встановив загальні принципи, що були доступні всім хто займається і по можливості прості. Вправи повинні були виконуватися послідовно, починаючи з легких і закінчуючи важкими. При заняттях враховувалися індивідуальні особливості учнів. Аморосу вказував на те, що дію тієї самої вправи можна підсилити чи послабити, змінюючи її швидкість, напрямок і амплітуду. Слід зазначити, що він першим увів письмовий облік результатів занять за допомогою контрольних карток. У ці картки, заведені на кожного учня, періодично вносилися дані їхнього фізичного розвитку. Таким чином, у системі Амороса було чимало цінних методичних вказівок для проведення гімнастичних занять.

Система Амороса знайшла відгук за кордоном. Військові кола багатьох країн намагалися пробудити інтерес до військової гімнастики, популяризуючи цю систему. Однак гімнастика Амороса не була пристосована для введення її в шкільні заняття, і тому її ще не можна назвати національною системою фізичного виховання. Лише пізніше у Франції стали виникати нові системи гімнастичних вправ, пристосовані для застосування в школі. У цих системах збереглися й одержали подальший розвиток ідеї Амороса, що поклали початок прикладному напрямку в гімнастиці.

Сокільська система фізичного виховання. У період загострення протиріч капіталістичного суспільства активну роль у національно-визвольній боротьбі стали відіграти спортивно-гімнастичні товариства. Ще в першій половині XIX ст. у боротьбі за незалежність брали участь гімнастичні і воєнізовані організації у Франції і Німеччині. В другій половині XIX ст. найбільшу популярність одержав так званий сокільський рух у Чехії.

В ті роки багато невеликих слов'янських народів знаходилися в складі Австро-Угорської імперії і, відчуваючи національний гніт, вели боротьбу за своє національне звільнення. Найбільшу активність у цьому виявляли чехи. Не маючи можливості створювати воєнізовані організації, керівники цього руху ставили перед собою мету згуртування слов'янських народів для того, щоб підготувати їх до боротьби. Так виникає організація, яка одержала назву «Сокіл». Вона створила бібліотеки, різні гуртки самодіяльності, добровільні

пожежні команди і т.п., але головною ланкою сокільського руху були гімнастичні товариства.

Головним творцем сокільської гімнастики був видатний діяч культури чеського народу Мирослав Тирш (1832-1884р.). Цей діяч боровся за національне визволення Чехії. 1871 р. Тирш видав статтю про те, як розвивається національне державотворення, поставивши фізичне виховання на перше місце. Прагнучи залучити у свою організацію молодь, «соколи» розробили свою систему гімнастичних вправ. Замість багаторазового повторення вправ, як це було прийнято в німців, вони ввели комбінацію різних вправ, звертаючи велику увагу на чіткість і чистоту рухів. Тим самим вони переробили старий турнен у спортивну гімнастику. «Соколи» ввели єдиний гімнастичний костюм (соколка і рейтузи – білі штани і біла майка для підкреслення ліній тіла; взуття – чешки), музичний супровід для вільних вправ і вправ із предметами. Усі вправи в сокільській гімнастиці поділялися на чотири групи:

- 1) вправи без снарядів;
- 2) вправи на приладах (поперечина, бруси, кінь) і з предметами (палиці, булави, шарфи для дівчат, макети холодної зброї для чоловіків і ін.);
- 3) вправи групові (піраміди, вправи акробатичного типу й ін.);
- 4) вправи бойові (прийоми фехтування, боксу).

Заняття проводилися за наступною схемою: спочатку вправи стройові, потім вільні вправи, вправи з приладдям і бойові, потім йшли вправи на приладах у підгрупах (зі зміною приладів), потім загальні вправи (наприклад, піраміди) і, нарешті, знову стройові, після чого заняття закінчувалися.

Періодично в Празі проводилися злети «соколів», на яких демонструвалися масові вільні вправи і проводилися змагання з вправ на приладах. Завдяки своїй привабливості сокільська гімнастика поширилася й в інших країнах і фактично замінила стару німецьку гімнастику навіть у самій Німеччині.

3. Утворення нових форм та структур фізичного виховання: релігійних, жіночих, робітничих.

Протестантські організації. Серед релігійних організацій, які опікувалися фізичною культурою в її рекреаційному аспекті, найбільш значну діяльність проводили Асоціації молодих християн.

Їхнє створення відноситься до середини минулого сторіччя, коли протестантська церква все в більшій мірі стала проводити політику, що пристосовувалася до буржуазного світогляду і нових соціальних потреб, які формувалася разом з ним. Ця церква, спираючись в першу чергу, на

американські релігійні громади, вже в 80-і роки сприяла розвитку такого міжнародного християнського молодіжного руху, який в інтересах більш ефективного проповідування протестантських доктрин і релігійного виховання використовував також спортивну діяльність і ігри. Асоціація створила навколо своїх соборів і шкіл спортивні й ігрові площадки, парки для відпочинку. Вона включилася в організацію програм проведення різних заходів під відкритим небом. Місіонери одержували базову підготовку викладачів фізкультури і спортивних керівників. Асоціація за допомогою насамперед американських, англійських і німецьких офіційних кіл вже в перші роки нового століття охопила мережею своїх організацій увесь світ. Її організації діяли в приміських зонах. Особливо сильні позиції асоціації молодих християн завоювали в колоніях і напівколоніальних країнах. У надзвичайно широку сферу їхньої діяльності входило не тільки створення руху з організації площадок для ігор, але і поширення баскетболу, ручного м'яча і волейболу.

Американські історики спорту, пише П'єр Сьорен, вважають, що ці асоціації в 1885 році відкрили «кемпінг», у 1891 році – баскетбол, у 1895 році – волейбол, близько 1910 року масовий студентський спорт і заклали основи гегемонії Америки в плаванні, а також поклали початок підводному плаванню.

Місіонери асоціацій, які відігравали роль першопрохідників у справі проникнення на Філіппінські острови, заснували Далекосхідні християнські молодіжні ігри. З них пізніше виникли Далекосхідні чемпіонати.

Єврейські організації. Міжнародний спортивний рух, що перетворювався із суспільного явища в соціальний фактор, містив у собі не тільки національні, класові і групові інтереси, але і відкриті чи завуальовані расові забобони, що в Америці і Південній Африці негативно позначалися на положенні головним чином негрів, а в Європі – євреїв. Особливо гостро антисемітизм виявлявся в спортивних організаціях німецьких вищих навчальних закладів, а також у гімнастичних товариствах Франції, Австро-Угорської монархії і Росії. Під впливом, з одного боку, цих обставин, а з іншого боку, специфічних націоналістичних тенденцій, що виявлялися в ностальгії за древньою батьківщиною, учасники IV Всесвітнього сіоністського конгресу (1903), який відбувся в Базелі створили самостійний міжнародний союз з метою згуртування єврейських гімнастичних і спортивних організацій. Назву союзу «Маккавей», що вказувала на політичну спрямованість цієї організації, було взято на честь керівника повстання в Іудеї в 167 році до н.е. проти панування Селевкідів – Іуди Маккавея.

Центр «Маккавея», що діяв у Берліні, розвинув велику активність. Він надавав матеріальну підтримку більш слабким організаціям союзу. Перед першою світовою війною, цей рух охопив увесь світ, згуртував уже більше ста організацій, що своєю назвою і символікою виражали прихильність справі Маккавея.

Католицькі організації. Фізкультурні і спортивні організації римської католицької церкви стали створюватися лише слідом за аналогічними

протестантськими і єврейськими організаціями. Причину цього варто шукати насамперед у тому, що в певних колах католицької церкви набагато довше збереглися забобони до сучасних форм фізичної культури. Після досягнення згоди між папством і західноєвропейськими державами римська католицька церква в останній третині XIX століття також приступила до згуртування віруючих в організації загальносвітового характеру.

Однак у ході своєї діяльності церква переконалася у тому, що вільний час певних прошарків і груп міського населення витрачається – часто на шкоду дотриманню церковних обрядів – на походи, відвідування змагань і інші подібні заходи. Виходячи з цього, церква начала постачати товариства католицької молоді шахами, площадками для гри в кеглі, а також засобами для різних ігор на свіжому повітрі. Крім того, вона взяла у свої руки керівництво спортивними гуртками церковних шкіл, а через надійних віруючих стала намагатися впливати на президії спортивних об'єднань. З метою координації розрізнених зусиль із налагодження рекреаційного руху при сприянні вищого духовництва в 1911 р. у Нансі був створений міжнародний союз католицьких організацій фізичної культури. Центр цього союзу знаходився в Римі. Сфера його впливу аж до початку першої світової війни обмежувалася лише європейськими католицькими країнами. Політика Союзу в області спорту, на відміну від протестантських і єврейських спортивних організацій, була спрямована проти прагнення до досягнення високих результатів. Тільки в рідкісних випадках Союз створював самостійні клуби.

Жіночі напрямки гімнастики. Сучасна гімнастика зародилася завдяки щасливому переплетенню стилізованих гімнастичних рухів і нових форм балетного мистецтва.

Франсуа Дельсарт (1811-1871) звернув увагу на те, що елементи руху, перенесені в «світське життя» зі сцени, необхідно спрощувати відповідно до законів дидактики. Тим більше, оскільки батьки пред'являли також вимоги щодо фізичної міцності, виправлення постави, освоєння етикету рухів. У той же час відповідно до принципів балету зі стилізованих гімнастичних рухів він запозичив тільки ті елементи, що вважав придатними для пробудження усвідомлених емоцій, для вираження почуттів.

Дельсарт і його послідовники, роблячи наголос при навчанні на естетичні і драматичні моменти, заклали основи художньої гімнастики чи гімнастики модерн. Одна з його учениць, американка Женев'єва Стеббінс, застосувала методи дельсартистів в області індивідуального виховання на заняттях з фізичного виховання в навчальних закладах для дівчат.

У наступному після славних дельсартистів поколінні представників мистецтва руху виділялися Айседора, Раймонд і Елізабет Дункан, що свідомо на рубежі століть виступили проти мертвого конвенціоналізму балетних рухів. Найбільш значної з них була діяльність Айседори Дункан (1876-1927). З Америки вона потрапила в Німеччину. В той час у культурному житті Німеччини панувало захоплення обробкою численних олімпійських знахідок, які з'явилися в ході розкопок, дискусіями навколо них. Археологи і теоретики

естетичного руху прагнули знайти на вазах із зображеннями античної гімнастики, що ввійшли в моду, першоджерело рухів. Цей шлях пройшла й Айседора Дункан. «Своїми рухами, наповненими грецьким натхненням і індивідуальною винахідливістю, вона прагнула виразити складні почуття сучасної людини й особливості класичної, романтичної чи модерної музики», – писала про неї Роза Вайї.

Новинки, введені Дункан, не вирішили всіх проблем, пов'язаних із подальшим розвитком танцювального мистецтва, однак у результаті їхньої діяльності у фізичному вихованні дівчаток право на життя одержала виразна гімнастика. Дункани відкрили свої заклади в Берліні (1904), потім у Парижі (1906). Їхня група в 1914 році працювала в Лондоні, а в 1916 – знову в Сполучених Штатах і тільки після закінчення війни повернулася в Європу. Раймонд Дункан заснував нову школу мистецтва руху в Дармштадте, а Елізабет Дункан – у Зальцбурзі. Айседора Дункан у 1921 році за запрошенням В. І. Леніна приїхала в Радянську Росію і провела там два роки.

Послідовники родини Дункан створили також свою філософію руху. Основна їхня теза містила наступну ідею: людина ХХ сторіччя, позбавлена завдяки механізації природних умов, а також завдяки досягненням цивілізації втратила почуття здорового і самовиражаючого руху. В результаті у всякій діяльності, пов'язаній із рухами, вона вступила у протиріччя зі своєю індивідуальністю. Ціль, отже, полягала в створенні гармонії індивідуума, досягти яку намагалися за допомогою навчання пластиці, звільняючи людину з-під впливу суспільства і навколишнього середовища. Відповідно до їхніх уявлень, між створеним таким шляхом «вільним індивідуумом» і природою відновиться рівновага, пластика компенсує вплив зовнішніх факторів.

Школа Дори Менцлер стала своєрідним різновидом течії, прихильником якої виступали члени родини Дункан. На перший план у навчанні пластиці вона висувала зміну ритму в процесі напруження і розслаблення м'язів, а також психологічні процеси, які виявлялися при цьому. Аналогічні принципи сповідувала інша учениця мадам Стеббінс, Бессі М. Менсендик. Серед її естетичних цілей на першому місці стояло не самовираження, а завдання знайти і зберегти себе. Обидві вони на основі анатомічних, фізіологічних знань і психологічних досвідів намагалися розробити таку систему рухів, що «могла б байдужій до всього жінці, яка втомилася від життя і монотонних занять, допомогти знову стати жінкою». Вони прагнули допомогти звільнитися від неправильної постави, від недбалої ходи, від нервових жестів. Своїми вправами вони хотіли головним чином зміцнити м'язи плечей і спини, а також зберегти форму м'язів стегон і сідниці.

Бессі М. Менсендик на відміну від мрій про повернення до природи довела, що тіло людини є під впливом факторів культурного характеру. З одного боку, під впливом шкідливих факторів воно деформується, з іншого боку – під впливом інших факторів, воно розвивається й удосконалюється. «Шкідливий вплив цивілізації, – писала вона, – треба переборювати не тим,

щоб повернути організм до природного стану, а тим, щоб пристосовувати його до вимог сучасної культури».

Таким чином, вона підходить до проблеми управління рухами і проблеми відчуття рухів. Людина тільки тоді може формувати себе, якщо вона точно знає «механізм» володіння своїм тілом. Від своїх учнів вона вимагала ґрунтовних знань анатомії вже в ранньому віці. Правильну поставу і пластику рухів представляла таким чином, що «свідомість, спираючись на відповідні знання в області анатомії», здатна надати групам м'язів гармонічний рух. В навчанні Менсендик знаходять висвітлення соціологічні вчення, засновані на розрахунку.

4. Скаутський рух.

Поряд зі створенням рекреаційних центрів і товариств під патронатом різних церков уже в останні роки ХІХ століття починалися численні спроби організувати такий позашкільний фізкультурний рух, що забезпечував би вишкіл і фізичну тренуваність молоді в період між закінченням навчання і початком військової служби. Відповідь на питання, чому цю проблему вдалося вперше вирішити в Англії, дають традиції англійської демократії і специфіка її колоніальної політики. Колоніальні інспектори, чиновники і військові, яких було набагато менше корінного населення, для подолання кліматичних труднощів, доказу «переваги білої раси» мали потребу в добре фізично підготовленому, тямущому й енергійному поповненні. Відповідно до цього сформувався ідеал джентльмена, який одержав приватне виховання в душі Локка, а пізніше ідеал «атлетично складеного юнака-християнина», вихованого в коледжі на основі принципів арнольдизма.

Серед різних форм напіввійськових молодіжних організацій найбільш успішним виявився створений інспектором кавалерії колоніальних військ Робертом Баден-Пауелом (1857-1942) рух бойскаутів. У ході війн проти бурів Баден-Пауел організував з дітей англійських колонізаторів ефективно діючі групи розвідників. На основі цього досвіду він створив систему іспитових вимог і бойскаутських «законів», що не тільки відповідала інтересам англійського правлячого класу, але і задовольняла потреби підростаючого покоління.

Усього за кілька років рух бойскаутів поширився по всьому світі. Наприклад, у Сполучених Штатах Америки і Канаді ідеологічною основою цього руху служила романтика піонерів дикого Заходу (сини Данієля Боне) і війни проти індіанців, в Угорщині – мрії про тисячолітню імперію, у Японії – відродження традицій самураїв, у чехословаків і поляків – ідеї національної незалежності. В Австрії, Німеччині і Швейцарії поряд з бойскаутизмом великою популярністю користувався також так званий рух «Перелітний птах», що був пов'язаний із одним з реформаторських напрямків у педагогіці.

До першої світової війни роль бойскаутизму, руху «Перелітний птах» і інших подібних молодіжних об'єднань ще не була цілком визначеною. Засновники цих рухів хотіли з їхньою допомогою поряд із забезпеченням

необхідного для військової підготовки фізичного тренування компенсувати все те, що педагогіка, яка боролася з ознаками кризи вже не могла дати в стінах навчальних закладів. Поширенню цих рухів сприяло також інстинктивне прагнення молоді вирватися з атмосфери перенаселених комунальних будинків. У той же час у польському бойскаутському русі, що на початку 1910-х років став бурхливо розвиватися, існувало крило П'яшецького, що відіграло роль організації, що служила прикриттям для національно-визвольного руху.

І все-таки Едуард Спрангер у книзі «Психологія молоді» охарактеризував ці рухи як «паростки фантастичного стилю життя, що одержали поширення», які поєднують у собі всі риси «фізичної радості життя, тяги до романтичного бродяжництва, любові до природи, поезії і музики, еротики, дружби і духовної спільності, народності, табірної багаття і простоти, що проповідувалася Руссо».

До першої світової війни, поряд із створенням молодіжних рухів, що виступали під маскою романтичної любові до природи, – майже у всіх країнах відкрито вівся також вишкіл допризовників. Особливо в кайзерівській Німеччині державні і суспільні органи, що займалися різними формами виховання, змагалися між собою в тому, як створити такі установи й організації, які б найкраще відповідали інтересам мілітаризації. Вони провели навчання біля трьох мільйонів молодих людей рукопашному бою і стрільбі. У Японії гвинтівками, захопленими під час російсько-японської війни, були озброєні молодіжні загони. Їх возили на місця недавніх боїв, і там під керівництвом викладачів і офіцерів у формі військової гри вони відтворювали той чи інший епізод боїв.

Контрольні питання

1. Назвіть основоположників гімнастики у Німеччині та в якому році гімнастика введена у всіх німецьких навчальних закладах?

2. Перерахуйте елементи системи фізичного виховання «Яна-Айзелена-Шпісса».

3. Наведіть назви спортивних снарядів, які застосовував Йоганн Крістоф Гутс-Мутс при заняттях гімнастикою.

4. Назвіть засновників гімнастики у Швеції.

5. Назвіть основоположника гімнастики у Чехії.

Література.

1. Йопа Т.В. Методичні вказівки до практичних занять із навчальної дисципліни «Історія фізичної культури і спорту» для студентів спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» освітнього рівня бакалавр. Полтава: Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2021. 56 с.

2. Йопа Т.В. Історія фізичної культури і спорту: курс лекцій для студентів дистанційної форми навчання спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» першого 7 (бакалаврського) рівня вищої освіти. Полтава: Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2020. 126 с.

3. Конспект лекцій з дисципліни «Історія фізичної культури» для здобувачів вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Фізична культура і спорт» першого (бакалаврського) рівня спеціальності: 017 «Фізична культура і спорт» очної форми навчання / Укладач: к.т.н., професор Губарєв І.В. - Кам'янське, ДДТУ, 2022.- 174 с.

4. Кошева Л.В. Історія фізичної культури: Курс лекцій для студентів спеціальності 017 Фізична культура і спорт. Краматорськ: ДДМА, 2021. 224с.

5. Хіміч В.Л., Дутчак Ю.В., Демченко Н.В. Німецька та шведська гімнастичні системи: вплив на фізичну культуру. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Вип. 3К(188). 2025. С. 323-328.

Лекція 5. Тема: Особливості розвитку спорту нового часу.

План:

1. Англійська система фізичного виховання. Діяльність Томаса Арнольда.
2. Формування системи міжнародних змагань та організаційних структур міжнародного спорту.
3. Формування наукових основ розвитку спорту.

1. Англійська система фізичного виховання. Діяльність Томаса Арнольда.

Англійська система виховання нового часу, внутрішній зміст олімпійської ідеї, більш того, фізкультура університетів і коледжів англосаксонських країн є втіленням у життя педагогічних концепцій Чарльза Кінгслі та Томаса Арнольда. Їхнє життя, досягнуті ними результати узагальнив у своїй книзі “Шкільні дні Тома Брауна” Томас Х’юз. Значення цього твору, за оцінкою англійських істориків спорту, можна порівняти з важливістю “Гертруди” Л. Песталоцці.

Теоретичні основи реформи виховання, здійсненої в англійських школах у середині XIX століття, розробив канонік Вестмінстерського абатства Чарльз Кінгслі (1819–1875), теоретик християнського соціалізму. Зразком особистості для нього був ідеалізований образ “юного християнина-атлета”, що поряд із широким “світським і духовним” навчанням поглиблено займається також розвитком своїх фізичних здібностей.

Концепції Чарльза Кінгслі виходили з того, що шкільна адміністрація повинна порвати з лінією у вихованні, яка відкидала традиційні для англійської молоді навички змагання. Інтерес до сили і спритності можна прийняти. Можливості для формування характеру, що криються в силових змаганнях і рухливих іграх, можна включити в число цілей виховання. “Адже спорт, змагання, – заявляв він, – молодечтво людини, що показує свою спритність, є для молоді областю, де можна вправлятися у творенні суспільства. Підростаюче покоління в цій боротьбі на малому загартується для великої арени життя” Звідси і його висновок: “спільним впливом школи, церкви, інтернату і спортивного майданчика можна виховати цілеспрямоване і послідовне покоління”, що у будь-якому куточку світу “зможе постояти за інтереси свої і своєї батьківщини”. Якщо ж правила чесної гри, прийняті в спорті, стануть нормою поведінки дорослих, легше буде лікувати і недуги суспільства християнсько-соціальними засобами.

За допомогою цих концепцій до 1850-х років Кінгслі, власне кажучи, пристосував англіканську педагогіку до вимог класичного капіталізму. Він дав теоретичне обґрунтування шкільному фізичному вихованню елітарного типу, заснованому на спортивних і ігрових заняттях. У перспективному ж плані він сприяв модернізації англійської моделі розвитку спорту, подоланню концепції дволикого джентльмена.

Установки Кінгслі йшли коренями в педагогічну практику тодішнього ректора коледжу в Регбі Томаса Арнольда (1795–1842). Рада коледжу вже в 1794 році закупила ділянку, що підходила для великого ігрового майданчику, де учні займалися в першу чергу крикетом і “масовим футболом”. Однак на площадках, що залишилися без нагляду, стали свавільно командувати старшокласники. Коли Арнольд прийняв керівництво коледжем у 1827 році, йому довелося зіткнутися з тими ж явищами, що були характерні для всіх англійських навчальних закладів з інтернатом.

Свої враження він записав у щоденнику так: “Коледжі, у яких формується завтрашнє покоління, занурені в гущавину моральної зарази. Тут можна зустріти: 1) усілякі злочини і пияцтво, 2) систематичну неправду, 3) тиранію старших над більш юними, 4) недисциплінованість і неслухняність учнів, 5) зневажання шкільними правилами, 6) загальні лінощі і ухилення від роботи, 7) організовану солідарність на ґрунті порушень дисципліни... Цю картину необхідно доповнити ще і тим, що учні – завзяті картярі. Моральне падіння фізично слабкої більшості супроводжує зніженість і тілесний занепад крім влаштування власної зачіски, вони нічим більше не цікавляться”

Арнольд розумів, що може домогтися корінної перебудови життя коледжу тільки у випадку, якщо своїми заходами не буде зачіпати звичаї учнів і їхні почуття, пов'язаних зі змаганнями. У той же час він помітив, що кращі в крикеті й інших іграх з м'ячем відіграють визначальну роль і поза спортивними площадками. Різні команди – як своєрідні мікросоціальні одиниці – у внутрішніх відносинах між своїми членами тримаються тих же правил “чесної

гри”, що затвердилися серед них на базі правил, які застосовуються під час змагань. Так склалася вихідна теза його педагогіки: за посередництвом фізичних рухів і емоцій, пов'язаних із грою, учнівська молодь здатна формуватися на спортивній площадці й у позитивному сенсі, якщо з цим узгодиться також виховна діяльність церкви, школи й інтернату. Тому він ввів спостереження за порядком на ігрових площадках, поклавши кінець випадковому характеру змагань. Організацію і здійснення змагань він поклав на представників, які офіційно визнані студентами і користуються їхньою повагою. Обмеживши тиранію старшокласників і найбільш талановитих, він усе-таки надав їм можливість як представникам самоврядування брати участь у вирішенні повсякденних питань шкільного життя.

За 14 років роботи Арнольда в коледжі Регбі склався новий ідеал виховання – “християнський джентльмен”, що виростає з “південного християнського атлета”, – який став ідеалом британської імперії ХІХ століття. Шкільне фізичне виховання в спортивному дусі коледжу Регбі, упорядковані регулярні змагання молоді, спортивні команди, організовані на основі самоврядування, стали зразком для наслідування по всій Англії. У Херроу, Шрусбері, Ітоні, Кембриджі, Лондоні й інших містах один за одним створюються шкільні спортклуби в дусі Регбі.

Теоретичні розробки Чарльза Кінгслі, “арнольдизм”, що народжується слідами педагогічного роману Томаса Х'юза, не тільки одержали поширення в навчальних закладах, але додали новий зміст і позашкільному спортивному руху. Не тільки школа розкрила двері перед спортивними заняттями, але і спортклуби переймали правила педагогіки. Фізичні заняття, що склалися на основі крикету, веслування й атлетики, поступово поширилися на плавання, фехтування, туризм, борцівські види спорту й альпінізм. Як відзначав Вольфганг Ейхель, “англійська буржуазія може бути вдячна Томасові Арнольдові за те, що змогла підкорити собі фізичну культуру”.

Однак англійський шкільний спортивний рух, який довгий час вважався зразковим завдяки досягнутим результатам, аж ніяк не міг розвиватися гармонійно. Із самого початку він ніс в собі певні протиріччя, що вийшли на поверхню уже в другій половині сторіччя.

1. У силу свого монопольного положення він відтіснив на другий план розвиток класних занять у школі нижнього ступеню, що ґрунтувалися на гімнастиці.

2. Спорт активного виховного призначення “зупинився” між середніми і вищими прошарками, та й там охоплював у середніх і вищих навчальних закладах в більшості дітей заможних батьків. У силу ліберального характеру такого виховання воно не поширювалося на усіх без винятку учнів. Рівень фізичних навантажень з погляду педагогічного впливу не піддавався регулюванню.

3. Ігнорувався не тільки жіночий спортивний рух, але і фізичне виховання

для дівчаток. За винятком вузького кола аристократії, неприховане презирство зустрічало дівчину, що “віддавалася фізичним вправам чи спорту, що викликає піт”.

Такий підхід добре характеризують і критичні зауваження Герберта Спенсера (1820–1903):

“Освіжаючій рухливості юних дівчат приділяється лише найменша увага. Наявний двір займають газони, посипані галькою доріжки, кущі і квіти, і там немає ніякої можливості для вільного руху. Чим пояснюється така різюча відмінність? З більшою чи меншою підставою можна підозрювати, що багато хто вважає небажаним виховувати мускулистих, міцної статури дівчат. Вважається, що здоров'я, що кидається в очі, і сила м'язів личать сільському простолюду. У більш високих станах жіночною вважають тілесну м'якість, що супроводжує делікатність”.

Розвиток спортивного життя в англійській школі почався з крикету. Цей вид спорту проникнув у коледжі разом з веслуванням, рекетсом і хокеєм. Перші змагання між навчальними закладами провели в 1818 році студенти Ітона і Херроу. Роком пізніше були організовані змагання з веслування між Ітоном і Вестмінстером. З 1827 року регулярний характер був наданий матчам з крикету між Оксфордом і Кембриджем, а в 1829 році покладено початок змаганням “вісімок” Оксфорда і Кембриджу, що стали з тих пір традиційними. З 1837 року регулярними стали й атлетичні змагання між навчальними закладами. З цим роком збігається початок “вікторіанської епохи”, що зробила ідеалом студентства відомих усій країні “боулерів” у крикеті, загрибних команд у веслуванні і майстрів рекетса.

2. Формування системи міжнародних змагань та організаційних структур міжнародного спорту

Потужний технічний, суспільний і культурний розвиток другої половини ХІХ ст. спонукав до проведення “світових змагань”. Вони за своїми масштабами далеко перевершили чудові традиції Олімпіад стародавнього світу, вірменських ігор “накасард і вардавар”, які продовжувалися ще в середні віки, шумерських святкувань на честь Нового року, ірландських ігор, “англійських Олімпійських ігор”, індійських “сарасваті”.

Епізодичні змагання з ковзанів, плавання, стрільби, крикету і професійного боксу, які відіграли новаторську роль у формуванні системи міжнародних змагань, проводилися ще в першій половині ХІХ століття. Ці змагання, які організовувалися на основі викликів, проводились у першу чергу під патронатом англійських і американських газетно-журнальних видавництв. У 1858 році в Австралії було проведено першість світу з плавання на 100 ярдів,

яку виграв сіднейський спортсмен Джо Беннет, який випередив англійця Чарльза Стедмена.

У списку призерів змагань зі швидкісного бігу на ковзанах по круговій доріжці, що проводилися з 1850-х років в Нідерландах, поступово з'являються імена англійських, датських, норвежських, російських, шведських і американських спортсменів. Судячи зі статей і фотографій того часу, з трибун, побудованих довкола ковзанярських доріжок, за спортивною боротьбою спостерігало 20-30 тисяч глядачів. У Нідерландах ковзанярський спорт відігравав приблизно таку ж роль у розвитку бази сучасного спортивного руху, як у Англії кінні змагання. Видатною подією так званої героїчної епохи розвитку спорту став перший турнір на першість світу з шахів, організований у 1851 році в Лондоні. У цей же період найбільш авторитетні стрілецькі клуби почали запрошувати на свої святкування і закордонних спортсменів. У 1871 році в стрілецьких змаганнях у Буді прийняли участь німці, швейцарці, чехи, австрійці, турки і навіть американці.

Однак у більшості видів спорту міжнародні змагання почали проводитися лише в останній чверті XIX століття. За англо-американськими змаганнями з боксу і легкої атлетики, франко-бельгійськими змаганнями з велосипедного спорту почали також проводитися континентальні першості з інших видів спорту.

Неофіційні першості Європи та світу.

Заслугове уваги той факт, що співставлення спортивних досягнень у масштабах Європейського континенту і всього світу почали проводити вперше не “класики” сучасного спорту – англійці, а німецькі, нідерландські і французькі клуби, а також газети, заклади і окремі меценати. Оскільки у цей

період окремі види спорту ще не мали загальноприйнятих у міжнародному масштабі форумів і правил проведення змагань, більшість цих заходів, які були тоді в новинку, пізніше, заднім числом, були оголошені “неофіційними” першостями Європи і світу. Однак ще й сьогодні Уімбдонська першість Англії з тенісу на трав'яних кортах, яка стала з 1877 року міжнародною, поруч із заснованими в 1900 році змаганнями на Кубок Девіса вважаються найавторитетнішими змаганнями у цьому виді спорту.

Першу подібну першість Європи з плавання було організовано в 1899 році німецькими, австрійськими і угорськими спортивними товариствами, які займали тоді провідні позиції на континенті. Із самого початку німці надавали також великого значення змаганням із стрибків у воду з трампліну і вишки. Ініціатива спортивних товариств досить швидко була підхоплена власниками деяких спортивних періодичних видань “Авто”, “Вело” та ін., які усвідомили, що проведення на берегах Сени першості світу стане непоганим бізнесом.

Матеріальні, рекламні і спортивні успіхи настільки привернули увагу газетних видань, що створена пізніше Міжнародна федерація плавання лише після тривалої боротьби змогла відтіснити їх від організації подібних змагань. Кількість їх учасників уже на рубежі століть нерідко перевищувала 200 чоловік. Серед них були і кращі спортсмени того часу.

Чемпіонати світу зі швидкісного бігу на ковзанах також почали проводити з 1889 року в Амстердамі, а першості континенту з легкої атлетики – з 1891 року в Берліні. Перший світовий чемпіонат з важкої атлетики відбувся в 1898 році у Вені, чемпіонат Європи з тенісу (на глиняно-пісчаному майданчику) – 1899 році в Гамбурзі, чемпіонат світу з класичної боротьби – в 1904 році у Вені. Окрім згаданих вище видів спорту, подібні змагання пробували організувати і з веслування, хокею з шайбою, гімнастики, ручного м'яча, боксу, фехтування і водного поло. В одних випадках відсутність інтересу, в інших – створення міжнародних органів поклали кінець починанням подібного роду.

Розвиток більшості видів спорту, який відбувався у всьому світі, швидко перевершив за своїми масштабами рамки міжнародних змагань, які організовувалися на суцільно суб'єктивній основі. Незлічені спори, серія скандалів довкола першостей Європи та світу, які проводилися від випадку до випадку, швидко переконали федерації в тому, що змагання між країнами не можна організувати за відсутності міжнародних союзів, єдиних умов і правил, Крім того – і це особливо відноситься до боротьби, важкої атлетики і плавання, – чисто спортивна цінність європейських і світових першостей, які проводилися неодноразово протягом одного року, поступово впала настільки низько, що інколи не досягала навіть рівня національних першостей тієї чи іншої країни.

“Офіційні” чемпіонати Європи та світу.

З початку 1890-х років у розвитку спортивного руху все більш явним стає прагнення міжнародних форумів, офіційно створених в окремих видах спорту, навести порядок у плутанині світових змагань. Були видані перші зводи правил, які одержали міжнародне визнання. Було покладено початок обліку спортивних результатів. Народилися офіційні першості Європи та світу. Вже у відповідності до міжнародних правил в 1891 році в Гамбурзі відбулася перша європейська першість з фігурного катання, а в 1892 році у Вені – перший чемпіонат Європи з швидкісного бігу на ковзанах. Першість світу з цього виду спорту було вперше організовано в Амстердамі в 1893 році, і в тому ж році в італійському місті Орта відбувся чемпіонат Європи з веслування. У Чикаго було покладено початок проведенню світових першостей з велосипедного спорту. В 1896 році в Санкт-Петербурзі відбувся перший чемпіонат світу з фігурного катання. Також наприкінці XIX століття – в 1897 році – в Ліоні

спортсмени вперше боролися за медалі чемпіонату світу зі спортивної стрільби. Перші змагання, організовані Міжнародною федерацією гімнастики (ФІЖ), проходили в 1903 році в Антверпені і пізніше були визнані в якості офіційної першості світу.

Першості Південної Америки, Австралії, Азії.

Що стосується першості континентів, то приклад Європи перейняла лише Південна Америка. Спорт завоював країни цього континенту ще перед першою світовою війною. В 1916 році, коли на полях Європи річкою текла кров, було оголошено про проведення першого південноамериканського чемпіонату з футболу, а згодом, з 1919 року, систематичними стали вже змагання і з інших найважливіших видів спорту: боксу, баскетболу, боротьби. Ці змагання, як і першості Європи, проводилися окремо з кожного виду спорту. Із початком ХХ століття подібні спроби були і в Австралії. Однак змагання, які там організовувалися, не витримували конкуренції першостей, що проводилися в масштабах всієї Британської імперії, і лише в 1920-х роках змогли набути регулярного характеру.

Розвиток організаційних форм сучасного спортивного життя.
Спортивні товариства і секції.

Прискоренню організаційного розвитку спортивного життя в значній мірі сприяв вихід спорту за рамки коледжів і аристократичних кіл і його поширення в суспільних організаціях буржуазії і трудящих (казино, клуби, гуртки читання, кафе, робітничі гуртожитки). У результаті росту інтересу до фізкультури і диференціації видів спорту у рамках цих суспільних груп утворилися спортивні секції. Пізніше деякі із них сформувалися у самостійні товариства. Розвиток у цьому напрямку був характерний в першу чергу для гімнастики, точніше, для тих країн, де спортивна діяльність виросла в основному із гімнастичного руху (Бельгія, Німеччина, Австро-Угорська монархія і Скандинавські країни). В Англії, США і британських домініонах, де спортивне життя складало відносно самостійну область, біля витоків його розвитку стояли крикетні, бейсбольні, веслувальні, велосипедні, легкоатлетичні, регбійні і футбольні клуби, які утворилися в основному на базі незалежних спортивних об'єднань. Організаційні одиниці, які об'єднували декілька видів спорту, формувалися тут тільки на базі релігійних закладів, колегій і підприємств. Особливо бурхливо розвивався рух за створення спортивних товариств у Англії, США, Німеччині, Італії, Нідерландах, Франції, Скандинавії, Південній Америці, Австралії та Канаді.

Загальнодержавні спортивні союзи.

В початковий період різні спортивні об'єднання функціонували у відповідності зі своїми власними правилами. Відповідно до законів

буржуазного способу життя більші і авторитетніші об'єднання нав'язували свою волю дрібнішим і експлуатували їх через систему оренди спортивних майданчиків і залів. Узгодження норм діяльності в різних видах спорту із урахуванням потреб нового часу викликало необхідність створення спеціальних союзів із загальнодержавною компетенцією, що шляхом підготовки і проведення змагань, розробки єдиних правил сприяли розвитку фізкультурного руху. Вони вели облік колишніх і затверджували нові рекорди. У своїх щорічниках і журналах вони повідомляли про найважливіші зміни в тих чи інших видах спорту, регламент проведення змагань і зміни в правилах. Перша така організація була створена в 1858 році під назвою “Національна федерація бейсболу Сполучених Штатів”. У Європі вслід за англійською футбольною лігою (1863 р.) виникли бельгійська, німецька, італійська, нідерландська і французька гімнастичні федерації, англійські федерації регбі, плавання, парусного і ковзанярського спорту, веслування і легкої атлетики, французька і бельгійська федерації велосипедного спорту. У спортивному житті Австралії піонерами в справі створення федерації стали плавці, тенісисти, кіннотники, велосипедисти і футболісти, в Південній Америці – кіннотники і футболісти.

Шлях від утворення федерацій в окремих видах спорту до створення загальнодержавних керівних і координаційних органів, які будувалися на основі різних принципів і в різних організаційних рамках (національна ліга, рада у справах фізичної культури і спорту, спортивний центр), був уже більш суперечливим.

Це пояснюється тим, що гімнасти і легкоатлети вважали свої види спорту головними у відношенні до всіх інших. Тому в Європі через боротьбу між федераціями гімнастики і легкої атлетики, яка явно відображала зіткнення інтересів різних соціальних груп, тільки перед самою першою світовою війною почалося утворення єдиних керівних організацій. В Англії конфлікт між любителями і професіоналами, який виник ще раніше, в США протиріччя між шкільними і позашкільними спортивними організаціями віддаляли об'єднання. Першими серед гігантських організацій, які вирости потім у спортивні федерації в США, були створені Атлетичний союз любителів гімнастики і легкої атлетики в 1888 році і його конкурент – Національний університетський атлетичний союз в 1906 році. В Австро-Угорщині аналогічну роль тимчасово відігравали гімнастичний і легкоатлетичний союзи.

Міжнародні спортивні федерації

Інтерес до спорту став також поштовхом до проведення міжнародних змагань. В останній чверті XIX століття вслід за англо-американськими змаганнями з боксу і легкої атлетики і франко-бельгійськими з велосипедного

спорту почали проводитися міжнародні зустрічі й з інших видів спорту. У зв'язку із безсистемністю перших великих змагань, пізніше оголошених неофіційними чемпіонатами континенту, Європи та світу, свавіллям їх організаторів стало зрозуміло, що справжню спортивну цінність можуть мати тільки ті світові змагання, правила і умови проведення яких заздалегідь узгоджуються на міжнародних форумах. Послідовність утворення міжнародних спеціалізованих спортивних об'єднань, яка показує також хід розвитку окремих видів спорту, була наступною:

<i>Вид спорту</i>	<i>Назва міжнародного об'єднання</i>	<i>Рік створення</i>
1	2	3
Гімнастика	Міжнародна федерація гімнастики (ФІЖ)	1881
Веслування	Міжнародна федерація веслувальних товариств (ФІСА)	1892
Ковзанярський спорт	Міжнародна федерація ковзанярів (ІСУ)	1892
Боулінг	Міжнародна федерація боулінгу (ІБФ)	1895
Велосипедний спорт	Міжнародний союз велосипедистів (УСІ)	1900
Автомобільний спорт	Міжнародна федерація автомобільного спорту (ФІА)	1904
Футбол	Міжнародна федерація футбольних асоціацій (ФІФА)	1904
Авіаційний спорт	Міжнародна федерація повітроплавання (ФАІ)	1905
Спортивна стрільба	Міжнародний союз стрілецького спорту (УІТ)	1907
Парусний спорт	Міжнародний союз парусного спорту (ІУРУ)	1907
Хокей на льоду	Міжнародна ліга хокею на льоду (ЛІХГ)	1908
Легка атлетика	Міжнародна любительська легкоатлетична федерація (ІААФ)	1912
Мотоспорт	Міжнародна федерація мотоспорту (ФІМ)	1912
Теніс	Міжнародна федерація тенісу (ІЛТФ)	1913
Фехтування	Міжнародна федерація фехтування (ФІЕ)	1913

Боротьба	Міжнародна любительська федерація боротьби (ФІЛА)	1914
----------	---	------

Крім цих федерацій, створювалися також спортивні об'єднання, які функціонували на різних політичних, релігійних і “расових” основах.

3. Формування наукових основ розвитку спорту

Спеціалісти в області фізичного виховання, використовуючи досягнення природничих і суспільних наук останньої чверті XIX століття, всебічно вивчали вплив гімнастичних систем і спортивної діяльності.

Дослідження *Івана Михайловича Сеченова* (1829-1905) відкрили шлях до пізнання загальних закономірностей, які привели до формування нового погляду на питання фізичного виховання і спортивного тренування. У ході досліджень виявилось, що функціонування людського організму – це єдине ціле і невід’ємне від оточуючого середовища. Було встановлено, що різні фізичні вправи впливають не тільки на окремі групи м’язів, але і на функціонування внутрішніх органів людини і його душевні процеси, а також те, що при навантаженнях не можна використовувати закостенілі схеми, а слід приймати до уваги вікові та статеві особливості людини і навіть його індивідуальні схильності. В ході вивчення кровообігу в шкірі і слизовій оболонці було вказано на важливість метеорологічного загартування (повітряні ванни, сонячні промені, душ). У результаті тренування із використанням фізичних вправ поруч із зміцненням м’язів зростає паралельно витривалість організму, покращується швидкість, точність рухів. Паралельно із готовністю здійснювати рухи у всьому організмі відбулися такі зміни, які забезпечили найбільш сприятливі умови для функціонування органів руху шляхом більш економної діяльності органів кровообігу і дихання.

Серед спеціалістів в області фізичного виховання, які працювали над науковим обґрунтуванням форм рухів, роль першопрохідців належала *Георгу Демені*, угорцю за походженням, і росіянину, *Петру Францевичу Лесгафту*. *Георг Демені* (1850-1917) на основі досліджень парижського Науково-дослідного інституту фізичної культури констатував, що “система рухів” в найбільш поширених німецькій і шведській гімнастиках не узгоджується із закономірностями анатомії та фізіології. У них багато неприродних і нормальних елементів. Результати їх впливів не були взаємопов’язані.

На основі проведеного аналізу Демені розробив наступну систему вимог, які пред’являються до фізичних вправ:

1. Повинна бути динаміка фізичних вправ. Слід уникати статичних, неприродних положень. Швидкість рухів повинна бути в зворотній пропорції до маси частин тіла, що рухаються. Так, наприклад, вправи руками потрібно виконувати із більшою, ногами і корпусом із меншою швидкістю і розмахом.

2. Для досягнення плідного впливу необхідні рухи із закінченою амплітудою. Не можна штучно, переривати вправи. Якщо одну групу м'язів напружити до повного скорочення, тоді протилежні м'язи потрібно повністю розслабити.

3. Рухи завжди повинні бути природними і розмашистими, а не “відривчастими” і “незграбними”, як у старих гімнастичних системах.

4. Ті м'язи, які не приймають участі в русі, в процесі виконання вправ повинні бути повністю розслаблені.

5. При розучуванні вправ завжди потрібно переходити від простих до складних, від більш легких до більш трудних, від відомих до невідомих.

Різні вільні вправи Демені розглядав як перехід до спортивних рухів. Спортивні рухи він поділяв на сім видів: ходьба, біг, стрибки, лазіння, підняття, несення, метання і вправи “нападу та захисту”.

Демені виробив вимоги відносно фізичного виховання дівчат, узгодивши їх із потребами їх організму, що розвивається. У жіночій гімнастиці досить сильними були естетичні погляди.

Літературні праці Демені були найбільш досконалою теоретичною системою фізичного виховання в тодішню епоху. Не дивлячись на це, педагогічні та військові кола не підтримували його замислів, так як вони не були безпосередньо спрямовані на військову підготовку.

Колега Демені, професор *Петро Францевич Лесгафт* досліджував фізичне виховання з точки зору суспільної ролі фізичної культури. Його запрошують до головного управління військових навчальних закладів у Петербурзі і доручають спостереження за постановкою фізичної підготовки учнів. Лесгафт протягом двох років вивчав фізкультурний і спортивний рух у західних країнах. Окрім відсталого фізичної культури в Росії Лесгафт гостро критикував німецьку та шведську гімнастику. До досліджень він підключив і своїх слухачів.

Свої висновки відносно фізичного виховання у школі Лесгафт виклав у роботі “Керівництво з фізичної освіти дітей шкільного віку”. Основні положення його теорії можна об'єднати за наступним колом питань:

1. Системи фізичного виховання підлягають закономірностям фізіології. Паралельно із розвитком фізіології постійно потрібно переглядати і розвивати фізичні вправи.

2. Фізичне виховання є невід'ємним засобом формування гармонійно розвинутої людини. Тільки гармонійно розвинута людина здатна – у всіх областях життя – на оптимальну продуктивність із найбільш економічним використанням енергії і в найбільш короткий термін.

3. Гармонійний розвиток базується на єдності фізичних і духовних сил людини і відбувається при ведучій ролі свідомості.

4. Навчання фізичному вихованню по суті є частковою передачею навчального матеріалу, накопленого в ході історії.

5. Нормального фізичного розвитку можна досягнути тільки при науково обґрунтованій системі “фізичної освіти”.

6. Навчальний матеріал, що черпається із наукової системи “фізичної освіти”, не охоплює всієї скарбниці знань, а тільки види рухів, що легко засвоюються у шкільному віці: такі, як ходьба, біг, стрибки, метання, боротьба, вільні вправи, ігри та туризм.

7. Фізичне виховання є функцією закономірностей педагогіки. У ході навчання велику увагу слід звертати на поступовість, послідовність, вікові особливості людини і принцип послідовності.

Лесгафт не торкався соціальної суті фізичного виховання, заперечував користь спортивних змагань і вправ на спортивних приладах, принижував значення показових виступів. Не дивлячись на ці недоліки, Лесгафт розробив багато положень, які мають вирішальне значення в теорії фізичного виховання.

Серед дослідників в області вивчення вікових особливостей і дитячої психології *Фроде Садолін* і *Георг Раціне* дали новий напрямок у розвитку теорії фізичного виховання.

Датський лікар *Фроде Садолін* у своїй праці про дітей “Гімнастика і діти”, опублікованій в 1900 році, провів різку межу в навчанні рухам між дітьми до 12 років і більш старшого віку. На цілому ряді обґрунтованих прикладів він доводив, що школярів молодших класів нема сенсу змушувати концентрувати увагу на такому ж рівні, як школярів старших класів чи дорослих. Садолін особливо шкідливими назвав використання схем, що потребують великих зусиль, які цілком суперечать потребам дітей у русі. Із системи вправ він виключив елементи постави, локалізував м’язеві вправи. На перший план він висунув ігрові форми, які розвивають дитячу фантазію.

Французьким першовідкривачем психологічного напрямку фізичного виховання був *Георг Раціне*, який, вивчаючи на межі століть систему “природних” рухів, дійшов висновку про значення вікових особливостей людини. Його висновки можна сформулювати наступним чином:

При фізичному вихованні дітей до 9-річного віку потрібно прагнути тільки до розвитку так званих “великих фізіологічних функцій”, таких, як травлення, кровообіг, дихання. Викладач, займаючись із дітьми, повинен прагнути створювати атмосферу радості і веселощів. Вправи по можливості повинні виконуватися на свіжому повітрі. Він включив до вправ багато ігрових елементів, біг і пісні.

У віці від 9 до 13 років потрібно прагнути до розвитку нервової системи, до вкорінення звичок, до розвитку координації м’язів, зору і слуху. У цьому віці у дітей уже менше спонтанних рухів, і, таким чином, заняття потрібно завжди починати із продуманої розминки.

З 13-річного віку поступово необхідно підвищувати інтенсифікацію

роботи м'язів. Заняття з фізичного виховання слід проводити у різних місцях, при різних умовах. Для пробудження природних переживань під час руху дуже важливим є прогулянки в лісі та гористій місцевості.

Рацине звертав особливу увагу на контроль за навантаженням учнів, на вплив фізичного виховання на особистість і точне дотримання настанов для даної вікової групи.

На території Швеції педагогічні ініціативи Ялмара Лінга в області гімнастики остаточно пристосував до процесу шкільного навчання і специфіки розвитку молоді *Елін Фалк* (1872-1942). Свій багаторічний педагогічний досвід він підсумував у довіднику з фізичного виховання, в якому виклав вимоги стосовно цілей виховання, вибору навчального матеріалу, його розбору і компонування. Велика увага приділялася питанню попередження характерних помилок, які витікають із шкільного способу життя, уроків та ігор, які піднімають настрій в учнів. На відміну від Садоліна він не тільки відбирав силові вправи і вправи для постави, але і створював нові вправи. Він є автором вправ на канаті, які і сьогодні використовуються в гімнастиці для дітей і в лікувальній фізкультурі.

Окрім шкільних лікарів і викладачів фізкультури багато цікавих спеціальних робіт вийшло з-під пера дослідників, які займалися окремими областями загальної педагогіки. Серед них виділяється *Фердинанд Едуард Буїссон* (1841-1932), редактор "Педагогічного словника", з іменем якого пов'язують розширення змісту занять гімнастикою у школі і включення її в поняття педагогічної категорії.

З кінця XVII століття в термінології фізичного виховання, яка базувалася на гімнастиці, без всякої системи використовувалися вирази "гімнастика", "військова гімнастика", "дисциплінарні фізичні вправи", "фізичні вправи" і "фізичне загартування". (В Угорщині в кінці 1830-х років ще зустрічався термін "штучний рух"). Не яснішою картина була і всередині англосакського напрямку, де вирази "гра" і "шкільна спортивна гра", "рекреація", "атлетичні вправи", "військові вправи", "силова школа" і вже згадуваний вираз "фізичні вправи" змінювали один одного.

Едуард Буїссон об'єднав під поняттям "фізичне виховання" шкільну навчальну гімнастику і ручну працю. Разом із висуненням на передній план термінології Буїссона виявилось також і те, що на межі століть у найбільш розвинутих країнах світу навчальний предмет "фізична підготовка" одержав рівноправ'я в теорії виховання.

У створенні шкільного фізичного виховання, що було прийняте у більшості коледжів Сполучених Штатів Америки, велика роль належала бостонському професору медицини *Діоклетану Левісу* (1823-1886). У своїх статтях, що публікувалися на сторінках "Гомеопата", він пояснював, наскільки шкідлива загальна думка про те, що спонтанні ігри дітей достатні для їхнього фізичного розвитку. У той же час він виступив проти поширеного в 1870-х роках напрямку "силової школи", яка не звертала уваги на вікові особливості людини. Його система включала в себе знання про вагу тіла, гігієну, навчання

надання першої медичної допомоги, “вокальну гімнастику”, що слугувала для виправлення дефектів мови і елементи вільних вправ. За єдиною думкою американських авторів, що займалися питаннями історії спорту, він був першим авторитетним творцем теорії фізичного виховання, який базувався на гімнастиці, і який зумів переконати громадян у тому, що “гімнастики в першу чергу потребують недостатньо спритні діти зі слабкою тілобудовою”. Однак безпосередній вплив школи в силу її несхильності до атлетики і змагань Левіс не міг поширити на сітку коледжів, що збільшувалася.

Контрольні питання

1. В основу якого педагогічного принципу лягли ідеї Жана Жака Руссо?
2. Наведіть засоби фізичного виховання вказані Йоганном Генріхом Песталоцці.
3. Хто сформулював теоретичні засади реформи виховання в Англії?

Література

1. Йопа Т.В. Історія фізичної культури і спорту: курс лекцій для студентів дистанційної форми навчання спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» першого 7 (бакалаврського) рівня вищої освіти. Полтава: Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2020. 126 с.
2. Конспект лекцій з дисципліни «Історія фізичної культури» для здобувачів вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Фізична культура і спорт» першого (бакалаврського) рівня спеціальності: 017 «Фізична культура і спорт» очної форми навчання / Укладач: к.т.н., професор Губарєв І.В. - Кам'янське, ДДТУ, 2022.- 174 с.
3. Кошева Л.В. Історія фізичної культури: Курс лекцій для студентів спеціальності 017 Фізична культура і спорт. Краматорськ: ДДМА, 2021. 224с.

Лекція 6. Тема:Особливості розвитку міжнародного спортивного руху сучасності.

План:

1. Міжнародний робітничий рух 20-30-х років.
2. Регіональні та континентальні ігри як складова частина міжнародного спортивного руху.
3. Міжнародний студентський спортивний рух, Універсіади.
4. Розвиток неолімпійських видів спорту.

1. Міжнародний робітничий рух 20-30-х років.

Утворення робітничих спортивних об'єднань було викликане тим, що внаслідок високої суми членських внесків, а у ряді випадків і в силу юридичних положень уставу робітники не мали змоги вступати в буржуазні спортивні клуби.

Бурхливе зростання робітничого спорту в багатьох країнах висунуло на перший план питання про необхідність створення організації, яка б координувала його розвиток в міжнародному масштабі. Процес оформлення цієї організації проходив у складній обстановці розколу в міжнародному робочому русі. Наявність II, опортуністського, реформістського Інтернаціоналу і III, Комуністичного Інтернаціоналу зумовило виникнення двох центрів в керівництві робочим спортом у світі. В 1920 році у Люцерні (Швейцарія) відбувся конгрес робочих спортивних організацій, на якому були присутні представники Німеччини, Австрії, Франції, Угорщини, Бельгії, Фінляндії та інших країн. На конгресі було затверджено Міжнародний робітничий союз спорту і фізичного виховання, який отримав назву на честь міста, де проходив конгрес, – Люцернський спортивний інтернаціонал (ЛСІ). Керівництво ЛСІ захопили німецькі, австрійські і бельгійські соціал-демократи, які стояли на політичній платформі II Інтернаціоналу. Керівники ЛСІ проводили політику відмови від революційної боротьби і збереження політичного нейтралітету у спорті. Вони заперечували необхідність зв'язків із буржуазними клубами і союзами. Керівництво ЛСІ відмовило у прийомі в цю організацію молодому радянському фізкультурному руху.

З цим не могли погодитися представники революційного спортивного руху. У липні 1921 року в Москві було скликано новий міжнародний конгрес робітничих спортивних організацій. На ньому були присутні делегати Радянського Союзу, Чехословаччини, Німеччини, Франції, Угорщини, Фінляндії, Італії та інших країн. На конгресі було засновано Міжнародний союз робітничо-селянських організацій фізичної культури, скорочено названий Червоним спортивним інтернаціоналом (ЧСІ). ЧСІ, крім спортивно-технічних завдань, мав за мету поєднання занять спортом із політичною й ідейною просвітою робітничих мас, з підготовкою їх до класової боротьби із буржуазією, встановлення інтернаціональних зв'язків із робітничими спортивними організаціями всіх країн. Організації ЧСІ виступали ініціаторами боротьби із фашизацією і милітаризацією спорту. Вони вели активну діяльність з демократизації міжнародного спортивного руху. ЧСІ прагнув до встановлення спортивних зв'язків з усіма спортивними клубами і союзами закордонних країн, щоб впливати на робітничу молодь і заохочувати її на свою сторону.

Таким чином, у світі утворилося два міжнародних робітничих спортивних інтернаціонали, які принципово відрізнялися за своїми політичними й ідеологічними платформами, цілями і завданнями. Протягом усього міжвоєнного періоду між ЛСІ та ЧСІ велася постійна і завзята політична й ідеологічна боротьба.

У 1925 році Люцернський спортивний інтернаціонал організував першу робітничу спортивну Олімпіаду в Франкфурті-на-Майні. До цієї Олімпіади було не допущено радянських спортсменів.

У 1927 році у Хельсінкі на черговому конгресі ЛСІ його керівники наклали заборону на всі зустрічі із представниками ЧСІ. Але, як показує історія, ця блокада провалилася.

У 1929 році на V конгресі ЛСІ було перейменовано в Соціалістичний робітничий спортивний інтернаціонал (САСІ).

У Відні 1931 року керівники САСІ організували II Олімпіаду робітників-спортсменів, пов'язавши її проведення до відкриття з'їзду II Інтернаціоналу.

Величезних втрат розвитку робітничого спорту в капіталістичних країнах наніс фашизм. Із встановленням фашизму основне ядро САСІ (німецькі й австрійські робітничі спортивні організації) було ліквідовано. З цього часу почався новий етап боротьби прогресивних сил у міжнародному робітничому спортивному русі – етап боротьби проти фашизму і милітаризму в спорті.

У 1934 році відбувся великий міжнародний антифашистський зліт спортсменів у Парижі. Зліт закликав бойкотувати підготовку і проведення Олімпійських ігор у фашистському Берліні.

На початку 1936 року в Празі відбувся черговий конгрес ЧСІ, на якому була спроба єднання у справі розвитку робочого спорту, в боротьбі проти його фашизації. Однак повної згоди із керівниками САСІ не вдалося досягти.

У 1937 році в Антверпені (Бельгія) відбулася третя робітнича спортивна Олімпіада. У ній брала участь і велика група радянських спортсменів. Олімпіада в Антверпені стала останнім значним спортивним змаганням робітників-спортсменів перед Другою світовою війною.

З початком Другої світової війни припинили своє існування ЧСІ та САСІ.

2. Регіональні та континентальні ігри як складова частина міжнародного спортивного руху.

Всесвітньому розвитку фізичної культури поряд із Олімпіадами і чемпіонатами світу з окремих видів спорту багато в чому сприяла організація

ігор, які відповідали найбільш різнобічним інтересам народів. Проведенням цих ігор їх організатори прагнули у першу чергу поглибити політичні зв'язки між країнами, окремими частинами світу, а також країнами об'єднаними в державні союзи. Однак поряд із цим було організовано різного роду ігри, склад учасників яких визначався за економічними, географічними, мовними, світоглядними і релігійними ознаками. Ці змагання важко віднести до якої-небудь єдиної системи, однак в цілому їх об'єднує те, що вони проходять під заступництвом Міжнародного Олімпійського Комітету і у відповідності до його основних принципів і правил. У цих змаганнях такі ж, як і у Олімпіад, урочисті церемонії відкриття і закриття, а програма змагань включає в себе олімпійські, а також місцеві традиційні види спорту. «Жовтою олімпіадою» називалися спочатку азійські ігри, «латинською олімпіадою» – змагання країн американського континенту, які говорять на іспанській і португальській мовах, «жіночою олімпіадою» – заходи, організовані Міжнародним Жіночим Спортивним Союзом.

Сьогодні в світі проводиться велика кількість різних міжнародних спортивних ігор. Це перш за все континентальні ігри – Панамериканські, Африканські й Азійські, в яких приймають участь спортсмени країн одного континенту. Далі йдуть регіональні ігри, які проводяться серед спортсменів країн одного регіону – Балканські, Боліварські, Середземноморські, Центрально-Американські, Панарабські, Тихоокеанські, Океанії, Далекого Сходу, Індійського океану, Південно-Східної Азії, Південної Азії, Південної частини Тихого океану, Південного Хреста, Центральної Америки і Карибського моря, Арабських держав Перської затоки, Ігри Малих країн Європи та ін.

Панамериканські ігри. Ідею проведення Панамериканських ігор, на думку істориків, висловив президент МОК Анрі де Байє-Латур після успішної організації I Ігор Центральної Америки в Мехіко в 1926 році. Але лише на Олімпійських іграх 1936 року її було схвалено спортивними керівниками країн континенту. В 1937 році представники 9 країн – Аргентини, Бразилії, Канади, Колумбії, Куби, Парагваю, Чилі і США зустрілися в Далласі, щоб обмінятися думками, але кінцевого рішення не прийняли. В 1940 році за ініціативою НОК Аргентини в Буенос-Айресі було скликано конгрес країн Західної півкулі, на якому були присутні представники 16 держав, які входили в Панамериканський союз. Тоді й було створено Панамериканський спортивний комітет, який прийняв рішення про проведення Ігор, починаючи з 1942 року. Столиця Аргентини взяла на себе організацію перших Ігор. Однак друга світова війна відсунула здійснення цієї ідеї.

На Олімпійських іграх 1948 року в Лондоні відбулося засідання II Панамериканського спортивного конгресу, який вирішив провести I Ігри в

1951 році в Буенос-Айресі. Ці ігри зібрали близько 2000 атлетів із 20 країн Західної півкулі.

В наступні роки популярність Панамериканських ігор постійно зростала. В Іграх останніх десятиріч приймають участь спортсмени більш ніж 30 країн, кількість спортсменів, які приймають участь у змаганнях досягає 4-5 тисяч.

Програму Ігор зазвичай складають не менш ніж 15 видів спорту. Серед них: бейсбол, боротьба, бокс, велоспорт, волейбол, водне поло, гандбол, гімнастика, веслування, дзюдо, кінний спорт, легка атлетика, парусний спорт, плавання, стрибки у воду, сучасне п'ятиборство, теніс, стрільба кульова і стендова, стрільба з луку, важка атлетика, фехтування, футбол, хокей на траві, вітрильний спорт, баскетбол. Програма Ігор постійно розширюється: в 1995 році змагання уже проводилися з 33 видів спорту. Поруч зі всіма видами, які включаються до програми Олімпійських ігор, знаходимо таеквондо, сквош, софтбол, пелоту, роликовий спорт, рекетсбол та ін.

Окрім змагань з літніх видів спорту проходять змагання з зимових видів. І зимові Панамериканські ігри було проведено в 1989 році в Лас-Ленасі (Аргентина). В них прийняли участь атлети із 10 країн: Болівії, Бразилії, Канади, Коста-Ріки, Чилі, США, Гватемали, Мексики, Перу, Віргінських Островів. Програма змагань включала гірськолижний спорт, лижні перегони, фрістайл, біатлон.

Найуспішніше в Панамериканських іграх виступають спортсмени США, Куби, Канади, Венесуели, Мексики.

Особливо гостро в організації цих змагань постає проблема допінгу.

Африканські ігри. Проведення Африканських ігор, не дивлячись на те, що цю ідею ще в 1912 році висловлював Кубертен, стало можливим лише в середині 60-х років ХХ ст., після завоювання незалежності більшістю країн континенту.

В 1964 році відбулася конференція, на якій представники 32 країн створили постійний комітет Африканських ігор, вирішивши провести I Ігри в Браззавілі (Конго) в 1965 році. Після їх проведення Комітет було перетворено у Вищу Раду спорту Африки (ВРСА), яка стала міжурядовою континентальною організацією, членами якої є міністри, керівники спортивних федерацій і провідні спортсмени континенту. Серед інших спортивних організацій, які приймали участь в організації і проведенні Ігор, Асоціація НОК Африки і Союз спортивних конфедерацій Африки, до якого входять керівники континентальних федерацій з видів спорту.

Країни Африки зіштовхуються з великими організаційними та фінансовими труднощами при підготовці і проведенні Африканських ігор.

Так, II Ігри мали відбутися в 1969 році в Малі, але були проведені лише в 1973 році в Лагосі (Нігерія). IV Ігри Кенія зуміла провести не в 1982 році, а тільки в 1987 році.

В I Африканських іграх 1965 року в Браззавелі прийняли участь близько 300 спортсменів із 30 країн, на II Іграх в Лагосі (1973 р.) – 5000 спортсменів із 40 країн, на III Іграх в Алжирі (1978 р.) – більше 3000 спортсменів із 38 країн.

Поруч із фінансовими й організаційними труднощами в числі найгостріших проблем, із якими доводиться зіштовхуватися організаторам і учасникам Африканських ігор слід назвати відтік талановитих спортсменів до розвинутих країн, застосування допінгових речовин у спорті, прояви апартеїду в спорті ПАР.

Найуспішніше виступають на Африканських іграх спортсмени Єгипту та Нігерії. За ними йдуть спортсмени Алжиру, Кенії, Тунісу.

Азіатські ігри. Під час Олімпіади 1948 року в Лондоні представники азіатських країн, які приймали участь в Іграх, домовилися про створення спортивної асоціації країн Азії, яку і було створено в 1949 році на конференції в Нью-Делі. Представники 8 країн – Афганістану, Бірми, Індії, Індонезії, Пакистану, Таїланду, Філіппін і Шрі-Ланки вирішили провести континентальні ігри в 1951 році в Нью-Делі. II Азіатські ігри проходили в 1954 році в Манілі (Філіппіни). В подальшому Ігри стали проводитися регулярно кожні 4 роки.

Азіатські ігри швидко набули широкої популярності. Так, якщо в Іграх 1951 року прийняли участь 489 спортсменів із 11 країн, які змагалися в шести видах спорту, то в 1982 році, коли Делі знову стала столицею Азіатських ігор, у змаганнях з 21 виду спорту приймали участь 4500 спортсменів із 33 країн. XI Ігри 1990 року зібрали вже близько 6000 атлетів із 37 країн. Програма Ігор повинна містити не менше 10 видів спорту, обов'язковими серед яких є плавання і легка атлетика, інші вибираються з таких видів спорту як: баскетбол, боротьба, бокс, велоспорт, волейбол, гімнастика, веслування, дзюдо, кінний спорт, вітрильний спорт, теніс, настільний теніс, стрільба, важка атлетика, фехтування, футбол, хокей та траві.

Масштаб Азіатських ігор давно вийшов за межі офіційних вимог. Наприклад, на X Іграх в 1986 році в Сеулі нагороди розігрувалися в 269 дисциплінах 25 видів спорту, в 1990 році на XI Іграх, проведених у Пекіні, спір за медалі вівся уже в 27 видах спорту і в 310 видах змагань. Програма Ігор 1994 року, проведених в Хіросімі (Японія) ще більше розширилася: спортсмени змагалися в 34 видах спорту, в тому числі таких як: гольф, карате, ушу та ін.

Більшу частку медалей на Азіатських іграх сьогодні виграють спортсмени трьох країн – Китаю, Республіки Корея та Японії. За ними йдуть КНДР та Іран.

В останнє десятиріччя різко зріс організаційно-технічний рівень і чисто спортивний рівень Азіатських ігор. В значній мірі це зумовлено соціально-економічними змінами в ряді азіатських країн і, в першу чергу, Республіці Корея і Китаї. Сильно вплинули на рівень Ігор підготовка та проведення Ігор XXIV Олімпіади в Сеулі, а також прагнення Китаю одержати право на проведення Ігор Олімпіади 2000 року та вибір Китаю як столиці Ігор 2008 року. Одержала широкого розвитку комерціалізація Азіатських ігор, різко зріс до цих змагань інтерес фірм-спонсорів.

Ігри Співдружності націй. Це єдині ігри, які зберегли структуру колишньої колоніальної системи. В період з 1930 по 1950 років змагання проводилися як Ігри Британської імперії. Після падіння колоніальної системи ці Ігри було перетворено в Ігри Співдружності націй.

На Іграх не приймають участь спортсмени країн, які займають лідируюче положення в олімпійському спорті. Це активізує спортивну сторону змагань і робить реальною перемогу учасників малих країн.

Сьогодні Ігри Співдружності користуються великою популярністю. Наприклад, в XIV Іграх 1990 року, які проходили в Окленді (Нова Зеландія) прийняли участь 3500 спортсменів із 50 країн.

Програму Ігор Співдружності формує країна-організатор змагань. Із 17 видів спорту вона повинна вибрати 10.

Окремими командами виступають не тільки Англія, Ірландія, Шотландія, Уельс, але й маленькі володіння Великобританії – такі як острова Мен, Джерсі, Гернсі.

Середземноморські ігри. Ці змагання проводяться кожні чотири роки, починаючи з 1951 року, коли в Олександрії (Єгипет) було проведено перші Середземноморські ігри. В цих іграх приймають участь спортсмени країн, які прилягають до басейну Середземного моря.

Оргкомітетом ігор зазвичай вибирається не менше 12 видів спорту із такого списку: боротьба, бокс, велоспорт, волейбол, водне поло, гандбол, гімнастика, веслування, дзюдо, легка атлетика, вітрильний спорт, плавання, стрибки у воду, сучасне п'ятиборство, теніс, кульова та стендова стрільба, стрільба із луку, важка атлетика, фехтування, футбол, хокей на траві, баскетбол.

Провідними державами на цих Іграх є команди Болгарії, Італії, Франції, Югославії, Туреччини, Іспанії.

Ігри країн Центральної Америки та Карибського моря. Ігри країн Центральної Америки та Карибського моря – одні з найстаріших регіональних змагань. Їх народження слід віднести до 1926 року, коли в Мехіко відбулася перша зустріч з семи видів спорту із участю команд Мексики, Гватемали і Куби. З того часу Ігри проводяться регулярно у різних країнах регіону. В традиціях Ігор є ритуал запалення вогню від сонячних променів в стародавньому храмі ацтеків на пагорбах Лас-Естельяс в Мексиці.

До програми Ігор входить не менше 12 видів спорту. Серед них: бейсбол, боротьба, бокс, велоспорт, волейбол, водне поло, гандбол, гімнастика, веслування, дзюдо, кінний спорт, легка атлетика, вітрильний спорт, плавання, стрибки у воду, сучасне п'ятиборство, теніс, кульова і стендова стрільба, стрільба із луку, важка атлетика, фехтування, футбол, хокей на траві. Однак на практиці в програму змагань включаються практично всі олімпійські види спорту, а також деякі регіональні.

В Іграх країн Центральної Америки та Карибського моря в останні десятиріччя приймають участь спортсмени більше 20 держав. У спортивному відношенні явну перевагу мають спортсмени Куби.

Розглянутими вище іграми далеко не вичерпується перелік великих континентальних і регіональних змагань, які проводяться за підтримкою МОК і сприяють розвитку олімпійського спорту. Наприклад, у Західній півкулі користуються популярністю Боліварські ігри, які проводяться з 1938 року поряд з латиноамериканськими державами. Країни Балканського регіону (Греція, Туреччина, Румунія, Болгарія та ін.) приймають участь в Балканських іграх. З 1985 року проводяться Ігри малих країн Європи з населенням менше 1 млн. чоловік, в яких приймають участь спортсмени Монако, Люксембурга, Андорри, Мальти, Ісландії, Ліхтенштейну, Сан-Марино, Кіпру.

Олімпійська рада Азії (ОРА) організує різні субрегіональні Ігри. Такі ж Ігри для семи регіонів Африки організує Асоціація національних олімпійських комітетів Африки (АНОКА) та ін.

Прагнення до розширення міжнародних спортивних зв'язків привело до появи міжконтинентальних Ігор – Афро-Латиноамериканських (з 1974 р.), триконтинентальних (з 1983 р.) між деякими країнами Азії, Африки й Америки, Афро-Азіатських (з 1985 р.) та ін.

Всі ці змагання служать не тільки фактором розвитку олімпійського спорту, ареною виявлення талановитих спортсменів і їх підготовки до Олімпійських ігор, але й важливим фактором міжнародного співробітництва, усунення міждержавних протиріч, розвитку взаєморозуміння і дружби, заохочення людей до занять фізичною культурою та спортом. Велике і культурне значення цих змагань, кожне із яких несе на собі відбиток

культурних традицій різних країн і регіонів, має своєрідні ритуали, традиції, символіку.

3. Міжнародний студентський спортивний рух, Універсиади.

Студентський спортивний рух уже напередодні першої світової війни досяг значних результатів. Однак міжнародні зустрічі, які до цього носили випадковий характер, тільки в 1920-ті роки набули значного розвитку завдяки створеній в 1919 році Міжнародній конфедерації пов'язаній з іменем Жана Птижана – одного з найвидатніших керівників французького студентського життя. Основною думкою проголошеного ним курсу було те, що спортивні змагання повинні сприяти розвитку зв'язків і співробітництва між студентами університетів і вищих навчальних закладів усього світу.

Створений в рамках Міжнародної конфедерації студентів спортивний відділ уже в 1921 році мав намір розпочати організацію студентського чемпіонату світу. Однак країни, які не увійшли до Міжнародної конфедерації студентів, через міжнародні спортивні союзи вчинили такий сильний тиск на конфедерацію, що заплановану церемонію відкриття довелося декілька разів відкладати. Врешті було знайдено вихід із положення, що склалося. У результаті студентські організації США, Англії й Італії вступили до Міжнародної конфедерації студентів. Внаслідок цього в травні 1923 року в Парижі було скликано Міжнародний Спортивний Конгрес Університетів, на якому народилося кінцеве рішення про те, що в майбутньому році польський студентський союз організує перший чемпіонат світу. Це стало першим кроком на шляху до створення міжнародного студентського спортивного руху, найбільш значного після олімпійського.

У програмі I Студентського чемпіонату світу у Варшаві (1924) фігурували тільки легкоатлетичні номери. На II Студентському чемпіонаті світу в Римі (1927) програму було доповнено футболом, тенісом, плаванням і фехтуванням. На цьому чемпіонаті вперше виступили заокеанські спортсмени – студенти з США і Гаїті. Було прийнято рішення починаючи з 1928 року проводити і зимові студентські ігри. А у літніх змаганнях могли вже приймати участь і жінки. III Студентський чемпіонат світу відбувся в 1928 році у Парижі, IV – в 1930 році в Дармштадті, V – в 1933 році в Туріні, VI – в 1935 – році в Будапешті, VII – в 1937 році в Парижі, VIII – в 1939 році в Монако, а також у Відні (через початок II світової війни обидва чемпіонати було перервано). На іграх у Монако змагання проводилися уже з 10-ти видів спорту.

I зимовий Студентський чемпіонат світу відбувся в Кортіна д'Ампеццо (1928), II – в Давосі (1930), III – в Бардопессжіаті (1931), IV – в Санкт-Моріці

(1935), V – в Зелл ат Зеї (1937), VI – в Трондхеймі і у Ліллехамері (1939).

Не дивлячись на трагічне припинення ігор, міжнародний студентський спортивний рух у період свого розвитку з 1924 по 1939 рік значно сприяв розширенню зв'язків між студентськими організаціями різних країн.

Студентські чемпіонати сприяли інтеграції організацій специфічного про шарку, разом із тим загальному розвитку спортивного руху. До участі в студентських чемпіонатах світу, окрім європейських країн, приєдналися вісім американських, вісім азійських, дві африканські і дві австралійські організації. Після деякого зволікання роботу спортивного відділу Міжнародної конфедерації студентів визнав МОК, який з 1935 року взяв заступництво над його заходами.

Студентський спортивний рух після 1945 року. Другий етап розвитку міжнародного студентського спортивного руху почався в надзвичайно сприятливих умовах. У результаті розгрому фашизму у II світовій війні і змін у співвідношенні сил на світовій арені було створено умови для інтернаціональної згуртованості студентства на більш прогресивній основі. Заснована конференція Міжнародного союзу студентів (МСС) 17 листопада 1945 року виступила за створення можливостей для безкоштовного і доступного кожному студенту заняття фізкультурою та спортом. У прийнятій програмі підкреслювалося, що фізична культура не може бути самоціллю, а засобом для зміцнення дружби, розвитку культурних і спортивних зв'язків, зміцнення здоров'я студентства. На пражському конгресі Міжнародного союзу студентів у 1946 році було створено відділ фізкультури та спорту, який взявся за відродження передвоєнних літніх і зимових студентських ігор. У відповідності до цієї ініціативи в Давосі було проведено VII зимові, у Парижі (1947) – IX літні, а в Спіндлерув-Мліні (1949) – VIII зимові студентські ігри.

Ігри, проведені в Давосі та Парижі, були першими після війни великомасштабними спортивними зустрічами. В подальшому вдається створити таку поширену у всьому світі базову сітку, яка через систему спортивних зв'язків здатна була все більше сприяти справі соціального прогресу, вирішенню колоніального питання, справі боротьби за мир і реформу університетської освіти. Це завдання знаходило також вираз у прагненні з'єднати в перспективі студентські ігри з заходами, які проводилися в рамках Всесвітніх фестивалів молоді та студентів.

Однак тимчасовий розвиток і поглиблення спортивних зв'язків було

призупинено атмосферою «холодної війни». Вже на Ліонській конференції в 1947 році виділилася група, яка заявила, що «антиімперіалістична» спрямованість Всесвітніх студентських ігор, прив'язаних до Всесвітніх фестивалів молоді та студентів, розходиться з її уявленнями про єдність. Слід за цим учасники групи хотіли схилити Відділ фізкультури та спорту до того, щоб той вийшов зі складу МСС і вів суто професійну діяльність, «позбавлену будь-якої політичної спрямованості». Однак, після того як переговори не принесли бажаного результату, так звана «люксембурзька група» 1 травня 1949 року проголосила створення Міжнародної федерації університетського спорту (ФІСУ). Студентським іграм, які організовувалися під егідою МСС, було оголошено бойкот, і, таким чином, в студентському спортивному русі практично наступив другий розкол.

МСС і надалі продовжував влаштовувати зимові і літні чемпіонати світу, а ФІСУ – на противагу цьому – влаштовувала так звані студентські «Тижні спорту».

За кулісами змагань були зтяжні спортивно-дипломатичні спроби з ціллю відновлення єдності. З часом ці дискусії вилилися у те, що празький конгрес МСС (29 серпня-2 вересня 1956 року) дійшов висновку, що студентський спортивний рух не повинен набувати невластивого йому політичного забарвлення. Одночасно у відкритому листі, направленому ФІСУ, пропонувалося організувати в 1957 році в Парижі спільні літні студентські ігри.

Після тривалих дипломатичних переговорів у 1959 році було досягнуто кінцевої згоди. Країни-члени МСС були прийняті до ФІСУ. Було досягнуто домовленості про те, що студентські ігри буде продовжено під назвою «Універсіада». У зв'язку із Універсіадами будуть проводитися міжнародні конференції чи семінари, у ході яких будуть обговорюватися принципові і організаційні питання студентського спортивного руху, питання, які торкаються постановки фізичного виховання, спорту серед студентства і розвитку пов'язаних із ним наук. У програмі Універсіад буде представлено 9

постійних видів спорту: легка атлетика, гімнастика, плавання, фехтування, водне поло, теніс, волейбол і баскетбол. Один раз на два роки будуть влаштовуватися також зимові ігри.

Право вибрати десятий вид спорту надається країні-організатору Універсіади. Зимові та літні ігри Універсіади проводяться раз на два роки.

Право їх організації у відповідності до олімпійських правил одержують міста, які приймають участь у конкурсі. Місце проведення Універсіади визначається асамблеєю ФІСУ.

Перші чотири літні Універсіади відбулися, як це й планувалося, в Туріні (1959 р.), Софії (1961 р.), Порто-Аллегре (1963 р.) і Будапешті (1965 р.).

В подальшому, на розвиток студентського спортивного руху, як і на тогочасний спорт загалом, у великій мірі впливає політична ситуація у світі. Але, не зважаючи на це, Універсіади набували все більшої популярності. За масштабами вони на сьогодні є другими після Олімпіад і за правом носять назву «малі олімпіади».

Спортивні змагання, пов'язані з Всесвітніми фестивалями молоді та студентів, були відокремлені від студентських ігор і фігурують як Міжнародні Дружні Спортивні Ігри молоді.

На Міжнародних Дружніх Іграх молоді в Хельсінкі було введено правило, яке заслуговує на увагу. У відповідності із ним змагання з деяких видів спорту розділили на дві категорії. До першої категорії зараховувалися вже відомі спортсмени і учасники змагань, які мають відповідну спортивну кваліфікацію, до другої – любителі і ентузіасти спорту з числа членів делегацій. Таким чином, вдалося уникнути того, щоб всі призи діставалися тільки знаменитим майстрам.

4. Розвиток неолімпійських видів спорту.

Програми Олімпійських ігор, під якими розуміється комплекс видів спорту і видів змагань, затверджується МОК для кожних Ігор одночасно із обранням олімпійського міста, тобто за 6 років до початку Ігор.

На початку століття не було суворих принципів формування програм

Олімпійських ігор. У зв'язку із цим до програми включалися види спорту мало поширені у світі, до яких залучалася дуже обмежена кількість учасників.

Однак поступово МОК виробив критерії для видів спорту і окремих дисциплін для включення до програми Олімпійських ігор. Згідно Олімпійської хартії до програми Ігор Олімпіади можуть бути включені тільки ті види спорту, які поширені не менше ніж в 75 країнах на чотирьох континентах – для чоловіків, і не менше ніж в 40 країнах на трьох континентах – для жінок. В програму зимових Олімпійських ігор можуть бути включені види спорту, поширені не менше ніж в 25 країнах на трьох континентах.

Наступною обов'язковою вимогою для включення виду спорту до програми Олімпійських ігор є офіційне визнання цього виду в якості олімпійського.

Крім великого розповсюдження в світі, олімпійські види спорту повинні пред'являти високі вимоги до організму спортсмена, базуючись на великому об'ємі фізичних навантажень. Недопустимі види спорту, види змагань чи дисципліни, в яких результати залежать від механічної рушійної сили. Не визнаються олімпійськими ті види спорту, в яких конструкції спортивних приладів і обладнання не стандартизовані і не забезпечують рівних умов для учасників змагань. Для введення до програми Олімпійських ігор виду спорту, дисципліни чи виду змагань також має значення об'єктивність критеріїв визначення результатів спортсменів: перевага віддається видам, в яких результати можуть оцінюватися з мінімальною кількістю помилок.

Таким чином, велика кількість видів спорту не можуть бути включені або поки що не включені до програми Олімпійських ігор.

Неолімпійські види спорту можна підрозділити на декілька підгруп:

- види спорту, в яких результати залежать від механічної рушійної сили (автоспорт, мотоперегони, перегони картингів, авіаційні види спорту, авіамоделльний спорт та ін.);
- екстремальні види спорту (парашутний спорт, альпінізм, скелелазіння, скейтбордінг, дельтапланеризм, маунтінбайк та ін.);
- національні види спорту (сумо, ушу, гліма (ісландська боротьба),

- бойовий гопак, йога, американський футбол, крикет та ін.);
- види спорту розумового спрямування (шахи, шашки, го (японські шашки), спортивний бридж та ін.);
- оздоровчі види гімнастики (шейпінг, стрейчінг, аеробіка та ін.);
- види спорту спрямовані на формування та силове використання м'язевої маси (бодібилдінг, армреслінг, пауерліфтінг та ін.);
- танцювальні види спорту (бальні танці, спортивні танці та ін.).

Контрольні питання

1. Які особливості розвитку міжнародного студентського спортивного руху?
2. Виникнення та проведення Універсіад.
3. Які Континентальні ігри ви знаєте?
4. Дайте характеристику регіональним, релігійним та інші спортивним іграм.
5. Які особливості розвитку неолімпійських видів спорту. На які підгрупи їх можна підрозділити?

Література

1. Йопа Т.В. Історія фізичної культури і спорту: курс лекцій для студентів дистанційної форми навчання спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» першого 7 (бакалаврського) рівня вищої освіти. Полтава: Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2020. 126 с.
2. Конспект лекцій з дисципліни «Історія фізичної культури» для здобувачів вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Фізична культура і спорт» першого (бакалаврського) рівня спеціальності: 017 «Фізична культура і спорт» очної форми навчання / Укладач: к.т.н., професор Губарев І.В. - Кам'янське, ДДТУ, 2022.- 174 с.
3. Кошева Л.В. Історія фізичної культури: Курс лекцій для студентів спеціальності 017 Фізична культура і спорт. Краматорськ: ДДМА, 2021. 224с.

Лекція 7. Тема: Витоки фізичної культури в Україні.

План:

1. Зародження фізичної культури на українських землях у період первіснообщинного ладу.

2. Особливості фізичної культури скіфо-сарматської доби.
3. Розвиток фізичного виховання та спорту в античних державах Північного Причорномор'я.
4. Значення фізичних вправ у житті стародавніх слов'ян.
5. Особливості, провідні форми та напрямки фізичного виховання у Київській Русі.
6. Фізична підготовка запорізького козацтва.

1. Зародження фізичної культури на українських землях у період первіснообщинного ладу.

Дослідження археологічної науки свідчать, що в Україні люди жили вже близько 800 тис. років тому. 50 тис. років тому на території України з'являється кремнієва зброя та знаряддя, а приблизно 12-8 тис. років до н.е. було винайдено лук. В добу первіснообщинного ладу було винайдено нові засоби пересування людини: човни (видовбані з дерева), лижі, санчата. Найдавніші зображення санчат в Україні відносяться до Трипільської культури.

Племена трипільців залишили суттєвий слід у культурі України. Основою їх господарства були землеробство та тваринництво. Розквіт трипільської культури припадає на 3500-2700 рр. до н.е.

В межах трипільських поселень існували культові місця, де відбувалися різноманітні ритуальні дійства з елементами рухливих ігор, забав, змагальних фізичних вправ.

У поховальному обряді з'являється тризна, яка включала змагальні вправи, двобої, що засвідчено археологічними джерелами. Популярними тут були також бойові танці. З розвитком культу бика у трипільців з'являються ігри-змагання з биком.

У степу і на півдні лісостепу України розвинулося конярство. Жителі поселення Середній Стіг розводили найдавніших у світі свійських коней, використовуючи їх для їзди верхи.

Початок раннього залізного віку в Україні був пов'язаний із виникненням найдавніших великих племінних союзів, таких як Кіммерія та Скіфія. Зародження військово-фізичного виховання в Україні сягає в епоху бронзи (друга половина III – поч. I тисячоліття до н.е. У цей час на зміну землеробству приходять скотарство. Вершники – скотарі, озброєні бронзовою зброєю (меч, ніж, спис), починали свої перші завойовницькі походи. В епоху бронзи мирного, осілого хлібороба починає заступати озброєний вершник – войовник.

Так зміна умов життя спричинила зміни і фізичного виховання, головна

мета якого полягала у підготовці дітей і молоді до військової справи. На зміну абстрагуючим фізичним вправам приходять вправи зі зброєю, верхова їзда, боротьба тощо.

У першій чверті I тис. до н.е. (IX – VII ст. до н.е.) Північне Причорномор'я населяли племена киммерійців. Вони вели напівкочовий спосіб життя і відзначалися войовничістю. В цих племен надзвичайно розвинутим було конярство. Киммерійці вели грабїжницькі війни. Вони мали добре розвинуту систему військово-фізичної підготовки молоді. У них сформувалися елементи складних обрядів-ритуалів, де домінували військові вправи та змагання у спритності, витривалості, умінні володіти зброєю.

2. Особливості фізичної культури скіфо-сарматської доби.

Племена скіфів, сарматів проживали у Північному Причорномор'ї протягом VII ст. до н.е. - III ст. н.е. на Дону, Уралі та Кавказі. Ці землі частково належать території сучасної України. Більшість вчених вважають, що дані племена були іраномовними. За Геродотом скіфи були неоднорідні. Він у своїй четвертій книзі «Мельпомена» згадує царських скіфів, скіфів-землеробів і скіфів-орачів (Herodot. IV). Ряд вчених припускають, що це могли бути праслов'яни. Більшість скіфів жили кочовим життям, постійно вели завойовницькі війни, і тому військово-фізична підготовка була невід'ємною частиною їхнього повсякденного побуту.

Основними джерелами дослідження нашої теми є писемні свідчення, а саме твори античних авторів Геродота, Гіпократа, Апполінарія Сидонія та ін., археологічні знахідки і праці сучасних вчених стосовно даної тематики.

У зв'язку із тогочасним військово-політичним становищем у скіфів був неминучий розвиток бойової справи. Геродот зображає скіфів народом хоробрим і войовничим, у якого особливо цінувалися мужність на війні, ненависть до ворогів (Herodot. IV). Вони прекрасно володіли різними видами наступальної та захисної зброї. Очевидно, що ці якості здобувались в процесі довготривалих тренувань, добре організованого фізичного виховання. Серед скіфів найпопулярнішими були верхова їзда та стрільба із луку. При чому у них як чоловіки так і жінки однаково майстерно володіли конем і луком. Скіф народжувався у сідлі й проводив у ньому більшість свого часу.

Майстерне володіння скіфами луком було оцінено багатьма народами, зокрема, стародавні греки запрошували скіфів для навчання стрільбі з луку, скіфські раби-стрільці служили в Афінах в ролі поліцейських. Скіфський комплекс захисного озброєння (шоломи, панцирі, бойові пояси, щити, ножний обладунок, засоби захисту бойового коня) та наступальної зброї (лук і стріли, списи, мечі, кинджали, бойові сокири) був найдосконалішим для того часу. У скіфів існувала певна система релігійних свят, на яких влаштовували ритуальні танці і змагання. Підтвердженням цього є зображення на золотих бляшках танцюючих жінок і чоловіків з луками, сцен єдиноборств. Таким чином, військово-фізичне виховання юних скіфів включало такі основні

вправи: їзда верхи на коні, стрільба з лука в ціль і на відстань, згинання лука і натягування тятиви, полювання, ритуальні танці та єдиноборства.

Наприкінці III ст. до н.е. скіфів витіснили сарматські племена. Їхні воїни мали озброєння, подібне до скіфського: мечі, списи, лук і стріли, дротики. Значну роль відіграва захисний обладунок (панцирі, шоломи). Сарматські воїни були прекрасними вершниками і добре володіли зброєю. Навіть жінки брали участь у битвах і нічим не поступались воїнам-чоловікам у стійкості і мужності. Якщо дівчина не вбила ні одного ворожого воїна, вона не могла виходити заміж.

В дитячих похованнях скіфів і сарматів часто знаходять наконечники стріл, що дозволяє припускати передачу рухового досвіду у зв'язку із військовою спрямованістю життя. І у скіфів і у сарматів більше як у 20% жіночих поховань знайшли зброю. Це свідчить, що у цих племенах військово-фізичною підготовкою займалося й жіноче населення. У дитячих захороненнях сарматів археологи знаходять наконечники стріл, що дає змогу говорити про широке використання дітьми луків та стріл. Обов'язковим заняттям для юнаків було полювання і об'їждження коней.

Таким чином, фізичне виховання у скіфо-сарматських племен мало військово-прикладний характер. Військово-фізичною підготовкою займалися не лише чоловіки, а й жінки. Зважаючи на успішне ведення скіфо-сарматськими племенами бойових дій, їх виховна система була досить ефективною, яка спрямовувалась на розвиток сильного, спритного, витривалого і вправного вершника-воїна.

3. Розвиток фізичного виховання та спорту в античних державах Північного Причорномор'я.

У Північному Причорномор'ї починаючи з VII ст. до н.е. виникають еллінські поліси, найбільшими серед яких були: Ольвія (поблизу сучасного Миколаєва); Херсонес (в межах сучасного Севастополя); Тіра (в межах сучасного Білгород-Дністровська); міста Боспорського царства: Пантикапей (в межах сучасної Керчі), Горгіппія (в межах сучасної Анапи), Фанагорія (біля сучасного селища Сінне на Таманському півострові), Танаїс (біля сучасної станиці Недвигівської Ростовської області) та ін. Будучи окремими незалежними державами північнопричорноморські поліси здебільшого зберігали віру, звичаї та традиції своїх метрополій. Фізичне виховання та спорт були невід'ємною частиною їх суспільно-культурного життя.

У Стародавній Греції існував культ красивого, фізично добре розвинутого людського тіла. Олімпійські боги – це атлети досконалі як тілесно, так і духовно. Прагнучи бути схожими до своїх богів та з метою виховання здорових боєздатних громадян у будь-якому давньогрецькому полісі повинна була існувати хоча б одна школа фізичного виховання – гімнасія, а у великих містах їх було навіть декілька. За свідченням Павсанія, поселення не могло вважатися містом, якщо у ньому не було такої школи. Крім гімназій існували й палестри (від давньогрецького «пале» – боротьба), де хлопчики 6-12 років

займалися різноманітними фізичними вправами й іграми, а також музикою, поезією, вчилися читати і писати. 14-16 річні юнаки вступали до гімназій, де займалися боротьбою, стрибками, метанням диска, списа тощо.

Аналізуючи археологічні та епіграфічні джерела можемо стверджувати про наявність гімназій в античний період в Ольвії, Херсонесі, Пантикапеї та Фанагорії. Окрім того, згадки у написах із Танаїса та Горгіппії про посади гімнасіарха, дозволяють припускати факт існування тіловиховних закладів і в цих містах.

Гімнасію в Ольвії було споруджено в V ст. до н.е. В кінці IV ст. до н.е. вона зазнає перебудови (третина споруди була відведена під приміщення лазні та роздягальні). Дані зміни свідчать про появу у Північному Причорномор'ї професійних атлетів. Знахідка в гімнасії погруддя Аполлона у вигляді оголеного юнака, дозволяє припустити, що гімнасія в Ольвії, як і в Афінах, була присвячена Аполлону.

Керівництво та нагляд за гімнасіями у кожному місті доручалися вибраним народними зборами чи радою особам – гімнасіархам. Ця посада вважалася особливо почесною і на неї висувалися видатні громадяни полісу, які відзначалися особливими заслугами. Гімнасіархи слідкували за фізичною та моральною підготовкою юнаків, турбувалися про будову гімнасію, його обладнання, опалення та освітлення, а також про своєчасне постачання оливковою олією, якою натиралися атлети під час гімнастичних занять.

Відомо, що у Північному Причорномор'ї посади гімнасіарха існували в Ольвії, Херсонесі, Пантикапеї, Танаїсі, Горгіппії. Про це свідчать багаточисельні епіграфічні джерела.

До нашого часу дійшло кілька імен гімнасіархів. Зокрема, ольвійського – Нікодром, син Діонісія. Він у III ст. до н.е. викарбував на мармуровому базисі (вірогідно, на ньому знаходилася статуя) напис на честь перемоги свого сина у бігу. Керівником херсонеського гімнасію у III ст. до н.е. був Агасікл, син Ктесія, який неодноразово обирався на важливі державні посади та приніс чимало користі рідному місту. Тобто посада гімнасіарха у тогочасному суспільстві була надзвичайно вагомою. У II ст. до н.е. гімнасіархом у Херсонесі був Демотел, син Феофіла, про що дізнаємося з напису на нижній частині мармурової плити.

Безпосередньо за фізичну підготовку учнів гімнасії відповідали педотриби - вчителі гімнастики. Вони не лише навчали, але й виховували своїх учнів, а у випадку необхідності карали за непослух. Сьогодні відомо ім'я лише одного з північнопричорноморських педотрибів – Фарнака.

Школою військово-фізичної підготовки юнаків у північнопричорноморських містах, як і в Елладі, був інститут ефебів. У написі II ст. н.е. йдеться про державну та громадську діяльність Агафа, сина Саклея із Фанагорії, який завершив свою кар'єру посадою космета - голови та керівника державної школи, в якій молодь від 18 років, в якості ефебів проходила однорічний або дворічний курс навчання.

Зміст фізичного виховання в античних колоніях Північного Причорномор'я, як і у Стародавній Греції, передбачав такі розділи: палестрику, орхестрику, ігри (рухливі, з м'ячем і т. ін.). Такий висновок базується на аналізі археологічних та епіграфічних джерел, знайдених у північнопричорноморських містах. А саме: багаточисельних знахідках агоністичних каталогів, стригілів, посудин для оливкової олії, гончарних виробів з сюжетами з спортивного життя та ін.

Жителі північнопричорноморських полісів дотримувалися віри та традицій своїх предків, можливо навіть більш ревно, аніж у їх метрополіях. Постійне перебування у ворожому оточенні потребувало особливої згуртованості усіх членів громади. Цій меті сповна служили агони. Будучи водночас і священним дійством, і видовищем, і способом проявити свою фізичну вправність, змагання завжди приваблювали до себе велику кількість глядачів. Саме тому атлетичні ігри зазвичай супроводжували святкування в античному Північному Причорномор'ї. Агони, як правило, були частиною священних святкувань, які включали священнодійства, змагання та завершальні ритуальні банкети. Головна частина ритуалу полягала в жертвопринесеннях, які супроводжувалися урочистими процесіями. Проте найбільший інтерес у еллінів викликали спортивні ігри. Очевидно, найпопулярнішими були агони на честь Ахілла в Ольвії - Ахіллеї. Ці ігри були засновані за порадою найзнаменитішого та найпрестижнішого в Елладі Дельфійського оракула.

За свідченнями епіграфічних джерел, приблизний період існування Ахіллей в Ольвії - V ст. до н.е.-III ст. н.е. Програма ольвійських змагань на честь Ахілла включала всі види вправ, які входили до переліку випробувань у пентатлоні. Важливою складовою частиною цих ігор були також кінні ристалища, що засвідчує ольвійський декрет, виданий на честь Нікерата, сина Папія - видатного громадянина Ольвії.

Із цього напису дізнаємося також про ймовірне місце проведення ігор на честь Ахілла – Тендрівську косу. З цією місцевістю пов'язана легенда про походження Ахіллей, яка розповідає про змагання з бігу влаштовані тут Ахіллом після перемоги у морській битві. Саме тому в давнину ця коса називалась Ахіллів Дром, що у перекладі із старогрецької означає Ахіллів біг або ристалище Ахілла. М.М. Кубланов вважає, що зародження ольвійських агонів відбулося ще у догеродотові часи і з самого початку вони пов'язувалися з культом Ахілла. Аналоги подібних зв'язків широко відомі у Стародавній Греції. Так, наприклад, заснування Олімпійських ігор пов'язують з Гераклом і Пелопсом, Істмійських – з Тесеєм, Піфійських – з Аполлоном.

В Ольвії та багатьох містах Боспорського царства, як і в їхній метрополії – Мілеті, широкого розповсюдження набув культ Аполлона. У Мілеті святкування на честь цього бога - Дідомейя - обов'язково супроводжувалися агонами. Враховуючи це, а також знайдений в Ольвії чорнофігурний кілік з граффіті із присвяченням Аполлону, на якому зображені борці, напис із Фанагорії присвячений Аполлону, в якому згадується посада агонифета,

У містах Північного Причорномор'я, окрім Ахіллей та Аполлоній, проводилися також ігри на честь Гермеса – Гермеї. Гермес, часто разом із Гераклом, вважався покровителем гімнасій, палестр і молодих атлетів. Тому в агонах на його честь приймали участь хлопчики та юнаки. Важливим документом північнопричорноморської епіграфіки є напис III ст. до н.е. із Горгіппії, що містить перелік атлетів, які одержали перемогу на іграх присвячених Гермесу. Каталог повідомляє 226 імен атлетів-переможців і охоплює період щонайменше в півстоліття. Про проведення ігор на честь Гермеса у Херсонесі свідчить уламок мармурової стели з гімном II ст. до н.е. присвячений Гермесу херсонеським гімнасіархом Демотелом, сином Феофіла. Ще одними херсонеськими змаганнями, в яких приймали участь молоді атлети були Гераклеї – ігри на честь Геракла. У Херсонесі був поширений культ Геракла, а присвячені йому святкування в Гераклеї Понтійській обов'язково супроводжувалися агонами.

Окрім місцевих, північнопричорноморські атлети також брали участь у багатьох загальногрецьких іграх. Це підтверджують знахідки на території Північного Причорномор'я нагород за перемоги у загальноеллінських змаганнях та аналіз епіграфічних джерел як місцевого, так і немісцевого походження.

Можливу участь у Піфійських іграх жителів північного берега Чорного моря засвідчують дельфійські написи III-II ст. до н.е., які розповідають про приїзд у Херсонес феорів з Дельф зі звісткою про чергові Піфійські ігри та прибуття послів із Херсонесу в Дельфи на це святкування.

Атлети Північного Причорномор'я брали також участь і в афінських святкуваннях, найвідомішими з яких були Панафінеї, де переможці нагороджувалися розписними амфорами наповненими оливковою олією, добутою з плодів дерев, присвячених Афіні. На призових посудинах з одного боку зображувався вид змагань, в якому була отримана перемога, з іншої богиня Афіна та напис «нагорода з Афін». Саме знахідки панафінейських амфор на території Північного Причорномор'я дозволяють стверджувати про безпосередню участь північнопричорноморських атлетів у Панафінеях, оскільки ці посудини використовувалися лише як призи і не призначались для торгівлі.

Знайдена в 1899 р. під час розкопок оборонних стін Херсонесу в гробниці бронзова посудина з написом на горлі «приз зі (свята) Анакій» дозволяє засвідчити перемогу одного із херсонеських атлетів на афінському святі Анакій на честь братів Діоскурів – Кастора та Полідевка у IV ст. до н.е. Зазвичай, у програму цього святкування входили кінні змагання. А переможець нагороджувався посудиною з відповідним написом, наповненою оливковою олією зі священного дерева. Можливою є також участь у північнопричорноморських святкуваннях іноземних атлетів. Свідченням цього служить договір про ісополітію між Ольвією та її метрополією Мілетом (IV ст. до н.е.), який було знайдено при розкопках мілетського храму Аполлона

Дельфінія у 1903 році. У ньому спеціально обговорене право участі у змаганнях громадян обох міст.

Можемо стверджувати про існування в античному Північному Причорномор'ї системи фізичного виховання та агоністики, які в цілому наслідували давньогрецьку традицію. Між північнопричорноморськими колоніями та іншими полісами давньогрецького світу існували своєрідні взаємозв'язки в галузі спорту. Рівень підготовки атлетів з Північного Причорномор'я був достатнім для участі та перемог у загальногрецьких змаганнях.

4. Значення фізичних вправ у житті стародавніх слов'ян.

У той час, коли на сході України виривало кочове життя, на півночі – Галичині, Волині, Поліссі, Київщині, Чернігівщині протягом двох тисячоліть формувалися слов'янські племена. У середині I тисячоліття до н.е. слов'яни почали інтенсивно розселятися на Південь і Захід. Вже в V-VI ст. предки українського народу займали майже всю територію сучасної України, від пущ Полісся до Чорного моря і від Карпат до Дону. Вони виступають як окрема слов'янська група під іменем антів.

Прокопій з Кесарії говорить про племена антів: «Усі ці люди високі на зріст і надзвичайно сильні». Давні літописці і мандрівники розповідають про характерні риси життя і погляди древніх слов'ян, предків українського народу. В умовах постійних воєн з сусідніми племенами найбільше цінувалися фізичні якості людини. Серед важких змагань з природою і боротьби із чужими племенами особливого значення набувала фізична сила, загартованість, спритність, Улюбленими заняттями і розвагами наших предків були лови, де не раз доводилося іти зі списом на ведмедя або здоганяти і ловити диких коней. Молоді силачі величалися своєю прудкістю та силою на народних ігрищах. Візантієць Маврикій з великим захопленням висловлюється про слов'янську витривалість на всяке лихо – спеку, холод, дощ, брак одягу і поживи.

Поруч із силою та витривалістю, справедливий подив у літописців викликали підприємливість, життєва винахідливість у побутових та військових ситуаціях, якими так вигідно відрізнялися наші пращури. Літописець Псевдо-Маврикій наводить дуже цікаві свідчення про вміння древніх слов'ян плавати і про те, що воїни-слов'яни могли переховуватися тривалий час на дні річки, лежачи з очеретиною в роті.

Предки українського народу жили на шляху, який з'єднував Європу і Азію, Південь і Північ. Саме таке геополітичне розташування спричинилося до вироблення своєрідної системи фізичного виховання, яке відіграло чи не найголовнішу роль у військовій підготовці слов'ян-воїнів. «Слов'яни – люди відважні і войовничі, і якби не було незгоди серед їх численних племен, то з їхніми силами не міг би боротися жоден народ у світі», – так характеризує східних слов'ян арабський мандрівник Ібрагім ібн Якуб.

Тогочасний слов'янин жив близько до природи, і, як господарські

заняття, так і весь світогляд нашого пращура пов'язувалися з явищами природи. Стародавня слов'янська релігія – це культ природи. Найхарактернішою рисою слов'янських вірувань був їхній зв'язок із землею. Близьке до природи життя давало людині гармонійний, життєрадісний погляд на світ. Тяжка щодення праця чергувалася з radoщами і розвагами: «Сходилися на ігрища, на танки і на всякі бісівські пісні, ігрища stolочені, і людей велика сила, що починають пхати один одного». Вони присвячувалися матері-Землі, богу сонця Ярилі, богу війни і зброї Перуну. В іграх, піснях, танках, змаганнях людина проявляла свої природні сили і вдосконалювала їх.

Стародавні літописи доносять до нас відомості про так звану тризну – обряд вшанування загиблого воїна або померлого родича. Цікаво, що в програму тризни входили співи, танці, дужання, різноманітні ігри та забави, кінні змагання.

Красномовним є той факт, що жодне з релігійних свят не обходилося без специфічних рухливих ігор і забав. Цікаво, що із відомих сьогодні засобів оздоровлення, у наших предків у ті часи вже широко застосовувалися лазні.

У народі, який заселяв українські землі, широко розповсюдженим був лук. «Древньоруські стрільці-лучники мали хороший вишкіл і майстерно користувалися луком і стрілами. Навчання влучному стрілянню починалося з дитячих років, одночасно з навчанням їзди верхи».

Подальше виховання дитини проходило під наглядом батька та членів роду. Особливу роль у підготовці майбутніх захисників Батьківщини відводилося старійшинам роду або найдосвідченішим його членам. Фізичне вдосконалення юних слов'ян проходило в постійних іграх, забавах, танцях, змагальних вправах. Давньослов'янська юнацька ініціація починалася ритуалами відокремлення хлопця від общини і відправленням в особливий табір, який знаходився в священному лісі. Під час ініціацій випробовувались сила, спритність і витривалість посвячуваних, вміння юнака володіти зброєю. У давнину ініціаційні чоловічі союзи молодих воїнів часто складали найбільш мобільну військову силу племені.

Традиційні форми і засоби військово-фізичного виховання слов'ян отримали свій подальший розвиток за часів існування Київської Русі.

5. Особливості, провідні форми та напрямки фізичного виховання у Київській Русі.

В період формування Київської Русі в наших предків-українців збереглося багато самобутніх традицій національного тіловиховання. Молоді, починаючи ще з дитячого віку прищеплювалися необхідні в праці та військовій справі навички та якості.

Ще з часів військової демократії збереглися звичаї вишколу дітей. Одним із таких древніх ритуалів були «постриги» – перша в житті дитини посадка на коня. Так, наприклад, «постриги» князя Ігоря відбулися в трьохрічному віці. Семирічним хлопчиком він опинився в Новгород-Сіверському. В цьому віці в Древній Русі починали навчати грамоти, стрільби із лука, фехтуванню,

володінню списом і арканом, їзди верхи, а з дванадцяти років – і військовим хитрощам.

Таким чином, до військового життя готувалися ще з дитинства. Святослав Ігоревич, наприклад, почав воювати вже малою дитиною. Володимир Мономах ходив на лови від тринадцятого року життя. Данило Галицький уже кількالكітнім хлопчиком володів мечем.

Слов'яни завжди споруджували собі річкові човни. Спершу це були видовбані стовбури дерев. Костянтин Багрянородний свідчить, що такі однодеревні човни були поширеними на Дніпрі в X столітті.

Про велику вправність українських воїнів-мореплавців свідчать їхні морські походи під проводом князів Олега, Ігоря.

Найголовнішими засобами фізичної підготовки в цей період були різноманітні ігри та фізичні вправи, тісно пов'язані з трудовою та військовою діяльністю. Юнаки змагались і в плаванні, стрільбі з лука, кінських «кристалищах», метанні спису. Цікаво, що серед дорослих ще користувалась певною популярністю гра з биком, або правильніше буде говорити – двобій людини з роз'ятреною твариною. Відомо, що на Україні ще з докняжих часів були розповсюджені різноманітні види дужання (боротьби).

Дужання, як один з ефективних засобів фізичного виховання, мало багато різновидів. Це боротьба «на ременях», «спас», «навхрест» тощо.

На початку IX століття в Київській Русі починає зароджуватися професійна військова організація – дружина князя (300-400 воїнів). Вона складалася з трьох підрозділів. В перший – входили найбільш знатні, досвідчені воїни, які склали верхівку князівської влади. Другий підрозділ складався з молодих юнаків: «отроків», «юних». У третьому підрозділі гуртувалися власне вої – мужі хоробрі, які аж до половини XI ст. були головною силою князівської дружини.

Важливими засобами військово-фізичної підготовки воїв були дужання, двобої на палицях. Слід зауважити, що в Русі культ меча був настільки великий, що меч застосовувався виключно у військовому поході. Відомо, що навіть проти повсталіх смердів князі воювали іншою зброєю – бойовими сокирами. А в мирні часи всі постійно вправлялися в так званих двобоях на палицях, в чому вважалися неперевершеними майстрами.

Суттєвим засобом фізичної підготовки воїнів були лови.

Важливим компонентом військово-психічної підготовки воїнів слід вважати і морально-фізичний вишкіл. Суворе, небезпечне життя спричинялося до гартування міцних характерів русичів. Так, князь Святослав: «в походах не возив за собою возів, ані казанів, не варив м'яса, не мав він шатра, а спав на сідлі, – такими були і всі інші його воїни»

В «Поученії» Володимира Мономаха найкраще акумулювався віковичний досвід нашого народу у справі виховання людини. І найістотнішою рисою такого виховання була нерозривна єдність гідності і краси душі і високого рівня фізичної підготовленості. Питання фізичної культури в ті часи звичайно не мали ґрунтового наукового забезпечення. Однак, національна фізична

культура українців базувалася на багатомісячному досвіді, певному комплексі навчання в галузі лічництва.

Використовуючи багатий досвід попередніх поколінь, починає формуватися своєрідна національна система фізичного виховання. Одним зі компонентів був здоровий спосіб життя, який ґрунтувався на чіткому виконанні релігійних обрядів (чергування постів – «скоромних днів», велике значення режиму дня тощо).

Народ загартовуючи себе фізично, широко застосовував засоби народної медицини (лікувальні трави, здоровий спосіб життя, а також природні умови, тощо). Існували дівочі та парубочі громади, чоловічі та жіночі, а також церковні. Серед простого населення культивувалися види боротьби.

Велике значення в народних змагальних іграх приділялось віковому розподілу учасників цих ігор. Наприклад, відомо, щоб боях навкулачки не допускалося, щоб досвідчені бійці змагалися з юнаками.

Необхідно зауважити, що фізична культура українського народу, розвиваючись на власній національній основі, мала не замкнутий і обмежений характер. На розвиток фізичної культури українців мали безпосередні впливи культурні надбання сусідніх народів. Так, відомо, що на зразок західноєвропейських лицарських турнірів, відбувалися своєрідні «руські ігрища». Перша згадка про такі форми фізичної підготовки воїнів відноситься до 1150 року, коли київський князь Ізяслав, святкуючи перемогу, влаштував великий бенкет з лицарським турніром. Відомі аналогічні лицарські турніри і в Галичині, де князь Василько не раз для розваги влаштовував подібні змаги. В тому ж Галицько-Волинському князівстві, польський король Болеслав посвячував українську молодь в лицарі: «посаше сини борськи мечем многи».

Велике освітнє і виховне значення мають легенди і перекази про надзвичайну фізичну силу київських богатирів, яка гармонійно поєднувалась з моральною довершеністю. Це поєднання було і залишається ідеалом виховання («Сила без голови шаліє, а розум без сили мліє», «Сила та розум – краса людини»).

Вбираючи в себе кращі зразки європейської культури, фізична культура українського народу за своїм соціальним значенням та спрямованістю ґрунтувалася в першу чергу на звичаях та традиціях свого народу, що і зумовлювало її прогресивність.

6. Фізична підготовка запорізького козацтва.

Однією з найяскравіших сторінок літопису боротьби українського народу за свою незалежність був козацький рух. Козаки стали тією силою, яка впродовж століть пильно стояла на сторожі свободи і гідн ості України як незалежної, суверенної держави. М.Грушевський справедливо зауважує, що період існування Запорізької Січі – найбільш яскравий і цікавий період українського життя.

Запорізька Січ майже безперервно вела важку збройну боротьбу за віру і незалежність свого народу. Запорізький козак і воїн, запорізький козак і

лицар – це такі поняття, які ніколи не відділялись одне від одного. «У нас над усе честь і слава, військова справа, щоб і себе на сміх не дати, і ворогів під ноги топтати», говорили козаки.

Козаки були середнього зросту, плечисті, міцні та сильні. За словами Г.Боплана, запорожці в своїй більшості були міцної статури, легко переносили голод, холод, спрагу й спеку; «у війні невтомні, відважні, хоробрі, або, точніше, дерзновенні і мало дорожать своїм життям».

Запорожці створили досить ефективні спеціальні фізичні та психофізичні вправи, спрямовані на самопізнання, саморозвиток, тілесне, психофізичне та моральне вдосконалення воїна. Ця система, за твердженням сучасників, була однією з найкращих у світі (січові школи).

На велику популярність козацької науки вказує і такий іспит: майбутній козак повинен був пропливти певну відстань проти течії в смугі Дніпровських порогів. Якщо новачок і вступав у Січ, то ставав справжнім козаком лише тоді, коли вивчив козацькі правила і військову науку.

У працях дослідників вказуємо й на меншу тривалість строку перебування на початкових стадіях козацької школи. Хто хотів стати козаком, мусив наперед служити три роки в старого козака за чуру. Чура (слуга) робив усяку роботу, а потім, коли навчився від того козака орудувати зброєю і набирав справності в битвах, ставав правдивим козаком і діставав зброю і рушницю, шаблю, спис, лук і стріли. Справжнім козаком ставав лише той, хто проявив себе у військовому поході, довів свою військову зрілість і здатність переносити всі негаразди військового життя.

У січових школах здійснювався суворий курс фізичного та військового виховання. С.Сірополко, що досліджував систему виховання в січовій школі, писав: «Молодиків у школі і поза школою вчили Богу добре молитися, на коні реп'яхом сидіти, шаблею рубати і відбиватися, з рушниці гострозоро стріляти та списом колоти».

Важливе місце відводилося також формуванню в учнів умінь плавати, веслувати, керувати човном (чайки на 10-15 пар весел, швидші за турецькі галери). Усе це фізично розвивало учнів, підносило їх дух, вселяло оптимізм, віру в свої сили, можливості. Як і бувале козацтво, молодь на свята народного календаря, під час народних ігор змагалася на спритність, силу, винахідливість точність. Традиційними були змагання на конях. Козацька молодь постійно розвивала свої природні задатки, вдосконалювала тіло й душу в іграх, танцях, хороводах, різних видах змагань і боротьби.

Кожну весну вище Дніпровських порогів козаки влаштовували змагання з веслування поперек бурхливої річки. Часто проводилися змагання в пірнанні у воду. Для цього старшина спускав прокуруню люльку в річку, і молоді козаки наввипередки пірнали, щоб дістати її із дна. А в непрохідних дніпровських плавнях козацька молодь під наглядом найдосвідченіших запорожців в постійній праці загартувувала своє здоров'я, силу і спритність. Цьому сприяло полювання, плавання, рибальство, постійні змагання з веслування. Найвідповідальнішим випробуванням для молоді було

подолання Дніпровських порогів, і тільки тоді, як вже зазначалося, вони отримували звання «істинного» запорозького козака.

Досвідчені козаки, козацька старшина уважно й прискіпливо, з відповідальністю перевіряли загартованість і витривалість новобранців до спеки й холоду, дощу і снігу, браку одягу та їжі.

Водночас зауважимо, що навіть тоді, коли молодика приймали до «істинного» козацтва, він не залишав заняття фізичними вправами. На нашу думку, в Запорозькій Січі, так само як і в Стародавній Греції, існував культ фізичної досконалості. Людина, яка була фізично недосконала, відчувала свою нерівність і тому широко прагнула підвищити свій фізичний вишкіл. Більшість запорожців вільний час використовували для фізичної підготовки, зокрема, об'їжджали коней, вправлялися в стрільбі, фехтуванні на шаблях.

Великою популярністю в козаків користувалися танці. Особливо любили танцювати запорожці під звуки кобзи. Серед запорозьких козаків значного поширення набули різноманітні системи єдиноборств. Найвідоміша лягла в основу козацького танцю гопак. У запальному й пристрасному із складними фізичними, навіть карколомними прийомами гопаку, і сьогодні помітна його першооснова – бойовий дух, віра у власні сили, порив до життя, напруження своїх духовних і фізичних сил, наступальність і оборонний характер дій, торжество перемоги. На Запоріжжі існували й інші види козацької боротьби: спас на ременях, навхрест, на палицях тощо.

Козаки, які постійно займалися вдосконаленням свого фізичного і психофізичного стану, оволодівали специфічними дихальними вправами – подібно до йогів. Оволодівали зброєю: шаблями, мушкетами, пістолями тощо. Поширеним був спис.

У Запорозькій Січі виховання фізичне юнаків – майбутніх воїнів – було підпорядковане фізичному розвиткові та загартуванню. Про те, що козаки досить ефективно вміли використовувати оздоровчі сили природи та гігієнічні фактори для оздоровлення й загартування людей.

На основі детального аналізу історичних документів та свідчень дослідників стало можливим відтворити систему загартування запорізьких козаків. Як відомо, козаки жили серед квітучої природи з чистим і свіжим повітрям. За давнім звичаєм, більшу частину року вони ходили в легкій одежі, без головних уборів, часто босими із оголеним торсом, що давало добрий ефект від повітряних ванн. Велике значення для загартування козаків мав сон на свіжому повітрі. Це підвищувало стійкість організму до простудних захворювань верхніх дихальних шляхів, загартувалися водою, приймали водні процедури рано-вранці.

З-поміж різноманітних фізичних вправ козаки нерідко віддавали перевагу плаванню. З одного боку, плавання носило прикладну спрямованість. Без уміння плавати було дуже важко, практично неможливо вижити в той час. З іншого боку, плавання – один із найефективніших способів загартування. Купалися козаки не тільки влітку, але й восени, а хто – так і всю зиму. Потрібно також враховувати, що козаки

жили на берегах річок, озер, ставків, де ультрафіолетових променів значно більше.

Таким чином, систематичне виконання фізичних вправ і ефективна система загартування виховали той тип козаків, які легко переносили спрагу, голод, спеку й холод та були надійними захисниками, як ми знаємо з історії, всього українського народу.

Як бачимо, в системі Запорозького війська значну роль відігравали елементи народної фізичної культури, звичаї та традиції українського народу і народні ігри, танці, різноманітність і багатство яких давали можливість вирішувати переважну більшість завдань фізичного виховання і вдосконалювали вишкіл козаків.

Значне місце відводилося національним танцям, релігійним ритуалам, звичаям, які сприяли не тільки моральному вдосконаленню війська, а й впливали на розвиток тих якостей, якими так вигідно вирізнялося Запорозьке військо.

Таким чином, в Запорозькій Січі функціонувала ефективна система фізичного виховання, основу якої склали віковічні звичаї українського народу. Вона носила виключно національний характер.

Контрольні питання

1. Із виникненням яких найдавніших великих племінних союзів характеризується початок раннього залізного віку в Україні?
2. Які особливості фізичної культури на українських землях були у скіфо-сарматську добу?
3. Які особливості фізичного виховання були в античних державах Північного Причорномор'я?
4. Які якості випробувались у давньослов'янській юнацькій ініціації табір, якої знаходився в священному лісі?
5. Які особливості фізичної культури існували в часи Київській Русі?
6. Що ви знаєте про особливості військово-фізичної підготовки запорізького козацтва?
7. Які види козацької боротьби існували на Запоріжжі?

Література

1. Йопа Т.В. Історія фізичної культури і спорту: курс лекцій для студентів дистанційної форми навчання спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» першого 7 (бакалаврського) рівня вищої освіти. Полтава: Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2020. 126 с.
2. Конспект лекцій з дисципліни «Історія фізичної культури» для здобувачів вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Фізична культура і спорт» першого (бакалаврського) рівня спеціальності: 017 «Фізична культура і спорт» очної форми навчання / Укладач: к.т.н., професор Губарєв І.В. - Кам'янське, ДДТУ, 2022.- 174 с.

3. Кошева Л.В. Історія фізичної культури: Курс лекцій для студентів спеціальності 017 Фізична культура і спорт. Краматорськ: ДДМА, 2021. 224с.

Лекція 8. Тема: Фізична культура та спорт в Україні у XIX-XX ст.

План:

1. Історичні передумови розвитку спортивного руху в Україні.
2. Особливості розвитку фізичної культури і спорту в Східній Україні у XIX- XX ст.
3. Особливості розвитку фізичної культури в Західній Україні (кінець XIX – 30-ті рр. XXст.).
4. Зародження та розвиток спортивно-гімнастичного руху в Західній Україні. Діяльність сокільських, січових, пластових, лугових та спортивних товариств Галичини.
5. Особливості спортивного руху в Закарпатті та Буковині у першій третині XX ст.
6. Роль Івана Боберського в розвитку західно-українського спортивно-гімнастичного руху.
7. Розвиток спорту за часів УРСР. Зародження організаційних, програмно-нормативних та науково-методичних основ системи фізичного виховання.

1. Історичні передумови розвитку спортивного руху в Україні.

Розвиток фізичної культури в Україні з кінця XIX ст. був досить

різноплановий – пов'язаний із політичною ситуацією. Становлення фізичної культури відбувалося в умовах бездержавності. Українські землі були розділені між різними імперіями: східна частина належала до царської Росії; західну було поділено між Австро-Угорщиною, Польщею та Румунією.

Впродовж першої третини XX століття в Західній Україні, регіоні на той час відокремленому від більшої частини українських земель, функціонувала своя, особлива модель розвитку спортивного руху. Зокрема детальнішого вивчення потребує система організації і проведення спортивних змагань, ідейні й програмні основи спортивного руху, роль окремих діячів, розвиток спортивної термінології.

У цілковито інших історичних умовах формувалась система спорту на Наддніпрянській Україні. Йдеться перш за все про впливи царської Росії на український спортивний рух в перші десятиліття XX століття, ставлення до міжнародного олімпійського руху, а також про розвиток радянського спорту в період існування УРСР.

Своєрідним відгалуженням історії розвитку українського спорту є

система організованого спортивного життя української діаспори у другій половині ХХ століття.

Таким чином, у ХХ столітті існувало декілька, історично завершених моделей розвитку українського спорту.

2. Особливості розвитку фізичної культури і спорту на сході України у ХІХ-ХХ ст.

У даний період українські землі перебували під владою Російської імперії.

Після поразки в Кримській війні 1856 року в Росії настає загострення кризи феодально-кріпосної системи. У 1861 році відбувається відміна кріпосного права. Ця подія стає початком розвитку нових відносин у різних сферах життя суспільства. Відбувається багато нових реформ. Зокрема, в ході військової реформи було відмінено 25-річну службу і введено загальну військову повинність. Це висунуло потребу в належній фізичній підготовці юнаків. У наслідок цього відбувається реформа і в галузі освіти – було введено обов'язковий урок гімнастики. Збільшується кількість міського населення, відповідно зростає активність життя міста. Таким чином, встановлюється сприятлива обстановка для розвитку спортивних організацій.

У країні виникає спортивно-гімнастичний рух. В 1861 році в Одесі засновується перше руханкове товариство. Виникають гуртки любителів спорту в Харкові, Юзівці (Донецьк). На початок I Світової війни в Києві нараховувалося 4 студентські спортивні гуртки.

Починають розвиватися окремі види спорту. Серед найпоширеніших – футбол, який одержав розповсюдження в промислових регіонах (Одещина, Донеччина), де працювало багато закордонних інженерів. Один із перших гуртків було організовано в 1897 році в Одесі.

Поширювалася традиційна для України боротьба. Її розповсюдження було пов'язане із цирковим мистецтвом (це світова тенденція). Змагання з боротьби були дуже популярними. Один із найяскравіших українських борців – Іван Піддубний, який впродовж 40 років знаходився на високих щаблях спортивної боротьби, був 6-разовим чемпіоном світу.

Дуже популярним був велоспорт. По всій країні організовуються гуртки любителів велоспорту, будуються велодроми. Залучаються навіть жінки. Один із перших гуртків було засновано в 1900 році в Розівці на Донеччині. Серед відомих велосипедистів імена Івана Підгайського та Сергія Уточкіна – учасників багатьох велопробігів, які вражали своєю тривалістю та протяжністю. Зокрема, було навіть організовано велопробіг Київ – Північна

Африка. У 1914 році проведено велопробіг Маріуполь – Бердянськ – Мелітополь – Сімферополь – Севастополь.

Популярною була також важка атлетика. Перший гурток було відкрито в 1896 році у Маріуполі, який стає одним із центрів розвитку цього виду спорту в царській Росії. Відоме було ім'я Миколи Лукіна, який розтягував руками автомобільну шину.

Із запізненням порівняно зі світовими тенденціями в Російській імперії почали розвиватися спортивно-гімнастичні організації, зокрема популярним був сокільський рух. У 1907 році в Києві було зафіксовано утворення перших сокільських організацій. У Києві, Кам'янець-Подільському, Вінниці організовуються “Січі”. Існували також і скаутські організації. Але вже в 1911-1912 роках всі ці товариства було заборонено царським урядом у зв'язку із визвольними ідеями, які пропагувалися ними.

До Першої світової війни (в 1904 році) відзначаються перші виступи представників Росії в Олімпійських іграх. Відома активна участь у зародженні та становленні олімпійського руху російського генерала, українця за походженням – Олексія Бутовського.

Вперше команда Росії бере участь офіційною делегацією (до якої входили і українські спортсмени) на Іграх Олімпіади в 1912 році. Команда Росії символічно розділила 15-16 місце із командою Австро-Угорщини, під владою якої перебувала інша частина українських земель.

Для Російської імперії це був невдалий виступ, що вразив самолюбство правителів держави. Тому було прийнято рішення з метою покращення розвитку спорту в країні та відбору кращих спортсменів регулярно проводити Всеросійські Олімпіади.

Першу таку Олімпіаду було проведено в 1913 році в м. Києві. Вибір міста-організатора був зумовлений наявністю в Києві єдиного в країні стадіону. У цих змаганнях брали участь представники 20 міст царської Росії (Санкт-Петербург, Москва, Київ, Харків, Чернігів, Одеса, Луцьк, Кам'янець-Подільський, Севастополь, Єкатеринослав, Рівне, Варшава, Рига, Тирасполь та ін.), близько 600 учасників, які змагалися у 11 видах спорту (легка атлетика, важка атлетика, греко-римська боротьба, плавання, стрибки у воду, фехтування, гімнастика, стрільба, кінний спорт, велоспорт, мотоциклетний спорт). Географія міст-учасників турніру засвідчує активний розвиток спорту в Україні.

Цікаво, що для організації проведення першої Всеросійської Олімпіади у Києві було створено Київський олімпійський комітет, який очолив відомий фізіолог Олександр Анохін.

Період 1917-1922 рр. характеризується активною військово-фізичною підготовкою. Поширюється розвиток січових товариств та скаутський рух.

3. Особливості розвитку фізичної культури в Західній Україні (кінець XIX 30-ті рр. XX ст.).

Своєрідно розвивалася фізична культура в Західній Україні, яку було поділено між декількома державами: Австро-Угорська імперія, Польща, Румунія. Порівняно із землями Східної України, тут склалися більш сприятливі умови для розвитку спортивно-гімнастичного руху, у зв'язку з тим, що в Росії була більш сильна централізована влада.

Кінець XIX-початок XX століття в Західній Україні ознаменувався піднесенням національно-культурного життя серед українців.

Однією із особливостей цього процесу було те, що важливою складовою культурного, національного й політичного життя став спортивно-гімнастичний рух.

Він структурно включав сокільські, січові (пізніше лугові), пластові організації та спортивні товариства. Розвиваючись самостійно, але об'єднуючись довкола української державницької ідеї, ці товариства склали з одного боку потужний спортивно-гімнастичний рух, а з іншого – були стрижнем національно-виховного процесу.

Характерною рисою спортивно-гімнастичних товариств Західної України була їх заполітизованість та чітка націоналістична позиція. Тут спортивні організації утворювалися за національною ознакою: польські, угорські, румунські, українські. Так, наприклад, у Львові існував одночасно польський та український “Сокіл”.

Ще одна особливість західно-українського спортивно-гімнастичного руху – поширення товариств у сільській місцевості. Зокрема, саме серед сільського населення були поширені осередки “Січей”. Така тенденція не зустрічалася ніде в Європі.

4. Зародження та розвиток спортивно-гімнастичного руху в Західній Україні. Діяльність сокільських, січових, пластових, лугових та спортивних товариств Галичини.

На Західній Україні з кінця XIX ст. постає новітній спортивно-гімнастичний рух. Своїм завданням цей рух ставив гармонійне, всебічне фізичне і психічне виховання українського народу в сукупності з формуванням характеру в душі потреб української нації.

У 1887 році Володимир Лаврінський у Львові укладає перший статут для українського гімнастичного товариства за чеським зразком, але лише у 1894 році влада дозволяє заснувати перше українське руханкове товариство “Сокіл” у Львові (за ініціативи першого голови Василя Нагірного). Свою діяльність це товариство поширює на весь край; з починання А. Будзиновського товариство крім руханки й змагу (у містах), організовує пожежну справу (у селах) і мандрівництво. У 1889 році О. Попович у Чернівцях видав перший український підручник руханки. Далі виходить низка інших руханкових і спортивних підручників (І. Боберський “Щеблівка”, “Копаний м'яч” та ін., Т.

Франко “Ситківка”, О. Тисовський “Пласт” та ін.), журналів, листівок, карт, відовз. Львівський “Сокіл” за головування І. Боберського (1908-14 рр.), стає незабаром централею під назвою “Сокіл-Батько”, набуває “Сокільський майдан” у Львові, вишколює інструкторів та вчителів фізкультури, бере участь у сокільському здвигі в Празі (1912 р.) з чималим гуртом українських “соколів” з Галичини. Велике значення для пробудження національного життя мають сокільські здвиги (Стрий 1906 рік, Тернопіль 1910 рік, I Крайовий здвиг у Львові 1911 рік). У 1912-14 рр. С. Горук організовує при “Соколах” стрілецькі сокільські курені у Львові, Дрогобичі та інших місцевостях.

У 1900 році доктор Кирило Трильовський заснував руханково-пожежне товариство “Січ”. Відділи цього товариства розвивалися переважно на Гуцульщині. Спочатку вони працюють самостійно, а потім з'єднуються (1912 рік) в Український Січовий Союз; крім того, “Сокіл-Батько” закладав від 1909 року свої січові організації. Український Січовий Союз скликав здвиги “Січей” у Станіславі в 1910 році, Снятині в 1912 році, у Львові в 1914 році (спільно з “Соколом-Батьком”). За галицьким зразком організуються “Січі” на Буковині (С. Яричевський) від 1903 року, на Закарпатті – від 1920 року.

Спортові клуби організувала університетська молодь, яка 1911 року заснувала спортове товариство “Україна” у Львові. Це товариство влаштовувало змагання з копаного м'яча з поляками, чехами, угорцями, німцями, легкої атлетики, дужання, ситківки, наколесництва та інші. 1911 року відбуваються I Запорізькі ігрища (Львів), 1914 року – II Запорізькі ігрища. 1911 року О. Тисовський організує “Пласт”. 1912 року, за почином І. Чмоли, українські студенти Львівського Університету утворюють стрілецькі гуртки, проводять змагання зі стрільби. Спортові клуби існують у Перемишлі (“Сянова Чайка”), Тернополі та ін.

Завершенням праці всіх українських фізкультурників і грандіозною маніфестацією українства був другий крайовий (так званий шевченківський) здвиг 28 червня 1914 року у Львові (12000 учасників), де взяли участь “Сокіл-Батько”, Український Січовий Союз, спортові клуби, пластові гуртки, стрілецькі відділи (що у 1914 році створили легіон Українських Січових Стрільців). У 1914 році “Сокіл Батько” об'єднав 974 гнізда.

Під час визвольної боротьби 1917-20 рр. в Україні, не зважаючи на воєнний стан, голод, окупацію, фізична культура на всіх українських землях не замирала. По всій Україні були створені напіввійськові, напівспортові юнацькі загони, що відіграли чималу роль у визвольних змаганнях українського народу.

Після війни розвиток української фізичної культури на теренах, окупованих Польщею, Чехословаччиною і Румунією, затримувався владою, яка намагалася ввести фізичне виховання українців у рамки своїх державних спортових і фізкультурних товариств. Але українська громада увесь час уперто боролася за власні національні форми фізичної культури

На українських землях під владою Польщі фізичне виховання молоді в школі, крім руханки (за шведською й данською системою з елементами

німецької), включало в себе різноманітні заняття на свіжому повітрі влітку і взимку, мандри та таборування (організовані “Пластом”). Рівень фізичної культури порівняно з австрійською передвоєнною школою дуже зріс. Крім того, провідна українська установа “Рідна Школа” щороку влаштовувала великі здвиги шкільної молоді з дбайливо підготованими вправами на площі “Сокола Батька” у Львові та інших містах.

Після війни змагання проводить спершу шкільна (чоловічі й жіночі гуртки) й університетська молодь. Відновили свою діяльність “Соколи” (1928 р., голова М. Заячківський – 586 гнізд із близько 20000 членів; 1939 р., голова М. Хронов'ят, – в наслідок постійного тиску влади – до 300 гнізд із близько 35000 членів). У 1923 році “Сокіл Батько” відновив Запорізькі ігрища, він же проводив третій крайових здвиг в 1934 році. Відновлюють свою працю також “Січі”, а коли влада заборонила їх діяльність в 1924 році, Роман Дашкевич заклав замість них в 1925 році “Луги”, що мали у Львові рухівню й Луговий майдан (1934); під тиском обставин “Луг” статутом 1932 року змушений був підпорядкуватися контролю державного Уряду Фізичного Виховання й відмовитися від ведення протипожежної справи. У 1939 році “Луги” налічували 805 товариств і до 50000 членів, проводили окружні і крайові здвиги. Постали нові спортивні клуби, товариства, секції (чоловічі й жіночі): у Львові – Карпатський лещетарський клуб (КЛК) із провінційними клітинами (1936 р. – 15), Ситкарів (ЛКС), Український Студентський Спортивний Клуб (УССК); засноване туристично-краєзнавче товариство “Плаї”, “Мета”, “Стріла”, та ін., ловецьке товариство “Тур”, в Перемишлі – “Сян”, у Станіславі – “Пролом”, у Стрию – “Скала”, “Орлів”, “Каменярів” і багато інших з перевагою копаного м'яча, рідше з іншими ділянками спорту.

Такий активний розвиток потребував утворення керівної організації для планування праці. Спортивна секція “Сокола Батька” й спортивні клуби створили 1925 року Український спортивний союз (УСС) (голови: О. Навроцький, Є. Савшак, Б. Гнатевич, С. Дмоховський, Б. Макарушка, С. Шухевич, О. Радловський), який проводив окружні й крайові змагання, курси та вишкільні табори, завів загальне точкування “Відзнаку фізичної вправності” (1934-1939 рр.), видавав настанови, журнали, організував медичний контроль. Одностороннє захоплення молоді копанним м'ячем спричинило в 1928 році розкол в УСС, бо частина клубів (“Україна”, “Сян”, “Пролом” та ін.) вступила до польського *Zwiazku Piłki Nożnej*, а згодом гаківки, наколесництва, боксу. У 1932-1933 роках УСС закладає товариства та секції (в основному в селах) й фізкультурною роботою збуджує національну свідомість мас. У наслідок цього влада готує заборону УСС і спортивного життя клубів, що не були під контролем держави. У 1938-1939 роках влада намагається відібрати у “Сокола Батька” його площу, але спортивне життя розвивається далі. УСС на перше місце ставить масовий спорт й ігри, легку атлетику, плавання, зимові види спорту, бокс та інші, добиваючись щораз більших успіхів: у 1939 році існує

понад 200 клубів, секцій, відділів, із понад 3000 спортсменів в різних ділянках спорту.

5. Особливості спортивного руху в Закарпатті та Буковині у першій третині ХХ ст.

Розвиток Буковини з другої половини ХІХ ст. до 1914 року був, до певної міри, такий як і в Галичині. Будучи коронним краєм Австрійської імперії, Буковина перебувала під значними румунськими впливами. Однак, сусідство з Галичиною, приплив галицької інтелігенції, певна орієнтація Віденського парламенту на українські сили уможлилювали піднесення культурного життя на буковинських землях. Проте, особливо в ділянці спорту, процес українського пробудження був менш виразний і спокійніший, ніж у Галичині.

Перші тіловиховні осередки – буковинські “Січі” – виникають на початку ХХ століття. Вже у 1904 році Січові товариства об'єднуються в “Союз Січей”, який згуртував шість окружних Січових організацій. У 1914 році Січових товариств налічувалося на Буковині більше ста. Однак варто зауважити, що за змістом своєї роботи ці товариства були більше політичними чи ідеологічними інституціями, ніж організаціями тіловиховного чи спортивного спрямування. Крім “Січей”, з 1914 році серед буковинської молоді поширювався також і Пластовий рух.

Цілковито по-іншому складалася ситуація до 1914 року в Закарпатті. Край був підпорядкований угорцям, які усіма засобами проводили асиміляційну політику щодо корінного населення, 70 відсотків якого склали українці. Закарпаття від Галичини відділяв австро-угорський кордон і, на відміну від Буковини, зв'язки Закарпаття з Галичиною були значно слабші.

Про розвиток спортивно-гімнастичного руху на Закарпатті до Першої світової війни існує мало відомостей. Про початки організованого спортивного руху в Закарпатті, подібно до Буковини, можна вести мову тільки після закінчення Першої світової війни.

Попри несприятливі післявоєнні суспільно-історичні процеси, переважно сільський уклад життя спорт поступово входив до щоденного побуту буковинців та закарпатців.

Восени 1920 року в умовах воєнного стану, запровадженого у “румунській провінції” виникає в Чернівцях українське спортове товариство “Довбуш”, яке за висловом львівської газети “Змаг” відразу отримало епітет “колиски українського спорту на Буковині”. Головою новоствореного товариства обрано тодішнього посла до парламенту Костя Кракалію. На початку 1921 року відбулися другі загальні збори, які обрали головою товариства д-ра Ф. Єнджийовського. Саме завдяки його старанням чернівецький “Довбуш” починає активну спортивно-виховну діяльність.

Першою в “Довбуші” створюється футбольна секція, яка відразу набуває популярності серед молоді. Незабаром приходять перші успіхи, в 1923 і 1935

роках “Довбуш” виграє першість Чернівців з футболу.

Поступово, крім футболу, “Довбуш” береться за поширення “метавки” (гандболу), легкоатлетики, мандрівництва та плавання. У 1925 році “Довбуш”, завдяки своїм успіхам, отримує запрошення до Львова на товариські спортивні змагання. У 1927 році успіху домоглася гандбольна дружина, вигравши першість Буковини.

У 1925 році “Довбуш” здобуває стадіон, викуплений та обладнаний силами громадськості.

Влітку 1936 року на цьому стадіоні відбулися урочистості на честь

14-ліття “Довбуша”. Програма Святкової Академії передбачала масові спортивні ігрища за участю великої кількості запрошених гостей, більшість серед яких були передовими політичними й культурними діячами українського руху на Буковині. Тобто лідери спортивного руху Буковини відчували потребу й прагнули об'єднання українського народу засобами фізичної культури.

Помітна практична діяльність “Довбуша” активізувала розвиток спортивного руху в буковинських містах та селах. Від масових стереотипів, що “спорт не для українців, а для лінюхів, які не хочуть нічого робити” за короткий період утворено в 1928-1938 роки цілу низку українських спортивних осередків по усій Буковині.

Допомагає у пропаганді поширення спорту українська преса Буковини, насамперед чернівецька “Самостійність”.

У 1936 році на Буковині існувало 26 українських спортивних товариств. Одним із перших, услід за “Довбушем”, виникає в Чернівцях українське спортивне товариство “Воля” (1923 р.), яке об'єднало переважно робітників. Це товариство, однак, проіснувало недовго. У 1922 році в Кіцмані починає діяльність СК “Кармалюк”, у 1924 році засновується УСК “Довбуш” в Садгорі. Серед відомих буковинських клубів варто відзначити також УСК “Мазепа” – Чернівці (1936 р.), УСК “Гонта” – Мамаївці (1936 р.), клуби в Ленківцях та Хрещатику.

Практично усі українські спортивні клуби Буковини були залучені до системи румунського спорту й належали до румунських спортивних федерацій. Окрім футболу, на клубному рівні культивувалися також волейбол, хокей, велоспорт, плавання та ін.

Попри те, що основною метою спортивних клубів Буковини було виховання свідомих громадян, все-таки не бракувало й добре підготованих спортсменів. Буковинські клуби за свою історію виховали чимало талановитих спортсменів, серед яких варто згадати прізвища Купчанка, Башняка, Рибак, Леська, Будного, Бернадинюка, Журківського, Попика та ін.

Великим успіхом увінчалася праця вихованця чернівецького “Довбуша” Романа Турушанка. Ім'я Р. Турушанка – серед перших українців-олімпійців. У 1935 році Роман Турушанко заявив про себе на “краєвих змаганнях в мистецьким бігу на леді” (фігурне катання), ставши срібним призером.

У 1936 році Р. Турушанко отримав право виступати в олімпійському турнірі в Гарміш-Партенкірхені за збірну Румунії. Серед 25 фігуристів він посів 19 місце. Р. Турушанко побував також і на літніх Олімпійських іграх у Берліні, вирушивши на велосипеді з Чернівців за місяць до початку змагань. Взагалі, серед глядачів Берлінської Олімпіади була ціла група буковинців.

Таким чином, лідери спортивного руху Буковини на початку – в середині в 30-ті роки мали певні здобутки в пропагандистській та організаційній роботі у розвитку і окремих видів спорту, і у функціонуванні усього українського спортивно-гімнастичного руху.

З приходом у 1938 році до влади в Румунії військових почався “період жорсткого, майже тоталітарного режиму”. Це позначилося і на розвитку спортивного руху. Почали масово закриватися українські спортивні клуби, з'явилася небезпека втрати спортивного майдану СТ “Довбуш”. Чимало спортсменів – боксерів, футболістів змушені були перейти до інших товариств чи взагалі припинити спортивні заняття.

В інших умовах розвивався спортивний рух на Закарпатті в 20-30-ті роки. Центром спортивного життя стає Ужгород. У цьому місті наприкінці 1925 року група прихильників спорту заініціювала створення спортивного клубу “Русь”.

Футбольна команда “Русь” здобула в 30-х роках низку важливих перемог, стала гідним суперником інших закарпатських клубів. Футбол став найуспішнішою ділянкою в СК “Русь”. Футбольна дружина “Русі” вісім разів здобувала перемогу в “футбольному чемпіонаті Підкарпатської Русі та Східної Словаччини”. У 1933 році ужгородська “Русь” стала переможцем чемпіонату Словаччини з футболу, чим викликала велику радість серед закарпатських українців. У 1933 році “Русь” здобуває також першість Словацько-Підкарпатської Ліги.

Влітку 1936 року ужгородська “Русь” увійшла до найвищої чехословацької ліги, виборовши право виступати серед 12 найкращих команд Чехо-Словацької Республіки, яка була фіналісткою чемпіонату світу 1934 року. Найкращим футболістом СК “Русь” був воротар Олександр Бокшай.

Зазначимо й таку цікаву особливість ужгородської команди “Русь”: більшість футболістів працювала народними вчителями. Грати доводилося у віддалених від Ужгорода містах і щоб встигати на працю після змагань, спортсмени користувалися командним літаком. Тому нерідко в пресі футболістів “Русі” називали командою “літаючих вчителів”. Усі футболісти користувалися серед молоді та старших громадян великим авторитетом. Вони сприймалися мало не національними героями, тими, хто несе славу міста й краю далеко у світ. В Ужгороді, де мешкало тоді близько 35000 осіб, на стадіон приходило інколи до 10000 глядачів. Футбол був найулюбленішим видом спорту серед ужгородців.

Крім футболу, у СК “Русь” успішно розвивались також теніс та легка

атлетика. Успішна діяльність українського спортивного клубу в Ужгороді мала не стільки суто спортивне значення, скільки впливала на формування національної свідомості закарпатських українців.

Серед керівників СК “Русь” було чимало передових діячів культури, чільних посадових осіб міста: губернатор А. Бескид, посадник міста К. Грабар та ін.

В 30-х роках спорт масово поширюється й в інших місцевостях Закарпатської Русі. У Мукачеві починає діяти СК Духнович.

Чималі заслуги у популяризації спорту належали СК “Бескид” – Севлюш (сьогодні Виноградів). Існувала й ціла мережа сільських спортивних осередків. Інколи, як приміром у Бараницях, вони існували при “Просвіті”. Серед найпоширеніших видів спорту були футбол, теніс, волейбол, легка атлетика, а також зимові види, які особливо культивувалися в гірських районах Ясені, Рахові, Воловці.

Політичні події в Європі напередодні Другої світової війни спричинилися до реалізації на дуже короткий час державної самостійності в Закарпатті. 11 жовтня 1938 року Закарпаття отримало автономне самоврядування, що дозволило здійснити швидкий розвиток національного життя й національної культури. Беззастережна підтримка народом уряду Карпатської України проявилась у створенні власного мілітарного формування – “Карпатської Січі”. У розбудові “Карпатської Січі” активну участь взяли українці Галичини, особливо націоналістична молодь, яка нелегально переходила кордон і вступала до лав “Карпатської Січі”.

Вогник української державності на Закарпатті давав також шанси продовжити олімпійські змагання передових діячів українського спорту, які були особливо активні ще в 1936 році. Майбутня олімпіада 1940 року, за спогадами колишніх спортсменів Галичини, спонукала їх до акцій підтримки Карпатської України та переходу через кордон до тодішньої столиці краю міста Хуст.

Таким чином, як і в Галичині, спортивно-гімнастичний рух у Закарпатті та Буковині розвивався на національній основі. Спортивні товариства цього краю були складовою частиною загальноукраїнського руху, чинником національного пробудження. Внаслідок румунських та угорських утисків спортивний рух у цих регіонах не набув широкої масовості. І на Буковині й в Закарпатті існувало по одному сильному спортивному клубу, довкола їх і будувалася уся спортивна робота в краю: в Чернівцях ще був СК “Довбуш”, в Ужгороді – СК “Русь”. Ці клуби були чи не єдиними репрезентантами українського спорту в своєму регіоні. Найбільшого успіху досягла футбольна збірна ужгородського СК “Русь”.

2. Роль Івана Боберського в розвитку західноукраїнського спортивно-гімнастичного руху

Батьком українського тіловиховання, руханки та змагу називали Івана Боберського ще за його життя.

Народився він 14 серпня 1873 року на Львівщині первістком у багатодітній родині священника-уніата Миколая Боберського. Вчився в Самбірській класичній гімназії, яку закінчив 1891 року. Студіював німецьку філологію в університетах Львова та Грацу. Саме в австрійському Граці як активний член тутешнього українського товариства “Русь” він захопився ідеєю фізичного виховання молодого покоління. У кращих спортивно-гімнастичних осередках Німеччини, Чехії, Швеції, Франції Іван Боберський детально знайомиться з передовими методиками, тенденціями, напрямками фізичної культури.

Почавши педагогічну діяльність у Європі, І. Боберський на початку 1901 року повертається в Галичину, до Львова, щоб своїм досвідом, енергією, завзяттям захопити й показати українському юнацтву значення та роль фізичного виховання в житті людини і нації. Його сподвижницьку працю в цьому напрямку не можна оцінювати без подиву. Серед інертного до будь-яких гімнастичних занять українського загалу за короткий період виникає ціла низка українських спортивно-гімнастичних товариств.

Крім німецької мови в Академічній гімназії Львова, Іван Боберський викладає гімнастику в гімназії черниць-василянок. Професор Боберський стає відразу одним із найкращих германістів усієї Східної Галичини. Його як учителя вирізняла особлива обдарованість. Учні захоплювала не тільки зовнішність, а й поведінка професора: І. Боберський активно займався спортом: влітку бігав з молоддю по Погулянці та Кайзервальді. А взимку демонстрував неперевершену техніку їзди на лещатах (лижах). Професор Боберський справляв на учнів глибоке враження, яке зберігалося в пам’яті довгі роки.

Іван Боберський організовує перший спортивний гурток, який переріс згодом у знамените спортивне товариство “Україна”. Це вихованці Боберського з гімназії утворили у вересні 1911 року спортове товариство студентів вищих шкіл, давши йому, за порадою свого вчителя, назву “Україна”.

І. Боберський стає лідером українського сокільства і згодом очолює львівський “Сокіл-Батько” – головну централю українського сокільського руху. З приходом професора Боберського до “Сокола”, у товаристві об’єднується передова молодь й передова українська інтелігенція в особах Ярослава Вітковського, Дениса Січинського. Івана Белея. Сеня Горука (майбутнього лідера Січового Стрілецтва), Осипа Коциловського (майбутнього д-ра теології, єпископа в Перемишлі), героя визвольної війни Федя Черника. Цікаво, що з музичної комісії “Сокола-Батька” постає у Львові Вищий музичний інститут.

Розуміючи важливість популяризації, Боберський вперше починає активно використовувати засоби друкованого слова. Починаючи з 1903 року з’являються перші його книги з записами дитячих рухливих ігор та забав, а

також описи окремих спортивних ігор. 1904 року виходить у Львові перший підручник Боберського “Забави і гри рухові”, який витримав до кінця 30-х років ще п’ять видань. Перу Боберського належать і перші праці організаційно методичного характеру з фізичного виховання та ідейно-теоретичних засад розвитку українського спортивно-гімнастичного руху. За його почином видано у Львові підручник “Пласт” доктора Олександра Тисовського.

Неабияку роль відіграв Боберський у становленні української спортивної періодики. З вересня 1908 року починають виходити у Львові “Сокільські Вісти” у вигляді додатку при “Свободі” і “Народнім слові”. У жовтні 1910 року “Сокіл-Батько” починає видавати двосторінковий додаток до “Нового Слова” – газету “Вісти з Запорожа”. Під цією ж назвою з січня 1911 року, маючи вже перший досвід, “Сокіл-Батько” починає видавати самостійний часопис “руханкових, змагових і пожарних товариств” під редакцією Івана Боберського та Сеня Горука. Удвох вони готують щорічні календарі “Вістей з Запорожа”. Сам Боберський активно дописує і до інших українських видань. Його журналістський хист розкрився на шпальтах “Діла”, “Нового часу”, а також у виданнях української еміграції. Однією з важливих сторін діяльності Боберського було те, що йому вдалося створити своєрідну систему української спортивної термінології. Саме його стараннями стали поширеними на західноукраїнських землях такі терміни як лещетарство (лижний спорт), наколесництво (велосипедний спорт), гаківка (хокей), копаний м’яч (футбол), відбиванка (волейбол), змаг, змагунка тощо.

Сокільський рух по усьому краю бував. Поруч з ним розвивається Січовий рух під орудою Кирила Трильовського, з’являються перші пластові осередки і спортивні гуртки. “Де сила – там воля!”, “Не плачем – а мечем!” – ці гасла Івана Боберського гуртували українську молодь, ставлячи перед нею великі завдання. Якщо на початку століття спортивно-гімнастичних товариств налічувалося в Галичині менше десятка, то на початку 1914 року їх вже було біля двох тисяч. Самі тільки сокільські осередки об’єднували близько 33000 членів.

11 вересня 1911 року перший Сокільський Здвиг зібрав до Львова близько 8 тисяч українських руховиків. Така масова акція потребувала відповідного місця, де, як зазначав І. Боберський, наша молодь мала б “свою Хортицю”. Голова “Сокола-Батька” знайшов і винайняв для цієї мети “майдан біля стрийської рогачки у Львові”. Здвиг минув, але потреба окремого власного стадіону не полишала думок Івана Боберського. Як гімнастичний професор він бачив, наскільки обмежені у своїх можливостях займатись на львівських стадіонах українські діти. Польські, німецькі і

єврейські спортивні бази були практично недоступними. Іван Боберський скликає заможніших громадян міста на нараду і пропонує їм план викупу 11,5 моргів поля з тим, що “Сокіл-Батько” з часом поверне їм гроші. Одинадцяттеро львів’ян підтримало цю ідею.

А Боберський разом із Старшиною “Батька-Сокола” розпочав збір грошей для майбутнього стадіону: “Від Народу, для Народу” – таким було їхнє гасло. Усю площу було вирішено розділити на 22.620 метрів і після вдало проведеного Сокільського Здвигу старшина “Сокола” засипала всю Галичину листами й листівками із закликом викупити бодай один квадратний метр площі (який коштував тоді в австрійських грошах 5 корон). Протягом 1911-1912 рр. було випущено близько 30 тисяч листівок, відозв, плакатів до українського громадянства. Були виготовлені поштові марки.

Заклики до викупу знаходили підтримку в пресі. Де пропагандою цього патріотичного чину зайнялись Остап Грицай та Петро Карманський.

Боберський хотів залучити до викупу стадіону і Велику Україну. За його дорученням на Придніпрянщину виїхав представник “Сокола-Батька” Софрон Шебець. І хоч його шестимісячна поїздка не дала сподіваних пожертв, усе ж свою частку на викуп майдану прислав Нечуй-Левицький, пожертвувала дорогоцінності дружина відомого одеського професора пані Набоких. Допомогали Д. Яворницький і А. Кримський.

Однією з найбільших заслуг Боберського, певно, варто вважати його мрії про об’єднання усіх спортивно-гімнастичних товариств Галичини, і насамперед “Сокола” з “Січовим Союзом” Кирила Трильовського. Злука відбулася в червні 1914 року в рамках загального Здвигу, коли вперше вулицями Львова пройшли вишколені колони “соколів”, “січовиків”, пластунів і спортсменів. Тоді уперше Львів побачив однострої січових стрільців, котрі демонстрували на площі “Сокола-Батька” вправи зі зброєю. Це було щось принципово нове і давно не бачене: українці зі зброєю...

Така потужна сила дала змогу з початком війни відразу утворити військовий легіон – знамените Українське Січове Стрілецтво. Іван Боберський увійшов до складу Боевої Управи УСС, був скарбником.

З перших днів листопада 1918 року Іван Боберський працює у секретаріаті військових справ ЗУНР. 1919 року перебуває в Кам’янець-Подільському, звідти виїжджає до США для організації допомоги стрілецькому війську. Як представник уряду ЗУНР виступає з доповідями у Нью-Йорку, Бостоні, Чикаго та інших містах, інформуючи українське суспільство про обставини в Європі. Одночасно співпрацює з Українським Червоним Хрестом. Однак, на рідну землю вже не мав змоги повернутися...

У листопаді 1920 року Іван Боберський оселяється в канадському Вінніпезі. На чужині його талант, енергія, бажання поступу рідного народу виявилися з новою силою. “Де злука – там сила!” – свій сокільський клич переніс 47-річний професор і в організацію своєї праці в Канаді. Із самого початку він дбав про згуртування українців, плекання культури, мови.

1932 року Боберський залишає Канаду і переїздить наприкінці квітня на батьківщину дружини (яка також докладала чималі зусилля до відродження українського тіловиховання) до словінського містечка Тржич.

На схилі літ професор Боберський працював над спогадами. Доля не дала йому змоги закінчити цей задум. На 74 році серце його перестало битися. У жовтні 1947 року професор Іван Боберський помер. Похований у м. Тржичу.

7. Розвиток спорту за часів УРСР. Зародження організаційних, програмно-нормативних та науково-методичних основ системи фізичного виховання

У перші пореволюційні роки не вистачало фахівців, не було спортивної бази, але спортивний ентузіазм, натхнення молоді сприяли поступу вперед. У всіх губерніях, багатьох повітах і волостях було створено відділи Всевобучу. Поряд із широкою і різноманітною військовою підготовкою населення, ці органи здійснювали також роботу із реорганізації колишніх і створення нових клубів та баз. Всевобуч був і організатором перших олімпійських комітетів на місцях. Положення про перший Олімпійський комітет на Україні було затверджено уповноваженим Реввійськрад М.В. Фрунзе. В травні 1920 року в Харкові відбувся спортивний парад і проведено змагання, які носили показовий характер.

До розвитку спортивного руху активно долучились комсомольські організації. У 1918 році на Чернігівщині створено перший пролетарський спортивний клуб “Спартак”, який згодом переріс у загальноукраїнську організацію.

20 липня 1922 року в Києві, на майданчику де відбувалась перша руська Олімпіада 1913 року пройшли змагання тижня спорту, які зібрали на той час велику кількість учасників – 108 осіб. Найкращим було визнано представника клубу “Старт” легкоатлета Василя Калину.

Влітку 1923 року в Україні були проведені губернські олімпіади, а 9-29 серпня цього ж року на реконструйованому майданчику заводу “Серп і молот” в м. Харкові відбулись змагання першої Всеукраїнської олімпіади. До програми Олімпіади входили змагання з 5 видів спорту – легкої

атлетики, футболу, гімнастики, важкої атлетики і велоспорту. У змаганнях взяли участь близько 300 спортсменів з Харківської, Київської, Донецької, Одеської, Полтавської, Катеринославської, Волинської, Подільської губерній та Криму. Серед найкращих відзначилися донеччанин Малько (повторив республіканський рекорд з бігу на 100 м – 11,4 сек.), харків'янин В.Стариков (переможець у стрибках у висоту – 152 см.), киянин Головань (чемпіон з важкої атлетики у важкій вазі – у сумі п'ятиборства 903 фунти (351,2 кг)).

Ще більшого масштабу набула друга Всеукраїнська спартакіада 1924 року, проведена також у м. Харкові за участю 275 спортсменів від 9 губерній України. Розпочалась Спартакіада масовими гімнастичними виступами, які викликали велике зацікавлення у глядачів. На 15 см покращила результат чемпіонки першої Олімпіади переможниця змагань із стрибків у висоту харків'янка Маєвська (130 см). Більш ніж півметра додала до рекорду з стрибків у довжину спортсменка з Катеринославщини Шумська (4 м 47 см). Але своєрідний рекорд, який дивує всіх фахівців і який мабуть ніколи не буде перевершено, встановив Василь Калина. Єдиний представник Полтавщини, рекордсмен СРСР з бігу на 100 і 200 м, стартував 21 раз! Цей феноменальний атлет встановив рекорд СРСР у потрійному стрибку, повторив всесоюзний рекорд з бігу на 200 м, став переможцем змагань з бігу на 100, 200, 400 м, із стрибків у довжину з місця, у довжину і потрійному, далі всіх метнув спис і диск, виграв змагання з шестиборства і один пробіг всі чотири етапи естафети 4x100 м. В.Калина у загальному заліку програв тільки команді Харківщини, набагато випередивши команду Одеської губернії, яка посіла 3 місце.

Перші зимові Всеукраїнські спартакіади розпочали свою історію з 1927 року. На лижних станціях і ковзанках Харкова змагалися 125 спортсменів з 10 міст республіки. До програми Спартакіади входили змагання з хокею, лижного і ковзанярського спорту.

У 1923 році при Харківському клубі “Юний Спартак” було створено перший в республіці Будинок фізичної культури, співробітники якого почали впроваджувати медичний контроль.

Однак вже в середині 20-років почали проявлятися помилки й прорахунки в організації фізкультурно-масової роботи. З'явилось ряд течій, представники яких з різким революційним абсолютизмом, по-дилетантськи хотіли повернути хід розвитку фізичної культури у напрямку своїх уявлень. “Пролеткультівці” наполягали відмовитися від використання попереднього досвіду, заборонити деякі, на їх погляд непролетарські види спорту (бокс, футбол, гімнастика). Їх гасла і заклики – “Геть спорт!”, “Геть брусся!”, “Створимо свої пролетарські вправи, свою гімнастику” завдали вже тоді

великої шкоди фізкультурно-спортивному рухові. “Гігієністи” прагнули звести фізичну культури до дуже легких вправ, мовляв пролетарській молоді не потрібно змагатися. Шкоду заподіяли прихильники й супротивники “рекордсменського” ухилу.

Неабиякі труднощі в цей час виникали у зв’язку із повною ізоляцією Радянського Союзу, а відтак і спортсменів з України від міжнародного спортивного руху. Правляча комуністична партія повністю підпорядкувала сферу фізичної культури та спорту й спрямовувала весь розвиток у потрібному для неї руслі. З’являється ціла низка директивних листів і постанов, які формували ідеологічні основи робітничо-селянського спорту.

Разом з тим в Україні продовжують активно розвиватися спортивні клуби та товариства. Відкриваються філіали Всесоюзних товариств “Динамо”, “Спартак”, “Локомотив”, профспілкові товариства “Хімік”, “Строитель”, Буревісник” та ін.

У 1929 році було прийнято рішення створити державні органи керівництва – Всеукраїнську Раду фізичної культури при ВЦВК і реорганізувати місцеві Ради фізичної культури в державні органи. У школах були введені нові програми, фізичне виховання стало обов’язковим для студентів. В Інститутах та університетах створювались кафедри фізичного виховання. Замість колишніх гуртків на підприємствах, установах і школах було створено колективи фізичної культури.

На початку 30-х років практично було вирішено нагальну проблему підготовки кадрів – у 1930 році в Харкові утворено Державний інститут фізичної культури України, відкриті технікуми фізичної культури в Києві, Артемівську, Одесі, Луганську, Дніпропетровську та зорганізовано Науково-дослідний інститут фізичної культури з філіалами в Києві та Одесі.

У 30-ті роки в Україні активно впроваджується Всесоюзний комплекс ГПО, започатковується професійне свято, яке тоді носило назву “Червоний день фізкультурника”, проводяться Всеукраїнські селянські спартакіади, розвивається система спортивної періодики, виходять друком перші підручники (у 1926 році видано “Фізична культура в школах”, “Спортивні ігри”, “Зимовий спорт”, “Раціональне плавання”).

Найважливішим підсумком усієї спортивної роботи в Україні цього періоду було проведення першої Спартакіади народів СРСР 1928 року. Українська команда складалась із 400 спортсменів, які представляли 29 округів республіки. Встановивши 13 республіканських та 2 всесоюзні рекорди, українська збірна посіла почесне друге місце, поступившись тільки команді РРФСР.

Незважаючи на складні внутрішньополітичні й економічні обставини в Україні було виховано велику плеяду талановитих спортсменів, яким доля не дала змоги помірятися силами з кращими представниками інших народів на Олімпійських змаганнях. Найяскравішими представниками українського спорту 20-30-х років, чиї імена прокладали наступним поколінням дорогу до олімпійських вершин були важкоатлети: Яків Шепелянський, Федір Гриненко, А.Чорний, Яків Куценко, Григорій Новак та ін., легкоатлети Василь Калина, Марко Підгаєцький, Зоя й Зосим Синицькі, Гаврило та Іван Раєвські, Ксенія Шило, О.Безруков (перший в Україні заслужений майстер спорту), плавець Василь Фурманюк, стрілок В.Титов та багато інших.

Ідеологи радянського спорту, зрозумівши марність міжнародної ізоляції, дозволяли окремі, дуже контрольовані спроби участі кращих спортсменів у змаганнях по лінії Червоного спортивного інтернаціоналу. Перші міжнародні спортивні зустрічі провели у 1924 році українські легкоатлети, волейболісти і футболісти з представниками Фінської робітничої спортивної організації. У 1925 році на запрошення Дрезденського робітничого спортивного клубу, футболісти збірної Харкова проводять ігри в кількох містах Німеччини. З восьми зустрічей, проведених харків'янами 7 було виграно при одній поразці. Завершальну зустріч спортсмени провели із одним з найстарших німецьких футбольних клубів "Фіхте". У середині 30-х років такі зустрічі почастишали.

У 1934 році відбулась футбольна зустріч з командою Туреччини, яка закінчилась перемогою киян. У тому ж році команда України взяла участь в антифашистському спортивному здвизі в Парижі. До програми входили змагання з різних видів спорту. Найкращих успіхів знову досягли футболісти. У 1935 році команда України змагалась з футбольною командою професійного клубу "Ред-Стар Олімпік" у Парижі. За присутності великої кількості вболівальників українські футболісти виграли зустріч з рахунком 6:1. У команді відзначились М.Махиня, М.Трусевич, В.Фомін, К.Фомін, М.Фомін, В.Шиловський, В.Гребер, К.Щеготський.

Велика кількість спортсменів України увійшла до складу радянської команди на III Міжнародній Робітничій Олімпіаді 1937 року в Антверпені. Вони змагалися в легкій атлетиці, гімнастиці, важкій атлетиці, боксі, боротьбі, плаванні та футболі. Блискуче виступили гімнастки Є.Бокова, Т.Демиденко, Т.Зайцева, важкоатлет Г.Попов.

В середині 20-років почали проявлятися помилки й прорахунки в організації фізкультурно-масової роботи. З'явилося ряд течій, представники яких з різким революційним абсолютизмом, по-дилетантськи хотіли повернути

хід розвитку фізичної культури у напрямку своїх уявлень.
«Пролеткультівці»

наполягали відмовитися від використання попереднього досвіду,
заборонити

деякі, на їх погляд непролетарські види спорту (бокс, футбол, гімнастика).
Їх

гасла і заклики – «Геть спорт!», «Геть брусся!», «Створимо свої
пролетарські

вправи, свою гімнастику» завдали вже тоді великої шкоди фізкультурно-
спортивному рухові. «Гігієністи» прагнули звести фізичну культури до дуже
легких вправ, мовляв пролетарській молоді не потрібно змагатися. Шкоду
заподіяли прихильники й супротивники «рекордсменського» ухилу.

Правляча Комуністична партія повністю підпорядкувала сферу
фізичної

культури та спорту й спрямовувала увесь розвиток у потрібному для неї
руслі.

З'являється ціла низка директивних листів і Постанов, які формували
ідеологічні основи робітничо-селянського спорту.

У 1929 році було прийнято рішення створити державні органи
керівництва – Всеукраїнську Раду фізичної культури при ВЦВК і
реорганізувати місцеві Ради фізичної культури в державні органи. В школах
були введені нові програми, фізичне виховання стало обов'язковим для
студентів. В Інститутах та університетах створювались кафедри фізичного
виховання. Замість колишніх гуртків на підприємствах, установах і школах
було створено колективи фізичної культури.

На початку 30-х років практично було вирішено нагальну проблему
підготовки кадрів – у 1930 році в Харкові утворено Державний інститут
фізичної культури України, відкриті технікуми фізичної культури в Києві,
Артемівську, Одесі, Луганську, Дніпропетровську та зорганізовано
Науково-

дослідний інститут фізичної культури з філіалами в Києві та Одесі.

В 30-і роки в Україні активно впроваджується Всесоюзний комплекс ГПО, започатковується професійне свято, яке тоді носило назву «Червоний день фізкультурника», проводяться Всеукраїнські селянські спартакіади, розвивається система спортивної періодики, виходять друком перші підручники (у 1926 році видано «Фізична культура в школах», «Спортивні ігри», «Зимовий спорт», «Раціональне плавання

Контрольні питання

1. Розвиток фізичної культури в Україні з кінця XIX ст. відбувалося в умовах бездержавності. Між якими імперіями і як були розділені Українські землі?
2. Які види спорту були найпоширенішими на території України на початок I-ї світової війни?
3. Які особливості розвитку фізичної культури і спорту в УРСР були до другої світової війни?

Література

1. Йопа Т.В. Історія фізичної культури і спорту: курс лекцій для студентів дистанційної форми навчання спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» першого 7 (бакалаврського) рівня вищої освіти. Полтава: Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2020. 126 с.
2. Конспект лекцій з дисципліни «Історія фізичної культури» для здобувачів вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Фізична культура і спорт» першого (бакалаврського) рівня спеціальності: 017 «Фізична культура і спорт» очної форми навчання / Укладач: к.т.н., професор Губарев І.В. - Кам'янське, ДДТУ, 2022.- 174 с.
3. Кошева Л.В. Історія фізичної культури: Курс лекцій для студентів спеціальності 017 Фізична культура і спорт. Краматорськ: ДДМА, 2021. 224с.

Лекція 9. Тема:Олімпійські ігри Стародавньої Греції.

План:

1. Роль та значення Олімпійських ігор Стародавньої Греції.
2. Передумови виникнення Олімпійських ігор Стародавньої Греції.

3. Олімпія – місце проведення Олімпійських ігор.
4. Етапи розвитку Олімпійських ігор Стародавньої Греції.
5. Організація, програма та підготовка до Олімпійських ігор.

1. Роль та значення Олімпійських ігор Стародавньої Греції.

Зародившись в Стародавній Греції у VIII столітті до н.е., ОІ регулярно проводились більше тисячі років, являючи собою одну із найважливіших частин еллінської цивілізації. Проведення ОІ сприяло створенню атмосфери справедливості, в якій людина мала можливість демонструвати свою майстерність, заслуги і виборювати першість. Перевага тіла і духу в такій атмосфері була поставлена вище за походження і багатство. Багато поетів, художників, філософів, скульпторів, ораторів завдяки змаганням і конкурсам досягли масштабного суспільного визнання і високого суспільного положення, не зважаючи на своє родове походження.

Виховання спортивного духу в Стародавній Греції ґрунтувалося на тому ж фундаменті, що й інші культурні цінності грецької цивілізації. І головним серед них було звільнення людини від деспотії. Людину вчили вірити в себе, у власні сили і можливості, у високі цінності людського життя. Людина розглядалася як видимий образ божества, оскільки боги у греків були наділені людськими рисами. Тілесна досконалість, фізична і духовна сили для греків були вищими еталонами, які, як правило, виявлялися і реалізовувалися на спортивних аренах. Дух змагання, прагнення до першості і переваги породжували постійну боротьбу за владу в окремих містах-державках, конфлікти і війни між багаточисельними містами і були рушійною силою для завоювання і освоєння нових територій.

Серед безлічі як позитивних, так і негативних сторін постійного суперництва, характерного для стародавніх греків, важливу роль поступово зайняли атлетичні змагання, що набули ідеалізованої форми і стали важливою складовою частиною культури, в якій відкрите, чесне і справедливе змагання в боротьбі за першість було чесною і зразком для наслідування. Саме такий підхід до змагань атлетів був характерний для архаїчного і, особливо, класичного періодів в історії Стародавньої Греції. Він повною мірою проявився при проведенні Олімпійських ігор і інших грецьких змагань і значною мірою був втрачений в період Римської Греції.

2. Передумови виникнення Олімпійських ігор Стародавньої Греції.

Різні думки висловлюються про те, які етнічні групи дали початок і які вірування були обґрунтуванням для свят, що перейшли пізніше в Олімпійські ігри. Найбільш ймовірно, що виникнення низки олімпійських богів пов'язано з накладенням неоднакових вірувань різних народів, що жили чи одночасно змінювали один одного в східному Середземномор'я. Завдяки такому накладенню культур кожний з цих народів залишив у тому чи іншому ступені свою частку, свого "представника" серед грецьких богів.

Виникнення Олімпійських, ігор пов'язано і з найдавнішими ритуалами "посвяти", "відродження до нового життя". Ці ритуали включали уявлення про священний шлюб Сонця і Місяця.

Одним із древніх попередників Олімпійських ігор було, безсумнівно, свято врожаю жителів Пелопоннеського півострова. Побічно про це можна догадатися, наприклад, по термінах їхнього проведення, обов'язковій присутності на них жриць богині родючості Деметри, нагородженні переможців вінком з оливи. Від похоронних змагань в Олімпійських іграх залишилися ті чи інші ритуали жертвоприношення. Характерною рисою релігійних вірувань древніх греків було шанування небіжчиків атлетичними і військовими змаганнями. В "Іліаді", наприклад, розповідається про похоронні ігри, що Ахілл влаштував на честь свого друга Патрокла. Ритуальний характер свят, включаючи змагання, був зв'язаний у древніх греків з віруваннями про те, що варто постійно дякувати олімпійським богам і іншим божествам за перемогу в бої, за гарний врожай, за порятунок під час аварії корабля, за гарне одруження, щоб ушанувати пам'ять покійного. У той же час у греків не було строгої релігійної церемонії.

Відповідно до міфів у долині поблизу Олімпії змагалися прості смертні, герої-напівбоги і навіть самі боги ще 3-4 тисячі років тому. Археологічні розкопки підтвердили, що ігри дійсно існували й у той далекий час. Більш того, у них дозволялося брати участь жінкам. Знайдені малюнки свідчать про те, що ще в 20 столітті до нової ери практикувалися кулачні бої, бої з биками, танці.

Існує декілька послідовних за часом міфів про заснування Олімпійських ігор. Найбільш древній з них називає серед основоположників ігор Зевса. Звідси і назва населеного пункту Олімпія. І згодом ця легенда підкріплювалася тим, що завжди свято в Олімпії проводилося на честь Зевса Олімпійського. Він уперше провів їх, святкуючи перемогу над своїм батьком Кроном. Ця перемога дала Зевсу абсолютну владу на землі і на небі. Тоді в змаганнях взяли участь найбільш відомі грецькі божества. Павсаній пише що першими переможцями Олімпійських ігор називають Зевса й Аполлона.

З якихось причин Олімпійські ігри, засновані Зевсом проводилися нерегулярно, а згодом і зовсім припинялися. Ще один міф пов'язує проведення Олімпійських ігор з Гераклом.

Третя широко розповсюджена легенда, пов'язує відновлення Олімпійських ігор з ім'ям напівміфічного атлета Пелопса. Павсаній пише: "Із усіх героїв, що знаходяться в Олімпії, елейці вшановують Пелопса настільки більше за інших богів, наскільки Зевс для них вищий за інших богів". Ігри в Олімпії на честь Пелопса, очевидно, проводилися не дуже регулярно. Є відомості про те, що до перших відомих дат було раніше проведено 29 Олімпіад.

Ще одна легенда пов'язує відновлення ігор з одним із подвигів Геракла. Після здійснення одного зі своїх подвигів Геракл зібрав весь видобуток, приніс жертви олімпійським богам і заснував Олімпійські ігри, присвятивши їх Зевсу. Учасники, крім іншого, змагалися у стадіодромі (багато авторів називають це змагання ще дромос) – біг на стадій – відстань у 600 стіп, відміряних самим Гераклом. Ігри почали проводити один раз у 4 роки. Місце було обрано на священній рівнині Альтіс. Геракл засадив цю площадку оливами на честь богині Афін Паллади. Ці дерева вважалися священними. Зрізані з них гілки використовувалися для вінків переможцям.

Але і ці ігри ще не стали регулярними. Більш пізня легенда ґрунтується на відомих і міфічних особистостях і оповідає про поновлення Олімпійських ігор одночасно з установам священного перемир'я між усіма містами-учасниками на час проведення найбільш шанованого в Древній Греції свята. Правитель Еліди, якого звали Іфіт, звернувся до оракула з питанням: "Коли припиняться війни?". У відповідь оракул нібито сказав: "Віднови Олімпійські ігри". Іфіт уклав договір про поновлення Олімпійських ігор із самою могутньою державою – Спартою і з маленькою державою – Пісою. На її території знаходилася Олімпія. Текст договору, укладеного Іфітом Елідським з Лікургом Спартанським (головним законодавцем Спарти) і Клеосфеном, володарем Піси, став одним з видатних історичних документів усіх часів. Припускають, що договір був укладений в 884 році до н.е. На мідному диску атлета Асклепідеса був висічений текст договору. У ньому встановлювалося: "Олімпія є священним місцем, і той, хто посміє ступити на це місце зі зброєю в руках, буде затаврований як богохульник. Таким же безбожником з'явиться і той, хто, будь це в його владі, не помститься за злодіяння". Тобто з'являлося на час ігор священне перемир'я – екехейрія. Воно могло тривати до 3 місяців. Екехейрія дотримувалася за деякими виключеннями сотні років. Договір встановлював правила проведення ігор раз у чотири роки.

Пройшло ще кілька десятків років. Щоб упорядкувати проведення ігор і зберегти прізвища переможців, греки вирішили з 776 року до н.е. записувати

їхні прізвища на кам'яних плитах в Олімпії. Крім того з цього року почали вести облік проведених ігор. От чому саме ця дата взята істориками як рік заснування Олімпійських ігор.

3. Олімпія – місце проведення Олімпійських ігор.

Олімпія була одним з самих популярних святинь Давньої Греції. І навіть після підкорення Греції Македонією, а пізніше Римом історична роль Олімпії як культурного та релігійного центру збереглась, а її слава, як відмічає багато істориків, не згасла до зруйнування античної цивілізації. Олімпія мала загально-еллінське значення в період розквіту Стародавньої Греції та інтернаціональне (в повному сенсі цього слова) – в періоди еллінського та римського панування.

Олімпія представляє собою давньогрецьке поселення розташоване в північно-західній частині Пеллопонесу – на півдні області Еллади. З півдня її омиває ріка Алфей, з заходу – ріка Кладей, а на півночі від неї знаходиться гора Кронос. І тільки зі східної сторони простиралась низина, яка в повноводдя заливалась водами Алфея.

Дорога з'єднувала Олімпію з морською гаванню Фейя, яка знаходилась в 15 км до заходу від святилища – біля мису Іхтіс. До неї вело декілька доріг від різних міст Пеллопонесу. Неподалеку від Олімпії знаходилось поселення Піса (місце її розташування точно не встановлено), а також місто Елліда та інші давньогрецькі поселення.

Хоча про існування Олімпії як дуже важного давньогрецького святилища було відомо і в середньовіччя, і в епоху Відродження, однак тоді ще не було визначено її місцезнаходження.

Ідею вивчення стародавньої Олімпії запропонував, як вважають, французький вчений – історик Бернар де Монфокон у книзі «Палеографія Греції» (1707 р.). А в 1723 г. він у листі до архієпископа острова Корфу вів мову про те, що якщо почати роботи в Олімпії, там можуть бути відкриті великі цінності.

Про можливі цікаві для науки знахідки на території святилища Олімпії в 1764 р. висловився німецький просвітитель та історик мистецтва Давньої Греції Іоганн Іоахім Вінкельман, у своїй книзі «Історія мистецтва древності».

Мандрувавши по Греції в 1766 році англієць Річард Чандлер, відвідав район Пеллопонеса і знайшов недалеко від гори Кронос залишки великого храму – частини його стін та обломки капітолійських колон.

Відвідавши Олімпію в 1787 г. французький мандрівник і вчений Фавель описав руїни храму Зевса, що там знаходились, і які в той час були глибоко розміщені в більш пізніших слоях ґрунту.

4. Етапи розвитку Олімпійських ігор Стародавньої Греції.

Зародження ОІ у Стародавній Греції пов'язують з ім'ям грецького героя Геракла, легендарного царя Пелопса, спартанського законодавця Лікурґа і елінського царя Іфіта. Деякі дослідники стверджують, що ОІ проводились на честь свята Урожаю. Тому переможці їй нагороджувались оливковою гілкою. Час проведення Ігор – серпень- вересень ніби підтверджує цю версію. Існує й багато інших міфів і легенд і всі вони тісно пов'язані з героями стародавньої грецької міфології і релігійними святами. Неможливо з достовірністю стверджувати, коли почали проводити спортивні ігри на честь богів і коли ці ігри набули загально-еллінського характеру.

Датою початку ОІ Стародавньої Греції прийнято вважати 776 рік до н.е. Терміни проведення ОІ не порушувались навіть тоді, коли країна була втягнута у великі зовнішні війни. У III ст. до н.е. афінський історик Тімей ввів систему відліку літ за "олімпіадами", тобто ввів в історіографію олімпійську еру. Дата будь-якої події визначалась за її місцем у чотирирічному олімпійському циклі. Вихідною точкою літочислення став рік проведення перших ОІ.

Серед дивовижних досягнень стародавньої цивілізації, пов'язаних з ОІ, слід назвати екехірію – традицію, яка забороняла всім містам-державам проводити війни у період проведення ігор, коли найкращі спортсмени Стародавньої Греції мирно змагались в Олімпії. Період загального перемир'я в Елладі продовжувався близько трьох місяців – час необхідний для підготовки атлетів до Ігор і участі у змаганнях, дорогу в Олімпію і назад. ОІ часів їх розквіту були масштабними грецькими форумами, роль і значення яких далеко виходили за спортивні рамки. Часто вони використовувались у якості арени для різноманітних політичних акцій. Наприклад, на ОІ був укладений 30-ти річний мир між Афінами і Спартою (V ст. до н.е.). Були в стародавні часи й ті, хто був проти проведення спортивних ігор. Деякі філософи критикували односторонність фізичного виховання, що за їх думкою наносило шкоду всебічному розвитку особистості, особливо інтелектуальному. Деякі відомі люди Стародавньої Греції ревниво сприймали славу атлетів. Але популярність спорту і ОІ була дуже високою.

На перших тринадцяти ОІ греки змагалися лише в бігу на один стадій, довжина якого, за сучасними мірками, складала 192,27 м. Цей вид бігу протягом півстоліття був єдиним змаганням на Олімпійському святі еллінів. Стартували бігуни зі спеціальних мармурових плит, в яких були зроблені

поглиблення для пальців ніг. На 14-й Олімпіаді (724 рік до н.е.) у програму додається біг на дві стадії. Починаючи з 15 ОІ впроваджується біг на довгі дистанції, довжина яких складала 8, а потім 10, 12, 24 стадій. Програма ОІ 708 року до н.е. поповнилась пентатлоном, який складався зі стрибків, бігу, метання диску, метання спису або дротика і боротьби. Стрибали греки у висоту і в довжину. А також з гантелями з олова. З 688 року до н.е. у програму входив і кулачний бій. Лише 8 років пізніше з'явилися добре знайомі героям Гомера змагання на колісницях, упряжених четвіркою коней. У середині VII ст. до н.е. у програму змагань був включений панкратіон – боротьба, в якій були дозволені будь які прийоми. У середині VI віку до н.е. почали практикувати перегони воїнів у повному озброєнні, яке пізніше обмежили тільки щитом. Змагання з плавання в програму ОІ не включались, хоча греки були чудовими плавцями, тому що фізична підготовка включала в себе і плавання. В 632 р. до н.е. до участі в Олімпійських іграх допустили молодь, організувавши для них змагання з бігу і боротьби. В подальшому програма Ігор для молоді поповнилась і кулачним боєм. А у 200 р. до н.е. в програму Олімпійських ігор були включені змагання з панкратіону серед хлопчиків, і першим переможцем в таких змаганнях став Фадімос з Єгипту.

Навколо ОІ було немало конфліктів, які були викликані бажанням окремих міст взяти на себе контроль за їх організацією. Під час святкування Олімпійських ігор зі всіх міст Греції люди приїжджали в долину Алфею, а широке гирло річки заповнювали кораблі, прибулі з різних грецьких колоній, розташованих в Італії, Галії, на Сицилії, в Азії і Афрі. З цих кораблів сходили на берег і слідували в Олімпію посольства різних міст на чолі з відомими всієї Елладі діячами. Раби вивантажували з корабельних трюмів багаточисельні піднесення і тварин, призначених в жертву, а також розкішні колісниці і коней, які повинні були приймати участь в кінних змаганнях.

Проведення Олімпійських ігор зазвичай супроводжував дуже великий ярмарок, на якому торговці в дерев'яних бараках, розташованих вздовж доріг і на відкритих просторах, пропонували всім бажаючим безліч товарів. Під час Ігор не було нестачі і в розвагах. Глядачі брали участь в урочистих церемоніях, на яких відплачувалися почесні переможцям, а також спостерігали за жертвопринесеннями, відвідували храми, захоплюючись їх убранням, і розглядали багаточисельні пам'ятники і статуї, встановлені в Алтісі. Навіть у важкі для старогрецьких міст-держав часи греки прагнули не порушувати традицію регулярного (раз в чотири роки) проведення Олімпійських ігор. На Олімпійських іграх старогрецькі поети оспівували ці свята, атлетичні змагання і їх переможців у віршах і гімнах, а оратори — в своїх промовах. Починаючи з Ігор 84-ої Олімпіади, що відбулися в 444 р. до н.е., в Олімпії проводилися і конкурси мистецтв. Там звучали твори Архілоха, Піндара, Софокла, Симоніда, мудрі виступи оратора Демосфена, філософів Геракліта, Платона,

Діогена та інших. Артисти, оратори, філософи прагнули брати участь в олімпійських "змаганнях розумів", а перемогу розглядали як вершину своєї творчості.

Сучасна спортивна термінологія багата грецькими термінами: атлет, стадіон, гантелі, диск, іподром, гімнастика та ін. У той же час стародавні греки ніколи не вживали слово "спорт", яке виникло від стародавньофранцузького слова *de sport* із значенням розваги, а користувалися словом "атлетика".

5. Організація, програма та підготовка до Олімпійських ігор.

Основні види змагань, які включались у програми ОІ:

Біг – один із найбільш стародавніх видів змагань. Заняття і змагання проводились на спеціальних майданчиках визначеної довжини, яка вимірювались в стадіях, щоб бігуни мали можливість розвинути швидкість, і достатньої ширини – для участі багатьох атлетів.

Стадій мав довжину 192,27 м і стадієм почали називати й сам майданчик. Лінії старту і фінішу позначалися борознами або чим-небудь іншим. Лише пізніше (приблизно IV ст. до н.е.) ці лінії починають позначати мармуровими плитами і вони стають постійними. Стартові місця розділялися стовпчиками, до яких прикріплялися палиці, що піднімалися і опускалися. До їх кінців прив'язувалися мотузки, що тягнулися до стартера. По сигналу стартер різко опускав мотузки, палиці одночасно падали і атлети починали біг.

Місце кожного бігуна на старті визначалось жеребкуванням. По прямій пробігали один стадій, після повороту бігли у зворотному напрямку, і так всю змагальну дистанцію. Існували різні види забігів: на 1 стадій, на 2 стадії, на 8-24 стадії, біг озброєних атлетів на 2-4 стадії. Вже в стародавній Олімпії існувала система жеребкування спортсменів. Вони спочатку брали участь у відбіркового тура, переможці яких виступали у фінальних забігах.

Перед змаганнями бігуни розташовувалися на арені і глашатай представляв публіці кожного з них. Відомих спортсменів, особливо переможців попередніх Олімпійських ігор або інших всегрецьких змагань, глядачі бурхливо вітали. Потім виносилася ваза Зевса, великий кубок з срібла, в якому знаходилися картки з деревини з різними буквами алфавіту. Спортсмени діставали картки і по команді глашатая займали місце на старті відповідно до букви.

Ефективність старту забезпечувалася мармуровими плитами з поглибленнями, розташованими уздовж лінії старту. У ці поглиблення спортсмен ставив ступні босих ніг і займав передстартове положення, багато

в чому схоже на те, яке займають сучасні бігуни на довгі дистанції. Лінії бігу для кожного спортсмена визначалися розмежувальними стовпами, розташованими на лініях старту і фінішу, що допомагало атлетам вибрати правильний напрям бігу. Для занять бігом перш за все відбиралися хлопці, які захоплювалися полюванням або були пастухами, оскільки їх спосіб життя розвивав якості, необхідні для бігунів. Проте розроблена система підготовки бігунів давала можливість займатися цим виглядом спорту і іншим хлопцям.

Метання диску – було видом змагань, який не мав безпосереднього зв'язку з військовою або трудовою практикою. Гомер згадує про змагання з метання диску, яке організував ще Ахілес на честь загиблого Патрокла. В подальшому метання диску стало одним із видів п'ятиборства. Диск виробляли з каменю, а потім зі свинцю або сплавів. Диски мали діаметр від 17 до 32 см, масу від 1,3 до 6,6 кг. Особливістю техніки метання диску античних атлетів, на відміну від техніки сучасних дискоболів, була відсутність обертальних рухів тіла, які сприяли розвитку великої відцентрової сили. Кидок здійснювався після декількох пробних махових рухів, при стабільному положенні ніг, про що свідчать роботи художників і скульпторів того часу.

Стрибки у довжину – як і біг, були одним із найпростіших видів змагань.

Боротьба – входила у п'ятиборство, а також була окремим видом змагань. Змагання проводились з двох видів боротьби: "стоячи", коли переможцем вважався борець, який поклав суперника на пісок тричі; "нижня боротьба", яка велася до тих пір, поки один зі спортсменів тричі не прижимав суперника до землі, утримуючи його до вказівки суддів. Поєдинки борців зазвичай проводилися в центрі стадіону, на спеціально відведеному майданчику, який обкопувався і поливався водою. Перед поединком атлети змащували свої тіла маслом для того, щоб їхні тіла були слизькими і незручними для проведення захоплень і прийомів суперником. Порядок поєдинків визначався результатами жеребкування, яке проводилося приблизно по такій же схемі, як і при змаганнях в бігу. Поєдинки були не обмежені в часі і могли проводитися до повного виснаження сил одного із суперників.

Кулачний бій найімовірніше в програму ОІ був введений у 688 р. до н.е. і одразу набув популярності. Вагові категорії були відсутні і всі учасники, незалежно від ваги, приймали участь в одній групі. Перед поединком атлети намотували на руки шкіряні стрічки для фіксації променево-зап'ясткових суглобів і пальців. Такими стрічками користувалися до V ст. до н.е.

У IV ст до н.е. з'явилася "рукавичка", що являла собою заздалегідь згорнуті стрічки за формою кисті. За часів Римської імперії (II ст. до н.е.) конструкція рукавички була змінена. Її укріплювали залізом і свинцем. Залежно від того, якими рукавичками користувалися атлети, змінювалися

техніка і стиль бою. Так, м'які рукавички вимагали гнучкості, спритності, хорошої техніки; при використанні рукавичок з обтяженнями основна увага приділялася захисту і силі ударів. На відміну від сучасного боксу, в стародавньому кулачному бою не було обмеження тривалості поєдинку. Атлети билися до тих пір, поки один з них не втрачав свідомість або не визнавав своєї поразки, піднявши один або два пальці. Інколи суддя міг призначити короткочасний відпочинок. Якщо суддя сумнівався у визначенні переможця, то він приймав рішення, згідно якого почергово наносилася серія ударів нерухомому супернику. Черговість нанесення таких ударів визначалась жеребкуванням. Атлет, який витримував серію ударів визнавався переможцем. Дуже часто подібні поєдинки мали летальне завершення. Правилами кулачного бою заборонялося застосовувати прийоми боротьби, наносити удари нижче поясу, використовувати рукавиці, які виготовлені із свинячої шкіри, а також захищати голову бійця товстою шкірою.

Пентатлон – (п'ятиборство) змагання, яке складалося з п'яти видів атлетики – стрибок, метання диску і спису, біг, боротьба. Різноманітність видів змагань вимагала від п'ятиборця різнобічної фізичної підготовки і володіння технікою різних видів спорту, що досягалось лише тривалим і наполегливим тренуванням. Особливу популярність цьому вигляду спорту приносила його прикладна спрямованість, оскільки п'ятиборці в разі війни виявлялися найбільш майстерними бійцями. До появи пентатлону в програмі Ігор Олімпіад всі види змагань, включені в п'ятиборство, були добре відомими і самостійними видами спорту. До теперішнього часу історики ведуть дискусії про точну дату появи п'ятиборства в програмі Ігор Олімпіад. Найімовірніше він з'явився на Іграх 18-ої Олімпіади в 708 р. до н.е., а першим переможцем в цьому виді спорту став Лампіс з Лаконії. Не вирішене до кінця і питання про перелік видів змагань, що склали програму пентатлону. Більшість дослідників погоджуються з думкою, згідно якої в програму пентатлону входили вказані вище п'ять видів змагань. Проте є автори, які стверджують, що в програмі не було змагань з метання спису, а були змагання в кулачному бою або в панкратіоні. Відповісти однозначно на це питання складно, оскільки багато відомостей є уривчастими і суперечливим. Відповісти однозначно на це питання складно, оскільки багато відомостей є уривчастими і суперечливими. Цілком імовірно, що на Олімпійських іграх програма включала одні види змагань, а при проведенні інших Ігор могли бути зміни.

Панкратіон – старогрецький вид спорту, який поєднував боротьбу і кулачний бій. В панкратіоні існували відповідні правила: атлети не вдягали рукавичок. Дозволялось використовувати усі прийоми, які застосовувались окремо як в боротьбі, так і в кулачному бої. Розрізняли два види панкратіону: 1) поєдинок атлетів стоячи; 2) продовження боротьби і після падіння атлетів на землю. В програму Ігор панкратіон був вперше включений 648 р. до н.е.

Поєдинки в панкратіоні характеризувалися жорстокістю, дикістю і відсутністю естетики. Цьому сприяли і умови проведення боїв – на земляних майданчиках политих водою, що призводило до падіння суперників, які продовжували бій, качаючись в грязюці. Ці риси панкратіону додавали йому специфічності, не характерної для інших видів спорту. Завдяки цьому панкратіон став привабливим для глядачів Стародавньої Греції в період її занепаду і кризи в останні три століття до н.е., а також для глядачів Римської Греції, духовний світ яких істотно відрізнявся від духовного світу класичного періоду.

Кінні перегони. Кінний спорт в Стародавній Греції був пристрастю вищих прошарків суспільства, обов'язковою частиною виховання їх молоді. Володіння породистими кіньми, розкішними колісницями було ареною суперництва грецької знаті. Звідси і особливий інтерес до різних видів кінних змагань, недоступних широким масам населення. Елітарність кінного спорту визначалася і тим, що за перемогу в змаганнях нагороджувалися господарі коней і колісниць, а не наїзники і візники, яким, на відміну від інших видів спорту, відводилася технічна роль. Змагання проводилися з двох видів програми. Однією складовою був біг коней (верхова їзда), а іншим — біг колісниць. Колісниця була низько розташованою платформою з двома колесами. Найбільшою популярністю користувалися два види колісниць – з двома кіньми (римська двоколісна колісниця) та з чотирма кіньми (квадрига). Першими в програму ОІ (680 р. до н.е.) увійшли кінні змагання квадриг. Пізніше (648 р. до н.е.) програма розширилася і вже включала верхову їзду.

Пізніше програма поповнилася і перегонами римських двоколісних колісниць. Були в програмі ОІ і специфічні змагання: в них біг коней поєднувався з бігом вершників, які на останньому повороті повинні були зістрибнути і продовжити дистанцію бігом за своїми упряженими кіньми. Серед всіх видів кінних змагань найбільшою популярністю користувалися змагання колісниць, результати яких були непередбачувані — через небезпеку, що підстерігала учасників. Це робило змагання захоплюючими, цікавими, видовищними і, природно, привабливими для глядачів. Перегони (верхова їзда) були менш популярними, оскільки вони рідко закінчувалися трагічно, а результати часто були передбаченими. Коні на старті розставлялися згідно з жеребом. Для розміщення коней і наїзників використовувалися різні системи, які постійно удосконалювалися, для того, щоб забезпечити кращу організацію і відносно рівні можливості для тих, хто змагається.

Стрільба з луку. Як зброя лук мало цінувався стародавніми греками. І лише з IV ст. до н.е. стрільба з луку почала набувати популярності. Цьому

сприяли і показові виступи воїнів, що регулярно проводилися. Надалі стрільбу з луку включали в систему фізичної і військової підготовки хлопців.

Фехтування. На відміну від сучасного фехтування, в Стародавній Греції застосовувалися важкі види зброї: спис, спада (короткий меч) та ін. Тому під час виступів атлети були вимушені для захисту від ударів одягатися в спеціальну форму: шлем, панцир і лати. Застосовувалися також щити різної форми (круглі, прямокутні). Виступи факелоносців. У церемонії відкриття змагань брали участь атлети, що несуть факели. Об'єднані в групи, вони повинні були пробігти відстань від 800 до 2500 м, стежачи, щоб при цьому полум'я не згасло. Інколи такі виступи проводилися верхи на конях.

Гімнастика і рухливі ігри. У Стародавній Греції гімнастикою називалася система різних вправ, метою яких був фізичний розвиток і підготовка людини до всіляких видів діяльності. У системі цих вправ дуже часто використовували м'яч, виготовлений з тканини і шкіри. Так з'явилися рухливі ігри, що завоювали популярність у греків.

Плавання. Для плавальної підготовки використовувалися спеціально побудовані прямокутні ванни, наповнені водою (прототип сучасного басейну). При розкопках в Олімпії були виявлені два таких басейни. Один з них мав розміри: довжина — 4,19 м, ширина — 3,02 м і глибина — 1,39 м; інший — відповідно, 24 м, 16 м і 1,6 м. Можливо, менший басейн служив для відпрацювання рухів плавця, великий, — безпосередньо для плавання.

Великою популярністю у стародавніх греків користувалися змагання в "швидкості човнів" (веслування). Відомо, що до початку I ст. до н.е. в змаганнях брали участь великі човни (галери) з великою кількістю веслярів. Надалі використовувалися менші човни, куди один за іншим сідали від 3 до 8 веслярів. Найбільшої популярності веслування як вид змагань отримало в Афінах.

Ігри перших 24 Олімпіад (684-116 рр. до н.е.) включали 6 видів змагань і проводились протягом одного дня.

Починаючи з Ігор 25-ї олімпіади, в програму яких були включені перегони на колісницях, змагання почали проводитися протягом двох днів. Поступово кількість видів змагань була доведена до 20, а їх тривалість до 5 днів. Перший день – день відкриття Олімпіади. Церемонія відкриття була простою, але величною. Чотири рази звучала труба і повідомлялося про початок змагань. Проводилась реєстрація і жеребкування учасників в різних видах спорту. Учасники змагань (а також тренери і судді) давали клятву Зевсу Олімпійському, що не допустять не чесних прийомів боротьби, будуть дотримуватися регламенту Олімпіади. Потім починався парад учасників, під час якого глашатай сповіщав глядачам деякі дані про спортсменів (ім'я,

місцевість, з якої він прибув, чим займається та ін.). В цей же день проводилися змагання трубачів і герольдів, які мали честь обслуговувати ОІ. Закінчувався перший день Олімпіади принесенням жертви богам. В цей день виступали музиканти, письменники і поети, які в своїх творах оспівували ОІ і видатних олімпіоніків. Другий день розпочинався урочистою церемонією. Після цього герольд оголошував змагання відкритими. В цей день першість виборювали лише юні атлети. Першим видом був біг на стадій. Після серії попередніх забігів проводився фінальний. Наступними були змагання в боротьбі, кулачному бою і панкратіоні. Третій день – великий день Олімпіади. Центральною спортивною подією були кінні змагання і пентатлон – найбільш престижні і популярні види. Спершу проводилися кінні змагання, а в другій половині дня – змагання з дисциплін пентатлону. Четвертий день починався з відвідування храму Зевса усіма учасниками ОІ. Програма змагань цього дня включала біг, боротьбу, кулачний бій і панкратіон. П'ятий день як і перший починався з возвеличення богів. Переможці змагань збиралися біля храму з пальмовими гілками в руках. Після цього розпочиналася церемонія нагородження переможців. Герольд називав імена переможців і міста, з яких вони прибули. Найстарший зі суддів коронував олімпіоніків вінком. Після закінчення церемонії розпочиналося святкування, яке тривало до пізньої ночі. Програма ОІ не була стабільною і в різні періоди історії олімпійського руху у Стародавній Греції змінювалась не тільки кількість і види змагань, але і послідовність розподілу у днях. За кілька місяців до початку змагань спеціальні послы – спондофори сповіщали керівників держав і областей про час проведення ОІ і робили оголошення про мир в Елладі. Учасники майбутніх змагань приїздили за місяць раніше для ознайомлення з місцевістю і продовженням підготовки.

Контрольні питання

1. Назвіть особливості фізичної культури у Стародавній Греції.
2. Перерахуйте загальногрецькі змагання.
3. Спортивні споруди Стародавньої Греції.
4. Коротко викладіть суть кризи грецької фізичної культури.
5. Вкажіть, ким і коли було заборонено Олімпійські ігри Стародавньої Греції.

Література

1. Йопа Т.В. Історія фізичної культури і спорту: курс лекцій для студентів дистанційної форми навчання спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» першого 7 (бакалаврського) рівня вищої освіти. Полтава: Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2020. 126 с.

2. Конспект лекцій з дисципліни «Історія фізичної культури» для здобувачів вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Фізична культура і спорт» першого (бакалаврського) рівня спеціальності: 017 «Фізична культура і спорт» очної форми навчання / Укладач: к.т.н., професор Губарєв І.В. - Кам'янське, ДДТУ, 2022.- 174 с.

3. Кошева Л.В. Історія фізичної культури: Курс лекцій для студентів спеціальності 017 Фізична культура і спорт. Краматорськ: ДДМА, 2021. 224с.

4. Олімпійські ігри Стародавньої Греції : лекція з навчальної дисципліни „Олімпійський і професійний спорт” / уклад. Бріскін Ю. А., Нерода Н. В. – Львів : ЛДУФК імені Івана Боберського, 2022. – 31 с.

5. Файдевич В., Табак Н. Фізична культура в країнах Стародавнього Сходу. Історія фізичної культури і спорту народів Європи [текст]: зб. тез доп. VII Міжнар. наук. конгр. іст. фіз. культ. (12–13 верес. 2024 р.) / укладачі: А. В. Цьось, С. Я. Индика. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2024. – 96 с.

6. Яковів В. Спортивні споруди стародавніх олімпійських ігор. Історія фізичної культури і спорту народів Європи [текст]: зб. тез доп. VIII Міжнар. наук. конгр. іст. фіз. культ. (25–26 верес. 2025 р.) / укладачі: А. В. Цьось, С. Я. Индика. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2025. – 110 с.

Лекція 10. Тема: Відродження Олімпійських ігор сучасності. Діяльність П'єра де Кубертена.

План:

1. Розкопки Олімпії та спроби проведення панеллійських ігор.
2. Соціальні умови розвитку Олімпійського руху нового часу.
3. Діяльність П'єра де Кубертена з відродження Олімпійських ігор.
4. Характеристика перших Олімпійських ігор сучасності.

1.

1. Розкопки Олімпії та спроби проведення панеллійських ігор.

Перші серйозні розкопки Олімпії почав у 1824 р. англійський археолог лорд Станкоф. У результаті його розкопок був складений план, який відображав те, якою була Олімпія в античні часи. В подальшому цей план неодноразово уточнювався при наступних археологічних розкопках. Це дозволило з більшою точністю відобразити розташування різних об'єктів та вигляд давньої Олімпії.

У 1829 г. в Олімпії під керівництвом французького археолога Дюбуа проводились розкопки, в ході яких з західної сторони храму Зевса були

знайдені обломки мармурових прикрас будівлі. Свої знахідки французькі археологи відправили по річці Алфей до морського порту, звідти вивезли до Франції, де вони потрапили до французького Лувру.

У 1875 – 1881 р.р. розкопки в Олімпії вели німецькі археологи під керівництвом Ернста Курциуса. Але тепер всі пам'ятники, що знаходили в Олімпії, повинні були залишатись у Греції. Спочатку археологічні знахідки відправлялись в Афіни, а в 1887 р. був побудований музей в самій Олімпії.

Перші Олімпійські ігри сучасності, що відбулись в Афінах у 1896 р., окрім всього іншого, сприяли і підвищенню інтересу до Олімпії, і активізації археологічних розкопок. Так, в 1906 – 1909 р.р., в 1921 – 1923 г.г. і в 1927 – 1929 р.р. німецькі вчені під керівництвом В.Дерпфельда вели розкопки у центральній частині Олімпії – у її священній році Алтіс (результати цих досліджень знайшли відображення у книзі В.Дерпфельда «Древняя Олимпия» 1935 р.).

Археологічні дослідження продовжувались в Олімпії і в другій половині 30 – их років ХХ ст. німецькими вченими (А.Геркан – 1936г., Р. Хампе та У.Янцен – 1937г., Е.Кунце та Х. Шлейф – 1938г.).

Дослідження в Олімпії були зупинені Другою світовою війною, а відновлені у 1952 г. (Е.Кунце) і продовжені в подальшому іншими археологами.

В IV ст. до н.е. Олімпійські ігри проводились з великим розмахом, це спонукало до будівельних робіт, направлених на реконструкцію стадіону та іподрому. На стадіоні розширили (до 10 м) доріжку для змагань з бігу, яка мала 192 – метрову довжину. Тоді ж отримав свій кінцевий вигляд і іподром.

Зусиллями, в основному, німецьких археологів вдалося майже повністю відновити у початковому вигляді стадіон в Олімпії. Від першого стадіону залишились не багаточисленні сліди. Другий стадіон знаходився приблизно в тому ж місці, що й перший. В середині IV ст. до н.е. стадіон перемістили на 75 м на схід. Побудований Леонідом стадіон мав арену (213 x 29м) та місця для глядачів (близько 50 тисяч) на схилах гори Кронос.

Після позбавлення країни від турецького ярма в 1821 р. пропонувалося відродити проведення Олімпійських ігор у вигляді Грецьких національних ігор, проте ця ідея не була здійснена. Нарешті, в 1858 р. майор грецької армії: Євангеліс Цаппас, який володів колосальною енергією і великими фінансовими можливостями, запропонував королеві Греції відновити проведення Олімпійських ігор. Е. Цаппас на власні засоби створив фонд олімпійців і побудував великий зал для змагань. Королівським указом створюється оргкомітет, і в 1859 р. проводяться Ігри в Афінах, названі

"Панеллінською" Олімпіадою. Аналогічні ігри, що планувалися на 1863 р., не відбулися через смерть короля і викликаного нею політичного напруження в країні. Проте надалі такі змагання проводилися в Афінах ще кілька разів (1759, 1770, 1875, 1889), але успіху не мали.

2. Соціальні умови розвитку Олімпійського руху нового часу.

Процесу відродження ОІ і створення МОК сприяв цілий ряд факторів, серед яких слід назвати бурхливий розвиток транспорту, що полегшив обмін матеріальними й духовними цінностями між народами, проведення міжнародних промислових і торгівельних ярмарок, конференцій, виникнення міжнародних організацій, у тому числі й спортивних. Існує багато версій про те, чому саме концепція Кубертена виявилася найбільш успішною у справі відродження Ігор, аніж усі попередні спроби. Найбільш переконливі пояснення опираються на три основні аспекти. По перше, концепція Кубертена виявилася співзвучною з міжнародним рухом ХІХ ст., серед яких – Червоний хрест, рух скаутів і рух есперанто зі створення нової мови міжнародного спілкування. По-друге, вона з'явилася в період росту популярності всесвітніх виставок. Цінність цих організацій і подій до цього часу відчувається хоч би у тому, як МОК веде свої справи з міжнародними некомерційними організаціями. Ідеї Кубертена відповідали тенденції до інтернаціоналізації спорту, кодифікації правил, що дозволяло представникам різних країн змагатися один з одним. Нарешті, і цей пункт варто вважати найбільш важливим, – прагнення Кубертена виходили за межі спорту і його філософію Олімпізму можна розглядати в одному ряді з новими філософськими вченнями цієї епохи.

25 листопада 1892 р., як генеральний секретар "Союзу легкоатлетичних французьких товариств", Кубертен запропонував на лекції у Сорбоні відродити Олімпійські Ігри. В 1893 році створюється комітет з підготовки й скликанню Установчого Конгресу.

Наприкінці 1893 р. – початку 1894 р. Кубертен організував широку кампанію по залученню представників різних спортивних організацій до роботи засновницького конгресу. Кубертен розсилав листи-запрошення, проте особливого успіху ці запрошення не мали. Спортивні організації Німеччини, Швейцарії і Нідерландів взагалі проігнорували заклик Кубертена, а з низки інших країн були отримані негативні відповіді. Тоді Кубертен і його прибічники спрямували свої зусилля на те, щоб забезпечити конгресу політичну підтримку. Вони провели переговори з дипломатичними представництвами різних держав, акредитованими в Парижі, і таким чином встановили контакти з політичними і суспільними діячами цих країн.

В результаті стати почесними членами президії конгресу могли видні діячі різних країн — Греції, Швеції, Норвегії, Росії, Великобританії, Німеччині і ін. Ця обставина змінила ставлення до конгресу і з боку спортивних організацій, багато хто з яких таки прийняв рішення скерувати своїх представників. В січні 1894 року Кубертен розіслав запрошення й програму Конгресу багатьом закордонним клубам, персонально запросив У.Слоена зі США, У.Герберта з Англії, В.Бланка зі Швеції та Ф. Кеменя з Угорщини. На жаль його зусилля не знайшли підтримки в самій Франції. Представники Австралії і Японії письмово підтвердили своє приєднання до уставного конгресу. 16 червня 1894 р. у великій залі Сорбонського університету (Париж) зібралось близько 2000 чоловік. У запрошеннях був зроблений надпис "Конгрес відродження ОІ". Були присутні 79 делегатів від 49 спортивних організацій 12 країн, включаючи США, Італію, Францію, Іспанію, Грецію і Росію. Виключно високо оцінив Кубертен роль в організації Конгресу У.Слоена і Ч.Герберта. Відроджуючи ОІ Кубертен багато взяв з історії організації і проведення стародавньогрецьких ігор.

Кубертен детально розробив організацію і процедуру проведення ОІ, додавши елементи, які за його думкою були необхідні для задоволення бажань сучасного людства. В першу чергу це інтернаціональний характер ігор, включення в програму змагань великої кількості видів спорту, добровільна участь спортсменів-аматорів та ін. Делегати конгресу працювали у двох секціях. В першій секції обговорювалась проблема аматорства. На засіданнях другої секції обговорювалась концепція олімпізму. Напередодні відкриття Конгресу Кубертен опублікував статтю "Відродження Олімпійських ігор", де були викладені принципи і ідеали Олімпізму.

3. Діяльність П'єра де Кубертена з відродження Олімпійських ігор.

Відродженню сучасних ОІ світ зобов'язаний в першу чергу енергії і наполегливості – історика, літератора, педагога, соціолога, громадського діяча, барона П'єра де Кубертена (1863-1937 р.р.). П.Кубертен народився 1 січня 1863 року в Парижі в родині живописця з стародавнього роду Фреда де Кубертена. На нього, вихідця з аристократичної сім'ї, на думку батьків, чекала блискуча військова кар'єра. Але юнак обрав інший шлях. В дитинстві він любив їздити верхи, займатися фехтуванням, веслуванням.

Ще у юнацькі роки П'єр виявляє великий інтерес до літератури, педагогіки, філософії, історії, особливо античної. Кубертен зізнався, що саме Олімпія зробила з нього мрійника. Пізніше Кубертен серйозно зацікавився проблемами спорту, його місцем у системі виховання молодого покоління. Він

їде до англійського міста Регбі, щоб ознайомитись з досвідом місцевого коледжу, директор якого Томас Арнольд ще у 30-ті роки XIX ст. ввів спорт як метод виховання у цьому навчальному закладі. Створені Арнольдом спортивні команди функціонували на базі самоврядування, продуманої системи фізичного виховання й регулярних спортивних змагань і тому, об'єднані у спортивному клубі вони стали взірцем для копіювання. Спортивна система розвивалася у тісному взаємозв'язку з педагогікою. Молодий француз стає гарячим прихильником ідей Т. Арнольда. Кубертен вивчає стан і особливості фізичного виховання та спорту у США, Швеції, Німеччині та інших країнах, листується з відомими діячами в галузі фізичного виховання.

Кубертен вирішує присвятити своє життя здійсненню благородної мети – поставити спорт на службу миру, взаєморозумінню і дружбі між народами. Завдяки глибокому вивченню впливу рухової активності і спорту на здоров'я, культуру, освіту й виховання людей у різних країнах, Кубертен сформував своє ставлення до спорту не лише як до засобу виховання і освіти, але і як до фактору розвитку міжнародного співробітництва, зміцнення миру й взаєморозуміння між народами. За словами П'єра де Кубертена, кампанія по відродженню Олімпійських ігор розпочалася 30 серпня 1887 р. після опублікування його статті, в якій він звернув увагу французів на необхідність більш різнобічної фізичної підготовки дітей в школах і оголосив про створення Ліги фізичного виховання. У 1888 р. Кубертен видав книгу "Виховання в Англії", а через рік — "Англійське виховання у Франції", в яких ділився своїми задумами. На засіданні комітету з впровадження фізичних вправ, створеного в Міністерстві освіти Франції 1 липня 1888 р. Кубертен виклав основні принципи ідеї відродження Олімпійських ігор. Ця ідея дістала схвалення, але не більше, оскільки роль комітету полягала по суті лише у створенні основ Олімпійського руху. Відвідання США й Великобританії дозволило Кубертену знайти активних прибічників відродження ОІ в особі доктора Уільяма Пені Брукса, засновника Олімпійського товариства Мач-Венлок і Національної олімпійської асоціації (1895), Уільяма Слоєна – професора політичних наук в Пристоні, який користувався великим авторитетом в університетських колах, а також Чарльза Герберта – переможця багатьох великих змагань 70-х років з бігу і веслуванню, у подальшому крупного організатора спорту, борця за олімпійську ідею і створення міжнародних федерацій. Американський історик Девід Юнг, що детально вивчав діяльність і роль різних людей у відродженні Олімпійських ігор, свідчить, що ідея їх відродження за старогрецьким зразком і проведення таких Ігор в Афінах раз на чотири роки, як масштабного міжнародного заходу належить не Кубертену, а англійцеві Уільяму Бруксу, який не лише висловив цю ідею осінню 1880 р., але і зробив конкретні кроки для її реалізації. Слід зазначити, що після відвідин Ігор в Мач Венлоці 1 Кубертен проникся ідеєю Брукса відродити Олімпійські ігри як міжнародні,

оцінив їх перспективи, проте негативно ставився до пропозиції проводити такі Ігри лише в Греції. Кубертен, переконаний в необхідності проведення сучасних Олімпійських ігор як події міжнародного масштабу, вирішив залучити до організації їх відродження знатних спортивних діячів з різних країн світу, щоб із самого початку додати олімпійському руху міжнародного характеру. З цією метою в 1889-1890 рр. він веде листування з фахівцями різних країн, організовує ряд міжнародних змагань з різних видів спорту, здійснює ділові 11 поїздки в США і Великобританію.

У 1889 р. Кубертен як учасник науково-практичної конференції з фізичного тренування вперше відвідав США. У 1890 р. він організував в Парижі Міжнародний науковий конгрес аналогічного змісту. Нотатки про цей конгрес підвищили популярність Кубертена і дозволили йому налагодити тісні зв'язки із спортивними організаціями Англії і Північної Америки. В цей же час створюється Союз спортивних товариств Франції, першим генеральним секретарем якого був вибраний П'єр де Кубертен. У 1892 р. на асамблеї цього Союзу, яка проходила у великому залі університету Сорбонни, відбулася історична дискусія про спорт. Кубертен виступив з доповіддю "Фізичні вправи у сучасному світі". Це був по суті його перший крок до інтернаціоналізації спорту, перша публічна пропозиція про відродження Олімпійських ігор. Практичні заходи з реалізації цієї ідеї були зроблені весною 1893 р., коли за пропозицією Кубертена Союз французьких атлетичних товариств мав намір скликати в Парижі в 1894 р. міжнародний конгрес, який вирішив би два головні запитання: точно визначив поняття любительського спорту і підготував проведення Олімпійських ігор. Ідея скликання такого конгресу знайшла підтримку в політичних колах. Ректор Сорбонни надав територію університету для підготовки і проведення цього конгресу.

4. Характеристика перших Олімпійських ігор сучасності.
Періодизація Ігор Олімпіади:

- перший етап – Ігри I-V Олімпіад (1896 – 1912 р.р.);
- другий етап – Ігри VII-XIV Олімпіад (1920 – 1948 р.р.);
- третій етап – Ігри XV – XXIV Олімпіад (1952-1988 р.р.);
- четвертий етап – XXV і наступні (з 1992 р. до наших днів).

Контрольні питання

1. Хто і коли проводив розкопки Олімпії?
2. Хто пробував провести панеллійські ігри?
3. Які соціальні умови розвитку Олімпійського руху нового часу?

4. Яка роль П'єра де Кубертена у відродженні Олімпійських ігор?
5. Охарактеризуйте перші Олімпійські ігри сучасності.

Література

1. Булатова М. М. Олімпійський рух: історія і сучасність : у 2 кн. / М. М. Булатова, С. Н. Бубка, В. М. Платонов. – Київ, 2021. – Кн. 1. – 640 с.
2. Булатова М. М. Олімпійський рух: історія і сучасність : у 2 кн. / М. М. Булатова, С. Н. Бубка, В. М. Платонов. – Київ, 2021. – Кн. 2. – 672 с.
3. Булатова М.М., Єрмолова В.М., Радченко Л.О., Кроль І.М., Єгупов М.В. Навчально-методичний посібник «Олімпійський спорт» у таблицях. Київ 2024. 61 с.
4. Історичні особливості розвитку міжнародного олімпійського руху сучасності. Частина I: метод. розробка. Луцьк Вежа-Друк, 2025. 65 с.

Лекція 11. Тема: Ігри олімпіад. Періоди розвитку, характеристика і хронологія. Зимові Олімпійські ігри. Загальна характеристика МОК, функції МОК, НОК, МСФ, Олімпійська хартія, її структура та зміст.

План:

1. Загальна характеристика періодизації олімпійського руху сучасності.
2. Характеристика Олімпійських ігор 1, 2, 3, 4 періоду.
3. Зимові Олімпійські ігри.
4. Загальна характеристика МОК.
5. МОК, МСФ, НОК та їх роль в олімпійському русі.
6. Олімпійська хартія – основний документ, який регламентує дію МОР.

1. Загальна характеристика періодизації олімпійського руху сучасності.

Сучасний олімпійський рух пройшов складний шлях розвитку і не одразу набув популярність і притаманні йому риси і масштаби. Тому історія ОІ сучасності потребує чіткої періодизації. Історики та соціологи висувують різні підходи до періодизації розвитку олімпійського спорту. Одні пропонують пов'язати періоди з терміном діяльності президентів МОК. Інші вважають, що при розробці періодизації необхідно орієнтуватися на роль Олімпійського

руху в житті світової спільноти, його вплив і авторитет. Деякі науковці пропонують будувати періодизацію на основі найбільших історичних подій, які кардинально вплинули на хід сучасної історії людства, можна пов'язати історію міжнародного спортивного руху з трьома історичними періодами теперішнього століття (до Першої світової війни, між Першою і Другою світовими війнами, після Другої світової війни). При визначенні періодів розвитку такого складного явища як сучасний олімпійський рух, неможливо орієнтуватись на один критерій, яким би впливовим він не здавався. Необхідно враховувати сукупність всіх факторів політичного, економічного і спортивного характеру, які здійснювали принциповий вплив на розвиток олімпійського руху на конкретному історичному етапі.

2. Характеристика Олімпійських ігор 1, 2, 3, 4 періоду.

Перший період Ігор Олімпіад (1896-1912 рр.) характеризується відносно невеликою популярністю міжнародного Олімпійського руху і ОІ. Ідея їх проведення кожні 4 роки з труднощами пробивала собі дорогу. Не випадково МОК приурочував ОІ до Всесвітніх промислових виставок у 1900 році в Парижі і у 1904 році у Сент-Луїсі. З 689 учасників ігор у Сент-Луїсі тільки 92 спортсмени представляли 11 країн світу, решта – представники США. Ситуація, що склалась в деякій мірі змінилась в Лондоні (1908р.) і Стокгольмі (1912р.). Невдале проведення ОІ у Парижі і Сент-Луїсі викликало гостру критику міжнародної спортивної спільноти і нагадало ідею проведення ОІ у Греції. Кубертен запропонував провести неофіційні Ігри у 1906 році, щоб надати стимул розвитку ОР. Кубертен розумів, що проведення Ігор на їхній історичній батьківщині дозволить стимулювати розвиток олімпійського руху. Ідею Кубертена підтримав технічний директор Ігор професор Іоанес Хрисафіс. Такі ігри були проведені в Афінах 22 квітня – 2 травня 1906 року і залучили до участі 884 спортсменів (7 жінок) із 20 країн, що було значно більше, ніж у Сент-Луїсі. Однак, у подальшому такі ігри не проводились. Особливу увагу необхідно звернути на Ігри V Олімпіади 1912 р. в Стокгольмі. Незважаючи на напружену ситуацію в Європі, в Іграх взяли участь 2547 спортсменів (серед яких 57 жінок) з 28 країн. В 20 видах легкої атлетики було встановлено олімпійські рекорди. Деякі глядачі назвали ці Ігри

«Олімпіадою Джеймса Торпа», який переміг в легкоатлетичному п'ятиборстві та десятиборстві. Згодом атлета було позбавлено золотих нагород через порушення статусу аматора. Крім того, в цих Іграх брав участь Сйворі Брендендж, який став у 1952 р. президентом МОК. Ні участь жінок в Іграх, ні проведення у цей період 14 сесій і 3 конгресів МОК, ні ґрунтовні статті Кубертена не змогли компенсувати недостатньо привабливу концепцію організації ОІ, програма яких була розтягнута на декілька тижнів. Принцип єдності часу і дії античних ОІ не дотримувався. У багатьох видах спорту були

відсутніми єдині міжнародні правила змагань. До того ж епоха, яка відходила у минуле, була дуже заражена націоналізмом і несла з собою політичну напругу. Історія з американцем Фредом Лорцем, який намагався нечесно перемогти в марафонському бігу на Іграх 1904 р. в Сент-Луїсі, та несправедлива дискваліфікація Джеймса Торпа після Ігор 1912 р. (початок дискримінації «кольорового» населення в США) змусила керівництво МОК замислитись над створенням кодексу честі атлетів. В 1913р. з'являється «Зведення зауважень та пропозицій щодо покращення Олімпійських ігор», виникає ідея розробки Олімпійської клятви.

Другий період (1920-1948 рр.) охоплює роки між Першою і Другою світовими війнами і перші три роки після Другої світової війни. Політичні, економічні й моральні потрясіння відзначилися на олімпійському русі. В цей період не проводилися Ігри XII і XIII Олімпіад (Друга світова війна). В цей період, у 1925 році, Кубертен подав у відставку. В своїй заяві він написав: «Хоча я є офіційно президентом МОК, я відхожу від справ... Але я хочу застерегти Вас щодо сучасних тенденцій, які мають негативний вплив на розвиток ОР. Протягом 30 років я боровся за справу спорту. Я зіткнувся з ворожим супротивом, мені довелося боротися і проти ненависті. Але я досяг того, що сьогодні МОК налічує 52 члени, які є представниками 41 країни Європи, Африки, Америки, Азії. Незважаючи на ряд негативних спогадів, я продовжую вірити в мирні та морально-виховні чесноти спорту». Багато науковців називають цю заяву одного з найвидатніших президентів МОК «заповітом». 20-ті роки ХХ ст. характерні бажанням МОК враховувати політичні обставини у світі. Німеччина не була допущена до участі в ОІ 1920 і 1924 рр. Німецькі спортсмени були допущені до змагань лише після того, як Німеччина вступила до Ліги Націй та міжнародних європейських організацій. Ігри використовувались деякими колами і країнами для розпалювання національного антагонізму. Політика МОК цього періоду заслуговує серйозної критики. Важко обґрунтувати факт вибору в 1938р. трьох членів у МОК для Німеччини, Італії та Японії, країн, які готувались до війни. Апогеєм моральної кризи МОК стали Ігри XI Олімпіади 1936 р. в Берліні (недопущення спортсменів-євреїв в команду Німеччини, расизм). Рішення щодо проведення Ігор в столиці Німеччини було прийнято 1931 р. до приходу нацистів до влади. В 1933 р. МОК письмово попередив уряд Німеччини, що якщо не буде відновлено право НОК Німеччини займатись підготовкою Ігор, то їх проведення буде перенесене в місто іншої країни. У 1933 р. на сесії МОК у Відні представник німецького уряду дав неправдиве підтвердження та обіцянку допустити спортсменів-євреїв до участі в Іграх. Але МОК знав про факти порушення Олімпійської хартії і створив спеціальну комісію для перевірки цих фактів, головою якої був Ейвері Брендедж. В США спортсмени публічно виступили проти проведення Ігор в Берліні. Незважаючи на всі

перешкоди та виявленні порушення в 1935р. на сесії МОК в Осло було прийнято рішення проведення Ігор в Берліні. У червні 1936р. в Парижі відбулась конференція захисту ідей олімпійського руху, учасники якої визнали проведення Ігор Олімпіади в Німеччині несумісними з принципами олімпізму і закликали до проведення Народної Олімпіади в Барселоні. У червні 1936 р. в Барселону прибуло понад 20 команд з різних країн, але фашистське повстання в Іспанії завадило проведенню Народної олімпіади. Ігри XI Олімпіади в Берліні стали тріумфальними для 10 темношкірих спортсменів з США, які завоювали 6 золотих, 3 срібні і 2 бронзові медалі. Навіть перемога німецької команди в неофіційному командному заліку не змогла затьмарити поразку расизму, який сповідувала Німеччина. В ці роки МОК багато зробив для активного протистояння міжнародному робітничому спортивному руху. Намагання Кубертена на початку 1930 рр. змінити позицію МОК, звернути увагу на інтенсивний розвиток спорту в СРСР і на необхідність розповсюдження спорту серед робітників позитивних результатів не дало. Ці факти свідчили про початок політизації міжнародного олімпійського руху. Друга світова війна, що почалася в 1939 році, негативно вплинула на олімпійський спорт. МОК залишився без президента: Анрі де Байє-Латур помер у 1942 р. в Бельгії. У зв'язку з важким становищем ОР Ігри Олімпіад 1940р та 1944р. не проводились. Незважаючи на всю складність політичної ситуації в світі і її негативний вплив на спорт, другий період Ігор Олімпіад можна охарактеризувати інтенсивним удосконаленням міжнародного олімпійського руху – його структури, організаційно-правових основ, відносин між МОК та державами тощо. У 1926- 1927 р.р. була упорядкована діяльність Виконкому МОК (почався видаватись спеціальний бюлетень). Участь жінок в Олімпіадах стала реальною, а не символічною. Гострою була проблема аматорства і професіоналізму. На початку другої світової війни керівництво справами МОК взяв на себе швед Ю. Зігфрід Едстрем. Після другої світової війни вся діяльність МОК була пронизана необхідністю поставити олімпійський рух на службу розвитку взаєморозуміння між народами, мирної співпраці і взаємодопомоги. У МОК увійшов СРСР, одночасно здійснилося відновлення прав в МОК НОКів Німеччини і Японії. Кінець другого етапу підвела сесія МОК в Хельсінкі у 1952 р. Едстрем по причині віку подав у відставку. Президентом МОК був обраний Ейвері Брендедж. Другий період розвитку олімпійського спорту при всіх його складностях і протиріччях продемонстрував зростання авторитету міжнародного олімпійського руху. Кількість країн зросла з 23 до 52. Активно включились в олімпійський рух країни Латинської Америки, країни Азії і Європи. Продовжувалось вдосконалення міжнародної олімпійської системи. Була забезпечена реальна співпраця МОК, НОК, МСФ. Утворювались нові міжнародні спортивні об'єднання. У багатьох країнах з'явилися сучасні спортивні споруди (стадіони, тенісні корти, спеціалізовані спортивні зали, басейни). Вдосконалювалась

система спортивної підготовки майбутніх учасників ОІ. Почався активний розвиток наукових досліджень в олімпійському спорті, в фізіології, анатомії, психології, педагогіці. Розвивається загальна теорія підготовки спортсменів, теорія і методика підготовки в окремих видах спорту.

Для більш як 40-річного *третього періоду* (1952-1988 рр.) характерні як постійно діючі загальні тенденції, так і досить різкі переходи від одного стану олімпійського руху до іншого. Складність цього періоду розвитку ОС торкнулась усіх його сторін – політичних, спортивних, програми ОІ, підсумків змагань та інше. У ці роки ще більше ніж раніше МОК був ареною великої політики. Всі проблеми й протиріччя, що були характерними для політичного життя світового суспільства, безпосередньо відтворювались на діяльності МОК, МСФ, НОК. Після виходу на олімпійську арену Радянського Союзу та інших соціалістичних країн постало питання, чи зможе ОС стати ареною мирного співробітництва протилежних політичних систем, чи зможе МОК залучити у свій склад і організувати співробітництво представників капіталістичних, соціалістичних країн та країн, що розвиваються. З початку 50-х років діяльність МОК постійно була пов'язана з регулюванням спорів і конфліктів, в основі яких були протиріччя політичного характеру. Так, після створення Китайської Народної Республіки і створення НОК Китаю, виникла проблема з визнанням цієї країни МОК, тому що на о. Тайвань була ще одна Китайська республіка, яка претендувала на участь в ОІ від імені Китаю. НОК КНР була визнана МОК у 1956 році, але після визнання і Китайської республіки (Тайвань) вони не приймали участі у ОІ на знак протесту. Відновлення пройшло тільки у 1979 році. Приблизно така ж ситуація склалась і з Корейською Народною Демократичною Республікою і Південною Кореєю. НОК Кореї був визнаний у 1947 році і з 1948 року вони приймали участь у ОІ. НОК КНДР була визнана у 1963 році, але у 1988 бойкотували ігри у Сеулі, тому що МОК відмовив їм проводити частину ОІ у себе. Аналогічна ситуація склалась і в Німеччині (дві держави – ФРН і НДР). НОК ФРН була визнана у 1950 р. і з 1952 року приймала участь у ОІ. Завдяки величезній роботі світової спортивної спільноти проти політики дискримінації НАТО був досягнутий певний компроміс. У 1956, 1960 і 1964 роках виступала спільна (об'єднана) команда Німеччини. Але при комплектуванні команд виникало багато конфліктів (учасники, тренери, керівники команд). В кінці кінців МОК у 1965 році прийняв рішення про допуск спортсменів НДР у самостійній команді. Крім того, було прийнято рішення, згідно якого відмова країни, яка проводить чемпіонат світу, в участі спортсменів НДР тягнуло за собою перенесення змагань в іншу країну. І деякі змагання переносились (США загубили право проведення чемпіонату світу з важкої атлетики, Франція – з лижного спорту та ін.). Важливою тенденцією розвитку ОР в третьому періоді є розповсюдження олімпійського спорту в країнах Африки, Азії і Латинської

Америци. В Іграх 1952 року взяли участь 172 країни. Відбувається постійне зростання популярності олімпійського спорту. З 1961 року відбувається регулярна допомога слабо розвиненим країнам у розвитку олімпійського спорту. Активно діє програма МОК допомоги розвитку олімпійського спорту "Олімпійська солідарність". Наприклад, тільки у 1978 році завдяки фонду "Олімпійська солідарність" було виділено 1 тисячу стипендій на підготовку тренерів, у 32 країнах були організовані навчальні курси тренерів (навчалось близько 7,5 тис. чоловік). Однією з гострих проблем розвитку олімпійського спорту у третьому періоді став персональний склад МОК. У МОК не було представників багатьох міжнародних федерацій. У його складі були в основному представники не багатьох країн. У 1973 році після 43-річної перерви відбувся Х Олімпійський конгрес (Варна, Болгарія), де гостро обговорювалися питання взаємовідносин МОК з НОК та МСФ. Поряд з 61 членом МОК, у роботі Конгресу прийняли участь 66 представників 26 МСФ і представників 82 НОКів. В результаті виникли принципові зміни у міжнародному олімпійському русі. Змінився склад МОК. В нього увійшли представники багатьох нових країн, видатні спортсмени (Сергій Бубка у тому числі з 1999 року). Розвиток олімпійського руху на протязі третього періоду значною мірою визначались особами, котрі у різні періоди очолювали МОК. Це три президенти: Ейвері Брендедж – 1952-1972 р.р., Майкл Моріс Кілланін – 1972-1980 р.р. і Хуан Антоніо Самаранч – з 1980 р. Якщо діяльність Кілланіна відрізнялась поміркованістю, то стратегічні лінії розвитку олімпійського спорту, реалізовані Брендеджем і Самаранчем, носили прямо протилежний характер. У третьому періоді розвитку ОС великі зміни відбулися в програмах олімпійських змагань, в системі підготовки спортсменів-олімпійців, в науково-методичному й медичному забезпеченні, у розвитку матеріальної бази, суддівстві та інше. У 60-70-х роках в багатьох країнах будуються і організуються спортивні центри олімпійської підготовки спортсменів, де створюються всі необхідні умови для здійснення повноцінного тренувального процесу, відновлення, здійснення наукових досліджень. Сучасна система підготовки і змагань в олімпійському спорті перетворила його в унікальну галузь досліджень резервних можливостей людини, здібності до адаптації у різних екстремальних умовах. Сучасний олімпійський спорт переконливо показав, що кропітка робота у пошуках взаємних інтересів і компромісів здатна привести до взаєморозуміння і плідної співпраці без застосування методів силового типу. Підбиваючи підсумки огляду третього періоду розвитку олімпійського спорту не можна не бачити величезного прогресу, котрого добився ОС за 40 років.

Четвертий період (з 1992 р. до наших днів). Закінчився період "холодної війни", світ визнав пріоритет загальнолюдських цінностей над усіма іншими, зруйновано Берлінську стіну, відбувся розпад СРСР і об'єднання Німеччини.

Основні напрямки подальшого розвитку олімпійського спорту визначені на XII Ювілейному олімпійському конгресі 1994 року в Парижі. Конгрес проводився на честь 100-го ювілею від дня проведення I Олімпійського конгресу 1894р. На конгресі були прийняті резолюції щодо чотирьох тем:

«Внесок олімпійського руху в сучасне суспільство», «Сучасний спортсмен», «Спорт і його суспільний сенс», «Спорт і засоби масової інформації». В підсумковому документі XII конгресу відображені основні напрями і аспекти олімпійського руху, перспективи подальшої діяльності МОК, НОК, МСФ і інших учасників ОР. Конгрес констатував, що ідеї олімпізму з моменту відродження ОІ зробили значний внесок у розвиток сучасного суспільства, та рекомендували всім членам МОК об'єднати зусилля для інтенсифікації етичних, культурних і виховних цінностей олімпізму. На конгресі було підкреслено важливість проблеми захисту інтересів спортсменів і основний критерій для включення виду спорту в програму Ігор – універсальність та популярність. Крім того, було відзначено, що всі структури ОР повинні зробити все можливе для зниження нерівномірності розвитку ОС в більш розвинутих країнах та країнах, що тільки починають розвиватись. «Олімпійська солідарність» повинна координувати свої дії з МСФ, НОКами та іншими організаціями на основі програм надання допомоги у розвитку спорту. З Ігор XXV Олімпіади в Барселоні почався принципово новий етап в розвитку ОС. Ці Ігри оцінюються як найбільш успішні в історії олімпійського спорту сучасності. Завершився етап 40 річного протистояння на олімпійській арені соціалістичної та капіталістичної систем. Соціалізм Радянського Союзу зійшов з політичної арени, але феномен олімпійського спорту цієї країни залишився в історії в якості яскравої, хоч і повної протиріч частини ОР. Протягом четвертого періоду в програмі Олімпіад відбувались постійні зміни: доповнювалась новими видами спорту. На Іграх 1992р. до програми був включений бадмінтон і бейсбол, а загальна кількість видів спорту склала 32. В Атланті на Іграх 1996р. кількість видів спорту збільшилась на 2 (34 види спорту): включені в програму змагання з софтболу та пляжного волейболу. На Іграх в Сіднеї до програми було включено 37 видів спорту. Вперше нагороди розігрувались в стрибках на батуті, тріатлоні та тхеквандо. На Іграх 2004р. в Афінах і на Іграх в Пекіні кількість видів, які входили до програми олімпійських змагань, не змінилась (37 як і в Сіднеї). Таким чином, можна констатувати, що МОКу вдалося вирішити проблему гігантизму ОІ та стабілізувати кількісні параметри Ігор за трьома основними показниками: кількість спортсменів, кількість видів спорту та кількість видів змагань. На одній із зустрічей з пресою президент МОК Жак Рогге, говорячи про перспективи динаміки програми ОІ підкреслив: «Поява в програмі чогось нового можлива за умови виключення чогось старого». Була оголошено три кількісних параметри, на рівні котрих керівництво МОК має намір

стабілізувати програму Ігор Олімпіад: 10 500 спортсменів, 28 видів спорту, 300 видів змагань. До числа характерних особливостей четвертого періоду слід віднести інтенсивну комерціалізацію та професіоналізація ОС. Професіоналізація ОС дала можливість брати участь в ОІ найкращих в світі спортсменів-професіоналів. Щодо комерціалізації спорту, то незважаючи на всі негативні нюанси морально-етичного характеру, має ряд позитивних факторів, які дозволяють залучати в ОС великі фінансові кошти. Завдяки цьому, зростають можливості МОК надання допомоги НОКам різних країн і проведенні різних заходів, які спрямовані на розвиток ОС. Хоча варто відмітити, що на сьогодні дорога з боку МОК у розвитку ОС в різних країнах є значно меншою, ніж могла бути з урахуванням сучасних можливостей МОКу. Ігри Олімпіад, які проходили впродовж четвертого періоду, продемонстрували велику залежність рівня спортивних результатів не тільки від таланту спортсмена, задатків та якості підготовки, але й від досягнень науково-технічного прогресу країни. Хоча за умов ринкової економіки будь-яка «новинка» миттєво розповсюджується на міжнародному ринку. В четвертому періоду ОІ досить гостро постала проблема негативного впливу надмірних фізичних та психічних навантажень на організм спортсменів, травматизму в результаті великих обсягів тренувальної та змагальної діяльності. Спортивний травматизм спостерігається приблизно в 60-70% видатних спортсменів. Якщо в 70-80 роках ХХ ст. проблема травматизму була наслідком зростаючих обсягів тренувальної діяльності, то сьогодні основним фактором ризику є різке зростання обсягу змагальної діяльності. Після закінчення Ігор ХХІХ Олімпіади МОК оприлюднив результати дослідження щодо травматичності видів спорту. Найбільшу кількість травм спортсмени отримали в боксі, гандболі, тхеквандо, важкій атлетиці, футболі, хокеї на траві. Однією з найскладніших проблем четвертого періоду ОР залишилась проблема допінгу в спорті. З кожним роком розширюється список заборонених речовин, удосконалюються методи допінг-контролю. Необхідно зауважити, що результати багаторічної боротьби МОКу з допінгом в спорті дає свої плоди. Кількість допінг-скандалів на Іграх в Пекіні була значно меншою, ніж на попередніх Іграх Олімпіад. В результаті великої кількості допінг-проб було виявлено лише 6 випадків вживання заборонених речовин спортсменами та декілька проб у коней, які брали участь в змаганнях з кінного спорту. Незважаючи на всі складнощі і різноманітні проблеми, олімпійському руху, на чолі з МОК, вдалося впродовж четвертого періоду забезпечити сферу впливу в ОС, зацікавленість в збереженні незалежності, самостійності, авторитету в світі.

3. Зимові Олімпійські ігри.

Міжнародні змагання із зимових видів спорту проводяться кожних чотири роки під егідою Міжнародного Олімпійського комітету в рамках

Олімпійського руху. Перша Зимові Олімпіада була проведена в 1924. До 1992 Зимові Олімпійські ігри проходили того ж календарного року, що й Літні Олімпійські ігри. Починаючи з 1994 Зимові Олімпіади проходять у проміжку між двома Літніми Олімпіадами.

Першим українцем, який брав участь в Зимових Олімпійських іграх 1924 року був польський біатлоніст українського походження Степан Вітковський, який пробіг лижний марафон 50 км. На Ігри він приїхав у складі команди Польщі, посів 21 місце. На цих же Іграх виступав американець українського походження Валентин Білас, що посів шосте місце на дистанції 5 000 метрів з швидкісного бігу на ковзанах.

На II Олімпійських Іграх в Сент-Моріц (Швейцарія) виступило 3 спортсмени українського походження: Валентин Білас (США) в бігу на ковзанах посів: 1500 м і 5000 м – 6 місце, 10000 м – 5 місце і 500 м – 17 місце. Францішек Кава, народився у Львові, представляв Польщу в лижних перегонах на 50 км посів 27 місце. Кава закінчив Львівську політехніку і був інженером систем вентиляції та нагрівання. Улітку він бігав середні легкоатлетичні дистанції, а взимку — на лижах. Володимир Крігер (народився у Дніпропетровську) представляв Польщу у грі в хокеї – 8 місце.

На III Олімпіаді в Лейк-Плесіді (США) виступило четверо українців з Польщі. Вони представляли Польщу у хокеї на льоду: Адам Ковальський (народився в Івано-Франківську), Володимир Крігер (народився у Дніпропетровську), Роман Сабинський (народився у Львові), Казимир Соколовський (народився у Львові). Їх команда посіла 4 місце. А також Валентин Білас: 5-е в бігу на ковзанах на дистанції 10000 м.

На IV Зимових Олімпійських іграх вихідці з України виступали за Польщу: Адам Ковальський (народився в Івано-Франківську), Казимир Соколовський (народився у Львові), Едмунд Зелінський (народився в Києві), Роман Ступницький та Владислав Лемішко (Львів) у складі хокейної команди посіли 9 місце.

4. Загальна характеристика МОК.

Міжнародний олімпійський комітет (МОК), утворений 23 червня 1894 р. на конгресі в Парижі, є найвищим керівним органом олімпійського руху. Згідно з Олімпійською хартією (у редакції 2013 р.) МОК є міжнародною неурядовою, некомерційною організацією, з необмеженим терміном повноважень, у формі асоціації зі статусом юридичної особи, визнаної Швейцарською Федеральною Радою відповідно до договору, укладеного 1 листопада 2000 р. Штаб-квартира міжнародного олімпійського комітету (МОК) з 1915 р. знаходиться в Лозанні (Швейцарія). Природно, може виникнути питання: чому вибір П'єра де Кубертена ліг саме на це

швейцарське місто (адміністративний центр кантона), розташоване на північному березі Женевського озера. При створенні МОКу в 1894 р. було введено правило, згідно з яким його резиденція протягом кожних чотирьох років повинна була знаходитися в місті, обраному місцем проведення чергових ОІ. У 1916 р. Пьер де Кубертен створив в Лозані Олімпійський інститут і Міжнародне бюро спортивної педагогіки. У 1918 р. президент МОК переїхав в Лозанну, де жив і працював на віллі Мон-Репо, яку муніципальна влада надала у володіння МОК

Відповідно до Олімпійської хартії МОК має наступні цілі та задачі:

- стимулювати координацію, організацію й розвиток спорту та спортивних організацій;
- співпраця з компетентними громадськими та приватними організаціями з метою поставити спорт на службу людству;
- забезпечення регулярного проведення Олімпійських ігор;
- боротьба з будь-якими формами дискримінації в Олімпійському русі;
- підтримка дотримання спортивної етики;
- сприяння духу чесної гри та викорінення насильства;
- боротьба з допінгом у спорті;
- забезпечення безпеки та здоров'я спортсменів;
- протистояння політичним та комерційним зловживанням у спорті;
- підтримка міжнародної Олімпійської академії (МОА);
- підтримка інших організацій, діяльність яких присвячена олімпійській освіті.

5.МОК, МСФ, НОК та їх роль в олімпійському русі.

До основних напрямів діяльності МОК в останні роки слід віднести наступні: використання спорту і ОІ в політичних цілях; виявлення націоналістичних настроїв під час проведення найбільших міжнародних змагань, і, насамперед, ОІ; наявність расової дискримінації у спорті; використання окремими спортсменами заборонених препаратів і стимуляторів з метою підвищення рівня спортивних результатів; складання програми Ігор; залучення бізнесу у спорт і ОІ, надання їм рекламно-комерційних і розважальних функцій; допуск професіональних спортсменів на ОІ і втілення атрибутів професійного спорту в олімпійський рух – професіоналізація спорту і Ігор; демократизація МОК і міжнародного олімпійського руху

необ'єктивність суддівства олімпійських та інших міжнародних змагань та інше.

З метою пошуку нових джерел фінансування і недопущення односторонньої фінансової залежності від телебачення МОК склав у 1985 році комерційну угоду з рекламною фірмою “Інтернешнл спорт енд лежер” (ІСЛ), розгорнувши міжнародну олімпійську комерційно-спонсорську програму під назвою ТОП. У лютому 1985 р. виконком МОК несподівано для багатьох прийняв рішення про допуск професійних спортсменів до ОІ 1988 р. у змаганнях з футболу, тенісу і хокею, яке викликало у світі бурну реакцію. В жовтні 1986 року в Лозані відбулася 91 сесія МОК. Вона увійшла в історію олімпійського руху рішеннями про допуск професіоналів до Ігор, а також рішенням про зміну термінів проведення зимових і літніх ОІ після 1992 р. Безумовно, рішення МОК про розведення часу проведення Ігор Олімпіади та зимових ОІ має свої позитивні моменти. Воно дозволяє НОКам зняти напруженість в їх роботі, пов'язану з підготовкою і відправкою команд на ОІ двічі на рік, а зимові ігри вийшли з “тіні” літніх і до них привернулося більше уваги. 93-тю сесією МОК, яка відбулася у канадському місті Калгарі напередодні зимових Ігор 1988 р., можна назвати антидопінговою. Х.А.Самаранч зажадав, щоб всі МСФ і НОК посилили заходи боротьби з допінгом. Керівники МОК вирішили не тільки застосовувати санкції до порушників, але й вести роз'яснювальну та виховну роботу серед спортсменів. Учасники 96-ї сесії МОК у 1990 р. одностайно схвалили текст нової Олімпійської Хартії, робота над якою велася біля восьми років. 98-а сесія МОК в Альбервіллі підтвердила намір МОК брати у учасників ОІ при допінг-контролі аналіз крові.

У відповідності Олімпійської хартії (у редакції 2013 р.), для розвитку і просування олімпійського руху МОК може визнавати як *міжнародні спортивні федерації (МСФ)* міжнародні неурядові організації, які керують одним або декількома видами спорту на світовому рівні і включають організації, що керують цими видами спорту на національному рівні (тобто національні спортивні федерації). На сьогоднішній день на світовому рівні МОК визнає близько 60 МСФ. Проте одна МСФ може керувати різними видами спорту. Наприклад Міжнародна федерація плавання керує не лише плаванням, але й стрибками у воду, водним поло і синхронним плаванням, тобто усіма водними видами спорту представленими на ОІ. В її компетенцію не входять лише дайвінг і рятування на водах. Щодо зимових видів спорту, то наприклад Міжнародна федерація лижного спорту об'єднує шість дисциплін: гірські і бігові лижі, фрістайл, сноуборд, стрибки з трампліну і лижне двоборство. В період з 1972 по 1984 рр. програма Ігор включала 21 вид спорту. За роки президентства Самаранча їх кількість зросла до 28 в Афінах та Пекіні. Проте з приходом Рогге МОК прийняв рішення що два роки проводити перегляд Олімпійської програми, а отже і списку олімпійських МСФ,

залишивши, проте, максимальну кількість 28 1 . З 2007 року включення або виключення того чи іншого виду спорту відбувається більшістю голосів членів МОК на Сесії. На основі доповіді, в якій враховуються олімпійська історія спорту, його універсальність, популярність у телеглядачів. Вимоги до спортивних об'єктів, повага до етичних норм, робота по боротьбі з допінгом і т. д. Проте питання про появу нової дисципліни чи комплекту нагород, Виконком МОК має право вирішувати самостійно.

Статути МСФ і їх діяльність усередині олімпійського руху повинні відповідати Олімпійській хартії, зокрема в тому, що стосується прийняття і застосування Всесвітнього антидопінгового кодексу. Кожна МСФ зберігає свою незалежність і автономію в управлінні своїм видом спорту.

Місія і роль МСФ усередині олімпійського руху, згідно Олімпійської хартії, полягають в наступному:

- встановлювати і виконувати, відповідно до духу олімпізму, правила свого виду спорту і стежити за їх дотриманням;
- забезпечувати розвиток свого виду спорту у всьому світі;
- сприяти реалізації цілей, викладених в Олімпійській хартії, а саме - через розповсюдження олімпізму і розвиток олімпійської освіти;
- висловлювати свою думку з приводу кандидатур на організацію Олімпійських ігор, особливо в тому, що стосується технічних аспектів місць проведення змагань по відповідних видах спорту;
- встановлювати свої критерії допуску до змагань на Олімпійських іграх відповідно до Олімпійської хартії і передавати ці критерії на твердження в МОК;
- брати на себе відповідальність за контроль і технічне управління своїм видом спорту на Олімпійських іграх і на інших іграх, що проводяться під патронатом МОК;
- забезпечувати технічну допомогу реалізації програми "Олімпійська солідарність";
- заохочувати і підтримувати заходи, які стосуються медичної допомоги та здоров'я спортсменів. Міжнародні спортивні федерації мають право:
- складати пропозиції МОК стосовно Олімпійської хартії і олімпійського руху;
- брати участь в підготовці олімпійських конгресів;
- брати участь, за пропозицією МОК, в діяльності комісій МОК.

Національні олімпійські комітети (НОК), одночасно з МОК і міжнародними спортивними федераціями, є найважливішими структурами в міжнародній системі олімпійського спорту. Створення національних олімпійських комітетів, їх мета і завдання. Визнання МОК отримали більше 200 нок у всьому світі, по одному від країни. Сьогодні згідно Олімпійської хартії МОК допускає в Олімпійську систему тільки незалежні країни. Визнані

міжнародним співтовариством, тобто ООН. Якщо критерії незалежності збережені, то створити НОК не складно. Для його організації вимагається як мінімум п'ять національних федерацій, три з яких представляють види спорту, що входять до програми ОІ. Будь-який член МОК обов'язково повинен входити до виконавчого комітету НОК своєї країни. Повертаючись до історичної довідки, варто згадати, що перші національні олімпійські комітети (НОК) були визнані МОК ще у кінці XIX ст. - в період підготовки до Ігор I Олімпіади, у тому числі НОК Греції і НОК Франції - в 1894 р., НОК Австралії, НОК Австрії, НОК Угорщини, НОК США - в 1895 р., НОК Чилі - в 1896 р. і так далі. Усі п'ять континентів уперше були представлені на Іграх V Олімпіади 1912 р. в Стокгольмі (зокрема, першою азійською країною на Олімпійських іграх стала Японія). Російський олімпійський комітет був визнаний МОК в 1911 р., а припинив свою діяльність в 1917 р. У період між Першою і Другою світовими війнами (1918-1939 гг.) МОК були визнані національні олімпійські комітети низки країн Латинської Америки (Аргентини, Бразилії, Уругваю, Еквадору, Панами, Мексики, Колумбії, Болівії, Коста-Ріки та ін.), НОК таких європейських країн, як Іспанія, Польща і Мальта, НОК такої ази-атської країни, як Філіппіни, і т. д. Олімпійський комітет СРСР був визнаний МОК в 1951 р. і функціонував до розпаду Союзу, що стався в грудні 1991 р. Після Другої світової війни на території Німеччини утворилися (1949 р.) дві держави ФРН і НДР. Національний олімпійський комітет ФРН був визнаний МОК в 1950 р., а Національний олімпійський комітет НДР - в 1955 р. тимчасово (за умови, що спортсмени НДР будуть брати участь в Олімпійських іграх у складі Об'єднаної німецької команди разом із спортсменами ФРН, що і відбувалося на Іграх в 1956, 1960 і 1964 рр.). У 1968 р. НОК НДР був визнаний МОК остаточно. У XXI ст. лише декілька територій не входять до Олімпійської системи і можуть потенційно стати її частиною, наприклад Косово 2. В Олімпійській хартії визначено, що керівництво країни або інша влада не можуть призначати членів НОК. Проте НОК може, на свою думку, прийняти рішення про обрання як своїх членів представників цієї влади. Що стосується процедури визнання, то МОК може визнавати в якості НОК національні спортивні організації, діяльність яких пов'язана з місією і роллю МОК. МОК може також визнавати асоціації НОК, утворені на континентальному або світовому рівні. Всі НОКи і асоціації НОК повинні мати статус юридичної особи і керуватися Олімпійською хартією. Їх статuti повинні представлятися на затвердження МОК. Національна спортивна організація, що є кандидатом на визнання в якості НОК, повинна подати в МОК заявку, що демонструє відповідність усім необхідним умовам Олімпійської хартії організації кандидата. Національні олімпійські комітети володіють винятковим повноваженням представляти свої країни на Олімпійських іграх і на регіональних, континентальних і світових комплексних змаганнях, що проводяться під патронатом МОК (параграф 3 правила 27 Олімпійської хартії). Окрім того, відповідно до того ж параграфу правила 28, кожен НОК зобов'язаний брати участь в Іграх Олімпіади, посилаючи туди спортсменів

своєї країни. Виключення в цьому відношенні останніми роками були дуже рідкісними, по суті поодинокими: в Іграх XXVIII Олімпіади 2004 р. у Афінах не брав участь НОК Джібуті (держави в Африці), а на Іграх XXIX Олімпіади 2008 р. в Пекіні серед їх учасників не було делегації НОК Брунея (держави в Азії). Національні олімпійські комітети, згідно параграфу 4 правила 28 Олімпійської хартії, мають виняткове повноваження у виборі і призначенні міста у відповідній країні, котре може виставити свою кандидатуру для організації Олімпійських ігор. Відповідно до параграфу 5 правила 28, НОК в цілях виконання своїх завдань можуть співпрацювати з урядовими або неурядовими органами, з якими НОК повинні розвивати гармонійні стосунки. Проте НОК не повинні брати участь в будь-якій діяльності, що суперечить Олімпійській хартії. У параграфі 6 правила 28 сказано, що НОК повинні зберігати свою автономію і протидіяти якому-небудь тиску, включаючи політичне, юридичне, релігійне, економічне та ін., яке могло б перешкодити їм виконувати Олімпійську хартію.

6. Олімпійська хартія – основний документ, який регламентує дію МОР.

Робота Олімпійського руху регламентована Олімпійською хартією – документом конституційного характеру. Хартія визначає межі роботи МОК, а також цінності організації і обов'язки чланів «олімпійської сім'ї». Основи Олімпійської хартії були розроблені П'єром де Кубертенем. Перша редакція цього документу була затверджена в червні 1894 р. в Парижі на Міжнародному атлетичному конгресі (що увійшов до історії як I Міжнародний Олімпійський конгрес). У першому варіанті цього документу (1894 р.) передусім було зафіксовано, що на користь моралі Міжнародний конгрес і окремі країни вважають необхідним відродити на міжнародній основі Ігри в сучасній формі, але з дотриманням стародавніх традицій. Відзначалося, що до участі в цих Іграх слід запрошувати спортивні об'єднання усіх країн і що кожна країна може бути представлена тільки своїми громадянами. Встановлювалося, що перед Олімпійськими іграми, які проводитимуться кожні чотири роки, окремі країни повинні проводити відбіркові або попередні змагання для того, щоб країни були представлені кращими спортсменами. Перераховувалися види спорту і спортивні дисципліни, що включались в програму Олімпійських ігор (біг, стрибки, метання диску - в легкій атлетиці, важка атлетика, вітрильний спорт, плавання, веслування, фехтування, боротьба, бокс, кінний спорт, гімнастика, велосипедний спорт, спортивна стрільба, ковзанярський спорт). В Олімпійській хартії визначалося, що, за винятком фехтування, в змаганнях на Олімпійських іграх з усіх інших видів спорту можуть брати участь тільки аматори, а бі, для кого спорт є професією, не можуть приймати участі в олімпійських змаганнях. У додатку до цього документу давалося роз'яснення відносно поняття "аматорство" в олімпійському спорті. Статус спортсмена-любителя визначався таким чином: "це людина, котра ніколи не брала участі в професійних змаганнях, за які отримувала би матеріальну винагороду, і ніколи

не була викладачем фізичного виховання". Також відзначалося: "До змагань не допускаються ті, хто професійно займається спортом, і ті, хто отримував у минулому або отримує зараз грошову винагороду за заняття спортом. Саме тому на Олімпійських іграх ніколи не можна призначати грошові призи, а можна вручати тільки почесні нагороди". У Хартії обговорювалося, що МОК має право не допускати до участі в змаганнях на Іграх тих, хто коли-небудь виступав проти олімпійської ідеї або проти ідеї сучасних Олімпійських ігор. Відповідно до Олімпійської хартії на МОК покладалось регулярне проведення Ігор, а також турбота про те, щоб вони були усе більш гідними їх славної історії і високих ідеалів. Крім того, на МОК покладалось керівництво любительським спортивним рухом, сприяння поглибленню дружби між спортсменами, заохочення зростання числа організацій, сприяючих проведенню змагань спортсменів-аматорів.

Контрольні питання

1. Дайте загальну характеристику періодизації олімпійського руху сучасності.
2. Охарактеризуйте Олімпійських ігор 1 періоду.
3. Охарактеризуйте Олімпійських ігор 2 періоду.
4. Охарактеризуйте Олімпійських ігор 3 періоду.
5. Охарактеризуйте Олімпійських ігор 4 періоду.
3. Коли відбулися перші зимові Олімпійські ігри?
4. Дайте загальну характеристику МОК.
5. Яка роль МОК, МСФ, НОК в олімпійському русі?
6. Який основний документ регламентує дію МОП?

Література

1. Булатова М. М. Олімпійський рух: історія і сучасність : у 2 кн. / М. М. Булатова, С. Н. Бубка, В. М. Платонов. – Київ, 2021. – Кн. 1. – 640 с.
2. Булатова М. М. Олімпійський рух: історія і сучасність : у 2 кн. / М. М. Булатова, С. Н. Бубка, В. М. Платонов. – Київ, 2021. – Кн. 2. – 672 с.
3. Булатова М.М., Єрмолова В.М., Радченко Л.О., Кроль І.М., Єгупов М.В. Навчально-методичний посібник «Олімпійський спорт» у таблицях. Київ 2024. 61 с.
4. Історичні особливості розвитку міжнародного олімпійського руху сучасності. Частина І: метод. розробка. Луцьк Вежа-Друк, 2025. 65 с.

Лекція 12. Тема: Організація та проведення Олімпійських ігор. Соціально-політичні та правові аспекти олімпійського спорту.

План:

1. Організація й адміністрація Олімпійських ігор.
2. Учасники, програма, протокол і церемоніал Олімпійських ігор.
3. Структура та зміст роботи Організаційного комітету з підготовки Олімпійських ігор.
4. Фінансове забезпечення підготовки і проведення Олімпійських ігор.
5. Олімпійський спорт та політика.
6. Боротьба з допінгом у Олімпійському спорті.

1. Організація й адміністрація Олімпійських ігор.

Ігри Олімпіад проводяться протягом першого року Олімпіади, а зимові Олімпійські ігри – протягом третього календарного року Олімпіади (як уже пояснювалося, Олімпіада – це чотирирічний період між Іграми). Відповідальність за проведення Олімпійських ігор МОК покладає на місто, що вибирається як місто-організатор Ігор. Дати проведення Олімпійських ігор визначаються виконкомом МОК. Раніше – у період з 1924 по 1992 р. включно – Ігри Олімпіад і зимові Олімпійські ігри проводилися в тому самому році. У 1991 р. МОК приймає рішення про розведення за часом Ігор Олімпіад і зимових Олімпійських ігор. Непроведення Олімпійських ігор протягом року, на який вони намічені, спричиняє ануляцію прав міста-організатора без нанесення збитку іншим правилам МОК. Тривалість змагань Олімпійських ігор не повинна перевищувати шістнадцяти днів (не включаючи церемонії закриття і відкриття Ігор). Вибір міста-організатора Олімпійських ігор є винятковою прерогативою МОК. Ці вибори повинні відбутися (за винятком надзвичайних обставин) за сім років до початку Олімпійських ігор.

Місто може вважатися заявником на проведення Олімпійських ігор у тому випадку, якщо заявка міста затверджена національним олімпійським комітетом відповідної країни. Заявка на проведення Олімпійських ігор повинна подаватися в МОК офіційною владою міста-кандидата зі схвалення НОК. При цьому офіційні влади і НОК повинні гарантувати, що Олімпійські ігри будуть проводитися за правилами і відповідно до умов, висунутими Міжнародним олімпійським комітетом. У випадку, якщо в одній країні є кілька потенційних міст-кандидатів на організацію тих самих Олімпійських ігор, за рішенням національного олімпійського комітету відповідної країни заявку може подати тільки одне місто. Уряд країни, у якій знаходиться місто, що претендує на право організації і проведення Олімпійських ігор, повинен представити в МОК гарантійне зобов'язання, відповідно до якого зобов'язується почати все необхідне і підтверджує, що країна і її керівництво

будуть дотримуватися і поважати Олімпійську хартію. Виставити свою кандидатуру на проведення Олімпійських ігор може тільки місто, а не країна. З дня подачі в МОК заявки на проведення Олімпійських ігор НОК країни, місто якої подав заявку на організацію Ігор, повинний контролювати процедуру. Разом з містом національний олімпійський комітет повинний нести відповідальність за дії і поведінку міста в зв'язку з поданою заявкою. Усі міста, що подали заявку на проведення Олімпійських ігор, повинні пройти процедуру затвердження, що здійснюється виконкомом МОК. Виконком МОК встановлює деталі цієї процедури і визначає, які міста будуть прийняті як міста-кандидати. Містами-кандидатами на проведення Олімпійських ігор вважаються міста, що за рішенням виконкому МОК пропонують свої кандидатури на сесії Міжнародного олімпійського комітету.

2. Учасники, програма, протокол і церемоніал Олімпійських ігор.

Щоб бути допущеним до участі в ОІ, спортсмен, тренер, інструктор чи інша офіційна особа команди повинні дотримуватися правил Олімпійської хартії, включаючи умови допуску, встановлених МОК, а також правил відповідної МСФ, затверджені МОК. Спортсмен, тренер, інструктор чи офіційна особа команди повинні бути заявлені своїм НОК. Вони повинні: поважати дух чесної гри і відмову від насильства, дотримуватися і виконувати положення Всесвітнього антидопінгового кодексу. Кожна МСФ встановлює свої критерії допуску у своєму виді спорту у відповідності до Олімпійської хартії. Жоден спортсмен, тренер, інструктор чи офіційна особа, які беруть участь в ОІ, не можуть під час проведення ОІ використовувати свою особу, прізвище чи спортивний виступ з рекламною метою. Будь-який учасник ОІ повинен бути громадянином країни, НОК якої подав на нього заявку.

Під програмою Олімпійських ігор розуміється перелік видів спорту, дисциплін і видів змагань, що затверджується МОК для кожних конкретних Ігор Олімпіад і кожних конкретних зимових Олімпійських ігор. Програма Олімпійських ігор — один з найважливіших компонентів олімпійського спорту і від її багатого в чому залежить популярність Олімпійських ігор, їхня привабливість для міжнародних спортивних федерацій, національних олімпійських комітетів, представників засобів масової інформації і структур бізнесу. Саме програма Ігор визначає стратегію розвитку олімпійського спорту в більшості країн.

Для включення виду спорту в програму, є прерогативою сесії МОК. Рішення про включення чи дисципліни виду змагань у програму Ігор є прерогативою виконкому МОК. Рішення про включення виду спорту в програму конкретних Олімпійських ігор повинне бути прийнято не пізніше, ніж під час сесії МОК, що вибирає місто-організатор конкретних Олімпійських ігор.

Рішення про включення дисципліни виду змагань у програму конкретних Олімпійських ігор повинне бути прийняте на засіданні виконкому МОК не пізніше чим за три роки до відкриття Олімпійських ігор. Види спорту, що включаються в програму Ігор Олімпіад, складаються з «спортивного ядра» і додаткових видів спорту. «Спортивне ядро» включає не менш 25 видів спорту, обраних сесією Міжнародного олімпійського комітету з пропозиції виконкому МОК. За пропозицією виконкому МОК сесія МОК може вибрати один чи кілька додаткових видів спорту з числа видів спорту, що не були включені в «спортивне ядро» рішенням сесії Міжнародного олімпійського комітету, а також з числа інших видів спорту, керованих міжнародними спортивними федераціями, визнаними МОК. У той же час загальна кількість додаткових видів спорту, обраних сесією МОК для програми Ігор Олімпіади, повинна бути такою, щоб повна кількість видів спорту, включених у програму Ігор (тобто «спортивне ядро» плюс додаткові види спорту), не перевищувала 28.

МОК на 117-й сесії, що відбулася в липні 2005 р. у Сінгапурі, визначаючи програму Ігор Олімпіади, що проходить в 2012 р. у Лондоні, включив у неї види спорту, якими керують 26 з 28 міжнародних спортивних федерацій, тоді як два види спорту – бейсбол і софтбол – не набрали необхідної кількості голосів членів МОК і в зв'язку з цим не були включені в програму Ігор-2012. На засіданні виконкому МОК, що відбувся 13 серпня 2009 р. у Берліні, були розглянуті пропозиції шести міжнародних спортивних федерацій, кожна з яких клопоталася про включення свого виду спорту в програму Ігор Олімпіади (гольф, регбі-7, сквош, бейсбол, софтбол, роллер-спорт). Виконком МОК прийняв рішення: рекомендувати 121-й сесії МОК включити в олімпійську програму, починаючи з Ігор Олімпіади (2016 р.), гольф і регбі. І в жовтні 2009 р. у Копенгагені на 121-й сесії МОК ці два види спорту були включені в програму Ігор Олімпіад з 2016 р. Види спорту, що включаються в програму зимових Олімпійських ігор, складаються з «спортивного ядра» з 15 видів спорту, керованих сьома міжнародними спортивними федераціями. Право чи включати чи не включати той чи інший вид спорту, дисципліну і вид змагань із програми Олімпійських ігор має тільки Міжнародний олімпійський комітет.

У процесі відродження і проведення Міжнародним олімпійським комітетом (МОК) перших Ігор олімпіад сучасності перед його засновниками й подвижниками олімпійської ідеї постала проблема пояснення і пропагування особливої місії відновлених олімпіад, популяризації, застереження і збереження принципів та ідеалів організування ігор, які знайшли своє відображення в основоположних принципах Олімпійської хартії та понятті сучасного олімпізму. У процесі осмислення поняття та філософської концепції сучасного олімпізму, задовго до створення Міжнародної олімпійської академії (далі – МОА), за ініціативи членів МОК та Організаційного комітету Олімпійських ігор (далі – ОКОІ) поступово були запроваджені спеціальні

форми заходів – олімпійські церемонії та ритуали Олімпійських ігор, які у своєму змісті мали відобразити й зафіксувати ідеали й цінності олімпізму. Сьогодні вони є невід’ємним атрибутом міжнародного олімпійського руху. Ці церемонії та ритуали стали спеціальними формами утвердження і пропагування ідеалів олімпізму, передусім, МОК. Значною мірою саме через них у першій третині ХХ ст. виявляла свою ідейну спрямованість і сутність моральноетична доктрина МОК.

На початку першого періоду розвитку олімпійського руху сучасності керівництво МОК запроваджує спеціальні форми заходів у зміст та структуру урочистостей, що супроводжують проведення Олімпійських ігор, для роз’яснення, утвердження й популяризації ідеалів олімпійської етики серед учасників змагань і широкого кола світової громадськості. Починаючи з Ігор I Олімпіади сучасності в Афінах, запроваджуються форми заходів, які супроводжують урочистості відкриття Олімпійських ігор, є вираженням і підсумком оформлення ідеалів Олімпізму, які ми пропонуємо визначати, як олімпійські церемонії та ритуали. Олімпійські церемонії і ритуали (виконання олімпійського гімну; парад команд-учасників; підняття олімпійського прапора, проголошення олімпійської присяги, естафета олімпійського вогню) становлять систему спеціальних заходів утвердження й популяризації ідеалів олімпійської етики і були зафіксовані як обов’язкові олімпійські атрибути в основному нормативному документі олімпійського руху – Олімпійській хартії (протокол IV, Правило 55 «Церемонії відкриття та закриття Олімпійських ігор»). Ці форми у структурі урочистостей відкриття олімпійських змагань, є засобами безпосереднього впливу, прямої дії на учасників дійства і виконують функцію пропагування й утвердження низки провідних ідей олімпійської етики: ідеї єдності і взаємного прийняття усіх людей і народів, ідеї мирного співробітництва, ідеї гармонійного фізичного й духовного розвитку людини, ідеї чесного й відкритого суперництва і партнерства, ідеї взаємного культурного збагачення, ідеї високого призначення людини.

3. Структура та зміст роботи Організаційного комітету з підготовки Олімпійських ігор.

Напрями діяльності ОКОІ: забезпечити рівні умови для кожного виду спорту в програмі Ігор, а також забезпечити проведення змагань відповідно до правил міжнародних спортивних федерацій; не допустити проведення політичних демонстрацій чи мітингів у місті, де проводяться Ігри, чи в його околицях; вибрати, а в разі потреби і створити відповідні спортивні споруди, а також забезпечити все необхідне устаткування й оснащення; розмістити спортсменів, обслуговуючий персонал і офіційних представників; організувати медичне обслуговування; вирішити транспортні проблеми;

задовольнити потреби засобів масової інформації для того, щоб забезпечити належне висвітлення Ігор; організувати культурні заходи, що є невід'ємним компонентом проведення Олімпійських ігор; надати заключний звіт про проведення Ігор на двох офіційних мовах і поширити його протягом двох років після закінчення Ігор.

МОК доручає організацію ОІ НОК країни, де знаходиться місто-організатор, а також самому місту-організатору. НОК несе відповідальність за створення з цією метою Організаційного комітету (ОКОІ), який з моменту утворення звітується безпосередньо Виконкому МОК. ОКОІ має статус юридичної особи у своїй країні. До нього входять член або члени МОК для країни, президент і генеральний секретар НОК, як мінімум один представник, визначений місто-організатором, представники органів влади. Діяльність ОКОІ регламентується Олімпійською хартією, угодою між МОК, НОК та містом-організатором, нормативними актами та інструкціями Виконкому МОК. НОК, ОКОІ та місто-організатор несуть спільну та індивідуальну відповідальність за усі проведення ОІ. Фінансову відповідальність беруть на себе виключно місто-організатор та ОКОІ. МОК за проведення і організацію ОІ не несе жодної фінансової відповідальності.

Для забезпечення взаємодії МОК, НОК, МСФ та ОКОІ президент МОК призначає Координаційну комісію. До її складу входять представники МОК, МСФ, НОК та спортсмени. Напрями діяльності Координаційної комісії: контроль за роботою ОКОІ; розгляд та вивчення основних аспектів організації ОІ; забезпечення зворотного зв'язку між МОК, НОК, МСФ та ОКОІ; допомога у вирішенні суперечок між ними; внесення пропозицій, схвалених Виконкомом МОК, щодо підготовки місць проведення змагань і тренувань, розміщення в Олімпійському селищі, вартості участі, розміщення та інших послуг, що надаються ОКОІ, організації транспорту. Для полегшення співпраці між ОКОІ та НОК кожен НОК може призначити аташе як посередника між ОКОІ та своїм НОК.

4. Фінансове забезпечення підготовки і проведення Олімпійських ігор.

Організація Олімпійських ігор ґрунтується на реалізації низки маркетингових програм, які виступають джерелами фінансування і забезпечують формування дохідної частини проведення таких подій. Величина бюджету цих мега-заходів залежить від стану інфраструктури, особливо спортивних об'єктів, реконструкція і будівництво яких вимагає більше затрат, тому, крім реалізації маркетингових програм, часто залучаються державні кошти та допомога міжнародних фінансових структур.

Загалом, Олімпійські Ігри є великим фінансовим механізмом, у якому порахувати наперед витрати і можливі прибутки, як показує досвід багатьох країн, дуже важко, що і потребує подальших наукових досліджень у цьому напрямку. Найважливішим фінансовим джерелом доходів проведення Олімпіади вже тридцять років є співпраця щодо продажу прав на телетрансляцію. Попит на трансляцію спортивних подій швидко зріс у 1970-х роках у Північній Америці, у 1980-х роках у Західній Європі і у 1990-х роках у всьому світі.

Динаміка прибутків, отриманих таким чином, спостерігається при такому аналізі: продаж прав на трансляцію Літніх Олімпійських ігор 1960 року у Римі оцінюється в 1,2 млн. дол. США, а телеканал CBS заплатив 0,5 млн. дол. США, щоб отримати ексклюзивні права для трансляції цих змагань на американському ринку. Сорок років потому у Сідней продаж прав приніс 1,332 млн. дол. США. Другим за масштабом і важливістю джерелом фінансування є спонсори. Змагання допомагають останнім освоювати нові ринки і знаходити потенційних покупців, що стає особливо привабливим для світових концернів.

Вливання корпоративних спонсорських коштів в Олімпійські ігри забезпечили важливе джерело доходу і акумуляції капіталу для приймаючих міст і міжнародних організаторів таких подій. Загалом, ідея продажу ексклюзивних прав на телетрансляцію обмеженій кількості спонсорських партнерів втілювалася у життя у 1970-х рр. у Великобританії Патріком Неллі і Пітером Вестом, зокрема їх медіа-агентством WestNally. Заснована на початку 1980-х рр. агенція ISL Marketing, вкінці 1980-х рр. з'єдналася з МОКом і заснувала TOP-програму «The Olympic Programme», відповідно до якої лише кільком обраним корпораціям надається статус офіційних спонсорів Олімпійських Ігор у всьому світі. Учасником спонсорської програми «The Olympic Partnership» або TOP-програми стають міжнародні корпорації, які за 4 роки співпраці з Олімпійським комітетом сплатили 80-100 млн. дол. США. TOP-спонсори, наприклад, такі світові гіганти як Coca-Cola, Kodak, Panasonic, McDonalds, Visa тощо, мають право використовувати символіку ігор на етикетках своєї продукції, а також залучати спортсменів для реклами товарів власного виробництва. Варто зазначити, що, якщо спочатку переважно американські компанії цінували співробітництво із Олімпійськими іграми, то тепер до них приєдналися і великі спонсори з інших континентів, як, наприклад, швейцарська компанія Omega.

5. Олімпійський спорт та політика.

Наукові положення щодо взаємозв'язку спорту і політики є особливо важливими в царині політичних наук. По–перше, політичні відносини – це

одна з основних форм і один з ключових аспектів функціонування соціальної системи. По–друге, питання щодо взаємовідносин спорту і політики виступає доволі складним та дискусійним. По–третє, сама ця проблема доволі часто не лише в теоретичному, але й в практичному плані виступає перед політологічною спільнотою – наприклад, у зв'язку із необхідністю прийняти рішення щодо участі / відмови в глобальних спортивних подіях через які–небудь політичні мотиви. З огляду на це, можна навести приклад щодо дискусій про участь/ неучасть в Олімпійських іграх в Москві (1980) та в Лос–Анджелесі (1984), основним лейтмотивом яких були питання щодо приналежності спорту до сфери політики, які відносини існують між спортом і політикою, наскільки спорт вільний та може протистояти тим вимогам, що йому висуває політика. Саме від відповідей на ці питання залежала доля участі держав в Олімпійських іграх. Зауважимо, що питання про взаємозв'язок спорту і політики викликає багато дискусій та існує розмаїття думок з цього приводу, які знаходяться переважно між двома точками екстремума: вчені вважають, що спорт не має нічого спільного з політикою («спорт поза політикою»), а будь–який його зв'язок з політикою розглядається як викривлення іманентної природи спорту; спорт виступає наскрізь політичним.

Предметом багатьох дискусій виступає питання щодо можливості уникнення впливу політики на спорт, а особливо – олімпійський рух. З метою понизити «політизацію» цього руху було внесено багато пропозицій: – проводити олімпійські змагання одразу в декількох державах; – довірити організацію Олімпійських ігор не окремому місту, не одній державі, а цілому географічному кластеру; – проводити Олімпійські ігри у вигляді організованих змагань по різних видам спорту в різних державах; – проводити Олімпійські ігри в якомусь постійному місці (наприклад, в Швейцарії/Греції).

6. Боротьба з допінгом у Олімпійському спорті.

Офіційний Список заборонених речовин і методів, затверджений МОК, турбує своїми розмірами і постійно розширюється. Практично відсутня межа між забороненими і дозволеними препаратами. Перелік препаратів і методів, які заборонені до використання в олімпійському спорті, в колишні роки готувала Медична комісія МОК. Після утворення в 1999 р. Всесвітньої антидопінгової агенції (WADA) саме їй були передані функції щодо розгляду поточного переліку заборонених препаратів і методів, встановленню процедур його перегляду. За рекомендаціями WADA, список заборонених речовин і методів повинен щорічно оновлюватися МОК, вступаючи в силу з 1 січня кожного року. Певний вплив на формування списку заборонених препаратів роблять міжнародні спортивні федерації, які рекомендують включати в список

окремі речовини, здатні позитивно вплинути на результат в конкретному виді спорту.

Медичні аспекти обумовлені тим, що використання допінгів спортсменами призводить до негативних, а в ряді випадків трагічних наслідків для їх здоров'я. У зв'язку з цим міжнародні спортивні та медичні організації протягом тривалого часу проводять боротьбу з допінгом. Однак ця боротьба не надає бажаних результатів: використання допінгу спортсменами триває. Проблема допінгу не є до кінця вирішеною і з юридичного боку. Проблема допінгу містить і моральний аспект. Використання допінгових препаратів суперечить сутності спорту, створює нерівні умови в досягненні спортивного результату, завдає шкоди престижу країни і команди, міжнародного спорту в цілому. Проблема застосування допінгу спортсменами тісно пов'язана з проблемою зловживання наркотичних речовин (наркоманія), що одержали останнім часом широке поширення особливо серед молоді. Суттєвим аспектом у боротьбі з допінгом у спорті є педагогічний, де важливою стороною є виховна робота.

Контрольні питання

1. Хто організатор й адміністратор Олімпійських ігор?
2. Хто приймає участь в Олімпійських іграх?
3. Хто формує програму Олімпійських ігор?
4. З яких елементів складається протокол і церемоніал Олімпійських ігор?
5. Які структура та зміст роботи Організаційного комітету з підготовки Олімпійських ігор?
6. Хто фінансово забезпечує підготовку і проведення Олімпійських ігор?
7. Яка організація проводить боротьбу з допінгом у Олімпійському спорті?

Література

1. Булатова М. М. Олімпійський рух: історія і сучасність : у 2 кн. / М. М. Булатова, С. Н. Бубка, В. М. Платонов. – Київ, 2021. – Кн. 1. – 640 с.
2. Булатова М. М. Олімпійський рух: історія і сучасність : у 2 кн. / М. М. Булатова, С. Н. Бубка, В. М. Платонов. – Київ, 2021. – Кн. 2. – 672 с.

3. Булатова М.М., Єрмолова В.М., Радченко Л.О., Кроль І.М., Єгунов М.В. Навчально-методичний посібник «Олімпійський спорт» у таблицях. Київ 2024. 61 с.

4. Історичні особливості розвитку міжнародного олімпійського руху сучасності. Частина I: метод. розробка. Луцьк Вежа-Друк, 2025. 65 с.

Лекція 13. Тема: Участь спортсменів України в Олімпійських іграх.

План:

1. Етапи розвитку Олімпійського спорту в Україні.
2. Участь спортсменів України в Олімпійських іграх у складі збірних команд СРСР.
3. Історія створення НОК України та участь спортсменів України в Олімпійських іграх з 1994 р.

1. Етапи розвитку Олімпійського спорту в Україні.

Європейські види спорту (регбі, футбол, боротьба, фехтування і гімнастика) поширюються в Україні наприкінці XIX ст. — на початку XX ст. Створюються команди та різноманітні спортивні клуби спортсменів - аматорів, організуються змагання.

На всю Європу уславився український борець греко-римського стилю Іван Піддубний (1871—1949), який за 40 років виступів не програв жодного чемпіонату і пішов з килима непереможений.

Однією з найвизначніших подій Києва того часу стала I Всеросійська олімпіада 1913 року, яка була присвячена відкриттю Всеросійської промислової виставки з нагоди 300-річчя царюванню родини Романових. У Києві вперше в Російській імперії спеціально для змагань був побудований стадіон — з біговими доріжками, велотреком, трибунами на 5 тис. місць. До програми Олімпіади входили такі види спорту як легка атлетика, марафонський біг, футбол, боротьба, гирі, фехтування, плавання, гімнастика, стрільба, кінні змагання, велогонки та мотогонки за маршрутом Київ—Чернігів—Київ.

Значно активізувався розвиток українського спорту та фізкультури після 1917 року. З 1921 року почали проводитися Всеукраїнські спартакіади, олімпіади та інші заходи. З часом запроваджуються кафедри фізичного виховання, відкриваються інститути.

В 30-х роках ХХ ст. дуже популярними стали різні велопробіги, велотури, піші походи тощо. У 1936—1937 рр. були проведені велопробіги українських спортсменів за маршрутами Одеса—Владивосток (14 317 км), «Уздовж кордонів СРСР» (30 872 км) та інші.

У часи Другої світової війни одним з найгероїчніших епізодів в історії українського спорту став «Матч смерті», з яким пов'язано багато легенд. В окупованому Києві футболісти «Динамо» організували команду «Старт» і провели серію переможних матчів з німецькими військовими. Деяким футболістам за перемогу довелося заплатити концтабором і розстрілом.

Після війни спорт в Україні продовжував розвиватися, організовувалося багато грандіозних спортивних свят, кожні чотири роки проводилися українські спартакіади та Спартакіади народів СРСР, на яких українська збірна завжди здобувала почесні місця.

Багато українських спортсменів стали всесвітньо відомі, виступаючи в складі збірних команд СРСР з різних видів спорту. Важкоатлет Леонід Жаботинський, веслувальник Сергій Чухрай, представниці української школи художньої гімнастики Ірина Дерюгіна, Олександра Тимошенко, Оксана Скалдїна та інші неодноразово ставали чемпіонами Європи, володарями кубків світу, олімпійськими призерами. А гімнастка Лариса Латинїна завоювала 18 олімпійських медалей та з 1964 по 2012 роки була володаркою найбільшого числа олімпійських нагород за всю історію Олімпійських ігор.

Футбольна команда «Динамо» (Київ) — тринадцятиразовий чемпіон СРСР — двічі завойовувала Кубок володарів кубків Європейських країн (у 1975 і 1986 рр.), а в 1975 р. — Суперкубок Європи. Гравців «Динамо» — спочатку Олега Блохіна, а пізніше Ігоря Беланова — було визнано найкращими футболістами Європи і нагороджено «Золотим м'ячем», а гравця дніпропетровського «Дніпра» Олега Протасова — «Срібним бутсом» як найкращого бомбардира європейських чемпіонатів. Найбільша заслуга в цьому у багаторічного наставника київської команди Валерія Лобановського.

Гандболістки київського «Спартака» на чолі з уславленим тренером Ігорем Турчиним 13 разів ставали володарками Кубку Європейських чемпіонів, а гандболістки Зінаїда Турчина та Лариса Карлова неодноразово визнавалися найкращими гравцями на чемпіонатах світу і Європи.

Багаторазовий чемпіон світу у стрибках з жердиною, олімпійський чемпіон Сергій Бубка встановив 35 світових рекордів неодноразово перемагав у світовій серії Гран-прі, шестиразовий чемпіон світу, удостоювався звання «найкращого спортсмена світу». По завершенні спортивної кар'єри він заснував турнір «Зірки Жердини», який став престижним у світі.

1994 року на XVII зимових Олімпійських іграх в Ліллекхаммері українські спортсмени виступали вже самостійною командою. Першу золоту олімпійську медаль для незалежної України здобула фігуристка Оксана Баюл — срібний призер чемпіонату Європи 1993 року, чемпіонка світу 1994 року, чемпіонка Олімпійських ігор 1994 року.

Виступ українських спортсменів на XXVI літніх Олімпійських іграх в Атланті заслужено вивів Україну в десятку провідних спортивних держав світу. Дев'ять разів представники українського спорту піднімалися на найвищу сходинку Олімпійського п'єдесталу. Імена цих спортсменів стали відомі в цілому світі: борець греко-римського стилю Вячеслав Олейник, спортивна гімнастка Лілія Подкопаєва, штангіст Тимур Таймазов, художня гімнастка Катерина Серебрянська, боксер Володимир Кличко, легкоатлетка Інеса Кравець, спортивний гімнаст Рустам Шаріпов, яхтсмени Євген Браславець та Ігор Матвієнко, а також багато інших спортсменів.

2. Участь спортсменів України в Олімпійських іграх у складі збірних команд СРСР.

1994 року Україна вперше взяла участь в Олімпійських іграх окремою командою. Відтоді її спортсмени змагаються у всіх Літніх Олімпійських іграх і Зимових Олімпійських іграх.

Спортсмени українського походження брали участь в іграх починаючи з I Олімпійських ігор 1896 року. Киянин Микола Ріттер брав участь в Афінській олімпіаді - у кваліфікаційних змаганнях зі стрільби (де переміг) та боротьби, та через втому, одночасність основного раунду змагань та низку інших причин від подальшої участі у I Олімпійських ігор 1896 року - відмовився. На II Олімпійських іграх в Парижі 1900 року, в складі збірної Російської імперії, брав участь український фехтувальник Петро Заковорот, що посів 7-е місце. 1936 року в Берліні в складі команди Чехословаччини золоту медаль завоював спортсмен українського походження Володимир Сироватка. Джон Лисак[en], інший учасник Ігор у Берліні у веслуванні на каное (де представляв США), що має українське коріння, з травня 2016 є найстаршим олімпійцем у світі. До 1940-х року українські спортсмени брали участь в Олімпіадах у складі команд Російської імперії, Польщі (уродженці Києва Марьян Водзянський, Андрій Солтан-Пересвят та ін.), Австрії, Чехословаччини та інших.

Проте лівова частина українських спортсменів виступали під прапором Радянського Союзу на Олімпійських іграх з 1952 року до 1988 року, а після розпаду Радянського Союзу Україна була частиною Об'єднаної команди в 1992 році.

Загалом, Українська національна олімпійська команда виборола 115 медалей на літніх Олімпіадах і 7 медалей на зимових Олімпіадах.

Близько 240 спортсменів, що мають безпосереднє відношення до України ставали олімпійськими чемпіонами. Серед них майже 190 власне представників України (зокрема УРСР), низка громадян України, що здобували золото, представляючи раніше інші збірні (Йосип Бердіїв, Станіслав Люгайло, Людмила Турищева, Валерій Кравченко, Любов Шармай, Рустем Козаков, Юрій Ковшов, Тетяна Захарова-Надинова, Ульріх Кирхофф тощо), декілька вихованців українського спорту, що народилися поза межами України та більше 40 уродженців України, що представляли інші національні команди на час перемоги на Олімпіаді (не враховані етнічні українці, що одночасно народилися поза межами України та представляли інші збірні).

Українці ставали олімпійськими чемпіонами, репрезентуючи Чехословаччину (Володимир Сироватка — перший уродженець України, що став олімпійським чемпіоном ускладі національної команди держави, до складу якої входила частина території України) та власне Україну (у складі збірної Радянського Союзу, як УРСР, і незалежну Україну у складі об'єднаної команди СНД та окремої збірної).

Першими олімпійськими чемпіонами, представляли Україну у тогочасних межах (як УРСР, складову частину збірної СРСР), стали у 1952 році, в Гельсінкі борець класичного стилю Яків Пункін (протягом 42 років був найстаршим олімпійським чемпіоном України, з 1994 року цей титул серед громадян України носить видатний спортсмен-важкоатлет та тренер Іван Богдан) серед чоловіків та спортивні гімнастки Ніна Бочарова (з 2001 року — найстарша олімпійська чемпіонка України) і Марія Гороховська серед (протягом майже 50 років була найстаршим олімпійською чемпіонкою України) жінок. Крім того, уродженці України завойовували олімпійське золото за збірні інших країн — Канаду (Фаїна Розенфельд — перша уродженка України, що стала олімпійською чемпіонкою), Латвію, як Латвійську РСР (Станіслав Люгайло), США (Леонід Крайзельбург), (Альона Савченко) тощо. Низку збірних представляли етнічні українці та спортсмени українського походження, що народилися поза межами Батьківщини предків — США (Антон Гайда), Молдову (Микола Журавський тощо), Узбекистан (Віра Галушка тощо), Грузію (Віктор Кратасюк тощо), Казахстан (Галина Шамрай, Сергій Котенко, Валерій Кравченко, Юрій Мельниченко тощо), Румунію (Семен Ісмаїльчук тощо), НДР (Карен Метчук).

Водночас, задля справедливості, слід зазначити, що чимало медалей здобутих представниками України (і зокрема УРСР) було завойовано уродженцями інших країн (передовсім республік колишнього СРСР) та спортсменами інших національностей (Дмитро Леонкін, Юрій Титов, Борис

Шахлін, Маргарита Ніколаєва, Віра Крепкіна, Павло Ледньов, Василіус Матушевас, Іван Бяков, Ольга Бризгіна, Рустам Шаріпов, Тимур Таймазов, Ельбрус Тедеев, Артур Айвазян тощо). Крім того, чимало українців згодом після здобуття переїхали до інших держав та прийняли їх громадянство. Серед них —Тетяна Лисенко, Тетяна Гуцу, Борис Гуревич, Оксана Баюл та інші (що емігрували до США), Анатолій Бондарчук (до Канади), Юрій Сєдих (до Франції), Валентин Манкін (до Італії), Марія Гороховська (до Ізраїлю), Володимир Лютий та Олег Кучеренко (до Німеччини), Інна Осипенко-Радомська (до Азербайджану) тощо.

Найтитулованішою українською олімпійською чемпіонкою є херсонська гімнастка Лариса Латиніна. Вона завойовувала звання олімпійського чемпіона 9 разів і завоювала загалом 18 олімпійських медалей. Ще два представника УРСР стали 7-разовими олімпійськими чемпіонами — гімнасти Борис Шахлін (7-4-2) та Віктор Чукарін (7-3-1).

Представники України (в тому числі у складі УРСР та Чехословаччини) та уродженці України ставали олімпійськими чемпіонами у таких видах спорту як академічне веслування, веслування на байдарках та каное (зокрема, на таких човнах як байдарка-одиночка, байдарка-двійка, байдарка-четвірка, каное-одиночка, каное-двійка), баскетбол (серед чоловіків та серед жінок), біатлон, бобслей, бокс, важка атлетика (в тому числі, важкоатлетичне триборство, що зараз носить назву паверліфтинг, та важкоатлетичне двоборство), вільна боротьба, жіноча боротьба та греко-римська боротьба, боротьба дзюдо, велосипедні перегони (див. велосипедний спорт) на шосе та на треку, вітрильний спорт (у класах суден Фінн, Темпест, Зоряний та 470), водне поло, волейбол (серед чоловіків та серед жінок), гандбол (серед чоловіків та серед жінок), кінний спорт (виїздка та конкур, або подолання перешкод), кульова стрільба по рухомих (з гвинтівки та пістолета) та нерухомих (олень, що біжить та кабан, що біжить) мішенях, стендова стрільба, на траншейному стенді (трап) та на круглому стенді (скіт), легка атлетика (зокрема, стрибки з жердиною, стрибки у висоту, стрибки у довжину, потрійний стрибок, штовхання ядра, метання молоту, метання диску, метання спису, бар'єрний біг, спринтерський біг на 100 м, 200 м та 400 м, біг на середні дистанції — на 800 м, стаєрський біг на 3000 м, 5000 м та 10000 м та естафетний біг- 4 по 100 м та 4 по 400 м, спортивна ходьба, легкоатлетичне п'ятиборство, семиборство та десятиборство), Спортивна гімнастика (зокрема, командна першість та гімнастичне багатоборство, або абсолютна індивідуальна першість, — серед чоловіків та серед жінок, індивідуальна першість на усіх видах снарядів — бруси, вільні вправи та опорний стрибок — серед чоловіків та серед жінок, кінь, поперечина та кільця — серед чоловіків та колода серед жінок), та художня гімнастика, стрільба з лука, стрибки на батуті, стрибки у воду, плавання (зокрема, брас, баттерфляй, вільний стиль,

плавання на спині, комплексне плавання), а також естафетне плавання — вільний стилем та комбіноване плавання), сучасне п'ятиборство, теніс, фехтування (рапіра — серед чоловіків та серед жінок, шабля — серед чоловіків та серед жінок, шпага — серед чоловіків та серед жінок), фігурне катання (одиначне катання — серед чоловіків та серед жінок, парне спортивне катання та спортивні танці), фрістайл (серед чоловіків та серед жінок), футбол, хокей на льоду та шорт-трек.

Вперше спортсмени незалежної України взяли участь в Олімпійських іграх у складі Об'єднаної команди у 1992 році під час зимових ігор в Альбервілі (де вперше оголошувалося, що спортсмен-переможець, а саме Віктор Петренко, представляє державу Україна) та літніх ігор у Барселоні (вперше лунав гімн під час нагородження борця вільного стилю Олега Кучеренка та піднімався прапор України, під час нагородження спортивної гімнастки Тетяни Гуцу), а вже на зимовій Олімпіаді 1994 року в Ліллегаммері Україна вперше виступила самостійною командою.

За часів незалежності України першим олімпійським чемпіоном став фігурист Віктор Петренко у складі об'єднаної збірної у 1992 р. в Альбервілі, та Оксана Баюл — у складі незалежної команди України, під час зимових ігор у Ліллегаммері 1994. На літніх іграх першими українськими олімпійськими чемпіонами стали борець Олег Кучеренко серед чоловіків та гімнастка Тетяна Гуцу серед жінок у складі об'єднаної команди у 1992 році, в Барселоні, перше звання олімпійського чемпіона у складі окремої збірної вибороли серед жінок у 1994 році в Ліллегаммері Оксана Баюл на Зимових іграх та у 1994 році в Ліллегаммері Лілія Подкопаєва на Літніх іграх у 1996 році в Атланті, там же став першим чемпіоном серед чоловіків борець греко-римського стилю В'ячеслав Олійник. За часів виступів самостійною командою українська збірна здобула 41 золоту олімпійську медаль.

Найбільше разів золоті медалі олімпіад в складі збірної України здобула пловчиня Яна Клочкова. Вона ставала олімпійською чемпіонкою 4 рази, за що її прозвали «золотою рибкою».

3. Історія створення НОК України та участь спортсменів в Україні у Олімпійських іграх з 1994 р.

Національний олімпійський комітет України (НОК України) створено 1990 року. 1993 року його визнав Міжнародний олімпійський комітет (МОК).

22 грудня 1990 року I Генеральна асамблея засновників прийняла рішення створити Національний олімпійський комітет України і ця дата є офіційною датою його створення. У вересні 1993 року НОК України був остаточно

визнаний Міжнародним Олімпійським Комітетом. НОК України діє у відповідності до положень Олімпійської хартії, Конституції України та чинного законодавства України і свого Статуту.

Основні завдання НОК України – забезпечення участі в Олімпійських іграх, розширення міжнародного співробітництва, популяризація масового спорту і здорового способу життя, фізичне і духовне збагачення людей.

З цією метою НОК України співпрацює з державними, громадськими та іншими організаціями. На засадах незалежності та доброї волі Національний олімпійський комітет України об'єднує 40 федерацій з олімпійських видів спорту.

НОК також має свої відділення в усіх областях України.

За роки Незалежності вітчизняними атлетами на Олімпійських іграх завойовано:

- Ліллекхаммер-1994 – 1 золоту та 1 бронзову нагороди;
- Атланта-1996 – 9 золотих, 2 срібні та 12 бронзових нагород;
- Нагано-1998 – 1 срібну нагороду;
- Сідней-2000 – 3 золоті, 10 срібних та 10 бронзових нагород;
- Солт-Лейк-Сіті – 2002 - нагород не здобуто;
- Афіни-2004 – 8 золотих, 5 срібних та 9 бронзових нагород;
- Турин-2006 – 2 бронзові нагороди;
- Пекін-2008 - 7 золотих, 4 срібних та 13 бронзових нагород;
- Ванкувер-2010 – нагород не здобуто;
- Лондон-2012 - 6 золотих, 4 срібних та 8 бронзових нагород;
- Сочі-2014 – 1 золота та 1 бронзова нагороди;
- Ріо-де-Жанейро-2016 – 2 золоті, 5 срібні та 4 бронзові нагороди

З 2010 року Міжнародним Олімпійським Комітетом започатковані Юнацькі Олімпійські ігри. Юні олімпійці вже мають такий вагомий доробок:

- Сінгапур-2010 – 10 золотих, 9 срібних та 16 бронзових нагород;
- Інсбрук-2012 – 3 срібні нагороди;
- Нанкін-2014 - 9 золотих, 9 срібних та 11 бронзових нагород;
- Ліллекхаммер-2016 – 1 золоту, 1 срібну та 1 бронзову нагороди

Традиційно, починаючи з 1993 року, юнаки і дівчата України беруть участь в зимових і літніх Європейських юнацьких олімпійських фестивалях (днях), де посідають високі місця серед європейських країн.

НОК України має угоди з відомими у світі компаніями, які підтримують олімпійський рух.

В 1995 році НОК України почав випускати свій офіційний журнал під назвою "Олімпійська арена", який виходить кожного місяця.

НОК України має широкі зв'язки з НОКами сусідніх країн та олімпійськими організаціями.

Представники НОК України є членами різних міжнародних організацій і об'єднань.

Тісні зв'язки НОК України має з українськими спортивними осередками за кордоном. Комітети друзів НОК України були створені і працюють зараз у США, Канаді, Австралії.

Контрольні питання

1. Які тапи розвитку Олімпійського спорту в Україні ви знаєте?
2. Які спортсмени приймали України в Олімпійських іграх у складі збірних команд СРСР?
3. В якому році був створений НОК України?
4. Хто перший президент НОК України?
5. Яких спортсменів Україні, які стали Олімпійськими чемпіонами ви знаєте?

Література

1. Булатова М. М. Олімпійський рух: історія і сучасність : у 2 кн. / М. М. Булатова, С. Н. Бубка, В. М. Платонов. – Київ, 2021. – Кн. 1. – 640 с.
2. Булатова М. М. Олімпійський рух: історія і сучасність : у 2 кн. / М. М. Булатова, С. Н. Бубка, В. М. Платонов. – Київ, 2021. – Кн. 2. – 672 с.
3. Булатова М.М., Єрмолова В.М., Радченко Л.О., Кріль І.М., Єгупов М.В. Навчально-методичний посібник «Олімпійський спорт» у таблицях. Київ 2024. 61 с.

4. Історичні особливості розвитку міжнародного олімпійського руху сучасності. Частина I: метод. розробка. Луцьк Вежа-Друк, 2025. 65 с.

Лекція 14. Тема: Історія розвитку професійного спорту.

План:

1. Ознаки професіоналізму у спорті Стародавньої Греції
2. Передумови виникнення професійного спорту в новітній час.
3. Особливості розвитку і функціонування професійного спорту в США.
4. Особливості формування і розвитку професійного спорту в Азії та 18 Африці.
5. Роль засобів інформації у формуванні та розвитку професійного спорту.

1. Ознаки професіоналізму у спорті Стародавньої Греції.

В Олімпійських іграх цього періоду окрім греків беруть участь представники багатьох країн Європейського Середземномор'я і навіть Азії. Знімаються заборони, що діяли раніше: до участі у змаганнях допускаються іноземці, а також вихідці з бідних прошарків населення. Переможці змагань нагороджуються великими грошовими призами і цінними подарунками, а також отримують матеріальні пільги у своїх містах. Поступово комерційний характер змагань, розкіш в якій вони проводились, розмивають ідеали олімпізму. Спорт комерціалізується і набуває рис, що характерні для сучасного професійного спорту.

Підготовка спортсменів стає безперервною і все в більшій мірі зорієнтованою на успіх у змаганнях, що приносило славу, грошові прибутки і різноманітні соціальні блага. Завдання виховання відходили на другий план, що в решті-решт, стало однією із причин занепаду спортивного руху Стародавньої Греції. Надмірне ушанування переможців стало в решті-решт фатальним для спорту. Як і в новітній час, інтерес до спорту, слава, якої удостоювалися чемпіони, надмірне прагнення відзначитись у великих змаганнях, стимулювало розвиток професіоналізму.

Зростання популярності спорту, кількості змагань, отримання спортсменами великих винагород за успішні виступи поступово змінили характер спорту. Існує багато доказів того, що переможці Ігор отримували величезні грошові призи - від 3000 до 6000 драхм, що було достатньо для сім'ї із 3-4 осіб, щоб прожити упродовж 5-10 років.

Отже професіоналізація спорту Стародавньої Греції не була випадковим явищем, а витікала з економічного, політичного та соціального життя

суспільства, яке зумовило поступову трансформацію спорту, перегляд цінностей і ідеалів.

Завоювання грецьких країн-полісів римлянами у 146 р. до н.е. призвело спочатку до зменшення кількості змагань і падіння інтересу до спорту. Помітно знизилась і значущість Олімпійських ігор. Проте у подальшому численні намісники римських імператорів у Стародавній Греції стали прихильниками відродження місцевих та регіональних змагань, будівництва стадіонів і гімнасіїв. Відродилася популярність і величність свят в Олімпії – Олімпійських ігор. Великої уваги Олімпіадам надавав імператор Август (30-14 р.р. до н.е.). Дещо пізніше імператор Нерон (54-68 р.р. н.е.) також проявляв підвищений інтерес до Олімпійських ігор і навіть брав у них участь (211-та Олімпіада). В ті роки Олімпія знову стала квітучим містом. В Іграх брали участь не тільки греки і римляни, а й численні представники країн Азії та Африки.

Проте в римський період стали ще більше розвиватися ідеали давньогрецького спорту. Міста отримали право наймати атлетів для того, щоб вони виступали за них на Олімпійських іграх. Цим фактично було узаконено професійний статус окремих спортсменів. Незважаючи на те, що окремі імператори Риму пробували сприяти розвиткові спорту, це не давало суттєвих результатів оскільки вони не вникли у сутність олімпізму. Змагання набували більш жорсткого характеру, особливо у боксі, боротьбі, панкратіоні. Більше того, під впливом римлян у програмах багатьох змагань з'явилися бої гладіаторів та поєдинки з дикими тваринами. Саме в цей період провідні спортсмени стали об'єднуватися в професійні союзи (братства), які користувалися опікою та матеріальною підтримкою римських імператорів. Між Олімпійськими та іншими культовими змаганнями спортсмени, члени професійних союзів брали участь у різноманітних змаганнях зі спортсменами інших професійних союзів. Ці об'єднання професійних спортсменів фактично були прототипами сучасних професійних спортивних клубів.

Професійний спорт має глибоке історичне коріння. Ознаки професіоналізму з'явилися ще в V-IV ст. до н.е. у спорті Стародавньої Греції. Вони стали наслідком політичного, економічного та соціального розвитку суспільства.

В римський період існування Стародавньої Греції з'явилися перші професійні союзи атлетів, які за своїми функціями подібні до сучасних професійних спортивних клубів.

2. Передумови виникнення професійного спорту в новітній час.

У період середньовіччя в Європі монархи влаштовували різноманітні турніри і військові ігри для вдосконалення військової майстерності дворян. Акробати, борці, атлети які піднімали велику вагу, та інші спортсмени подорожували по Європі і виступали перед глядачами. Цим вони заробляли на життя.

У новітній час спорт, як специфічний вид людської діяльності, найбільшої популярності і розвитку набув в Англії. Цьому сприяли об'єктивні передумови. Саме у цій країні склалися найсприятливіші умови для підприємницької діяльності, що спонукало бурхливий розвиток промисловості. Це, у свою чергу, сприяло зростанню населення у містах, підвищенню добробуту людей та збільшенню вільного від роботи часу, який вони могли присвятити спортові. В Англії з'являються професійні кулачні бійці, які у поєдинках на рингу заробляли собі на життя. Боксерами ставали переважно вихідці з бідних прошарків населення. Більш талановитих бійців опікали багаті люди. Так один з перших професійних кулачних бійців Джеймс Фігг (1722р.) за підтримки багатого покровителя графа Петерборо збудував школу єдиноборств з круглою ареною і місцями для глядачів. Боксери-чемпіони також заробляли гроші навчаючи боксу новачків, отримуючи невеликий процент від ставок, котрі вигравали їхні опікуни, та від закладів, що ставили на себе самі.

Одним з перших ігрових командних видів професійного спорту в Англії, Європі та врешті-решт і в світі був футбол. Як відомо, сучасний футбол започаткувався саме в Англії. На початку ХІХ ст. він набув популярності у «публічних школах». У 1850-60-х роках в Англії починають створюватися футбольні клуби.

26 жовтня 1863 р. представники 11 футбольних клубів Англії започаткували Англійську асоціацію футболу. Вона взяла на себе функції організатора і координатора змагань між клубами. Впровадження у 1871 р. регулярних змагань за Кубок Асоціації сприяло швидкому зростанню популярності футболу у суспільстві. Перші фінальні кубкові зустрічі у Лондоні збирали близько двох тисяч глядачів. Невдовзі кількість бажаючих спостерігати за фінальними матчами Кубку досягла 50 тис. осіб. В 1901 р. фінальний кубковий матч зібрав нечувану кількість глядачів – 110 828 глядачів.

Велика популярність кубкових змагань та зростаюча конкуренція між клубами поступово привели до комерціалізації футболу. Спортивні функціонери, незважаючи на загрозу дискваліфікації, стали потай виплачувати гроші найбільш талановитим футболістам, щоб залучити їх до своїх команд. Все більша кількість клубів і футболістів стали зневажати аматорський статус. Формально футболісти залишалися аматорами, але систематично отримували грошові виплати. У 1885 р. керівництво Асоціації щоб покінчити з лицемірством вирішило узаконити професіоналізм у тих клубах, котрі хотіли виплачувати гонорари своїм футболістам. Спочатку такі гравці були напів професіоналами. По суботах вони за винагороду брали участь у змаганнях, а в інші дні працювали за своєю основною професією. Але з часом це стало неможливим через велику кількість ігор та необхідність більш серйозної підготовки до них у зв'язку зі зростанням конкуренції.

Велика популярність привернула до футболу увагу бізнесменів.

Вони швидко зрозуміли, що на ньому можна заробляти гроші і підняти свій престиж у суспільстві. Поступово футбольні клуби почали перетворюватися на акціонерні товариства. Найбільш багаті люди скуповували контрольні пакети акцій і ставали власниками клубів, а спортсмени їхніми васалами.

Професійний футбол, що сформувався в Англії, мав певний вплив на розвиток інших видів професійного спорту як в Англії, так і в усьому світі. Проте батьківщиною сучасного професійного спорту справедливо вважаються Сполучені Штати Америки.

Поява різних видів спорту на американському континенті датується XVII-XVIII ст. Серед перших видів спорту були бокс (кулачні бої), боротьба, веслування, біг, крикет, кінні скачки тощо, котрі на той час вже культивувалися в Європі. При цьому проведення змагань з самого початку носило комерційний характер. В них, як правило, розігрувалися грошові призи. Серед кулачних бійців того часу частіше за інших згадується ім'я рабаз Вірджинії Тома Моліно. У 1800 р. він отримав свободу за перемогу в кулачному поєдинку над іншим рабом. Потім він провів кілька поєдинків у Нью-Йорку, що були організовані менеджером на комерційних засадах, а у 1810 р. переїхав до Англії, де продовжив кар'єру кулачного бійця.

У 1824 р. у Нью-Йорку була проведена міжнародна регата американських і англійських веслярів, де розігрувався приз в 1000 доларів. Там же у Нью-Йорку в 1831 р. переможець з бігу на 10 миль Г. Станнارد, який пробіг дистанцію менш ніж за одну годину, також отримав приз 1000 доларів. У 70-ті роки XIX ст. у США були популярними комерційні шестиденні змагання з бігу під девізом «Біжи як хочеш». Вони розпочиналися ранком у понеділок і закінчувалися у суботу. Переможці нагороджувалися великими грошовими призами. Глядачі і самі бігуни брали участь у тоталізаторі.

Пріоритет організованого спортивного бізнесу в Америці належить кінним скачкам. Але піонером професійного спорту справедливо вважається бейсбол. Його появу в США відносять до 1831-1845 років. Уже в 1860 р. в країні нараховувалося кілька десятків команд, що продавали квитки на свої матчі і виплачували спортсменам грошові гонорари за виступи у змаганнях. У подальшому деякі гравці вирішили пов'язати свою долю з бейсболом і стали професійними спортсменами. Офіційне визнання професійного бейсболу в Америці датується 1869 роком, коли гравці команди "Red Stockings" з міста Цинциннаті назвали свою команду професійною і організували турнір по країні.

Отже, перші ознаки бізнесу в спорті з'явилися відтоді, коли розпочали продавати квитки на змагання.

В 1871 р. 10 професійних команд організували Національну асоціацію професійних гравців у бейсбол. Через шість років в країні уже нараховувалося 54 професійні команди.

Успіхи професійного бейсболу сприяли виникненню і формуванню нових видів професійного спорту. Що ж зумовило бурхливий розвиток професійного спорту на американському континенті? Окрім наявності

спортсменів відповідного класу, необхідні певні соціально-економічні умови. Це, насамперед вільне підприємництво, розвиток промисловості, урбанізація, традиційно жорстка для США конкурентна боротьба за моральне і фізичне виживання, комерціалізація спорту тощо.

Виникнення та подальший бурхливий розвиток професійного спорту в США зумовлений також системою цінностей американського суспільства: успіх, конкуренція, матеріальні блага, індивідуалізм, лідерство, підвищення «статус-кво» тощо. Самовираження власного «Я», досягнення перемоги – це головне, що дає спорт суспільству. Колишній віце-президент США С. Агню стверджував: «Я не хочу жити в суспільстві, яке не включило перемогу до своєї філософії». Подібну думку, хоч й іншими словами, висловив японський історик у зв'язку з перемогою бейсбольної команди токійської вищої школи над командою, що була укомплектована американцями, які працювали а Іокогамі: «Іноземцям не зрозуміти всієї сили емоційного потрясіння, яке відчули японці після перемоги. Вона допомогла нашій країні, яка намагається після віків ізоляції вирватися на шлях прогресу, подолати комплекс неповноцінності перед Заходом».

Передумовами виникнення професійного спорту були такі чинники: ринкові відносини; розвиток виробництва; зростання населення у містах; зростання добробуту населення та вільного від роботи часу; жорстка конкуренція за фізичне і моральне виживання; особливості формування системи загальнонаціональних цінностей; наявність спортсменів високого класу; популярність спорту в суспільстві; комерціалізація спорту.

3. Особливості розвитку і функціонування професійного спорту в США

Професійний спорт в США на сьогодні є еталоном провадження спортивного бізнесу. На основі професійного спорту в США створена специфічна сфера розважального бізнесу, обсяги і розміри якого вражають:

- змагання професійних спортсменів і команд регулярно висвітлюються по радіо і телебаченню у величезному обсязі – 613 200 годин на рік;
- понад 260 млн глядачів в США щорічно відвідують змагання з професійних видів спорту, що більше ніж у всіх країнах Європи разом взятих;
- сукупний річний прибуток провідних професійних ліг (NFL, MLB, NBA, NHL) у 2000- роках складав понад 10 млрд. доларів, а у сезоні 2012-2013 рр. - 25 млрд доларів.

Вище наведене дає підстави для аналізу особливостей розвитку і функціонування американського професійного спорту. В його історії можна виділити три основні етапи розвитку: 1869-1930 рр., 1931-1979 рр., з 1980 р. і по нинішній час. Аналіз історії виникнення, формування і подальшого розвитку професійного спорту в США свідчить про те, що для кожного періоду притаманні специфічні чинники його функціонування.

Перший період (1869-1930 рр.) відзеркалює зміни, що відбувалися у

суспільстві після громадянської війни (1861-1865 рр.). В цей час спостерігалось бурхливе зростання міст, розвиток транспортних систем і комунікацій, вдосконалення технологій, зростання добробуту та вільного часу у населення тощо. Зростання прибутків населення, нові культурні запити та конкурентна боротьба бейсбольних клубів за кращих гравців призвели в решті решт до комерціалізації спорту і виникнення наприкінці 1860-х рр. професійного бейсболу. Створення бейсбольних команд, а у подальшому і ліг призвело до розширення бейсбольного середовища: з'явилися власники команд, яких на той час називали менеджерами, з одного боку, і наймані працівники-професійні спортсмени з іншого. Ці групи людей стали відігравати провідну роль у формуванні спортивного бізнесу.

Суттєвими чинниками у формуванні спортивного бізнесу було запровадження у 1876 р. упорядкованої системи змагань - регулярного чемпіонату Національної бейсбольної ліги, а у 1903 р. – «Світової серії» змагань, котрі американці вважали чемпіонатом світу з бейсболу. Це змагання існує і донині. Аналогічні змагання запровадили у подальшому всієлітні ліги командних ігрових видів професійного спорту США (Кубки відповідних ліг).

Початок другого періоду розвитку професійного спорту в США (1931-1979 рр.) співпадає з початком Великої депресії в країні, котра негативно на ньому позначилась. Найбільше постраждали такі його види, які в найбільшій мірі залежали від спонсорів великих корпорацій, що самі переживали скрутні часи. В цей час значно знизилась відвідуваність змагань. Наприклад, у Головній бейсбольній лізі кількість глядачів у 1929 р. склала 17 млн, а у 1933 р. – менше 15 млн.

З метою підвищення інтересу глядачів до бейсболу керівництво ліги у 1933 р. провело матч двох команд, склади яких були сформовані з кращих бейсболістів сезону голосуванням журналістів. Ця гра отримала назву «Матч зірок Америки» і з того часу регулярно проводиться в бейсболі. Це нововведення у подальшому запозичили і вдосконалили інші елітні ліги з командних ігрових видів професійного спорту. Останнім часом такі ігри стали популярними і у Європі.

Окрім цього, власники бейсбольних команд перед початком матчів запровадили виступи дівчат (так звані групи підтримки), котрі набули такої популярності, що нині в США проводяться чемпіонати серед груп підтримки. Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. групи підтримки в командних ігрових видах професійного спорту набули великої популярності і в Європі. Висока майстерність і велика популярність притаманна групі підтримки баскетбольного клубу «Київ». Колектив українок разом з «чірлідерз» пірейського «Олімпакоса» запросили для виступів організатори матчу ФІБА – Європа All Star Day-2005.

В період депресії, коли тисячі людей залишилися без роботи, спорт допоміг американцям зрозуміти, що життя це не лише долари. Спортивні новини в газетах були найбільш читали, спортивні радіопередачі -найбільш популярні.

Закінчення депресії ознаменувалося двома визначними подіями для професійного спорту Америки: в 1936 р. в NFL вперше запроваджено специфічну систему відбору гравців до команд, так званий «драфт», яка давала можливість усунути власників команд від конкуренції за кращих новобранців і підвищити конкурентноспроможність команд ліги ;у 1939 р. розпочато трансляції бейсбольних матчів по телебаченню.

Друга світова війна загальмувала розвиток професійного спорту. Проте змагання професійних спортсменів і команд продовжувалися. У січні 1942 р. президент США Ф.Рузвельт звернувся з листом до керівництва бейсбольної ліги з пропозицією щодо необхідності трансляції бейсбольних матчів у вечірній час щоб численні уболівальники змогли після роботи їх переглянути.

Після закінчення війни в країні розпочався справжній спортивний бум. З одного боку після скрути воєнних років люди шукали можливість відпочити і розважитися, а з іншого боку – збільшення часу спортивних трансляцій сприяло популяризації спорту. В цей період розпочався також бурхливий розвиток матеріально-технічної бази спорту та спортивної індустрії. Наприклад, у 1924 р. в США на тисячу жителів припадала в середньому одна спортивна споруда, а на початку 1950-х років – більше шести.

Повоєнний період характеризується також початком подолання расових бар'єрів у професійному спорті. В 1945 р. менеджер бейсбольної команди «Бруклін Доджерс» Б.Рікі уклав угоду з першим бейсболістом–негром Дж. Робінсоном, який грав спочатку в команді фарм-ліги а з 1947 р. дебютував у складі команди елітної ліги.

1950-ті роки характерні масовими переїздами професійних команд з міста до міста у пошуках більших прибутків. В країні почала формуватися своєрідна конкуренція міст у боротьбі за право володіння професійними командами провідних ліг, що сприяло бурхливому розвитку професійного спорту. Інтенсивний розвиток маркетингу в спорті, будівництво багатофункціональних спортивних споруд та розвиток комерційної співпраці

професійних ліг з телебаченням сприяли підвищенню їх економічної ефективності та подальшому зростанню популярності у 1950-1970 рр.

На сучасному етапі в США ефективно функціонують понад 20 видів професійного спорту: американський і європейський футбол, бейсбол, баскетбол, хокей, бокс, кінні скачки, гольф, автогонки тощо. Тільки в елітних професійних лігах функціонувала у 2005 р. 121 команда: NFL – 31, MLB – 30, NBA – 30, NHL – 30 команд. Питання створення професійної команди в США досить складне, оскільки у його вирішенні беруть участь сенатори, конгресмени, політики місцевого рівня, ділові люди, тренери, спортсмени, вболівальники. Кожна з зазначених груп пов'язує зі створенням команди своєї надії та інтереси. Для гравців – це шанс краще реалізувати свої здібності і отримати хороший заробіток, для вболівальників – нові можливості вираження своїх емоцій, приємне проведення дозвілля, зростання іміджу міста, в якому вони живуть; для власників команд – можливість здійснити ефективні інвестиції і увійти до суспільної еліти; для сенаторів і конгресменів – підвищити імідж серед виборців. Проте головним аргументом розташування команди у тому чи іншому місті є економічна доцільність. Так, при розширенні Національної хокейної ліги з 26 до 30 команд в період з 1996 по 2000 рр., окрім того, що майбутні власники команд повинні були сплатити вступні внески до ліги по 75 млн доларів, найбільш важливими критеріями при конкурсному відборі кандидатів були такі: наявність льодової арени, що відповідає сучасним стандартам; потужний телеринок і можливість укладання контрактів на телетрансляції матчів з національними та регіональними телекомпаніями.

Виходячи з економічних міркувань американські елітні професійні ліги розташовують в одному місті лише одну команду відповідної ліги. Виключення складають лише такі мегаполіси як Нью-Йорк і ЛосАнджелес, де окремі ліги розташували по дві команди.

Величезне значення для розвитку професійного спорту відіграло рішення Конгресу США 1961 р. щодо права NFL та інших ліг продавати телекомпаніям права на трансляції ігор в пакеті від імені ліги. Це сприяло зростанню вартості прав на телетрансляції змагань, а отже і прибутків професійних ліг. Так, на початку 2000-х років доходи від продажу прав на телетрансляції в NFL становили понад 70% від річного прибутку, в MLB –

біля 50 %, NBA біля 40%. Лише в NHL вони знаходяться на рівні європейських професійних ліг – біля 20 % річного бюджету. Слід наголосити, що так швидко вартість продажу прав на телетрансляції не зростала в жодній сфері бізнесу.

Зі збільшенням частки телеприбутків поступово змінюється і характер володіння професійними командами. Якщо раніше це було переважно хоббі, примха багатого підприємця, то тепер це вигідне вкладання капіталу, що приносить його власнику гарантований прибуток і громадське визнання.

Зростання прибутків від продажу прав на телетрансляції змагань стало вирішальним чинником різкого зростання заробітної плати професійних спортсменів. В жодній галузі американського бізнесу заробітна плата не зростала так стрімко як у професійному спорті. У 1980 р. тільки вісім спортсменів – професіоналів мали річний прибуток 1 млн доларів, а в 1990 р. їх кількість становила уже понад 150 осіб. У 2004 р. середня зарплата понад 400 баскетболістів NBA становила понад 4 млн доларів на рік, тоді як зарплата президента США – лише 400 тисяч. В сезоні 1997 – 1998 рр. рекордну на той час серед спортсменів зарплату за контрактом отримав провідний баскетболіст NBA М. Джордан (36 млн доларів на рік), а у 2004 р. провідний гравець світу в гольф Т. Вудс отримав річний прибуток 80,3 млн доларів. За інформацією американського журналу «Форбс» прибутки десяти найбагатших професійних спортсменів США за 2004 р. коливалися від 25,9 млн (Грант Хілл – баскетбол) до 80,3 млн доларів (Тайгер Вудс – гольф), а до 10-ки найбагатших спортсменів світу у тому ж році пробився лише один

представник не американського професійного спорту – семиразовий чемпіон світу в гонках Формула-1 Міхаель Шумахер (80 млн доларів – 2 місце).

Слід наголосити на тому, що взаємовідношення між телебаченням і спортом не носять одностороннього характеру. Телебачення не тільки значною мірою фінансує розвиток професійного спорту, але й добре на ньому заробляє. Чим більш захоплюючою є телепередача, тим більше уваги телеглядачів вона привертає і тим дорожче платять рекламодавці (фірми, компанії, концерни тощо) за рекламу своєї продукції. При цьому вартість однієї хвилини реклами залежить не тільки від типу передачі (в нашому випадку від виду спорту та рангу змагань – рядова зустріч, вирішальні зустрічі за вихід до плей-офф чи фінал Кубка ліги), але і від часу передачі. Вночі дешевше ніж в день, а вдень дешевше ніж ввечері. Найдорожча реклама з 19 год 30 хв до 23 год. Проте вид спорту і ранг змагання також має велике значення. Так, вартість 1 хв реклами під час ігор чемпіонату MLB коливається від 100 до 150 тис., під час «Світової серії» з бейсболу до 500 тис., а у трансляціях Суперкубку з американського футболу в 2012 р. вона становить 3,5 млн доларів за 30-ти секундний ролик.

Характерною рисою розвитку професійного спорту в США є особливе ставлення до нього Конгресу, Сенату і всього американського народу. За останні 50 років в Конгресі і Сенаті країни розглядалося понад 400 законопроектів, що стосувалися функціонування та подальшого розвитку професійного спорту. За даними американських соціологів біля 70% читачів купують щоденні газети через спортивні матеріали, у яких висвітлюється переважно професійний спорт. Біля 80% спортивних телепередач належить інформації про події у професійному спорті. Урбанізація, індустріалізація, розвиток комунікацій, популярність спорту, зростання добробуту та нові культурні запити населення США сприяли виникненню наприкінці 1860-х років професійного бейсболу.

У 1876 р. вперше у спорті було запроваджено упорядковану систему змагань – регулярний чемпіонат, у 1903 р. – Кубкові змагання з бейсболу «Світова серія», а у 1933 р. – «Матч всіх зірок» MLB. У подальшому ці організаційні форми змагань набули популярності не тільки в інших ігрових видах спорту в США, а й у всьому світі.

Для підвищення інтересу глядачів до змагань власники бейсбольних команд у 1930-х роках запровадили виступи перед матчами та у перервах груп підтримки. Це нововведення запозичили у подальшому інші види професійного спорту.

В 1936 р. у професійному спорті США було запроваджено специфічну систему найму нової робочої сили (спортсменів), яка сприяла усуненню власників команд від конкуренції за кращих новобранців і підвищенню конкурентноспроможності команд.

В 1939 р. професійні бейсбольні клуби США започаткували продаж телекомпаніям прав на трансляції матчів. Наприкінці ХХ ст. телебачення стало потужним чинником різкого зростання прибутків професійних ліг і заробітної плати спортсменів.

Бурхливий розвиток професійного спорту в США у другій половині ХХ ст. обумовлений також активним розвитком спортивної індустрії та будівництвом якісних спортивних споруд.

Характерною ознакою американського професійного спорту, як і інших галузей діяльності, була расова дискримінація. Лише у 1947 р. у елітній бейсбольній лізі дебютував темношкірий атлет.

В американському професійному спорті сформувалася система розташування команд елітних ліг, що базується на економічних засадах. В місті, як правило, розташовується лише одна команда з певного ігрового виду

спорту. Головним критерієм вибору міста розташування команди є можливість отримання високих прибутків.

Характерною рисою розвитку професійного спорту в США є позитивне ставлення до нього Конгресу, Сенату і всього американського народу.

В останні 50 років відбувається активне формування правового поля діяльності у професійному спорті США.

4. Особливості розвитку і функціонування професійного спорту в Європі

Розвиток професійного спорту в Європі розпочався значно пізніше, ніж у Північній Америці. Він має свої особливості, що зумовлені історичними традиціями і концепціями розвитку спорту як в окремих країнах, так і в цілому на континенті.

На відміну від американського спорту, де чітко простежуються розбіжності між аматорським та професійним спортом, у Європі такої чіткої розмежованості не існує. Національні федерації з багатьох видів спорту об'єднують і аматорів і професіоналів. На розвиток професійного спорту в Європі значний вплив мають міжнародні спортивні організації і федерації, а також процеси міжнародної інтеграції. Стосовно культивування професійних видів спорту значних розбіжностей не існує. Це насамперед футбол, баскетбол, теніс, бокс, велосипедний спорт, автоспорт, хокей, гірськолижний спорт тощо.

Тривалий час розвиток професійного спорту в Європі гальмувався англійською концепцією аматорства, ставленням до професійного спорту МОК та міжнародних спортивних федерацій. Не випадково у законах про спорт, що прийняті у ряді країн, а інколи і в Статутах національних федерацій наводяться визначення статусу спортсмена-аматора та спортсмена-професіонала. Наприклад, Німецький футбольний союз наводить такі визначення понять:

- футболіст-аматор - це той, хто отримує не винагороду, а тільки відшкодування своїх витрат;

- футболіст-аматор, що уклав трудову угоду - це той, хто грає у футбол за контрактом і за винагороду, яка перевищує його середньомісячні витрати не більше ніж на 700 марок;

- ліцензований або професіональний футболіст - це той, хто має ліцензію футболіста-професіонала від Німецького футбольного союзу (ДФБ) і уклав трудову угоду з футбольним клубом ліги, який також має ліцензію ДФБ.

У Бельгійському законодавстві також визначено статус спортсмена-професіонала. Це особа, котра працює за наймом і за участь у спортивних змаганнях отримує винагороду, що більша за встановлену суму.

У багатьох країнах Європи концепція аматорства з її цінностями та ідеалами домінувала над концепцією професіоналізму аж до середини 80-х років ХХ ст. Статус спортсмена-аматора цінувався спортивною громадськістю значно вище ніж статус професіонала. Значну роль у цьому відіграла позиція МОК, який до початку 1970-х років жорстко дотримувався англійської концепції аматорства. Спортивні чиновники колишніх соціалістичних країн також категорично виступали проти професіоналізму у спорті.

Особливість розвитку і функціонування професійного спорту в Європі пов'язана з організаційною структурою найбільш популярних командних ігрових видів професійного спорту. Як і у США, в європейських країнах функціонують ліги (асоціації), що займаються розвитком певного виду спорту на професійних засадах. В Україні, на відміну від США, навіть у назві футбольної ліги є слово "професійна" (Професійна футбольна ліга). Проте в умовах функціонування цих ліг є суттєві розбіжності. Так, в США у жодній з елітних ліг (NBA, NFL, MLB, NHL) команда, що у чемпіонаті відповідної ліги посіла останнє місце не вибуває з неї. Хіба що рішенням Ради управління ліги збиткова команда може бути розформованою.

В Європі відбувається ротація команд між вищими і нижчими лігами. Наприклад, у Бундеслізі (Німеччина) існує обмін футбольними клубами між вищою, другою і аматорською лігами. Команди, котрі за підсумками національного чемпіонату посідають останні місця у вищих лігах вибувають до нижчих. Натомість команди, що успішно виступили у нижчих лігах відповідно переходять до вищих. Окрім цього, щоб виступати у перших двох лігах Бундесліги, клуб повинен отримати ліцензію від ДФБ, а також надати гарантії стосовно виконання певних адміністративних, фінансових і технічних вимог, а також вимог техніки безпеки на стадіоні. Аналогічні принципи ротації команд між лігами існують у всіх країнах Європи.

Ще одна особливість професійного спорту Європи полягає у ставленні до нього держави. На відміну від США, де професійний спорт розвивається на притаманних комерційній діяльності юридичних засадах, у багатьох країнах Європи прийняті спеціальні закони про розвиток спорту, в тому числі і професійного, а в окремих країнах (Іспанія, Італія, Португалія) і окремі закони щодо розвитку професійного спорту. У спортивному законодавстві

європейських країн значна увага приділяється безпеці глядачів на спортивних аренах. Наприклад, у спеціальному декреті італійського уряду (1989 р.) визначено нормативи безпеки при будівництві та експлуатації спортивних споруд. У Великобританії у 1987 р. було видано «Закон про безпеку в місцях проведення змагань», а у 1991 р. на його основі розроблено більш детальні юридичні основи, що пов'язані з поведінкою глядачів на стадіонах і у палацах спорту. Однією з головних особливостей професійного спорту у європейських країнах є участь держави в його фінансуванні. Практично в усіх європейських країнах, де культивуються окремі види професійного спорту, і в першу чергу ігрові, держава через місцеві органи влади має безпосереднє відношення до їхнього розвитку. В США, на відміну від країн Європи, жодна команда з елітних ліг професійного спорту не має фінансової підтримки безпосередньо з бюджетів штатів чи міст. У той же час муніципалітети численних американських міст надають професійним командам опосередковану фінансову допомогу шляхом пільгового оподаткування їхніх прибутків та призначення символічної плати (1-2 долари на рік) за оренду муніципальних спортивних споруд.

Але при цьому слід враховувати, що розташування у місті команди однієї з елітних ліг сприяє значній активізації економіки регіону і багатомільйонному зростанню прибутків у місцевих бюджетах. Необхідно також відзначити, що в окремих випадках місцеві органи влади надають фінансову підтримку командам нижчих ліг з бейсболу і хокею.

Найсуттєвіші розбіжності між європейським та американським професійним спортом спостерігаються у структурі його фінансування. На сьогодні у Північній Америці телебачення стало одним з основних джерел фінансування найбільш популярних видів професійного спорту (NFL, NBA, MLB, бокс та інші). Натомість у європейських країнах, навіть у футболі, прибутки від продажу прав на трансляцію матчів становлять в середньому близько 20% у річних бюджетах професійних команд.

Великі розбіжності у структурі фінансування професійного спорту зумовлені і рівнем спонсорської підтримки. У бюджетах професійних команд з футболу у таких країнах як Німеччина, Іспанія, Італія та інші внески спонсорів становлять від 20-30 до 50%. Водночас, у бюджетах команд елітних ліг американського професійного спорту фінансова допомога спонсорів навіть не планується. Щоправда, в інших видах спорту (авто, мото та велогонки, гольф, теніс) спонсорська фінансова підтримка має суттєве значення. Так, у 1992 р. автогонки «Індіанаполіс 500» отримали від спонсорів 72,4 млн доларів, тенісний турнір на кубок журналу «Ньюсуік» - 13,2, Гран-прі «Тойота» - 7,3. Чому ж американські фірми-спонсори одним видам професійного спорту надають значну фінансову допомогу, а іншим лише символічну? Очевидно

тому, що елітні ліги професійного американського спорту (NFL, NBA, MLB, NHL) є однією із найбільш прибуткових сфер інвестування капіталу. Отже, потужним фірмам з одного боку вигідно ідентифікувати себе з популярними командами елітних ліг, а з іншого - недоцільно збагачувати і без того досить багаті професійні спортивні клуби-фірми.

У Європі спонсорство найбільш популярне у футболі. Саме тому цей вид спорту має досить міцну фінансову базу. Так, футбольні клуби Великобританії, Італії, Німеччини, Франції, Іспанії та інших країн тісно співпрацюють з такими компаніями-спонсорами як «Опель», «Мерседес-Бенц», «Адідас», ФІАТ та багатьма іншими. Фахівці розуміють, що в європейських країнах команди просто не зможуть вижити без спонсорської підтримки. Проте, відношення до спонсорства неоднозначне. Відомий голандський тренер з футболу Р. Міхелс вважає, що воно негативновпливає на гру, на її стиль. Спонсорам потрібна лише перемога. Суми, котрі виділяє спонсор, на думку Р. Міхелса, прямо пропорційні успіхам команди.

На відміну від США на спортивних аренах Європи не надається належної уваги роботі з глядачами, реалізації абонементів і особливо обладнанню спеціальних лож для найбільш багатих глядачів. Тому відвідуваність змагань, а отже і прибутки від квиткового бізнесу у США значно більші ніж у європейських країнах. На відміну від європейського в американському професійному спорті останнім часом активно розвивається нова форма спортивного фінансування – ліцензійна діяльність. На думку економістів, прибутки професійних ліг і клубів від продажу ліцензованих товарів з їх атрибутикою найближчим часом можуть стати одними із найперспективніших і найстабільніших. Вже сьогодні американський професійний спорт у цій галузі діяльності є еталоном як для спортивних організацій європейських країн, так і для професійного спорту інших континентів.

Суттєвою відмінністю європейського професійного спорту є і те, що більшість футбольних та інших спортивних клубів належать корпоративним структурам. Натомість, Національна футбольна ліга США забороняє корпораціям пряме чи навіть опосередковане володіння командами ліги.

Слід відзначити, що професійні види спорту в Європі відрізняються від північно-американських і принципами комплектування команд. Особливо це стосується командних ігрових видів спорту. До команд елітних ліг США новобранці можуть потрапити лише через «драфт» (спеціальна система відбору). В Європі ж не розроблено єдиної системи переходу з аматорів у професіонали. У різних країнах і в різних видах спорту існують різні підходи до розв'язання цього питання.

Європейський професійний спорт відрізняється від північноамериканського і значно ширшою інтернаціоналізацією. Американський професійний спорт тривалий час самоізолювався від зовнішнього світу. Вперше спортсмени-іноземці (європейці) з'явилися в NHL. Сталося це лише на початку 60-х років XX ст. Потім і NBA відкрилася для баскетболістів з інших країн. Лише наприкінці XX ст. політики «відкритих дверей» стали дотримуватися і більш консервативні NFL та MLB. Найбільш активну роботу з популяризації баскетболу і завоювання нових спортивних ринків проводить останнім часом NBA.

Проте, незважаючи на активізацію процесу інтернаціоналізації найбільш популярних і прибуткових професійних ліг Північної Америки, у професійному спорті Європи ці процеси відбуваються значно ширше і глибше. Сьогодні йдеться вже не про виступи окремих спортсменів-легіонерів у професійних лігах певної країни, а про створення інтернаціональних Європейських ліг. Наприклад, північно-європейська баскетбольна ліга, до якої увійшли 14 команд з 9 країн. Подібні ліги існують і в інших видах професійного спорту Європи. Значні зміни відбуваються в європейських клубних змаганнях з футболу. Створена система змагань під назвою «Європейська ліга чемпіонів». Постає питання про створення в Європі ліги елітних клубів, до якої можуть увійти гранди європейського клубного футболу. Окрім цього, завдяки «Справі Босмана» (розділ «Правові засади професійного спорту в Європі»), процес інтернаціоналізації європейського професійного спорту став узаконеним. Згідно рішення Європейського Суду (1995р.) для країн-членів Європейського Союзу (ЄС) зняті обмеження у кількості іноземців, які виступають у футбольних клубах. Це також стосується інших видів професійного спорту, і не тільки спортсменів, а й тренерів.

На відміну від американського професійного спорту, численні професійні ліги у різних європейських країнах надають великого значення підготовці тренерів. У деякій країнах Європи тренер не має права працювати з командою чи спортсменами певного класу без ліцензії відповідної ліги (федерації). Так, у Німеччині можна працювати тренером з футболу лише за умови отримання від Бундеслиги чи ДФБ відповідної ліцензії. Для її отримання необхідно пройти спеціальні курси, що організуються Бундеслигою чи її регіональними відділеннями. Оскільки техніка і тактика футболу та методи тренування постійно вдосконалюються, ДФБ багато уваги надає підвищенню кваліфікації тренерів. Щорічно тренери-викладачі з футболу, і в першу чергу ті, що працюють з професійними командами, збираються на спеціальні наради, де обговорюють актуальні питання підготовки футболістів і тренерів. Аналогічну роботу ДФБ проводить і з футбольними арбітрами. Подібні системи підготовки і перепідготовки тренерів і суддів існують в Італії, Україні та інших країнах Європи.

Професійний спорт Північної Америки і Європи сформувався і розвивається на основі одних і тих самих чинників, але концепції і принципи його функціонування суттєво відрізняються. Головною розбіжністю є ймовірно те, що у США і Канаді це, насамперед, бізнес, а вже потім спорт, тоді як в європейських країнах це в першу чергу спорт, а вже потім бізнес.

На розвиток професійного спорту в Європі суттєво впливають міжнародні спортивні організації та процеси міжнародної інтеграції. Європейський професійний спорт відрізняється від американського рядом особливостей:

- меншою розмежованістю між аматорським і професійним спортом;
- впливом англійської концепції аматорства на формування і розвиток професійного спорту;
- ротацією команд між вищими і нижчими лігами;
- фінансовою підтримкою і правовим регулюванням професійного спорту державою;
- структурою фінансування;
- значною спонсорською підтримкою;
- низькою активністю у ліцензійно-спортивній діяльності;
- нижчою ніж в США відвідуваністю змагань внаслідок недостатньої уваги до роботи з глядачами;
- знаходиться у корпоративній власності;
- принципами комплектування команд в ігрових видах професійного спорту;
- високою інтернаціоналізацією;
- організацією підготовки і перепідготовки тренерів та суддів;
- значною кількістю професійних спортивних клубів.

4. Особливості формування і розвитку професійного спорту в Азії та Африці.

Наприкінці ХХ ст. своєрідна азіатсько-африканська модель професійного спорту почала формуватися в Нігерії, Китаї та Японії. На відміну від американської моделі розвитку професійного спорту на основі приватно-підприємницької діяльності та європейської – на корпоративній основі за участі місцевих органів влади, в країнах Азії і Африки професійний спорт формувався переважно на державній основі.

Нігерія. Спеціальна урядова комісія ретельно вивчила питання щодо створення в країні професійного футболу і у 1989 р. підготувала пропозиції зrealізації цього проекту. Пропозиції комісії щодо створення в Нігерії професійних футбольних клубів були схвалені міністерствами фінансів, торгівлі і спорту. Щоб забезпечити формування професійного футболу в країні, уряд прийняв рішення знизити вартість орендної плати стадіонів до 5% касової виручки і звільнити власників професійних клубів від сплати податків на 5 років. Землю під будівництво спортивних споруд місцеві органи влади надавали професійним футбольним клубам безкоштовно. Окрім цього їм дозволялася комерційна діяльність: від продажу сувенірів і прав на телетрансляції ігор до проведення спеціальних лотерей.

Урядовою комісією були розроблені правові основи професійного футболу, котрі регулювали взаємовідносини між клубами, Національною футбольною асоціацією і урядовими органами, що відповідають за розвиток спорту в країні.

Вжиті на державному рівні заходи сприяли тому, що вже у 1989 р. біля 30 футбольних клубів звернулися до урядових організацій з проханням зареєструвати їхній професійний статус. В 1990 р. почала функціонувати програма розвитку професійного футболу, яка невдовзі дала позитивні результати. Збірна команда Нігерії перемогла на іграх Олімпіади в Атланті (1996 р.) виступила у фінальній стадії Кубків світу 1998 та 2002 рр.

Станом на липень 2005 р. національна збірна Нігерії з футболу посідає 29 місце в рейтингу ФІФА серед 205 національних збірних команд. Вона випереджує такі країни з давніми футбольними традиціями як Росія, Румунія, Парагвай, Норвегія, Україна, Болгарія, Бельгія та ін.

Китай. Професійний спорт в Китаї було започатковано у 1994р. Основні видатки по функціонуванню створеної у 1995р. професійної футбольної ліги взяла на себе держава. Спонсорську допомогу надала компанія Мальборо. Для підвищення інтересу глядачів до клубів було запрошено значну кількість легіонерів. У подальшому акцент у комплектуванні команд перенесено на китайських футболістів. За даними журналу «Чайна спортс» матчі першого ж чемпіонату 12 професійних команд відвідали понад 2 млн вболівальників і спостерігали біля 100 млн телеглядачів. Станом на липень 2005р. національна збірна команда Китаю з футболу посідає у рейтингу ФІФА 56 місце серед 205 національних збірних.

Японія. Професійну футбольну лігу засновано на початку 1990-х років. Ініціатор її створення Сабуро Кавабуті ретельно вивчив досвід роботи професійних футбольних ліг в різних країнах і запропонував свою модель формування професійного спорту в Японії. Її відмінною рисою є те, що

професійні футбольні клуби функціонують як акціонерні компанії, власниками акцій котрих стали не тільки великі корпорації і фірми, а й місцеві органи влади, об'єднання вболівальників та різні асоціації. Ігри 10-ти професійних команд першого ж сезону ліги, незважаючи на те що європейський футбол був не досить популярним в Японії, відвідали понад 4 млн глядачів, котрі витратили на придбання квитків понад 100 млн доларів. Окрім цього продаж ліцензованих товарів (футбольні сувеніри, спортивне взуття, одяг тощо) на суму 2 млрд. доларів дав лізі додатковий прибуток біля 200 млн. доларів (10% від загального прибутку). Телевізійний рейтинг трансляцій футбольних матчів виявився також досить високим. Це спонукало лігу до збільшення кількості команд.

Футбольний бізнес нині включає різні сфери економіки – туризм, засоби масової інформації, виробництво пов'язаних з футболом товарів (спортивна екіпіровка, сумки з емблемами клубів тощо.)

В перші роки функціонування ліги до команд запрошувалися маловідомі закордонні футболісти. З розвитком ліги професійні клуби почали не тільки запрошувати на роботу гравців з іменем, а й самі експортувати гравців-японців на футбольний європейський ринок праці.

Як і в Нігерії та Китаї вжиті заходи з формування та розвитку професійного футболу досить швидко дали позитивні наслідки. Національна збірна Японії завоювала право участі у фінальній стадії Кубка світу 1998 р. у Франції. Успіхи національної збірної Японії з футболу в країні та якісна футбольна інфраструктура стали провідними чинниками того, що ФІФА надала право Японії спільно з Південною Кореєю провести у 2002 р. фінальну стадію Кубка світу з футболу. За даними експертів проведення чемпіонату світу з футболу сприяло створенню більше 40 тис нових робочих місць, принесло Японії і Південній Кореї 500 млрд доларів в якості непрямих прибутків. Національна збірна Японії з футболу за відносно короткий час увійшла до світової футбольної еліти і станом на липень 2005 р. посідала 13-те місце в рейтингу ФІФА.

В окремих країнах Азії та Африки професійний футбол було сформовано з ініціативи держави (Нігерія, Китай), або за її безпосередньої участі (Японія).

Азіатсько-африканська модель формування і розвитку професійного спорту характеризується тим, що держава не тільки регламентує його правові основи, а й бере безпосередню участь у фінансуванні.

Європейська і азіатсько-африканська моделі формування та розвитку професійного спорту, з врахуванням національних традицій і особливостей українського народу, ймовірно більш прийнятна для України, чим північноамериканська.

Фундаментальні основи північно-американського професійного спорту, що набули широкого застосування у всьому світі, доцільно творчо використовувати при формуванні професійного спорту в Україні.

5. Роль засобів інформації у формуванні та розвитку професійного спорту.

На основі порівняльного аналізу функцій і ролі різних засобів масової інформації – друкованих видань, радіо і ТБ, проведеного в різних країнах світу, дослідники прийшли до висновку, що найбільший вплив має телебачення. Телебачення не лише засіб інформації, розваги і реклами, а і засіб ефективного впливу на одну з наймасовіших аудиторій.

Американський соціолог Л. Торнтон прийшов до висновку, що у телеглядачів поступово виробляються і закріплюються такі цінності, які необхідні суспільству. Недаремно один з видатних спеціалістів в галузі ЗМІ професор Г.Шиллер прямо назвав телебачення «інструментом по продажу цінностей». В більшості випадків через спортивні програми, багато країн підтримують і зміцнюють пануючі в країні цінності і ідеологію.

Активне вторгнення телебачення в спорт і спорту на телебачення, яке розпочалося в 60-х рр., якісним чином розширило вплив спорту на глядацьку аудиторію. Спортивні передачі в більшості країн користуються у телевізійних глядачів незмінним інтересом.

В той час як радянські вчені і журналісти говорили про зв'язок між спортом, ідеологією і політикою, маючи на увазі США, в західній науковій і публіцистичній літературі існувала думка про аполітичний і асоціальний характер спорту, звертаючи першочергову увагу на комерційну роль телебачення в розвитку спорту.

Історично склалося, що регулярне телебачення, не дивлячись на різні дати його виникнення, почалось майже одночасно в 3-ох регіонах – США (1944 р.), Західна Європа (Франція, 1944 р.) і СРСР (1945 р.). Відповідно сформувались три моделі соціально-економічної організації телебачення: американська, європейська, радянська.

Моделі сформувались за наступними критеріями: кому належить, хто фінансує, чий інтереси відображає, хто контролює, взаємовідносини між телебаченням і суспільством, телебаченням і державою.

Більшість країн Європи, Азії і частково Африки віддали перевагу державній системі ТБ. Європейські служби ТБ в 40-50 рр. створювались як державні. В США ТБ з самого початку мало приватний комерційний характер.

Пізніше США доповнило свою комерційну систему культурнопросвітницьким або суспільним впливом, а європейські країни навпаки допустили в ефір приватні компанії. У випадку державного віщання влада є єдиним і основним джерелом фінансування трансляцій і здійснює над ним повний адміністративний контроль. Комерційні трансляції отримали найбільше поширення в США. Особливе місце в комерційних трансляціях мають платні канали. Вони виникли на хвилі незадоволення глядачів кінорепертуаром і одноманітністю спортивних програм традиційного телебачення.

Розвиток виду спорту залежить від ступеню висвітлення його ЗМІ. Саме завдяки ЗМІ спорт почався вважатися в багатьох країнах престижним заняттям. Це сприяло зростанню кількості спортивних клубів. Телевізійна індустрія в США і Європі розвивалась за різними напрямками. Види спорту популярні в країнах США і Європі доволі сильно різняться. Це залежить не лише від історії, культури, традицій і психології населення цих країн, а і від телебачення, яке прищеплює своїм глядачам ті, чи інші смаки.

В середині 90-років телебачення Німеччини приділяло увагу більше 100 видам спорту. За обсягами спортивних трансляцій в першу п'ятірку входили: футбол (3202 год.), теніс (2122 год.), автоспорт (1502 год.), бокс (741 год.), велоспорт (646 год.) .

З 1991 р. на телеканалі "Євроспорт" була припинена трансляція ігор NHL, NBA, MLB, NFL. Хоча вони є популярними в США, на думку керівництва каналу, Європа надає перевагу своїм видам спорту.

Телебачення впливає на розвиток видів спорту. 1980-2000 рр. відбулась модифікація гольфу, тенісу, американського футболу заради їх пристосування до вимог телебачення і рекламодавців, хоч це було і незручно для гравців. Гольф переключився на групові турніри, замість індивідуальних. В американському футболі зменшили перерву в грі з 20 до 15 хв., щоб вкладатись в 2,5 год. трансляції.

Американці стали першими, хто використав спортивні трансляції в комерційних цілях і першими почали платити спортивним організаціям за право трансляції спортивних змагань.

Не зважаючи на те, що з перших днів існування ТБ спорт привернув увагу телекомпаній своєю популярністю серед глядачів, до першої половини 50-х років ТБ не відгравало жодного фінансового значення в розвитку спортуані в США, ні в Європі.

Появі спортивних трансляцій в США сприяв ряд факторів: захоплення американців спортом, відносна дешевизна спортивних трансляцій, зниження в 50-х роках кількості спортивних змагань, збільшення вільного часу

американців в післявоєнний період, допомога Конгресу і влади США в питаннях регулювання телетрансляцій спортивних програм.

Прибуток від продажу прав на телетрансляції складає 30-70% річних прибутків спортивних організацій в США, професійних Ліг, команд.

Контракти між телевізійними каналами і професійними лігами та клубами заключаються на кілька років. Дохід професійних Ліг та клубів від продажу прав на телетрансляцію не залежить від відвідуваності матчів – це гарантована стаття прибутків. Прибуток від трансляцій спортивних змагань має тенденцію до збільшення, в той час як вартість квитків зростає повільніше(з 1971 по 1999 рр. середня вартість квитка на футбольні матчі виросла в 5 разів, ціна прав на телетрансляцію в 100 раз.).

Провідні Ліги створюють свої телевізійні канали: NBA TV (1999), NFL Network (2003), NHL Network (2007), MLB Network (2009). В 2003 р. виник телеканал NFL Network, що монополізував права на трансляції матчів NFL, і почав продавати право на трансляцію національним каналам NBC, CBS, FOX, відчутно дорожче, ніж раніше. В цей період, NFL стала найбагатшою спортивною лігою світу, тріумфально обійшовши MLB (Major League Baseball).

Вплив ТБ на спорт не обмежується прямим фінансовим впливом. Він поширюється на економіку спорту, право власності і територіальне розміщення команд, правила окремих видів спорту, систему проведення змагань і розклад ігор, їх організацію і навіть естетичний бік спорту.

Протягом 1980-2000 рр. всі переміщення професійних команд з одного міста в інше пов'язані з більш вигідними телевізійними контрактами. Наприклад, переїзд в 1982 р. команди NFL «Окленд Рейдерс» з м.Окленд в м. Лос-Анджелес. Власник команди добре розумів значення вихід у на великий телевізійний ринок. В 1984 р. команда переїхала в Лос-Анджелес і стала «Лос Анджелес Рейдерс».

Зі зростанням долі теле-прибутків поступово змінилось і ставлення власників команд до професійного спорту. Спочатку це було хобі, тепер це вдалий вклад капіталу, який приносить гарантований прибуток і визнання. На продажі команд окремі власники заробляють десятки мільйонів доларів. Середня вартість команди професійних ліг Америки 150-900 млн. доларів. Збільшення прибутків від продажу прав на трансляцію сприяє зростанню зарплати гравців.

Починаючи з 1953 р. почалась блокада трансляцій футбольних матчів в межах 75 мильної зони від місця їх проведення, якщо квитки на них не розпродані за 72 години до початку. Лише в 70-х роках це питання було

вирішено. Коли власники команд зрозуміли, що відвідуваність залежить від якості гри і погодних умов.

Телебачення почало відігравати вирішальне значення при складанні розкладу ігор, оскільки воно вирішувало, які матчі транслювати. Це призвело до зростання конкуренції між спортивними організаціями за право отримання своєї долі теле-прибутків.

Часто власники телевізійних компаній стають власниками команд. З розвитком платного і кабельного телебачення монополізація спортивного ринку телевізійними компаніями посилюється.

Телебачення також виграє від спортивних трансляцій: трансляції спортивних матчів сприяли розширенню технічних можливостей телебачення (стоп кадр, повтор); використання широкого спектру різних спортивних програм дозволяє телекомпаніям задовольняти попит глядачів і рекламодавців; трансляція спортивних матчів розширює глядацьку аудиторію.

Контрольні питання

1. На що зорієнтована підготовка спортсменів у Стародавній Греції?
2. Що зумовило професіоналізацію спорту у Стародавньої Греції?
3. У якому році і ким було узаконено професіоналізм у футбольних клубах?
4. Які спостерігаються найсуттєвіші розбіжності між європейським та американським професійним спортом?
5. Які особливості формування і розвитку професійного спорту в Азії та Африці?
6. Яка роль засобів інформації у формуванні та розвитку професійного спорту?

Література

1. Ніколайчук О.П. Професійний спорт: навч. посіб. Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2018. 108 с.
2. Професійний спорт / С. І. Савчук, Н. Я. Захожа, Ж.С. Мудрик, О.В. Валькевич. – Луцьк : Вежа-Друк, 2023. – 108 с.

Лекція 15. Тема: Особливості розвитку професійного спорту в Україні.

План:

1. Становлення і розвиток професійного спорту в Україні після виходу із СРСР.

2. Перспективи професіоналізації спорту у незалежній Україні.

1. Становлення і розвиток професійного спорту в Україні після виходу із СРСР.

Спорт в Україні останні роки опинився під інтенсивним впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, що багато в чому зумовлено змінами соціально-політичного устрою після набуття Україною незалежності, складними економічним становищем, значним розширенням прав спортивних федерацій та власне спортсменів, як наслідок зруйнування структурної та ефективної системи радянського спорту. На зміну жорсткому державному регулюванню прийшов процес хаотичного розвитку, неврегульованою взаємодією федерації, клубів і спортсменів із закордонними командами, масовий від'їзд спортсменів з метою працевлаштування в професійні команди. Усе це призвело до послаблення клубних і збірних команд, різкому зниженню їх досягнень на міжнародній арені і в національних чемпіонатах. Сьогодні в українському спорті склалась парадоксальна ситуація: не дивлячись на відсутність необхідних умов, в країні створюються багаточисельні структури, які мають назву професійних, існують і спортсмени-професіонали.

Однак, не дивлячись на зовнішню подібність вітчизняного спорту вищих досягнень з професійним, таким він ще не є, оскільки немає основних професійних ознак і критеріїв, відсутні об'єктивні передумови (соціальні, економічні, правові та інші) для його цивілізованого функціонування і розвитку. Вирішити проблему розвитку спорту в Україні доцільно шляхом розгляду в історичному та організаційному аспектах що дозволяють визначити перспективи розвитку спорту в Україні. Особливості розвитку спорту на території сучасної України зумовлені не тільки принциповим впливом сукупності соціально-політичних, економічних факторів і факторів розвитку спортивного руху на міжнародному і національному рівнях, але і тим, що протягом тривалого часу країна не мала державності, а входила зокрема до складу Російської імперії, а потім і СРСР.

Враховуючи що в кінці XIX на початку XX століть більшість зусиль України були складовою частиною Російської імперії, то виникнення спортивних організацій в Україні співпадає із роком їх зародження в Росії. Відбувається формування національної системи змагань. Спостерігається вихід російського спорту на міжнародну арену, зокрема російські атлети беруть участь в дореволюційних іграх олімпіад. Багато чемпіонатів з видів спорту в Росії оголошується відкритим для іноземних спортсменів.

Формується інфраструктура спорту: створюються клуби, Всеросійський союз з видів спорту. Таким чином, характерними рисами даного періоду є виникнення і популяризація певних видів спорту; формування організаційно-управлінської системи; розробка науково-методичних основ підготовки спортсменів; формування всеросійської системи змагань. Починаючи з 1922-го року, Україна увійшла до складу Радянського Союзу. Відбувається подальший розвиток спорту в країні, популяризація видів спорту, залучення до занять спортом представників усіх прошарків населення. Поряд з діючими клубами з видів спорту організуються кружки в установах і на підприємствах, удосконалюється система змагань шляхом регулярного проведення турнірів різного рівня. Суттєвий вплив на розвиток спорту в країні спричинило зміни соціально-політичної ситуації, що відбулися в 1917-му році, у результаті чого радянські спортсмени позбавлені були участі в міжнародному олімпійському русі. На противагу цьому керівництво СРСР прийняла рішення про введення Всесоюзних спартакіад, що сприяло розвитку матеріально-технічної бази спорту, інтенсивному будівництву спортивних споруд, а також розвитку інфраструктури спорту у цілому.

В країні створюються майбутні федерації видів спорту, формуються республіканські та міські спортивні об'єднання. На базі Московського інституту фізкультури в 1938-у році створюються перші курси для підготовки тренерів. Щорічно проводиться чемпіонат СРСР та республік, кубок СРСР, першість всесоюзних спортивних об'єднань. Відбувається комплексні змагання – спартакіади Червоної Армії і «Динамо». На всесоюзному рівні починають проводити змагання юнаків і дівчат. Однак потрібно відзначити, що розвиваються тільки національна система змагань, а міжнародні зустрічі носять товариський характер.

Підвищена увага з боку держави до спорту зумовлює професіоналізацію спорту вищих досягнень. Так, відповідно з постанови ЦК ВКП(б) та уряду СРСР «Про здійснення допомоги комітетам зі справ фізичної культури і спорту та покращення їх роботи» від 28.09.1945р. були засновані премії за спортивні досягнення, які виплачувались переможцем і призером першості і чемпіонатів СРСР в розмірі від 2 до 5 тис. карбованців. Згодом усі спортсмени високого класу, члени збірних команд країни були платними спортсменами, напівпрофесіоналами або «державними любителями». Спортсмени висококласним отримували заробітну плату, формально були зараховані військовослужбовцями, студентами, інструкторами фізичної культури.

Ефективність системи радянського спорту визначалась фундаментальною системою підготовки, спортивного резерву, що базувалася на широкій мережі дитячо-юнацьких спортивних закладів, багаточисельних дитячих і юнацьких змагань різного рівня (районних, обласних, міських,

республіканських, всесоюзних і різної відомчої приналежності), у результаті чого реалізувався принцип масовості. Розвиток спорту здійснювався шляхом державного управління, а федерації з видів спорту були структурними підрозділами Держкомспорту. Держкомітети з фізкультури спорту являли собою піраміду влади: районну, міську, крайову, республіканську, всесоюзну, підлеглу Раді Міністрів, яка діяла під керівництвом КПРС. Активну участь в розвитку фізкультури і спорту брали добровільні спортивні товариства, які частково фінансувались профспілками підприємств під керівництвом партійних комітетів. Завдання спортивних товариств заключались у підготовці спортсменів, в організації масового спорту, проведення змагань місцевого значення. Організацією змагань спортсменів високого класу товариство не займались, хоча саме в цих колективах вони готувались.

Для системи радянського спорту була характерна потужна фінансова та матеріально-технічна база, а на початку 1970 р. створена організаційна система олімпійської підготовки, основою якої стало постійне залучення дітей і підлітків до занять спортом, а також створення необхідних умов для планомірної підготовки до вищих досягнень. Однією із найважливіших особливостей цієї системи стало формування опорних пунктів олімпійської підготовки на базі Школи вищої спортивної майстерності. Тільки в УРСР їх було 10 з ігрових видів спорту. Саме наявність таких пунктів дозволила створити умови для повноцінної цілорічної підготовки, в яких органічно поєднувались заняття в школі або ВНЗ зі спортивною підготовкою, централізовані збори збірних команд, а також національні та міжнародні змагання. Важливою складовою підготовки було будівництво комплексних і спеціалізованих баз для національних збірних команд в Криму (Алушта) на Кавказі та інші.

Таким чином, в основі функціонування спорту в СРСР, коли виграш золотих медалей розглядався як державне завдання, лежала централізація системи підготовки, державне регулювання, бюджетне фінансування, створення центрів підготовки, що сприяло розвитку мережі спортивних шкіл, підготовці кваліфікованих кадрів, розвитку науково-методичних основ, проведенню наукових досліджень, взаємодії науки і практики (при збірних командах головний тренер і керівник КНГ в рівній мірі несли відповідальність за підготовку спортсменів), обов'язковому медичному забезпеченню.

Перебудова соціально-політичного та економічного життя в СРСР, що почалось в 1985р., зумовила подальшу професіоналізацію і комерціалізацію радянського спорту. В цей час з'являються перші спортсмени-професіонали, статус яким наданий згідно з міжнародними правилами.

Однак протиріччя цього етапу полягає в тому, що маючи офіційний міжнародний статус професіонала радянській спортсмени були в країні

«державними любителями» або напівпрофесіоналами: беручи участь в міжнародних професійних змаганнях, турнірах, вони отримували добові та преміальний від Держкомспорту, тренувались в рамках збірних команд і дотримувались договірних зобов'язань із Федераціями з видів спорту. Виграні призові гроші радянських спортсменів поступали в бюджет Держкомспорту СРСР, а гравцеві у випадку перемоги (ранг і призовий фонд турніру не враховувався) отримували 800 доларів або 500 карбованців. Така ситуація у більшості випадках призводило до зниження зацікавленості радянських спортсменів до участі в значних міжнародних турнірах, і як наслідок – зниження майстерності.

Ситуація, що склалася в радянському спорті, призвела в деяких видах спорту до конфлікту між спортивним керівництвом і провідними спортсменами. Саме тому, деякі спортсмени, зокрема тенісист А.Чеснаков, Н.Зверева, підписують контракт із провідними закордонними фірмами, відповідно з якими усі виграні призові гроші перераховуються на рахунок спортсмена.

Набуття радянськими спортсменами статусу професіоналів змінило їх взаємовідносини зі старшими тренерами збірної СРСР. У професійному спорті головною фігурою в правових відносинах є спортсмен, а Радянська практика на перший план висувала керівника, начальника, адміністратора. У підготовці ж професіонала провідну роль відіграє особистий тренер, а в СРСР – тренер збірної команди країни, у той час як особисті наставники залишались на допоміжних ролях. Починаючи з кінця 1980-х р. ситуація кардинально змінюється, особистим тренерам надається свобода у прийнятті рішень, головний тренер тільки контролює їх роботу. Відносини між тренером збірної та гравцями, атлетами будується на принципах співпраці (наприклад, спільне складання календаря змагань у відповідності з підписаними контрактами). При цьому змінився в менталітет спортсменів, які стали відноситись до спортивної діяльності як до професії, нести особисту відповідальність за підготовку, режим дня, харчування тощо.

Такі зміни зумовили необхідність формування нових правових, фінансових, етичних відносин між спортсменами та іншими ланками підготовки і управління спортом в країні. Створюються перші незалежні об'єднання спортсменів, наприклад «Асоціація тенісу СРСР», самостійні суспільні організації, яким надані права юридичної особи. Вони заключає але контракти з Держкомспорту шляхом держзамовлення. У результаті цього Асоціації отримували можливість заключати контракти зі спортсменами, вітчизняними і закордонними фірмами, що сприяло розвитку спорту, створенню фінансової та матеріально-технічної бази.

Починаючи з 1989 р., в СРСР була дозволена індивідуальна трудова діяльність в спорті, і підготовка спортсменів стала здійснюватися індивідуальними тренерами і спортивними кооперативами. Затвердження в 1989 р. професії «спортсмен-інструктор» зумовило подальшу професіоналізацію радянського спорту, а в 1990р., за даними Держкомспорту СРСР, провідні спортсмени країни (21 тис. осіб) отримували стипендію в розмірі від 120 до 450 карбованців місяць.

2. Перспективи професіоналізації спорту у незалежній Україні.

У кінці 1991 року почалась ліквідація всесоюзних державних і громадянських структур управління фізичної культури і спорту. Це супроводжувалося різким скороченням фінансування спорту і як наслідок - переходом талановитих тренерів і спортсменів у закордонні клуби. Комерціалізація і професіоналізація міжнародного спорту зумовило утворення національних федерацій як незалежних громадських спортивних організацій, створення госпрозрахункових спортивних клубів, реорганізованих у подальшому в комерційні з різними формами власності, а також формування професійних структур. Державна ж система управління фізичної культури і спортом все більше орієнтується на всебічний розвиток особистості, задоволення матеріальних і духовних запитів населення. У результаті реорганізації в Україні сформувалась система управління спортом на рівні державних і громадських організацій.

Керівництво системою спорту в країні здійснює Міністерство освіти і науки, молоді і спорту України, яке організовує і забезпечує реалізацію державної політики з питань фізичної культури і спорту в межах своїх повноважень на всій території України, і несе відповідальність за її стан (ст.5 закону України «Про фізичну культуру і спорт» від 14.11.1996р., №1078/96).

Серед факторів, які визначають розвиток спорту в Україні виділяють зовнішні і внутрішні. До зовнішніх відносять соціальні процеси, політика МОК та діяльність Міжнародних спортивних федерацій, а до внутрішніх – політико-ідеологічні, соціально-економічні. Сукупність вказаних факторів визначали і спрямовували розвиток спорту в Україні на даному етапі. Так, серед позитивних тенденцій його розвитку виділяють: інтеграція в міжнародну систему, комерціалізацію і професіоналізацію видів спорту, законодавче закріплення розвитку професійного спорту (за відсутності механізмів реалізації правових норм). У свою чергу, реорганізація спорту вищих досягнень несе за собою і негативні зміни, такі як зміни цінусних орієнтації спортсменів і тренерів, відсутність програм розвитку видів спорту в Україні, зниження бюджетного фінансування, від'їзд висококваліфікованих

спортсменів і тренерів у закордонні клуби, зниження рівня національного чемпіонату, зменшення кількості дитячо-юнацьких змагань і відсутність комерційних стартів. Проблемними питаннями сьогодні залишається залучення населення до занять спортом. У відношенні дітей шкільного віку, розвиток фізичної культури і спорту реалізується через базову освіту в школах і систему спортивних шкіл (ДЮСШ та СДЮШОР), які є сходинками додаткової освіти в системі підготовки спортивного резерву. Та, на жаль, це охоплює тільки 5% дітей і молоді. Відсутність організаційно фінансово-механізму не дозволяє реалізувати увесь потенціал у цьому напрямку. Розвиток дитячо-юнацького спорту в країні повинен йти шляхом створення спортивних клубів при громадських закладах, а не тільки збільшення кількості спортивних шкіл.

Питання залучення молоді до занять спортом могли б зайняти і різні добровільні спортивні товариства. Крім того, створення таких спортивних клубів допоможе ДЮСШ більш якісно проводити відбір юних спортсменів, ефективно реалізувати їх потенціал. З метою зростання спортивної майстерності дітей також необхідне розширення системи змагань. Однак відсутність фінансування із державного бюджету призводить до їх скорочення, що негативно позначається не тільки на кількості спортсменів і команд, які беруть участь у змаганнях, але і підборі висококваліфікованих суддівських бригад.

Контрольні питання

1. Що призвело до послаблення клубних і збірних команд та різкому зниженню їх досягнень на міжнародній арені і в національних чемпіонатах?
2. Що дозволяє визначити перспективи розвитку професійного спорту в Україні?
3. До яких наслідків призвела комерціалізація і професіоналізація міжнародного спорту?
4. Які фактори визначають розвиток спорту в Україні?

Література

1. Ніколайчук О.П. Професійний спорт: навч. посіб. Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2018. 108 с.
2. Професійний спорт / С. І. Савчук, Н. Я. Захожа, Ж.С. Мудрик, О.В. Валькевич. – Луцьк : Вежа-Друк, 2023. – 108 с.

Історія фізичної культури та спорту [Текст] : Курс лекцій для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Фізична культура)» галузі знань А Освіта, спеціальності А4.11 Середня освіта (Фізична культура) денної та заочної форм навчання/уклад В.В. Файдевич – Луцьк: ЛНТУ, 2026. – 64 с.

Комп'ютерний набір:
Редактор:

В.В. Файдевич
В.В. Файдевич